

ADATOK

AZ ERDÉLYI KISEBBSÉGEK ISKOLAVÉDELMI KÜZDELMEIHEZ

1919—1929

KÖZLI:

DR. BALÁZS ANDRÁS

ADATOK

AZ ERDÉLYI KISEBBSÉGEK ISKOLAVÉDELMI KÜZDELMEIHEZ

1919—1929.

KÖZLI:

DR. BALÁZS ANDRÁS

CLUJ-KOLOZSVÁR
MINERVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1929.

NIHIL OBSTAT

Dr. Franciscus Kuncz
ENSOR.

Nrus 3210—1929.

Imprimatur

Albæ, die 8^a Augusti, a. 1929.

(L. S.)

† Gustavus Carolus
episcopus Transylvaniensis.

ELSŐ RÉSZ.

M e g j e g y z é s e k.

Trianonban Magyarországtól elszakított erdélyi magyarságnak 1918 végétől kezdve a szakadatlan küzdelem jutott osztályrészül, küzdelem a létért és a magyar kulturáért.

A helyzetet csak némileg is ismerők tudják, mibe került az azóta lefolyt tíz év Erdély magyarságának. Magyar vagyonok semmisültek meg, ezrek és ezrek veszítették el kenyéradó állásukat, családok ezrei váltak hontalanokká, magyar kulturintézmények szűntek meg, a magyarság a reá zúdított közterhek súlya alatt roskad össze, a székely-magyarok százával kezdenek kivándorolni ősi otthonukból Amerikába. Mindez nem a kisebbségi helyzet természetes következményekép. Hisz ezt máskép is el lehet képzelni. Bizonyos, hogy Európa többi országaiban élő kisebbségek távolról sem ismerik ezt a sorsot, csak a Magyarországból alakított utódállamokban élő kisebbségeknek, — kifejezetten a magyarságnak szántak ilyet.

Messze vezetne ennek indító okait kutatni és nyíltan feltárni; ez nem is célja e könyvnek. A történelmi igazságszolgáltatás bizonyára e tekintetben is megteszi kötelességét.

Nem célja e könyvnek az se, hogy összeállítsa az erdélyi magyarság tízéves történelmét adatok és tényleírásokban, törvények és kormányrendeletekben, hatóságok és román közéleti tényezők eljárásaiban. Ennek hű egybeállítása, előzetes levéltári halmaz összegyűjtésével,

köteteket igényelne s egyszerű előadása is egyes részében regény hatását keltené egy nép küzdelmei és szenvedéseiről, melyet a hatalom kezelői jónak látnak kivételes bánásmódban részesíteni. Ám a magyar nép magával hozott rendszereténél, békés hajlamainál fogva e 10 év alatt állampolgári kötelességének teljesítésében példaadóan járt el, a végletekig loyális volt az új állammal szemben; még urai se emelhettek kifogást állampolgári hűsége ellen.¹

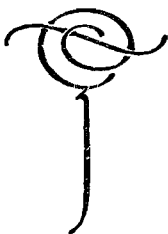
E könyv a 10 év lefolyásából csupán egy kis részre kíván világot vetni: a magyar kisebbségi iskola érdekében kifejtett védekezésre a román beolvasztó iskolapolitikával szemben. E küzdelmet leghivebben azok az előterjesztések, emlékiratok, beadványok tárják fel, melyeket az erdélyi róm. kath. püspöki megye s a kisebbségi magyar hitfelekezetek, mint iskolafentartók, a román közoktatásügyi kormányhoz s más illetékes tényezőkhöz intéztek iskoláik védelmében. Ezek a történelmi okmányok egyben, az iskolán keresztül, rávilágítanak Románia kultúrviszonyaira, tehát közzétételük kultúr-történelmi jelentőséggel is bír.

E sorok írója nem tarthatja magát illetékesnek arra, hogy az összes hitfelekezetek ily dokumentumait felölelje, csupán az erdélyi róm. kath. státus által benyújtott oly fontosabb iratokat közöl, amelyek elvi jelentőségűek, vagy történelmi háttérüknél fogva alkalmasak a kisebbségi iskolák helyzetének megvilágítására, esetleg történelmi kútforrásul szolgálhatnak. Kötelességének tekinti

¹ Arról a kómikusan hangzó néhány irredenta perről, melyeket valójában a sziguranca kovácsolt, legutóbb egy ízig-vérig román vezető ferfiú, a Maniu-kormány belügyminisztere, Vajda-Voevod jellemző nyilatkozatot tett. „Mi tudjuk nagyon jól — mondotta Vajda, — hogy a kisebbségi kérdést a liberálisok terelték mai állapotába. Terv szerint és kitünően összeállított szervezetekkel dolgoztak s mindenképp azt akarták dokumentálni a külföld előtt, hogy a kisebbségek, nevezetesen pedig a magyarok, irredenták s ezért van szükség rendkívüli kormányintézkedésekre. Az irredentapereket ezek a kormánysszervezetek inszenálták és tíz éven keresztül kínozták a kisebbségeket“. (Keleti Újság 1929. január 1. száma.)

jelezni, hogy ezen íratokat hivatali állásából kifolyólag jórészt maga készítette; csak ott közöl esetleg mások által szerkeztett írásokat, ahol az ügyek összefüggése szükségessé teszi, amit a maga helyén meg is jegyez.¹

A történelmi háttér megvilágítása nélkül az íratok egymagukban vagy egyáltalán nem volnának érthetők, vagy nem eléggé kifejezők. Előbb tehát az eseményeket ismerteti röviden, s ezek alapján, de külön, a második részben, közli az eseménynek megfelelő okíratot.²

¹ Ilyen mindössze kettő van. (L. XXVII, XXXIc. sz. íratot.)

² Két megjegyzést kell tennem. Először, az okíratokat az erdélyi román. kath. státus igazgatótanácsa tudtával teszem közzé, de kizárólag a saját kezdeményezésemre, s ennél fogva egyedüli felelősségem mellett. Másodszor, hangsúlyozom, hogy a „Magyar Kisebbség“ 1929 január 16. és a következő számaiban megjelent közleményeket „A romániai magyar nyelvű oktatásügy 10 évéről“ nem használtam. Egyetlen adatot se merítettem belőle. Dolgozatom, kis híján, már kéziratban meg volt, mikor a közleménysorozat megindult.

1919—1929.

Az imperiumváltás után a trianoni békeegyezményig (1920 június 4.) eltelt idő alatt az egész magyarság csak szenvedő alanya volt az új államalakulatnak, anélkül, hogy saját védelmére jelentősebb megmozdulást tett volna. Nem is tehetett. Az államhatalom az első években ostromállapotos rendszabályaival egyrészt a külföldet zárta el előle, annyira, hogy még a trianoni békéről s az ezzel kapcsolatos párizsi külön egyezményről se szerezhették megbízható tudomást. Másrészt belső szervezkedését tette lehetetlenné. Minden gyülekezés tilos volt. A legártatlanabb egyháztársadalmi, vagy kulturális értekezlet is gyanús volt, megtartása nagy nehézségekbe ütközött. Ha engedélyezték, csak a közbiztonság képviselőjének jelenlétében lehetett megtartani.

A magyar kisebbség a romániai általános helyzetnek csak függvénye, s nem irányítója lévén, lépéseit a hatalom magatartásától, intézkedéseitől kellett függővé tennie. A hatalmat gyakorló kormányzat, bármily rendszertelen, kapkodó is volt egyébkép, a magyar kisebbségekkel szemben szívós következetességgel folytatta politikáját, a magyarság fokozatos legyengítését.

Az első években, 1919—1922-ig, főleg a magyar birtokosság és magyar hitvallások vagyoni legyengítését vitte keresztül; 1922 végén a kisebbségi hitvallások ingatlan birtokai már jórészt ki voltak sajátítva. Ami azután történt, az inkább a hozott határozatok végrehajtása volt. 1921-től kezdve, mikor Averescutól Brătianu átvette a hatalmat, a kormányzat egész erejével a magyar kisebbségi iskolákra vetette magát. E kormányzati

irányhoz képest az egyházak védekezése 1919—1921 között inkább az iskolák fentartására szolgáló alapítványi birtokok védelmére irányult; 1921—1922-ben a vagyoni és iskolai védelmet egyaránt felölelte; 1923-tól kezdve pedig már inkább az iskolákért való elszánt küzdelem volt. A közölt iratok időrendben egyrészt a védekezés sorrendjét, másrészt a kapcsolatot is mutatják az események és tárgyak között. E küzdelmek nagy benső erkölcsi értékét jelenti s egyben a magyar kisebbség összetartására, egységének kialakulására elhatározó befolyással volt a katolikus egyház s a többi magyar kisebbségi hitvallások legteljesebb szolidaritása az iskolák és az alapítványi ingatlanvagyon védelmében.

Néhány okirat tartalma a *kath. státus iskolai önkormányzatának védelméről* esetleg igen részletkérdésnek tűnik fel egy okiratgyűjteményben, másrészt azt a látszatot keltheti, hogy fölösleges erőpazarlás, sőt tán céltalan akadékoskodás volt szembeszállani a kormányintézkedésekkel oly kérdésekben, minő a hatáskör és az érettségi vizsgálatok megtartásának módja. Ez igen felszínes elgondolás volna. Ne feledjük, hogy ép e hatáskörön fordul az iskoláknak az önkormányzat szellemében vezetése; az iskolai oktató-nevelés irányítását az iskolafentartó egyház részére az önkormányzati vezetés teszi lehetővé. A jövő magyar nemzedék lelkiületének, érzületének kialakítása oly mértékben síklik ki az iskolafentartó kezéből, amily mértékben csorbul önkormányzati befolyása az iskola irányításában és síklik át az irányítás az állami közegek hatáskörébe. E hatáskörért való küzdelem tehát küzdelem az iskola benső életéért az iskola szívéért, küzdelem magáért az iskoláért. A vonatkozó okiratokat valóban fontosaknak, kisebbségi iskolavédelmi okmányoknak kell tekintenünk.

Az iskolai és egyházi autonómia védelme státusunk részéről, miként fennebb is jeleztem, jórészt 1921-ben kezdődik; — előbb, 1919—1920-ban főleg *csak az agrár-reform veszélyével szemben* történtek jelentősebb lépések.

Ez a fenn érintett okokon kívül abban is leli ma-

III. IV. sz.
okirat.

I. II. VIII.
sz. okirat.

gyarázatát, hogy a kormányok iskolapolitikája kezdetben még nem oly végzetesen támadó, mint a trianoni békeegyezmény aláírása után a maga románosító célzattal. Sőt az erdélyi, úgynevezett kormányzótanács (Consiliul Dirigent) idejében Braniste Valér, közoktatásügyi vezető a kisebbségeknek éppen az autonóm hitvallásos iskolában jelölte meg a nemzeti és a vallásos kultúra ápolására szolgáló eszközt. Nem ellenezte, hogy a kisebbségi magyar hitvallások a románná tett állami iskolákat magyar tannyelvű hitvallásos iskolákkal pótolják. Így jött létre 1919-től kezdve számos helyen újabb hitvallásos magyar népiskola, amelyek azonban főleg az Anghelescu-féle nyomás alatt jórészt megszűntek.¹

A kormányhatóságokkal az iskolai levelezés kezdetben magyar nyelven folyt, de már 1920-ban a román nyelvet kezdték sürgetni. A magyar nyelv további használatára vonatkozólag 1920 december elején *I. Ferdinand királyhoz beadott kérésünkre* december 29-én válaszként jött a kultuszminisztertől. El szerint a közoktatásügyi hatóságok 1921 január 1-ig még elfogadhatnak *csak magyar* beadványokat, azontúl azonban román nyelven kell szerkeszteni, de párhuzamosan lehet magyarul is az 1868. évi magyar törvény 44. art. alapján.² Nemsokára ez a lehetőség is megszűnt. A közoktatásügyi miniszterium kolozsvári vezérigazgatósága 1921 november 16-án elrendelte,³ hogy beadványaikban a kisebbségi (hitvallásos) iskolai hatóságok 1922 január 1-től kezdve kizárólag a román nyelvet tartoznak használni. Bár ez

I. sz.
okirat.

¹ Az 1920—21. tanév végén volt egyedül az erdélyi püspöki megyében róm. kath. hitvallásos iskola: 230 elemi, 28 polgári iskola, 2 polgári- és 2 elemiképző, 2 kereskedelmi iskola, 8 főgimnázium, 4 óvoda. Maradt az 1927—28. tanév végére 197 elemi, 15 polgári iskola, 2 elemi képző és a polgári képző híján a többi fenti típusú iskolák. Veszteség az Anghelescu-féle iskolapolitika alatt 33 elemi, 13 polgári iskola és 2 polgári képző, összesen 48 iskola; a román uralom kezdete óta pedig részint bezárás, részint a nyomasztó viszonyok folytán megszűnés következtében *veszteség a fentiekkel együtt összesen 104 róm. kath. iskola.*

² 47.525—1920. közoktatásügyi miniszteri szám.

³ 29.000—1921. közokt. miniszteri szám.

(Lásd:
XXXIXa.
okirat.)

ellen ismételt előterjesztéssel éltünk a közoktatásügyi kormánynál, — már 1922-ben, a párhúzamos magyar szöveg kizárásával, csak román nyelvű beadványokat fogadtak el a miniszteriumok. Ez nemcsak iskolai, hanem egyéb ügyekben is általánossá vált az összes állami és megyei hatóságoknál, sőt községi előjáróságoknál, fel-sőbb nyomásra még a székely községekben is.

A kisebbségi tanárok és tanítóktól 1920. nyár folya-mán vizsgát követeltek a román nyelv és irodalom, Ro-mánia történelme, földrajza és alkotmánytanából. Ro-mán nyelvi nyári tanfolyamokat rendeztek e tanerők ré-szére. Álláspontunk az volt: a még mindig érvényes ma-gyar középiskolai törvény (1883. XXX. t. c. 65. §.) értel-mében, mely a magyar uralom alatt a tanárokat kivé-tel nélkül (tehát az akkori kisebbségeket is) magyar nyelvi és irodalmi vizsgára kötelezte, mi is kötelezzük ta-nárainkat román- és irodalmi vizsgára, de a *többi román nemzeti tárgyakból nem kötelesek vizsgázni*. Ezzel szem-ben, románosító tendenciával, a közoktatásügyi kormány kiméltelenül vitte keresztül terveit, évről-évre vizsgára kényszerítve a kisebbségi tanerőket e tárgyakból. Miként alább látni fogjuk, az 1925-ben alkotott magánoktatási törvénybe is átment e vizsgakényszer,¹ hasztalan foglal-tak állást ellene az összes magyar kisebbségi iskolafen-tartók álhatatosan.

V. sz.
okirat.

Az érettségi vizsgálatok vezetése, az azokon való el-nöklés joga egyik fontos tényezője volt az erdélyi róm. kath. státus önkormányzatának az 1883. évi XXX. t. c. 41. és 23. §-ai értelmében. A protestáns hitvallások a román imperium óta is kezdetben a régi alapon maguk vezették érettségi vizsgálataikat saját tanügyi közegeik-

¹ A magánoktatási törvény 109. §-a szerint a kisebbségi tanárok 55 éves korukig kötelesek 5 éven belül a román-ból vizsgázni; a többi nemzeti tárgyakból is azok a taná-rok, kik e tárgyakat tanítják, tekintet nélkül arra, hogy az egyetemes történelemből és földrajzból van-e szakképesíté-sük. A sikertelenül vizsgázók elvesztik jogukat a tanításra. Akik sikeresen vizsgáztak ugyan, de a nyelvet nem bírják kellően, — aminek elbírálása az állami tanügyi felügye-lőkre van bízva, — kötelesek újból vizsgára állani.

VI. VII.
IX. sz.
okiratok.

kel. Ugyanezt kívánta az erdélyi róm. kath. státus saját középiskoláit illetőleg. A kormányhatóságok ezzel -zenben, az 1893-ban a magyar közokt. kormány és státusunk között létrejött hatásköri szabályzatra hivatkozva, maguknak követelték az érettségi vezetés jogát. E jog védelmében 1921 folyamán *csomó emlékirattal, beadvánnyal élt státusunk a kormányhoz* és közegeihez, melyekből néhányat felveszek. 1922-ben az ügy tovább fejlődött. Tárgyalások indultak meg a kérdésnek autonóm-jogaink szerinti rendezése érdekében, de eredményre nem vezettek. Státusunk kénytelen volt az ügyet egy *jogfentartó nyilatkozattal* egyelőre lezárni. E jogfentartó nyilatkozatért kolozsvári főgimnáziumunk, mivel az igazgató azt közölte a látogató állami felügyelővel, megintésben részesült a közoktatásügyi vezérigazgatóság részéről.¹

X. sz.
okirat.

XII. XIII.
sz. okirat.

A nagyszebeni róm. kath. Terézárvház elvétele az állam által román hadiárvák számára 1921-ben egyik jellemző fejezete a kisebbségi sorsnak. Részletesen ismerteti az ügyet a Groza és Goga *miniszterekhez intézett két írat*.²

1921 második felében, az iskolai küzdelmek közepette, az a hír kelt szárnyra Bukarest felől (erről az újságok is írni kezdettek), hogy a kormány oly törvényt tervez *az állami kötelező oktatásról*, mely a felekezeti oktatást kizárja, a felekezeti iskolák legfőlebb csak mint magániskolák maradnának fenn, nyilvánossági jog nélkül. E

¹ 4492—1922. vezérigazgatósági szám.

² Az árvaintézet ma is állami lefoglalás alatt áll. Egy kis része a plébánia-templommal együtt meghagyatott katolikus magyar árváinknak, magának az intézetnek tulajdonjoga azonban vitássá tétetett. A birtokháborítási keresettel elutasított minket a bíróság minden fokon, mivel az ítélet szerint az alapítvány nem a mienk. A tulajdonjogi perben pedig arra az álláspontra helyezkedett az I. fokú bíróság, hogy sem a róm. kath. státus, sem a püspök nem illetékes az árvaház ügyében kereset beadására, hanem a közalapítványi igazgatóság — lévén a Teréz-árvaház közalapítvány. Hogy lehessen így a tulajdonjogot megvédeni?

veszély végzetessé válható következményeit a katolikus egyház és a többi hitvallások vezetői nyomban észrevették. E veszéllyel, mely a magyar és hitvallásos oktatást egyaránt létében fenyegette, a legerőteljesebben szembe kellett szállni, még mielőtt bekövetkezett volna. Ezt tükrözi a vonatkozó *írat a Magyar Szövetséghez és emlékirat I. Ferdinánd királyhoz.*

**XIV. XV.
sz. okirat.**

A birtokok ügye — miként fenn már jeleztem — kapcsolatos az iskolaüggyel, mivel a birtokok részben középiskoláinkat és finevelőinket fentartó alapoké, részben a templomokat fentartó alapé. A kisajátítási eljárás tehát gyökerében érintette az iskolákon keresztül a magyar kulturát.

Miként már fenn megemlékeztünk róla (lásd I., II. sz. okiratokat), az egyházi alapok templomi és iskolai birtokaink kisajátítása tulajdonkép már az úgynevezett kényszerbérbeadással vette kezdetét. Magát a kisajátítást az erdélyi kormányzótanács 1919 szeptember 19-iki agrártörvénye mondotta ki első ízben. A második kisajátítási törvény az Averescu-kormány 1921. évi Garoflid-féle szigorító törvénye volt, melyet a Brătianu-kormány 1922. évi agrártörvénye gyorsító eljárással toldott meg. A kisajátítás ezek alapján indult el és nyert befejezést az illetékes kisajátító bizottságok végzéseivel.

Az 1922-ből közölt *beadvány* a földművelésügyi kormányhoz kellően *megvilágítja magát az agrárkisajátítást* s annak kiméretlen végrehajtásából eredő következményeket. Nem vonható kétségbe, hogy az agrárkisajátítás szociális szempontból üdvös, sőt szükséges intézkedés lehetett volna, ha méltányos álláspontra helyezkedő törvénnyel igazságosan hajtják végre. Így azonban, ahogy történt, sovíniszta célzattal, potom áron, nem volt egyéb, mint egyik faj leszegényítése a másik faj javára.¹

**XVI. sz.
okirat.**

¹ Az erdélyi róm. kath. státus templomi, iskolai és nevelési alapjainak 11 ezer holdnyi mezőgazdasági birtoka — a beültetett szőlők és belsőségek kivételével — egészen kisajátított; utólag belőle mindössze 60 hold visszaadott. Erdőségeiből, összesen 14.000 holdból, meghagyatott mintegy 4200 hold, a többi kisajátított. E kisajátított 21 800 hold-

A kisebbségi iskolaügy tovább halad a megindult úton. A katolikus egyház, a református, unitárius hitvallások fejei a helyzet nyomása alatt indíttatva érzik magukat 1923 február 17-én közös emlékirattal fordulni I. Ferdinándhoz. Oltalomért folyamodnak a trónhoz a közoktatásügyi hatóságok működése és a kormány rendelkezéseivel szemben. Egyebek mellett sérelmezik, hogy a román állam egyoldalulag, önhatalmuan felekezeti iskolákat vesz birtokába. Az agrártörvénnyel az egyházi és iskolai vagyon nagyobb részét méltányos kártérítés nélkül elveszi; ősi iskolákat foszt meg nyilvánossági joguktól, vagy teljesen megszünteti (így a máramarosszigeti róm. kath. piarista főgimnáziumot és a református liceumot, az aradi róm. katolikus, tordai unitárius, nagyváradi premontrei főgimnáziumokat); a más vallású tanulókat kitiltja a felekezeti iskolákból; a sok százados autonómiákat nem respektálja; államsegélyt nem ad stb. stb.

Am minden panasz, kérelmezés, tiltakozás ellenére a kormánypolitika egy tapotat se tágít a kitűzött cél-tól. E politika kétvágányú, de egycélpontu irányát különösen a Brătianu-kormány közoktatásügyi minisztere ¹

nyi birtokból katolikus magyar embereknek (egyáltalán magyaroknak) együtt még 1000 hold se jutott, a többi mind románok kapták, illetve az erdők nagyrésze az államé lett.

A róm. kath. egyházközségeket megillető földjutalék jórészt hiányzik; e hiány a legegyszerűbb számítás szerint 7436 holdat, mások számítása szerint kétszer annyit tesz ki az erdélyi róm. kath. püspöki megyében. E jutalék kiadását a kisajátító hatóságok, bár az egyházak a törvény alapján kérték, egyáltalán megtagadták. Viszont a görög keleti román egyháznak tiszta magyar-székely községekben is, ahol legfőlebb csak az oda helyezett tanító román, templom és plébánia céljára területeket szakítottak és jelölték ki.

Az erdélyi magyar birtokok kisajátítási árát a hatóságok kataszteri holdanként 300—1200 L között állapították meg, amikor egy hold mezőgazdasági birtok forgalmi értéke a kisajátításkor átlag 10.000—25.000 L között mozgott.

¹ E rövid értekezés folyamán, valamint a közölt okmányokban a legtöbbször Anghelescu, volt közoktatásügyi miniszterrel találjuk szemközt magunkat. Mondanom se kell, hogy e sorok írója Anghelescuval nem az ő szemé-

domborította ki intézkedéseivel. Egyik vágány az iskolafentartó jogainak minél szűkebbre szorítása, csaknem teljes megszüntetése. Másik a kisebbségi iskolák életműködésének minél nehezebbé tétele, korlátozó rendelkezésekkel, teljesíthetlen, vagy nehezen teljesíthető didaktikai előírásokkal. Leplezetlen cél a románosítás. Ennek jegyében rendeli el Anghelescu közokt. miniszter: hogy a szerzetes iskolákban fokozatosan a román legyen a tananyelv a magyar helyett, a román történelem, földrajz, alkotmánytan román nyelven taníttassék, a népiskolákban minden osztályban napi 2 óra legyen román nyelv s némely tárgyakat már ott románul tanuljanak.

A románosító célzatot a legélesebben körvonalozzák Anghelescu közoktatásügyi miniszter 1923. szeptember 25-én 100.090—1923. és 1923. szept. 23-án 100.088—1923. sz. a. kelt rendeleti, melyekkel csokorba kötve adja az előző végzetes intézkedéseket az összes kisebbségi iskoláknak. A rendelet előírja: a román nemzeti tárgyak román nyelven tanítását az összes iskolákban; a tanárok és tanítóknak a román nyelvi vizsgát a román nyelvből és román nemzeti tárgyakból 1923. aug. második felére; megtiltja a másfelekezetű és a magántanulók felvételét a kisebbségi felekezeti iskolákba.

A folyton rosszabbodó iskolaügy együttes fellépésre kényszeríti a kapcsolt területek róm. kath. főpásztorait. Közös emlékiratban fordulnak 1923. szept. folyamán a Brătianu-kormányhoz az iskolai sérelmek orvoslásáért. Az íratot, Majláth G. Károly püspök vezetésével küldöttség juttatja Brătianuhoz és minisztertársaihoz. Eredmény csak annyi, hogy a szerzetes iskolákban maradhat továbbra is a magyar nyelv a tananyelv, kivéve természetesen a román nemzeti tárgyakat, melyek románul tanítandók. *A szerzetes iskolák tananyelvét*

XVIIa. sz.
okirat.

lyeért foglalkozik. Anghelescu fogalom lett; a legjellegzetesebb képviselője annak a szellemnek, amely szívós akarattal, túlzó sovinizmusból, a legsúlyosabb csapásokat mérte a kisebbségi hitvallásos iskolákra. A védekező küzdelem ismertetése fehéret nem érintheti Anghelescut személyében.

oly szerzetes iskolákban, melyeket az illető szerzetesrend tart fenn és nem valamely egyházközség, vagy püspökség, követelik a román tannyelvet, teljesen önkényesen állapítva meg az ily szerzetes iskolákat.

Az összes kisebbségekben rendkívüli izgalmat keltő rendelkezések kétségbeesett küzdelmet idéztek fel a kormány kisebbségi iskolapolitikája ellen, mely küzdelem a kormány részéről a magánoktatási törvény megalkotásához, a magyar kisebbségi hitvallások részéről a Nemzetek Szövetségénél tett lépéshez vezetett. Erre alább visszatérünk. E rendelkezésekkel szemben *státusunk* előbb két beadvánnyal a közözt. kormányhoz, majd 1923 okt. 25-én I. Ferdinánd királyhoz fordult orvoslásért *emlékiratban*, melyet dr. Gyárfás Elemér igazgatótanácsos másodmagával személyesen nyújtott be. A rendeletek folyamánynakép vége-hossza nem volt a zaklatásoknak, melyek különösen a másfelekezetű tanulók kitiltásával a kisebbségi hitvallásos iskolákat és a szülőket érték. A kisebbségi hitvallások hónapokon keresztül igyekeztek a végzetes rendeletek végrehajtását elhárítani maguktól.

Különös jelentőségű volt a hitvallások vezetőinek 1923 dec. 27-én tartott értekezlete a rendeletekkel szemben követendő magatartást illetőleg. Az értekezleten jelen voltak a magyar kisebbségek összes hitvallásainak képviselői, a szatmári és esztergomi kath. püspöki megyék kiküldötteivel együtt. Az értekezlet Majláth G. Károly erdélyi püspök elnöklete alatt folyt le. Miként e sorok írójának az értekezletre előterjesztett javaslatából látható, az iskolakérdés minden főbb vonatkozásában megbeszélés tárgyát képezte. Az iskolák sorsában az erdélyi magyarság egész jövőjét lelke mélyéig átérző értekezlet az adott helyzetben nem juthatott más eredményre, mint a mire jutott. Elhatározta, hogy a minisztertől a kérdésben még egy közös értekezlet tartását kéri, de egyben közli vele, hogy az egyháznak szándékuk végrehajtani a rendelkezéseket. Ezzel kénytelenek voltak; máskülönben iskoláik bezárását kockáztatták volna, amit egyetlen felelős tényező se vállalhatott.

XVII.
XVIII. XIX.
okiratok.

XX. sz.
okirat.

A miniszterrel az értekezlet megtartatott, de vajmi kevés eredménnyel. A sérelmes rendeletek lényegileg továbbra is fennmaradtak. Státusunk igazgatótanácsa 1924. januári ülésében az összmagyarság érzéseit fejezte ki határozatával: „Vérző szívvel állapítjuk meg, — így szól a határozat — hogy iskoláink magyar tannyelvű jellegére végzetes csapást mért a miniszter s iskoláink sorsát, ifjúságunk nevelését a legbizonytalanabb esélyeknek tette ki. Le kell szögeznünk ezúttal is, hogy e rendelkezések iskolafentartói jogainktól a leglényegesebb pontokban, a tannyelv meghatározásában, a tanszabadság gyakorlásában fosztanak meg, mely jogokat a kisebbségi egyházaknak a fennálló törvények mellett a párizsi egyezmény és a gyulafehérvári határozatok egyaránt biztosítanak.“

E rendelkezések a román államnak a kormány közoktatásügyi minisztere által képviselt iskolapolitikáját tükrözik, úgy, ahogy az árnyalati eltérésekkel kezdetől fogva mai napig érvényesül. Történelmi jelentőségük e rendeletek azért is, mert a rájuk következő magánoktatási törvényt teljesen e rendeletek szellemében, ugyanazon a csapásokon haladva, alkotta meg a román törvényhozás.

Súlyosbította iskoláink helyzetét, az eddigi érettségi vizsga helyett, az úgynevezett IV. és VIII. osztályu abszolváló államvizsga bevezetése, az összes vizsgatárgyakból román nyelven, a tanulók rendkívüli megterhelésével. Ezzel szemben való ellenállásunk eredménytelensége deklarációra kényszerített, melyet a magyar napilapokban is közöltünk. Alig egy évre e rendelkezés után ugyanez a miniszter megszüntette az abszolváló vizsgát s helyébe francia mintára a VIII. osztály után az úgynevezett baccalaureatust és a IV-ik osztály után az V. oszt. felvételi vizsgát vezette be.

El kapkodó iskolapolitika, különösen pedig a legalább is 5 tárgyból román nyelven folyó baccalaureatus, a kisebbségi tanuló ifjúságra súlyosan nehezedett, ami e vizsgálatok lesújtó eredményében is természetesen megnyilvánult (70—80% bukás). A magyar kisebbségi

hitvallások vezetői síkra szálltak a rendszer ellen — még a semmitőszéknél is — eredménytelenül.

A magyar kisebbségi iskolák ellen, a magyarság elrománosítása érdekében indított hadjáratot egy merész, a maga nemében páratlan támadással támasztották alá. *A támadás éppen státusunkat vette célba.* Ugyan felelőtlen elemek, de amint azután kiderült, a Brătianu-kormány egyes vezető kormányférfiainak támogatásával, az erdélyi róm. kath. tanulmányi alap, a kolozsvári akadémiai, sőt a főtéri plebánia templom elvétele, a státusnak, mint magyar irredenta szervezetnek felosztatását sürgették hírlapi cikksorozatban, majd egy vaskos füzetben, sőt parlamenti felszólalásban is. Az elgondolás világos volt. Ha megszűnik az erdélyi római katolikus státus, ezzel az erdélyi magyar iskolázás egyik erős pillére dől ki, eltekintve attól, hogy a kisajátítás után még megmaradt vagyon lefoglalása egyeseknek jövedelmi forrásává válhatott volna.

XXII. sz.
okirat.

E könyv kereteit túlhaladja státusunk védekezésének ismertetése, — előbb cikksorozattal, majd röpirattal, később egész könyvvel.¹ Csupán Lápádatu kultuszminiszterhez, az ő felhívása folytán intézett *felterjesztést* teszem közzé. Ezt azért tartom helyénvalónak, mivel az írat rövid összefoglalásban *státusunk jogtörténelmi forrásaira* is utal.

Ugyancsak a státus elleni támadás folyamányakép a kultuszminiszter az erdélyi róm. kath. státusi alapok számadásainak felülvizsgálását határozta el, Jonescu

¹ A könyv „Az Erdélyi Katholicizmus Múltja és Jelené” címen 1925 január hóban jelent meg 23 erdélyi író, köztük a történelmi kútfőtanulmányozás oly kimagasló képviselőinek, mint dr. Karácsonyi János és dr. Biró Vencel, közreműködésével dr. Gyárfás Elemér szerkesztésében. A gazdagon illusztrált munka roppant adatkészlettel felőleli alapításától kezdve az erdélyi róm. kath. püspöki megye történetét s ennek keretében részletesen az erdélyi róm. kath. Státust, mint a püspöki megyének az egész világegyházban páratlanul álló szervezetét, amely a világi hiveknek az egyháziakkal intenzív együttműködését — a modern egyházi élet annyira hangsúlyozott kívánalmát — templomi és iskolai ügyekben már régi idő óta megvalósította.

Péter dr. kultuszminiszteri vezérigazgatót kiküldve a felülvizsgálat megejtésére. *Státusunk óvást emelt az eljárás ellen, ámde a vizsgálat rövid idő múlva megtörtént. A miniszteri biztos mindent a legnagyobb rendben talált.*

XXIII. sz.
okirat.

Minden évben megújul a kérvényezés a kisebbségi iskolákat megillető államsegélyért. 1921-ben az Averescu-kormány egy összegben 3,500.000 Leit utalt az összes erdélyi hitvallásos középiskoláknak. Ez összegből a csatolt területek katolikus középiskoláinak 1,500.000 L jutott. Minden kérvényezés azelőtt és azután hiábavaló volt. Hasztalan hivatkoznak a kisebbségek a párizsi külön egyezmény 10. szakaszaiban vállalt kötelezettségre, rendszeres államsegély ma sincs.

XXIV. sz.
sz. okirat.

De talán nincs erre fedezet az állampénztárban! Nem áll. A román államnak mindig van bő fedezete, ha például a román kulturáról van szó. A nemzetközi megállapodások értelmében Románia azoknak a román kisebbségeknek, amelyek Görögország, Bulgária és Albánia területén élnek, kultursegélyt nyújtott. Románia ennek a másfélszázezernél többre nem becsülhető románágnak az 1928. évi költségvetés szerint 36,047.361 L évi segélyt juttat iskolai célokra. Ha csak 10%-nak vesszük is azt az arányt, amellyel a másfélmillió magyarországi román állam közterheihez járul, akkor is mintegy 4 milliót tesz ki a magyarság részesedése a külső államok románjainak járó iskolai segélyben, akkor amikor saját felekezeti magyar iskoláinak egy fillér államsegély se jár.¹ Tovább menve, egy tisztán társadalmi román kultúregyesület, az erdélyi Astra az elmúlt évben 3,185.750 L állami szubvenciót kapott. Ám ez az összeg legalább is 20%-ig kisebbségi állampolgárok adófilleireiből jött össze.²

Viszont a kisebbségi iskolák támogatását még a magyar községeknek is lehetetlenné teszik. Mindjárt az első években megtiltja az erdélyi tanügyeket akkor in-

¹ Lásd: Sulyok István az „Ellenzék” 1928 február 19-iki számában.

² Ezenkívül ugyancsak az Astra a kormánytól 125

téző kolozsvári közoktatásügyi vezérigazgatóság a politikai községeknek az évi rendes iskolai segélyek további kifizetését.¹ Tanfelügyelők (revizorok) iskolaépületeket vesznek el, vagy államinak nyilvánítanak hitfelekezeti iskolákat az illetékes egyházi főhatóság meghallgatása nélkül.²

A román kormány iskolapolitikáját tükröző Anghelescu-féle rendeletek³ visszavonása, vagy legalább enyhítése a magyar egyházak vezetőinek szakadatlan gondját képezte. Az 1923. évi ily irányú kérvényezések,

moziengedélyt kapott, amelyből mintegy 99 Erdélyre esik. Ezen engedélyekből az egyesületnek az elmúlt évben 1,249.418 L tiszta bevétele volt, megint csak tekintélyes magyar pénzből, s a folyó évre 3,500.000 Leit irányzott elő. Különböző helyi fiókjai a megyei és városi, valamint községi tanácsoktól 1,031.164 L támogatást és ezek között a csaknem tiszta magyar és katolikus Csík megyéből 34.414 L-t vettek be. (Astra évi jelentése 1928-ról.)

¹ Banu vallásügyi min. pedig 68.385—1922. sz. a betiltotta mindazokat a járulékokat, melyeket a községek az egyházaknak kegyüri kötelezettség címén adtak.

² A közokt. minisztérium erdélyi közoktatásügyi osztálya 1920—21-ben a magyar tannyelvű állami iskolákat látszólag pártfogolta, de mint a későbbi fejlemények igazolták, inkább azért, hogy azokat a hitvallásos iskolák elleni törekvéseiben eszközül használhassa. Ez egyben ürügyül szolgált arra is, hogy elvehessék a hitvallásos iskoláktól azokat az iskolaépületeket telkeikkel, amelyeket egyes politikai községek építettek hitvallásos iskolák céljaira, vagy amelyeket az egyházmegye a magyar államnak oly feltétellel adott át, hogy az iskolának továbbra is katolikus tanítója legyen. Így Csíkjenőfalván és sok más helyen.

Igen rövid idő múlva, már 1922-ben kiméretlenül kezdette álváltoztatni a magyar tannyelvű iskolákat két tannyelvűekké, vagy tisztán román tannyelvűekké; ma magyar tannyelvű állami iskola aránylag kevés van. Az 1928. évben egyházi tényezőktől beszerzett adatok szerint mintegy 200 magyar tannyelvű állami iskolát lehetett megállapítani, amennyiben tiszta magyar tannyelvről egyáltalán szó lehet, amikor minden iskolában a román nyelv és a nemzeti tárgyak románul tanítandók, ezenfelül a magyar iskoláknál is órák közben a román nyelvi társalgás kötelező. E magyar tannyelvű iskolákkal szemben mintegy 71 tiszta magyar, vagy túlnyomóan magyar községben kizárólag román iskola, 36 ily községben túlnyomóan románul tanító iskola van.

³ 100.088—1923. és 100.090—1923. sz. (Lásd fennebb.)

küldöttségjárások eredménytelensége után se szüntek meg 1924. év folyamán minden alkalmat felhasználni, hogy, a kormányt engedékenységre bírva, elhárítsák iskoláikról a rendeletek végzetes hatásait.

A közokt. miniszter egyáltalán nem gondolt eredményekre. Ellenkezőleg. Miután az oktatás teljes átalakítását célzó törekvések nem juthattak zöld ágra, törvénytervezeten dolgozott, hogy a kisebbségi iskolaügyet „rendezze.”

Ennek bevezetéséül előbb az elemi oktatást kívánta rendezni új törvénnyel. Az állami elemi iskolai és állami tanítóképző-oktatásról szóló törvény¹ befejezett tények elé állította a felekezeti oktatást. Egész kisebbségi népoktatásunk függvénye lévén e törvénynek, népiskolai nyomorúságunk egyik forrása e törvény. .

Különös súlyos pontjai kisebbségi szempontból az óvodákra, az elemi iskolai beíratkozásokra és az állami népiskolák fentartására vonatkozó részek.

Az óvodákra vonatkozó szakaszok nem ismerik a kisebbségek anyanyelvét állami óvodákban. Az alantos iskolai tényezők belátásán, jóindulatán fordul, hogy kisebbségi gyermek nyelvét is itt-ott bevonják-e kisegítőnek. Magyar gyermekek tehát, teljesen magyar vidéken is, kik hazulról egy szót se tudnak románul, az óvodában románul kell, hogy társalogjanak a magyarul nem tudó óvónővel. Tekintve, hogy az óvoda 5–7 évig minden gyermekre kötelező, sőt látogathatják 4–5 évesek is, a törvény intenciója szerint a magyarság románosításának már az óvodában, a minden benyomásra legfogékonyabb gyermekkorban, meg kell történnie.²

¹ Kihirdettetett 1924 július 24-én 2571. sz. királyi rendelettel.

² Ezt csak igen kis mértékben ellensúlyozhatja a magánoktatási törvényben hitvallásos óvodák állítására nyújtott lehetőség. Egyrészt az egyházak, anyagi erő híján, óvodák felállítására ezidőszert még nem képesek, sőt ha volna is itt-ott anyagi lehetőség reá, a kormányhatósági engedélyt igen nehezen, vagy egyáltalán nem kapják meg. Másrészt a magánoktatási törvény is gondoskodott a kisebbségi anyanyelv korlátozásáról; ha román származású gyermekek látogatják a kisebbségi óvodát, az oktatás román.

A törvény másik súlyos pontja, hogy az elemi iskolai beíratkozások bejelentendők azon kerület állami iskolájánál, melyhez az illető magániskola (hitvallásos iskola) tartozik, ahová a kisebbségi szülő gyermekét be akarja íratni. A zaklatások elképzelhetlen lehetőségeire nyújt ez az intézkedés alkalmat az állami iskolai hatóságoknak a szülőkkel szemben, kik gyermekeiket hitvallásos iskolába akarják beíratni.¹

Legvégzetesebb intézkedése a törvénynek mégis az állami iskola felállítására és fenntartására vonatkozik. Az állami elemi oktatás fenntartása, kivéve a tanítói fizetést, a községeket terheli. A község köteles az iskola helyiségét, az iskolai igazgató lakását felépíteni, fentartani, az iskolát bútorral, tanszerrel ellátni, az iskola fűtéséről, világításáról, igazgatói lakás fűtéséről gondoskodni, könyveket, nyomtatványokat beszerezni, szolgáltatni stb. Ez az intézkedése a törvénynek a magyar kisebbségi községeknek módfelett megnehezíti, sok esetben lehetetlenné teszi saját kisebbségi felekezeti iskola fenntartását, a felállításról nem is szólva.²

Ily szellemű népoktatási törvény után készült el 1924. év utolsó, illetve 1925. első hónapjaiban a kisebbségi iskolaügy rendezésére a *magánoktatási törvényjavaslat*. Kisebbségi iskolákról lévén szó, a közokt. miniszter az összes kisebbségi magyar iskolafenntartó hitval-

¹ Megtörtént nem egyszer, hogy az elemi iskola tanítói nem fogadták el, különböző ürügyek alatt, a felekezeti iskolába beírás bejelentését s önhatalmulag a gyermekek egész seregét állami iskolába írták és kényszerítették be büntetés terhe alatt. A szülők egész tömegére, kik gyermekeiket mégsem adták állami iskolákba, nagyszámú bírságokat róttak ki.

Ez a tudatosan követett eljárás felekezeti iskolák megszűnését is vonta maga után. Nem változtat a kérdés lényegén, hogy a Maniu-kormány közoktatásügyi minisztere a büntetések behajtását ideiglenesen felfüggesztette.

² Anghelescu miniszter be sem várva a törvényben kikötött öt évet, mindjárt el is rendelte magyar helyeken, főleg a Székelyföldön, minden községben az állami iskola felállítását, ahol még nincs, tekintet nélkül, hogy van-e ott felekezeti iskola. Ebből rendkívül sok zaklatás és roppant teher származott a községek lakóira.

lások képviselőit, ezeknek többrendbeli előzetes felszólalása folytán, Bukarestbe hívta 1925 április 29-re.

A csatolt katolikus négy püspöki megye (erdélyi, nagyvárad, szatmári és temesvári) képviselői már előzetesen, 1924 november 26-án részt vettek a miniszter által Bukarestben tartott értekezleten, melyen a miniszter a törvénytervezet elvi, főbb pontjait ismertette. Minthogy azonban a miniszter ismételt sürgetés ellenére se volt hajlandó a törvénytervezetet, bár 24 órára, rendelkezésre bocsátani tanulmányozás céljából, az egyházmege képviselői állásfoglalásukat a javaslat teljes szövegének átadása utánra halasztották, de nem mulasztották el a szóbeli ismertetés alapján is már nagymértékben sérelmesnek talált pontok ellen kifogásaikat írásban átadni neki és több minisztertársának. Ugyanezt tették a szászok, kik előtt a miniszter tervezetét november 24–25-én ugyanígy ismertette. A katolikusoknak 24 pontu beadványában, melyet a minisztereknek átnyújtottak, befoglaltattak a kisebbségek legfőbb, iskolai kívánságai. Az újabb (1925 április 29-iki) értekezleten bemutatott törvénytervezet ép oly sérelmes jogfosztó célzatu maradt, aminőnek a november 26-iki értekezlet találta. A miniszter a törvénytervezetet, bár annak behatóbb tanulmányozására a hitvallások képviselői ezúttal is időt kértek, ezúttal sem adta át, hanem az egybehívott ankettel nyomban tárgyalatni kezdette. Minthogy a komoly tárgyalás lehetősége, előzetes tanulmányozás nélkül, eleve ki volt zárva, az erdélyi püspöki megye főpásztora, Majláth püspök és a református egyházkerület feje, Nagy Károly püspök a tárgyalásról kénytelenek voltak eltávozni. A miniszter a sürgőcen letárgyalt tervezetet május 9-én már a szenátus elé terjesztette.

Státusunk, mihelyt értesült a törvényjavaslat benyújtásáról, sürgönyileg fordult Brătianu miniszterelnökhöz és a szenátus elnökéhez (május 12-én), kérve a tárgyalás elhalasztását.¹ Ám a kormány kimondotta a

¹ Minthogy ez nem történt meg, nyilatkozatot terjesztettünk a szenátus elé, melyet Pál István magyarpárti szenátor a tárgyaláson felolvasott.

javaslat rendkívüli sürgősségét s 4 napi tárgyalás után (15., 16., 18., 19-én) a szenátussal meg is szavaztatta.

A kisebbségi hitvallásos iskolák fentartói, a magánoktatási törvénytervezet kapcsán, fáradságot nem ismerő tevékenységgel, mindenkép arra törekedtek, hogy oly iskolatörvény alkotására bírják a kormányt, amely mellett a kisebbségi tannyelvű hitvallásos iskolázás legalább is biztosítva legyen. Tisztában voltak az előzmények után azzal, hogy azt a kormányzati szabadságot, mellyel a magyar imperium idején nemcsak a magyar, hanem a román és szász felekezeti iskolák is rendelkeztek, a román kormánytól nem remélhetik. Mégis minden lehetőt megkísérelni igyekeztek, hogy egyrészt a tervezet kisebbségi iskolákból részeinek mérséklését elérjék, másrészt az iskolakérdést lehetőleg itt benn az országban oldják meg — elkerülve a Nemzetek Szövetségéhez való felebbezést, bár erre a kisebbségi nemzetközi egyezmény feljogosította őket. Szakadatlanul kérelmeztek, deputációztak, tervezeteket készítettek és nyújtottak be.¹ Mindhiába. A kormány makacsul kitartott törvénytervezete mellett. A románságnak az a része, melyre a kormánypolitika támaszkodik, sehogy se szívelheti, hogy az iskola erőteljes védőbástyája legyen a magyar nyelvnek és kulturának.

Súlyos felelősség terheli a történelem széke előtt a román kormányt — s ezt elfogulatlan román vezető férfiak is megállapították a parlamentben és újságokban

XXV. sz.
okirat.

¹ Az április 29-iki értekezletre *főpásztorunk kész pontozatokkal* ment, melyeket, ha a kormány elfogad s törvényszakasz formájába önt, a kisebbségi iskolakérdés az adott viszonyok közt megnyugtató megoldást nyer. S amikor minden kérés ellenére a miniszter a törvénytervezetet a szenátussal megszavaztatja, a tervezet alapulvétele mellett, más törvényterv és ennek előrelátható visszaútasítása az esetére minden törvényszakaszhoz módosítás készül. Sándor József magyarpárti képviselő a törvény kamarai tárgyalásán, e tervezetek alapján, erőteljes küzdelmet fejt ki a magyar iskola védelmében. A törvényjavaslat körül a parlamentben és sajtóban támadt vita a volt magyar uralom iskolapolitikáját se kímélte, sőt Anghelescu a törvény megokolásában kemény kritikával illette azt, szörnyűnek, elnyomónak ne-

— szűkkeblűen sovinszta iskolapolitikájáért a kisebbségekkel szemben.¹

Az erdélyi róm. kath. státus, valamint a református és unitárius hitvallások vezetői a törvénytervezettel a hitvallásos kisebbségi iskolákra mért csapást érezve, egyértelműen elhatározták, hogy együttes kérvénnyel a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak Genfben, hogy a veszélyt iskoláikról, ha lehet, elhárítsák. *Igy jött létre 1925 máj. 6-án a Nemzetek Szövetségéhez intézett előzetes beadványa az erdélyi kisebbségi katolikus, református, unitárius hitvallásoknak, melyben a törvénytervezet ismertetésével a Nemzetek Szövetsége Tanácsának védelmét kérték.*

Mindenik hitvallás vezetősége egyben közgyűlésre hívta egybe saját híveit, hogy a történeteket ismertessék a hívektől erkölcsi támogatást kérjen.

Egybe hívta főpásztorunk is az erdélyi róm. kath. státus tagjait május 14-re rendkívüli közgyűlésre. A gyűlés lefolyásáról szóló jegyzőkönyv mellékelt részletei felvilágosítanak a Genfben küldött előzetes beadvány tartalmáról is, mellyel a törvénytervezet rendelkezéseinek státusgyűlési ismertetése lényegében egyezik.

XXVII. sz.
okirat.

A státusgyűlésen megjelent 53 egyházi, 60 világi, összesen 113 státusgyűlési tag egyértelmű helyesléssel vette tudomásul a genfi lépést, utasítva az igazgatótanácsot, hogy a szükségesnek mutakozó további lépéseket

vezve különösen az 1907. évi ú. n. Apponyi-féle törvényt, holott e sorok írója már 1923-ban *hírlapi cikkben* igyekezett igazolni, hogy az 1907. évi XXVII. magyar törvény a magyar nyelv és magyar nemzeti tárgyak tanítása tekintetében sokkal enyhébb volt, mint az Anghelescu-féle rendeletek. Nem egy ízben tették a kisebbségek Anghelescunak azt az ajánlatot, hogy vegye át és alkalmazza a kisebbségekre a „szörnyű” magyar iskolai törvényeket, de egyáltalán nem reagált az ajánlatra. Ugyanezt a kijelentést tette a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott „Mémoire” kísérelő írata (lásd alább XXVIII. a) sz. íratot).

XXVI. sz.
okirat.

¹ A jelenlegi kormány, melynek Maniu Gyula az elnöke, több megértést igyekezett tanúsítani a kisebbségekkel szemben, amire őt a pártja által szerkesztett gyulafehérvári határozatok kötelezik, ám mostanig lényeges változást mégse tapasztalhattunk.

a Nemzetek szövetségénél szintén tegye meg. A státusgyűlésről a szenátusi tárgyalásokra érkező főpásztorunknak azon kísérlete, hogy a törvényjavaslat csak a tulajdonképeni magániskolákra korlátoztassék, a hitvallásos iskolák jogviszonya pedig külön törvénnyel rendeztesék, nem vezetett eredményre.

A helyzet követelte további lépésnek tehát meg kellett történnie. Az előzetes beadvány a Nemzetek Szövetségénél csak a figyelem felhívása lévén, a részletes indokolás nem maradhatott el. Ez egy 1925. augusztus 12-én kelt francia nyelvű emlékiratban történt meg, melyet a hitvallások megbízásából szeptember 15-én Dr. Balogh Arthur ny. kolozsvári egyetemi tanár és e sorok írója személyesen nyújtott be Genfben a Nemzetek Szövetsége Tanácsához.¹

A törvényjavaslat szenátusi megszavazása és a kamara elé terjesztése között 7 hónapi idő telt el. Érdekes eseménye volt ennek az időköznek az a tárgyalás, melyet a hitvallások vezetői november folyamán Anghelescu miniszterrel folytattak. Lökést adott erre Duca külügy-

¹ Az emlékirat címe: „*Mémoire Supplémentaire a la pétition adressée par les représentants légaux des Églises minoritaires hongroises, catholique-romaine, réformée (calviniste) et unitaire en Transsylvanie au Conseil de la Société des Nations au sujet du projet de loi concernant l'enseignement privé.*” Aláírták az iratot Majláth Gusztáv Károly gróf, erdélyi róm. kath. püspök, Ferencz József unitárius püspök, báró Jósika Gábor, az erdélyi róm. kath. státus világi elnöke, Nagy Károly református püspök, gróf Bethlen Ödön, az erdélyi ref. egyházkerület főgondnoka, báró Petrichevich Horváth Kálmán, az unitárius egyházkerület főgondnoka.

Az irat nyomtatása Genfben több napot igényelvén, a nyomtatás ideje alatt a kiküldöttek szükségesnek látták a közbejött események s az emlékirat némi megvilágításaképp szeptember 7-én rövid beadvánnyal élni. A „Mémoire“-t nagy szerepelme miatt nem közlöm, összevont tartalmát azonban magában foglalja e sorok írójának 1925 október 10-én az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsa elé terjesztett jelentése, melyet szintén közlésteszek.

A román kormány a hitvallások ezen „Mémoire“-jára 1925 dec. 1-iki kelettel szintén emlékiratot terjesztett a Nemzetek Szövetségéhez. Ennek rövid ismertetését szintén közlésteszem.

XXVIIIa.
sz. okirat.

XXVIIIb.
sz. okirat.

XXVIIIc.
sz. okirat.

miniszternek Genfben az emlékirat benyújtása alkalmával tett azon kijelentése, hogy a kisebbségek ne Genfben, hanem igyekezzenek Bukarestben elintézni ügyeiket; az ő ajtaja nyitva áll. Ugron István magyarpárti elnök közvetítésével Duca Bukarestben tényleg tárgyalott okt. 16. körül Majláth püspökkel.

A püspök első sorban aziránt érdeklődött a miniszternél, — most már másodízben — nem volna-e hajlandó a kormány azt az álláspontot elfogadni, hogy a magánoktatási törvény csak a szorosán vett magániskolákra vonatkozik és nem a felekezeti iskolákra, melyekre vonatkozólag külön törvény lenne készítendő. Majd átnyújtott Ducának egy jegyzéket. Ez 3 főbb pontban megjelölte az anyagot, melyről a kisebbségi egyházak képviselői a közoktatásügyi kormány képviselőivel a törvény módosítása szempontjából tárgyalni óhajtanak. Duca október 23-án írástílag értesítette a püspököt, hogy a közoktatásügyi miniszter október 28-ika utáni időpontban várja a kisebbségek képviselőit. A kath., ref. és unitárius hitvallások képviselői, Majláth püspök vezetése mellett, november 3-án megjelentek Bukarestben tanácskozásra. A kormányt Anghelescu közölte miniszter képviselte szakközegeivel.

A hitvallások képviselői a *mellékelt pontozatokba* foglalt elvi álláspontot óhajtották a tárgyalás rendén érvényre juttatni. A szinte három napig tartó nehéz tárgyalás után, mely alatt az egyházak képviselői az előbbi pontozatok és a fennemlített saját törvénytervezet alapján csaknem minden szakaszhoz hozzászóltak, Anghelescu miniszter *jegyzőkönyvre* diktálta a „megállapodásokat” s mindkét fél képviselői aláírták a 19 pontból álló jegyzőkönyvet. Az egyházak képviselői azzal a kihangsúlyozott záradékkal, hogy igyekezni fognak illetékes egyházi tényezőknél keresztül vinni e pontok elfogadását. A kormány képviselői azzal, hogy e pontok felvételnek a magánoktatási törvénybe annak kamarai tárgyalása rendén, a törvényből minden ellenkező intézke-

XXIXa. b.
sz. okirat.

XXX. sz.
okirat.

dést törölni fognak s a végrehajtási utasítás is ezeknek megfelelő lesz.¹

A kisebbségi hitvallások szervei (a kath. státus igazgatótanácsa, a református egyházkerület igazgató- és unitárius egyházkerület főtanácsa) a jegyzőkönyvet nem találták kielégítőnek. A leglényegesebb kisebbségi elvi kérdésekben nem teljesült az egyházak jogos kívánsága. A román nemzeti tárgyak román nyelven tanítása fennmaradt, holott ennek a románosító rendelkezésnek a megszüntetése képezte az iskolai küzdelem egyik sarkpontját. A magántanulók felvétele, magánvizsgák tartása, bármily nyelvű és vallású tanuló felvétele továbbra is lehetetlen, tehát a tanszabadság alapjában megtámadva. Státusunk igazgatótanácsa november 20-án jegyzőkönyvi határozatban adott ennek kifejezést, s azt a hozzászatolt pontozatokkal együtt megküldte Brătianu miniszterelnöknek, Duca és Anghelescu miniszternek.²

**XXXI. a. b.
sz. okirat.**

Majláth püspök dr. Gyárfás Elemér igazgatótanácsos támogatásával tovább folytatta Bukarestben a tárgyalásokat. Eltárgyalásokon a törvény egyes szakaszaira vonatkozólag dec. 3-án jegyzékbe vett pontozatok szerint jelentékeny enyhítő módosításokat értek el. A püspök e pontozatoknak törvénybe foglalása érdekében *I. Ferdinánd királyhoz is beadványt* intézett.

**XXXI. c. sz.
okirat.**

Eközben december 2-án a kamara is megkezdte a törvényjavaslat tárgyalását, a hová Anghelescu ugyanoly hirtelen elhatározással terjesztette, mint annak idején a szenátus elé.

A három magyar kisebbségi iskolafentartó (róm. kath., ref., unitárius) a bukaresti tárgyalásokról az ügy érdekében kötelességének tartotta a Nemzetek Szövetségét tájékoztatni, különösen a hitvallások békés szándékainak igazolása s a kielégítő eredmény elérése szem-

¹ A hitvallások képviselői tehát a pontokat csak feltételesen, a kath. státus, illetve a protestánsoknál az egyházkerület hozzájárulásától feltételezetten fogadták el.

² Ugyanily állásponttal ugyanezt tették a református, unitárius hitvallások vezetősegei is.

pontjából.¹ Ez 1925 december 11-én történt meg Genfben, a bukaresti 19. pontos jegyzőkönyv (XXX.) és az egyházak erre vonatkozó állásfoglalását tartalmazó jegyzőkönyvek (XXXI. a, b.) bemutatásával rövid kíséző írat mellett.

A *hitvallások* reménysége, hogy esetleg a törvény végrehajtási útásításába felveszi a miniszter legalább a megállapodás pontjait, egyáltalán nem vált valóra, habár ebben a reményben tettek 1926. márc. 12-én a *Nemzetek Tanácsához újabb, most már harmadik előterjesztést*, kérve a Tanácsot a döntésnek a márciusi ülésről elhalasztására.² Nem használtak semmit a folytatólagos tárgyalások a kormánynál; minden erőfeszítés, hogy a kormányt legalább az általa diktált pontozatokban s azutáni megbeszélésekben foglalt ígéretei betartására bírják a végrehajtási útásítás elkészítése rendén, egészen meddő maradt.

XXXIII. sz.
okirat.

Miként az eddigiekből is megállapítható, e törvény

¹ A hitvallások tisztában voltak azzal, hogy Anghelescu a „megegyezés”-t nyomban prezentálni fogja Genfben, ami megtörtént oly beállítással, hogy az egyházak kívánságai teljesültek.

Ezzel az előre látott, nem megfelelő beállítással szemben is szükséges volt a valóságot hűen feltüntető információ.

A megegyezési pontok a törvénybe vagy egyáltalán nem, vagy fogyatékosan vétettek fel, miként e sorok írója a róm. kath. státus igazgatótanácsának 1926 január 12-én tett jelentésében ezt kifejtette. *A jelentést közlöm.* Nyilvánvaló, hogy az egész megegyezés Anghelescu részéről Genf szempontjából történt, a végrehajtás komoly akarása nélkül.

XXXII. sz.
okirat.

² A hitvallások a Nemzetek Szövetségéhez beadott panaszukra nem kaptak semmiféle választ közvetlenül. Erre a népszövetségi eljárás szerint csak abban az esetben számíthattak volna, ha a panasz a Nemzetek Szövetsége tanácsülésén tárgyalódik. Erre azonban nem került a sor, mivel a hármass bizottság, melynek az ügy előkészítés végett kiadatott, nem találta indokoltnak a panasznak a szövetségi Tanács elé terjesztését. Így a kisebbségi egyházak csak közvetett úton értesültek „a válaszról”, melyet a Nemzetek Szövetségének titkársága a román kormánnyal közölt.

E válasz, helyesebben *hármassbizottsági jegyzőkönyv magyar fordítását* e sorok írójának a válaszra vonatkozó *hírlapi cikkével* együtt közlöm.

XXXIV a.
XXXIV b.
sz. okirat.

a kisebbségi iskolakérdést egyáltalán nem juttatta nyugvó pontra, sőt határozott visszafejlődést jelent nemcsak a párisi egyezményben biztosított iskolai autonómiával szemben,¹ hanem a magyar uralom alatti kisebbségeknek akkor élvezett tanszabadságával szemben is.²

A végrehajtási útásítás a törvénynél is kedvezőtlenebb.³ Nemhogy szinte semmit se vett fel az ígért enyhítésekéből, hanem egyrészt a törvényben nem lévő újabb rendelkezéseket tartalmaz, másrészt a kisebbségi intézetekre az adminisztratív és pedagógiai felügyelet tekintetében a törvény szellemét is meghaladó szigorú intézkedéseket ró.

A magánoktatási törvény, — miként a genfi *Mémoire-ról* igazgatótanácsunk részére készült előterjesztés ⁴

¹ Ezen egyezmény 9. §-a szerint a kisebbségeknek joguk van saját tananyvú iskoláik fentartására, azok létesítésére, vezetésére és felügyeletére; a 11. § szerint pedig a székely és szász közületeknek vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzathoz van joguk.

² A romániai magyar kisebbségek roppant boldogok volnának, ha iskoláik azt a tanszabadságot élvezhetnék, melyet a romániai felekezeti iskolák a magyar uralom alatt bírtak. Anghelescu, amikor a román államnak kisebbségi iskoláinkkal szemben való bánásmódjáról van szó, állandóan a magyar uralom alatti szörnyű elnyomásról deklamál. Miért nem alkalmazta hát a mai kisebbségi iskolákkal szemben ugyanazokat a rendszabályokat, ugyanazt a bánásmódot, melyet a magyar törvények előírtak és a magyar hatóságok alkalmaztak a román felekezeti iskolákkal szemben? Hisz hivatalos íratban is kifejezetten kértük, vegye át szóról-szóra a vonatkozó magyar törvényeket s alkalmazza úgy reánk, ahogy a román iskolákra alkalmazták a magyar hatóságok.

³ Megjelent a Monitorul Oficial (hivatalos lap) 1926 március 10. számában. A végrehajtási útásítás nem váltotta valóra a Népszövetség hármias bizottságának reményét, hogy „az útásítás teljesen be fogja váltani a kormánynak ismételt adott biztosításait, melyek szerint a kisebbségek iskolái a megértés szellemében lesznek kezelve“. Gyorsan bekövetkezett ellenben, amire nézve a bizottság — igen óvatosan — azt mondta, hogy ezidőszert korai lenne róla tárgyalni; „a kérvényezők aggodalmai szerencsétlenségre valóra“ váltak, a tanügyi közhatóságok a törvény szellemét is túllépőleg gyakorolják azt az „igen szigorú ellenőrzési jogot“, melyet a törvény nekik biztosít.

⁴ Lásd XXVIII. b) sz. íratot.

rámutat, — egybefoglalva a román közoktatásügyi kormányzatnak 1919. óta a kisebbségi iskolákkal szemben kiadott rendelkezéseit, most már a törvény erejével szorítja a legszűkebb korlátok közé a kisebbségi iskolákat: a létező iskolák fentartása, még inkább újak felállítása, az iskolák nyilvánossági joga, az iskolák vezetése, irányítása, javító, pótló, felvételi vizsgálatok tartása és a tanterv tekintetében.

Ezeken kívül főleg a 4 román nemzeti tárgy román nyelven tanításának kötelezővé tétele és az iskola tantervére vonatkozó különböző korlátozások folytán a kisebbségi iskolák kétnyelvűvé változtatása által; a magántanulók kitiltása, az iskolai önkormányzat csaknem teljes megszüntetése s a törvény intézkedéseit körülbástyázó szigorú rendszabályok által e törvény a kisebbségi iskola lelkét és létalapját támadta meg, — teljes iskolai absolutizmust teremtve ezenfelül.¹

Valóságos iskolai Bábel következett a kisebbségi iskolákra. Kezdetét vette az iskolák működésének és nyilvánossági jogának vége-hosszat nem ismerő elismerte-

¹ Egy cseppet se túlzó megállapítások. Igazolják az azóta bekövetkezett iskolai fejlemények. Átadom különben a szót Ghița Pop román képviselőnek, aki egyik napilap tudósítója előtt, előrebocsátva a román nyelv elsajátításának szükségét, a kisebbségi iskolapolitikáról ezeket jelentette ki: „Egyáltalán szerintem a kétnyelvűség elítélendő. Egy iskolában nem lehet két nyelven előadni... Az iskolának nem az a feladata, hogy a kisebbségeket elnemzetleniesítse. Az iskolának az a célja, hogy a gyereket az életküdelemre előkészítse. Aki tehát őszintén és minden hátsó gondolat nélkül lemondott a denacionalizálási törekvésekről, az könnyen be fogja látni, hogy a kétnyelvű oktatásnak semmi értelme nincs s csupán az elnemzetleniesítés céljait szolgálja. Szerintem az egyháznak meg kellene adni a jogot arra, hogy az állam felügyelete mellett iskolákat tartassanak fenn. Az állam pedig csak ott állítson fel iskolákat, ahol a felekezeteknek nem áll módjukban az oktatást ellátni.“ (Keleti Újság 1929 II. 1. szám.)

Román embertől ily kritika a magánoktatási törvényre támaszkodó iskolapolitikáról minden fejtegetésünknel többet mond.

tési eljárása, elképzelhetetlen zaklatásokkal és teljesíthetetlen kívánságokkal.¹

Az iskolák nyilvánossági ügye 1926 óta a legszélsőségesebb hullámnázásokon ment keresztül, a tanügyi hatóságok igen gyakori látogatásai, lényegtelen okokból származó kifogások a tanintézetek működésével szemben, tanintézetek tömeges megintése, egyesek bezárása, nemzeti tárgyakat tanító tanerők képesítését illetőleg túlzott követelések és kifogások egymást érték, — mindez a nyilvánossági joggal kapcsolatban s törvény folyamánakép.²

A törvénynek a szerzetes-iskolákra vonatkozó 37. szakaszát ezen iskolák román tannyelvéről kiméletlenül

¹ Bár a kisebbségi iskolák túlnyomó része 1918 előtti időből létezett s nyilvánossági joggal bírt s bár a miniszter a tárgyalásokon kijelentette, hogy ezek névsorának egyszerű betérjesztésével megelégszik, az eljárás rendén minden iskolánál ugyanoly igazolási eljárást kívánt, mintha új iskolák felállításáról volna szó. Egy-egy ősi tanintézet működési engedélye és nyilvánossági joga érdekében 60—70 okmányt kellett beszerezni és mellékelni (státusunk 7 főgimnáziumának 416 okmányt). A betérjesztett okmányok egy része a miniszteriumban elkallódván, kétízben kellett majdnem minden iskolánál (egyeseknél háromszor is) az okmányokat újból betérjeszteni.

Az iskolák egyrészének nyilvánossági joga ma sincs elintézve. Megtörtént az is 1928 május havában, hogy Anghelescu közoktatásügyi miniszter egymásután vonta meg néhány főgimnáziumunk és zárdai leány polgári iskolánk nyilvánossági jogát; az általános felháborodás hatása alatt, a főpásztor és a Magyar Párt közbelépése folytán, mégis visszavonta rendeletét.

² Iskoláinknak e törvény óta egyébkép is nem képzelt, soha nem hallott sanyargatásokban van részük. Az iskolák benső adminisztrálásának nyelve túlnyomóan román nyelven kell, hogy történjék; a tanári és ifjúsági könyvtárak részére jórészt már csak román nyelvű könyvek szerezhetők be, mivel román könyveket beszerezni az intézetek létét fenyegető kötelesség, magyar könyvekre így nem marad fedezet; az ifjúsági egyesületek (még vallásos egyesületek is) szabályai jóváhagyásra bemutatandók, másképp nem működhetnek; a cserkészlet megalakulását mindenkép akadályozni igyekeznek; a tanulókat számmal ellátott költséges egyenruha viselésére kötelezik; a nemzeti ünnepek megülését kizárólag román nyelvű beszédekkel kívánta egyik miniszteri rendelet a program előzetes bemutatásával. A magyar par-

igyekezett végrehajtani Anghelescu miniszter,¹ habár ezen iskolákat látogató gyermekek túlnyomó többsége magyar, kisebb része németnyelvű (román ma már egy sincs, vagy legfeljebb egy-kettő s csak egy-két intézetben) s bár a törvény 15. §-a kis jóindulattal módot nyújtana arra, hogy ezen iskolák tannyelve a tanulók anyanyelve legyen. Az eredmény: elkeseredés a szülők-nél s lehetetlen didaktikai helyzet az érdekelt intézetek-nél a tanulók kárára.

A magában is kedvezőtlen, *félremagyarázható törvénynek még kedvezőtlenebb magyarázása a tanügyi kormány és közegei részéről eredményezte a „néveleme-*

lamenti képviselőknek sikerült ugyan ezt hatályon kívül helyeztetni, de mivel a hatóságok meghívandók az ünnepekre, a tanintézetek a műsor román nyelve tekintetében ma is bizonyos erkölcsi kényszer alatt állanak. A törvény a kisebbségi elemi iskolák IV. oszt. bizonyítványainak állami aláírását írja elő. A csikmegyei tanfelügyelő (revizor) megtagadta e bizonyítványok aláírását s megakadályozta ezzel az illető növendékek felvételét a középiskola I. osztályába, mivel ő nem volt jelen az évvégi vizsgán, holott az érdekelt iskolák értesítették a vizsga idejéről. Állami népiskolák felállításának erőszakolása a község terhére oly tiszta magyar községekben, ahol van már felekezeti kisebbségi iskola s e célra a felekezeti iskola elvétele több kath. iskola elvesztését vonta maga után 1928. év folyamán is. Más helyen már jeleztem a felekezeti elemi iskolába való beíratkozás bejelentésével járó zaklatásokat. Itt csak egy-két példára utaltam; könyveket kellene ugyanis összeírnom, ha a tanügyi abszolutizmus nyomását iskolánként akarnám ismertetni.

¹ Anghelescu 2547—1928, 2557—1928, 14.436—1928. stb. rendeleteivel szigorúan elrendelte a szerzetesek által vezetett némely iskolákban a román tan nyelv bevezetését, bár a szentszékek kötött egyezmény (Concordátum) XIX-ik szakaszában a román kormány elismerte a szerzetes iskolák jogát, mely szerint a tanítás nyelvét maguk határozhatják meg. A kormány, hogy a fenti rendeleteinek a Concordátumban is alapot teremtsen, Titulescu útján 1928. júl. 20-án a Szent-székekhez előterjesztést intézett, melyben a Concordátum fenti szakaszának oly értelmezését kívánta, mely szerint a tan nyelv megállapításának jogával ne élhessenek azok a szerzetes-iskolák, amelyekben a tanítás nyelve már a román nyelv. A fenti rendeletekkel Anghelescu a szerzetesek által vezetett iskolák egyrészét, ha nem az egészet, egy csapással román tan nyelvűvé óhajtotta tenni, hogy ily módon előkészítse a Concordátum elvi megállapításának a hatálytalánítását egy utólagos megszorító magyarázattal.

zési irányzatot s annak összes következményeit. A kisebbségek történelmében ez a bizonyos névelemezés külön fejezetet fog képezni. A névelemezés lényege, hogy magyar anyanyelvű tanulók kitiltatnak a magyar tananyelvű kisebbségi iskolákból azon a címen, hogy nevük nem magyar hangzású.

XXXV. a.
XXXV. b.
sz. okirat.

Bevezető intézkedés a magyar nyelvű tanulóknak a magyar kisebbségi tanintézetekbe *kivétel nélkül felvehetése ellen* a közokt. miniszter 98.405—1926. sz. rendelete volt, melyet magyar fordításban közlök, *igazgatótanácsunknak* a közokt., belügyi és igazságügyi miniszterhez intézett *óvásával együtt*.

A tanügyi hatóságok nemcsak a magyarzsidó tanulókat zárták ki kisebbségi magyar iskoláinkból, hanem kikezdették tiltani az örmény tanulókat, sőt több helyen azokat is, akiknek nevük nem magyar hangzású.

A törvénynek az anyanyelvre vonatkozó 35. szakaszát átjátszva nemzetiségi vágányra, oly értelmet adtak neki, hogy csak magyar nemzetiségű tanulók vehetők fel a magyar kisebbségi iskolákba s nem tekintendők magyar nemzetiségűeknek azok, akiknek idegen (német, szláv, esetleg román) hangzású nevük van.¹

XXXVI.
sz. okirat.

Annak megállapításában, hogy ki magyar és ki nem, oly önkényesen jártak el, hogy e névelemző hatósági buzgalomnak számos tösgyökeres magyarnyelvű tanuló is áldozatául esett. A közokt. miniszter 33.866—1927. sz. *rendelete iskolás mintája ennek a törvénymagyarázásnak*. Az észrevétlenül románizálás célzata egyetlen törvényből, vagy rendeletből se ütközik ki oly kicsinyesen, mint a tanügyi hatóságok önkényének ajtót nyitó eme rendeletből.

A magyar kisebbségi hitvallások, különösen pedig státusunk, melyet tanulói révén leginkább érintett a

¹ A kérdéses 35. § szószerint ez: „Az oly növendékektől látogatott magániskolákban, amelyeknek anyanyelve más, mint az állam nyelve, az előadás nyelvét az iskolafentartók határozzák meg. Ez iskolákba nem vehetők fel csak oly növendékek, akiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével.”

névelemzés, a legerélyesebben szálltak szembe ezzel az újabb hatósági mesterkedéssel. Ez a mesterkedés, 1926 óta egészen a legutóbbi időig, szünni nem tudó buzgalommal igyekezett egyrészt megtizedelni egyik-másik magyar kisebbségi iskola tanulói létszámát,¹ másrészt a jövő reménységén, a tanuló ifjúságon keresztül igen értékes részeket lemetszeni a magyarság testéről.

A nyilvánossági jog késleltetése, a névelemzéssel követett eljárás, az államsegély állandó halasztása, általában a tanügyi kormányzás rendszere arra indították a magyar kisebbségi hitvallások vezetőségeit, hogy külön-külön, de mindannyian újabb lépéssel próbálkozza-

¹ Igen jellemző eset volt a csíkszeredai főgimnáziumból kitiltott tanulók esete. A kötelességét a törvény alapján becsületesen teljesítő igazgató, a tanulókon kívül, ugyancsak áldozata lett az esetnek. Az intézet megmentése érdekében kénytelen volt a kath. státus a lelkiismeretes, ügybúzó igazgatót áthelyezni. A maga nemében még különösebb a zsilvölgyi kath. iskolák esete, ahonnan az 1927—28. tanév folyamán 224 magyar anyanyelvű tanulót tiltottak ki a tanügyi hatóságok azon a címen, hogy nevük nem magyar hangzású.

A Magyar Párthoz kétízben intézett felkérésünk hűen tünteti fel e módszert.

Dr. Gyárfás Elemér magyarpárti szenátor a középiskolai kérdések kapcsán 1929 május 7-én tartott szenátusi beszédében így jellemezte ezt a „tanügyi politikát”: „A jelenlegi közoktatásügyi miniszter, Costachescu úr — jelentette ki a szenátor — egyik interpellációra adott válaszában nagy vonásokban megrajzolta a közvélemény előtt a közoktatásügyi tárcza borzalmas képét. A miniszter úr ez alkalommal beszélt az anarchiáról, mely a közoktatásügyi adminisztrációban uralkodik, beszélt a fegyelmetlenségről, a tisztességtelenségről, a közpénzek pocékolásáról és a milliók örült táncáról... Látva tehát, szenátor urak, a miniszter úr által megrajzolt képet és olvasva naponként az újságokban a csalásokat, visszaéléseket, különböző manipulációkat a tankönyvekkel és a legborzalmasabb nemi kicsapongásokat, melyeket egyes ú. n. tanügyi férfiak követnek el, megértjük, hogy ezek az urak miért fejtettek ki olyan nagy buzgalmat és tevékenységet a minépünk és kultúránk ellen. Azért tették ezt, hogy elleplezzék és eltakarják a saját bűneiket a trikolor lobogtatásával és az ő nagy nemzeti munkájukkal és így szerezzék vissza kockáztatott népszerűségüket. Ez a szerencsétlen iskola-politika minket a kétségbeesés örvényébe taszított már... (Lásd: „Magyar Kisebbség” 1929 május 16. sz., 398—399. oldalait.)

XXXVII.
XXXVIII.
z. okirat.

XXXIX. a.
XXXIX. b.
sz. okirat.

nak javítani a helyzeten. Erre kedvező alkalomnak látszott a Maniu-kormány hatalomra jutása. A jogtisztelet és a gyulafehérvári pontok programjával hatalomra kerülő kormánytól joggal reméltek rendszerváltozást. Ebben bizakodva *emlékiratokba* foglalt kérésekkel járultak, nemsokára Maniu kormánya jutása után, az összkormány elé a Magyar Párt hathatós támogatása mellett, amely szintén emlékiratba foglalta az általános magyar kisebbségi panaszokat és bajokat.¹

A kisebbségi iskolák jogi helyzetén semmit se változtatott az *ügynevezett középiskolai reform*, annál inkább azonban magán a középiskolai oktatáson, melyet a múlthoz képest teljesen új alapokra fektetett.² A reform a VIII. osztályú középiskola helyébe, melynek klaszszikus, modern és reál-tagozata volt, főleg a francia lycée mintát tartva szem előtt, VII. osztályú egységes középiskolát állított egységes tantervvel három osztályú alsó és négy osztályú felső tagozattal. Érdekes s egyben tanulságos is az alapul vett francia középiskola rendszerébe bepillantani.

¹ A beadványok után is tovább tart a névelmezés címén a tanulók eltávolítása a magyar intézetekből. Sok iskola nyilvánossági joga még elintézetlen. Legutóbb a kormány megszavazott a kisebbségeknek 25 millió lelt, de ez az összes (magyar, német, muzulmán, bulgár, rutén, zsidó, orosz) kisebbségeknek szólnán, a magyar kisebbségekre jutó rész legfőlebb az iskolák egy-két havi szükségletére lesz elég. Az összeg kiutalása bár a megszavazásnak már több, mint fél-éve, e sorok írásakor még nem történt meg.

² A középiskolai reform törvényjavaslatát a törvényhozás mindkét háza hosszasan tárgyalta 1928 elején. Tulajdonképp az Averescu-kormány közökt. minisztere, Petrovici terjesztette be a törvényjavaslatot, de nem tárgyalhatta le, mivel közben megbukott az Averescu-rezsim. Az utánuk következő Brătianu-kormány közökt. minisztere, Angheliescu, újabb javaslatot készített saját korábbi tervezete alapján. Az ő javaslata képezte a parlamenti tárgyalások alapját s vált, a törvényhozás által módosított formában, 1928 május 8-án királyi rendelettel törvénné. A *törvényjavaslathoz* kisebbségi szempontból két *hozzászólás* készült, melyeket, mint a reform megvilágítására alkalmasakat szintén közlök. A magyar parlamenti tagok közül dr. Gyárfás Elemér a szenátusban, dr. Willer József a kamarában fejtették ki a kisebbségi álláspontot tartalmazó beszédekben.

XL. a.
XL. b.
sz. okirat.

A modern francia középiskolai oktatás Leygues 1902-iki reformján nyugszik. Leygues reformjának tervezésénél három szempontból indult ki: az ország reális szükségletei kapcsolatban a modern társadalom kívánalmaival; az általános kultúra, kapcsolatban az ifjú jövő pályájához legszükségesebb ismeretekkel; a tanuló ifjú alkalmassá tétele arra, hogy a tehetségének, hivatásának, vagy szülőföldje szükségletének leginkább megfelelő tanulmányokat válassza.

Ennek a felfogásnak érvényesítésére Leygues a középiskolai oktatást két tagozatra osztja: elsöre befejezett ismeretekkel, tehát alsóra, amely gyakorlatilag is képesít. Ezen első (alsó) tagozat négy osztályú VI-ik, V-ik, IV-ik, III-ik osztállyal.¹ Második (felső) tagozatra három osztállyal; II., I. oszt. és a filozófia-matematikai osztállyal. Az első (alsó) tagozat tanulói három csoportba (kategória) oszthatók: első a latinnal és göröggel a harmadik osztálytól kezdve; második csoport csak latinnal; harmadik latin és görög nélkül. A második (felső) tagozat két alsó osztálya négy csoportra (kategória) oszlik: A) csoport latinnal és göröggel; B) csoport latinnal és modern nyelvekkel; C) csoport latinnal és a tudományokkal; D) csoport a tudományokkal és modern nyelvekkel latin nélkül. A második (felső) tagozat I. osztálya és matematika-filozófiai osztálya után egy éven belül két részből álló baccalaureatus van.

Leygues középiskoláját sok vita és bírálat után 1923-ban Leon Bérard megváltoztatta. Az ő reformja szerint a középiskola szintén hét osztályú; a latin nyelv kötelező az alsó tagozaton (VI—III. oszt.) minden osztályban, a görög csak a két utolsóban; a felső tagozat II., I. osztályában a tanuló választhat a klasszikus és modern szak között. A klasszikus szakon a latin kötelező, a görög fakultatív; a modern szakon a latin-görög helyett két

¹ E rendszer az osztályok számolását a magasabb számmal kezdi, tehát VI-ik a legalsó, az V-ik az utána következő osztály; ekép az alsó tagozat legkisebb osztálya a VI-ik, legmagasabb a III-ik osztály. A felső tagozaton legkisebb a II-ik oszt., legmagasabb a filozófia-matematikai.

modern nyelv választandó. Az összes osztályokban a tudományos (nem nyelvi és irodalmi) tárgyak tanterve és órabeosztása ugyanaz az összes tanulókra nézve. Az I. osztály elvégzése után következik a matematika-filozófiai osztály, utána egy baccalaureatus mint a középiskola befejezése.

E reformot is módosította már 1925-ben Monzie közokt. miniszter. Törölte a két önálló tagozatot (alsó és felső) s visszaállította a szakcsoportokat. A VI—III. osztályokban beállította az A), vagyis a latin-görög és B), vagyis latin szakcsoportot. Az A) csoport görögje a IV-ik osztállyal, mindkét csoport latinja a VI-ikkal kezdődik. A II., I. osztály négyféle csoportját háromra mérsékelte; A) csoport latin-göröggel, A') csoport a latinnal görög nélkül, B) csoport a tudományokkal és két modern nyelvvel. Utolsó osztály itt is a filozófia-matematikai osztály. A VI—III. osztály latinos B) csoportjában a latin-görög helyett vehető két modern nyelv is a történelem-földrajzzal. Tehát a latin-görög, miként a fentiekből látható, fakultatív tárgy a francia középiskolában. A nyelvi csoportok kivételével a többi összes tárgyak, tehát az irodalmi, történelmi, földrajzi, természettudomány-matematikai tárgyak az összes csoportokkal közösek ugyanazon tantervvel és tanórákkal. A középiskola teljes egységesítése felé törekszik a francia középiskola.

A román középiskolai reform a maga VII. osztályával, baccalaureatusával, alsó és felső tagozatával tehát a francia középiskolai Leygues illetve Bérard rendszernek egybeolvasztása és átültetése Romániába, de a csoportok megszüntetése mellett a tanterv teljes egységesítésével.¹

A román új középiskola tanterve amellett, hogy a modern nyelvek tanítására különös súlyt fektet, a román nemzeti nevelést tekinti a középiskola céljának. Gyakorlatban különben az előző tanterv mellett is ez történt. A

¹ Lásd a francia középiskoláról a „Proiect de Lege asupra Învăţământului Secundar Teoretic“ indokolását: 20—22. old.

román nyelv és irodalom, a román történelem, román földrajz és Románia alkotmánya az alsó tagozat heti 80 órájából 17 órát, a felső tagozat heti 115 órájából 18-at, összesen 35 órát foglal el. Ha hozzávesszük, hogy e tárgyak tannyelve a kisebbségi iskolákban a román és hogy ezenkívül a francia, német (vagy angol), a latin és görög nyelvekre heti 42 óra esik, előttünk áll az új középiskola jellege, amelyben a többi összes tárgyra (ideértve a rajz, egészségtan, zene, szépírás, torna, erkölcsi nevelés heti összes 41 óráját) heti 105 óra esik hét osztályban.¹ A kisebbségi tanulónak ezenfelül saját anyanyelve heti 3 órát (a hét osztályban heti 21 órát) igényel. Ekép az új román középiskola mérlege: a hétosztály heti 182 órájából (nincs benne a vallás és az anyanyelv) esik a nemzeti tárgyra és a nyelvekre heti 77, az egyetemes történelem-földrajzra és filozófiára heti 22, a reáltárgyra heti 42, a gyakorlati (szépírás, rajz, torna, ének stb.) tárgyra heti 41 óra. Hozzáadva a kisebbségi iskolákban az anyanyelv heti 21 óráját, az új román középiskola a kisebbségi tanulókra nézve első sorban nyelvi tanfolyam, amelyben a nem anyanyelvek kötik le a tanulók erejét és idejét.

A kisebbségi tanulónak anyanyelvén kívül már az I-ső osztálytól kezdve két, a III-iktól három, a IV-iktól négy, a VI-iktól öt idegen nyelvvvel kell küzdenie s e mellett még 4 tárgyat románul kell tanulnia, amely, bár államnyelv, a kisebbségi tanulónak mindig különleges nehézséget okoz. A román új középiskola a maga befejező államvizsgájával, az úgynevezett baccalaureatussal² annyira megnehezítette a kisebbségi ifjúságnak az ad-

¹ A vallástani heti 13 órája nincs benne e számban.

² A baccalaureatusi törvény legújabbban ugyan módosításon ment keresztül, de a módosítás, bár a Magyar Párt részéről dr. Gyárfás Elemér és Sándor József alapos érvekkel mutatták ki annak súlyos hibáit, s bár Jorga hibrid, középkori intézménynek, Ghidionescu professzor, a javaslat előadója pedig pedagógiai gillotin-nak nevezte, vajmi keveset enyhített annak szigorán a kisebbségi tanulókra nézve, akik ma is saját tanáraik kizárásával, idegen tanerők előtt, legtöbbször idegen városban vizsgáznak hét tárgy közül legalább is ötből *nem* anyanyelvükön.

dig is nehéz középiskolai oktatást, hogy a kisebbségi jövő nemzedék csak szellemi és fizikai erejének túlfeszítésével tarthatja meg — ha egyáltalán megtarthatja — műveltségi színvonalát. A középiskolai reform különben, amennyire ma látni lehet hatásait, Románia kultúrnívóját aligha fogja emelni.

* * *

Kisebbségi életünk lelkét alkotó iskolaügyet, úgy vélem, a fenti fejtegetések a közölt okíratokkal némi világításba helyezik. Ezt tartva szem előtt, csatoltam a közölt okíratokhoz még néhány magánközleményt, melyeket e sorok írója az iskolákért való küzdelemmel kapcsolatosan újságokban helyezett el.

Bármily súlyosak is ez adatok a kisebbségi iskolai helyzet megvilágítása szempontjából, a kisebbségi életnek csak foszlányait, csak tört darabjait mutatják. A kisebbségi élet teljes képeinek megrajzolása — miként bevezetőleg céloztam is reá — közéletünk összes vonatkozásainak átfogásával oly képességű történetíró erejét és idejét igényelné, aminő egy Szekfü Gyula, vagy a pápák történetének hatalmas megrajzolója, Ludwig Pastor volt.

Amíg a jövő meghozza — szent meggyőződése, hogy meghozza — a maga emberét, a mi feladatunk, — feladata kinek-kinek a maga körében — a gyűjtögetés munkáját végezni. Hangsúlyozom végezni, mert elvégezni egymagában senki sem lesz képes. Csak a reánk vonatkozó román sajtó közlemények összeállítása, amiben egy év óta néhány lelkes ifjú rendkívül értékes munkát fejt ki (sajnos a múltira visszamenőleg teljesen nélkülözzük a gyűjtést), egy egész embert igényelne. Am mai helyzetünket megérteni, a román közvélemény ismerete nélkül, alig lehetséges; a román közvéleményhez a kulcsot a román napi sajtó adja meg, amelynek egyik-másik szervében, legtöbbször egyszerre három-négyben is, naponként jelennek meg közlemények a kisebbségekről.¹

¹ Micsoda közlemények ezek! Olvasva a ferdítéseket, uszításokat, ráfogásokat, amelyek közül az „irre-

És az agrárreform igazságtalanságai, a tisztviselők ezreinek állásvesztése, ezeknek kikényszerülése az országból, nyugdíj nélkülisége, a közigazgatás visszaélései, a csendőrség erőszakosságai a magyar falvakban, a sziguranca rendszeres mesterkedései indokolatlan pörök felidőzésében, magyar kultur- és jótékonyági intézmények jogtalan elvétele, vagy lehetlenné tétele, a magyarság leszorítása közgazdasági téren, a magyar kereskedő és iparostársadalom küzdelmei nemcsak a rossz gazdasági viszonyokkal, hanem a hatalom nyomásával szemben megélhetéseért, a székely-magyarság megfosztása létfenntartó erdőségeitől, ennek s más közéleti okoknak következtében tömeges kivándorlása —, mindeme roppant mezőnek átkutatása, adatainak egybegyűjtése nem igényel-e lelkes, ahhoz értő, igazságszerető embereket s nem érdemli-e meg egész embereknek egész, odaadó, önzetlen munkáját?

Amit átélünk 10 év alatt, s ami nap-nap után állandóan szemeink előtt lefoly, lényegében nem egyéb, mint szakadatlan törekvés a legteljesebb kulturális, gazdasági, társadalmi elnemzetietlenítésére (denacionalizálására) egy népnek, — valóságos népcsere, új honfoglalás a ki nem mondott, de következetesen érvényesülő jelszóval: „Veteres migrate coloni“, félre a régi lakókkal. Ennek az egyáltalán nem szünetelő, cseppet se gyengülő, sőt a maga szívósságában következetesen erősülő törekvésnek kellő feltárása egyike lenne, néptörténelmi szempontból is, nem szólva a politikáról, a legértékesebb kutatásoknak s egyben megbecsülhetetlen tanulságokkal szolgálna nekünk s minden kisebbségi népnek. Ehhez

denta“ már egészen szelid kifejezés, csodálkoznia kell a gondolkodónak, hogy a román sajtó így véli szolgálni a „konszolidáció“ művét. Roppant szerencséje Romániának, hogy a külföld nem olvassa nap-nap után ezeket a megálázó, izgató sajtó közleményeket (tisztelet a néhány tiszteltreméltó kivételnek). Félő, hogy a sajtóban nyilvánuló gyűlölet s állandó elnyomási törekvés a külföldet, a magyarság romániai sorsát illetőleg, oly kérdések felvetésére indítaná, a minőket az „irredenta“ magyarok még soha se vettek fel.

hasznló átmenet a népek történetében vajmi ritkán adódik.

A gyűjtő e fogyatékos gyűjtemény minden olvasóját kéri, legyen figyelemmel e magasabb szempontra s hibáit, fogyatkozásait a gyűjtő gyöngeségének tudva be, igyekezzen jobbal pótolni. Minden tárgyilagos figyelmeztetést, helyreigazítást hálás köszönettel fogad.

Adja az Ég, hogy sokkal erősebbek, sokkal hivatottabbak vegyék fel a megkezdett fonalat. Így a csatolt területek magyarságának a maga nemében páratlan 10 éves történetéhez az adatok remélhetőleg nemsokára együtt lennének.

MÁSODIK RÉSZ.

OKÍRATOK.

A), B), ÉS I—XL. b. SZ. ALATT.

A)

Tárgy: Kérelem a politikai internáltak érdekében.¹

Őfelsége I. Ferdinánd, Románia Királyának.

Királyi Felség!

Erdélynek közel egymillió² számláló magyarjku lakosságából a közelmúlt hónapok leforgása alatt sok ezren kerültek fogságba, részint mint politikai internáltak, részint mint katonai foglyok.

Egyaránt keresztény és humánus kötelességet vélünk teljesíteni, midőn az ő szabadonbocsajtásuk érdekében Felséged magas színe elé járulunk hódolatteljes kérésünkkel.

Szívünk legbensőségesebb érzéseiből fakadó eme kérelmünk előterjesztésénél szemeink előtt lebeg annak a sok szerencsétlen családnak valóban részvétre indító sorsa, amelyek az internált férfiakban nem ritkán a családfenntartót nélkülözik.

Úgy vagyunk azonfelül meggyőződve, hogy a 4 éves háború borzalmai után elérkezett az ideje annak, hogy a kiállott nyomorúságokat, szenvedéseket, nélkülözéseket egy kis enyhülés váltsa fel; a harcos katona, aki bármely táborban is meggyőződését követve becsülettel teljesítette kötelességét, ne szenvedje tovább a rabság lealázó, gyötrő igáját, hanem legyen része legalább annyi igazságszolgáltatásban, hogy önfeláldozó küzdelmei után őt is megilleti az, ami minden tisztességes embernek természetes joga: az élet, a szabad mozgás öröme.

Valóban, Felség, meg lehet állapítani, hogy a háború alatt épp

¹I. Ferdinánd király 1919 májusi, erdélyi körútja alkalmából Mária királynéval egyetemben meglátogatta Gyulafehérvárt is. A székeskáptalan ezt az alkalmat felhasználva, nyújtotta be a folyamodványt Őfelségéhez. Bár nem iskolai ügy, fontosságáért szükségesnek tartom közlését.

²Az emlékirat csak a szorosan vett Erdély 16 vármegyéjének magyar lakosságát tartotta szem előtt, — a Kőrös-völgy, Máramaros és Bánát kizárásával.

az a népréteg szenvedte leginkább a háború súlyos megpróbáltatásait, a rémületes drágaságot, emberi életben és vagyonban az hozta a legnagyobb áldozatokat, amely tán legkevésbé felelős a háborúért: a tisztviselői osztály és a falú népe.

És a nép harcos fiai és a leszegényedett, elerőtlenedett tisztviselők hordják ma az internálás súlyos keresztjét is.

Felségedre eme történelmi pillanatban háborútól gyötört ezer és ezer család tekint fel reménykedő bizalommal, mindannyian enyhülést várva magas látogatásától, testvéreik, hozzátartozóik szabadulását.

Nagyszívű uralkodók megérik a nép lelkének mélyén rejlő vágyakat, megértik a nép fájdalmát és örömét egyaránt s az a jövőbe látó, igazi kormányzó, aki a nép lelkén keresztül meg tudja találni a népek boldogulásának, békés egyetértésének útját.

Engedje meg Felséged, kifejezést adnunk ama meggyőződésünknek, hogy Felségedet, egy keresztény államnak keresztény uralkodóját, akinek dicsőséges elődje eme mélyértelmű jeligét választotta kormányzási irányelvül, „Nihil sine Deo“, az emberi jogok tiszteletének, a humanizmusnak, a keresztény igazságérzetnek ugyanazon szempontjai vezérlik, amelyek a történelem folyamán minden nagylelkű és bölcs keresztény uralkodót nagygyá, a népek jótevőjévé avattak.

E meggyőződéstől vezérelve, legyen szabad remélnünk, hogy erdélyi magas látogatását történelmileg is emlékezetessé fogja tenni egy valóban fejedelmi ténykedéssel: visszaadja szabadságát magyarajkú testvéreinknek, akik Brassóban, Fogarason, Nagyszebenben, Déván, vagy más helyeken akár katonák, akár civilek, vagy papok, szorongó szívvel várják szabadulásuk óráját. Bátrak vagyunk kifejezetten is Felséged megkülönböztett figyelmébe ajánlani a jobbgýtelkieket, kik egy esztelen, de ártalmatlan mozgolódás öntudatlan áldozatai és a gyergyószentmiklósi állomásfőnököt, kinek 6 gyermekkel megáldott beteg felesége nélkülözések között gyöttrődik családfő nélkül, nemkülönbön szeretett városunk internáltjait.

Legyen meggyőződve Felséged, hogy egy ilyen fejedelmi elhatározás nemcsak a szorongatott családok háláját váltaná ki, de gyökerén érintené a jövő legéletbevágóbb problémáját is: egyengetné a századok óta egymás mellett élő, egymásra utalt magyar és román faj pacifikációjának, testvéri egyetértésének útját.

Akik egyebekben vagyunk

Királyi Felségednek, hódoló mély tisztelettel,

Gyulafehérvár, 1919 május 29-én,

legalázatosabb szolgálai:

a gyulafehérvári római katolikus székeskáptalan tagjai.

B)

Tárgy: A püspök eskütétele.

4621—1920.

D. a J. Kr.

Az erdélyi püspöktől.

*Nagyméltóságú Kultuszminiszter Úr!*¹

Excellenciádnak folyó évi augusztus 20-án 29.351. szám alatt kelt becses iratát köszönettel elismerve, őszinte örömmel kell nyilvánítanom afölött, hogy Excellenciád, nyilván az összkormány intencióinak megfelelően, a nagybecsű levéllel komoly, előzékeny lépést tett a magyar egyházak vezetőinek személyében az erdélyi magyarság felé.

Én a becses iratot ugyanis nem csupán felhívásnak tekintem arra, hogy mint az erdélyi róm. katolikus egyházmegye püspöke, a többi kisebbségi hitvallások fejeivel együtt, Ófelsége Románia Királya s a román állam iránt a hűségesküt letegyem, hanem abban egyúttal határozott készségét is kell látnom arra, hogy a közhatalom kezelői el akarják távolítani mindama nehézségeket, melyek a nagy horderejű lépés megtételét ma még gátolják, — megvalósítva azon előfeltételeket, melyeknek megvalósítása a püspökökre nézve e közjogi ténykedést lehetővé teszi.

Excellenciád levelének konciliáns, nyílt modora kötelességem teszi, hogy álláspontomat e tekintetben, miként ez a dolog roppant komolyságánál fogva nem is lehet máskép, épp oly nyíltan és őszintén körvonalozzam.

Egyházam és híveim javáért minden áldozatra kész vagyok, ha csak némileg is nyugodt lehetek afelől, hogy az áldozat meghozása üdvös lehet a szent ügynek, melynek szolgálatára hívott el isteni Mesterem, s egyházmegyémmek, melynek kormányzását reám bízta az Ő földi helytartója. E reám nézve mérvadó szempontból vizsgálva az eskü kérdését, annak letétele a következő körülményekkel áll elválaszthatatlan kapcsolatban.

¹Bár ez nem az erd. róm. kath. státus irata, mint az események megvilágítására fölöttébb alkalmasat, közlöm.

1. Ily nagyfontosságú elhatározásra, a pápa Ő Szentségével való előzetes tárgyalás nélkül, nem érezhetem magam egyedül illetékesnek. Az én eskütételeм ugyanis egyebek mellett ily egyházi jogi kérdések tisztázását kívánja, minők: a legfőbb kegyúri jog gyakorlása, az erdélyi egyházmegye viszonya az érsekséghez s általában a magyar egyházmegyékhez, az erdélyi egyházmegyei autonómia becikkelyezése Románia törvényeibe stb.

A tisztánlátás e kérdésekben, melyeknek megoldására törekvés Excellenciád b. íratában, az egyház és állam közötti kapcsolat lehető bensővé tételére utalással, szintén hangsúlyozottan lép előtérbe, nem is képzelhető el anélkül, hogy az egyház fejével megbeszéléseket folytasson az, aki erre legilletékesebb, az egyházmegye püspöke. Amennyire tehát súlyt helyez a román kormány a püspök eskütételére, annyira kell kívánnia s lehetővé tenni, hogy, az eskütől elválaszthatatlan kérdések megbeszélése végett, a püspök Rómába, a Szent Atya elé járulhasson.

2. Az eskütétel a békeszerződésnek mindkét részről, tehát Magyarország részéről is, ratifikálásától nem függetleníthető. A hűségeskü ugyanis, mint közjogi jellegű aktus, a püspököt az eskü szentségének egész erejével, egész egyházmegyéjével, papjaival és híveivel együtt, új államjogi viszonylatba állítja be. Ily aktus az államjogi viszonylatok mindkét oldalú teljes rendezését okvetlenül feltételezi; enélkül nem bírna — sem jogi, sem erkölcsi — kellő alappal.

3. Az egyház, jelesen a püspök tevékenységének alapját a hívek képezik; náluk nélkül minden munka futóhomokra emelt építmény, légváremelés. Az egyház és állam közötti kapcsolat rendezéséről, bensőbbé tételéről beszélni sem lehet anélkül, hogy első sorban a hívek lelki nyugalma, polgári jóléte kellő figyelemben részesüljön. Az erdélyi egyházmegye katolikus hívei 99 % -ban a magyar fajhoz tartoznak. Egyházmegyém bensőséges kapcsolata tehát a román állammal csak a magyarság feltétlen nyugalmanak, kisebbségi jogainak, polgári jólétének biztosításával, mint előfeltétellel, valósulhat meg.

A békeszerződés, melyet Románia aláírt és ratifikált, nemzetközi törvény erejével köti Romániát a kisebbségek emberi és állampolgári jogainak védelmezésére, kulturális és nemzetiiségi igényeinek istápolására. A gyulafehérvári 1918 december 1-iki határozat, mely ha mást nem is, de annak létrehozóit mindenestre a politikai morál erejével kötelezi, meg éppen a népjogok alapján s kifejezetten az erdélyi kisebbségek és vallások autonómiájának, mint alapfeltételnek elismerése mellett jött létre.

Bocsásson meg Excellenciád, ha e ponton, bármily nehezre is esik, nem sikolhatok át anélkül, hogy rá ne mutassak a magyarság kálváriájának egy-két keservesebb állomására. A kisebbségek védelmére a békeszerződésbe becikkelyezett és a gyulafehérvári határozatokba felvett jogbiztosítékok hatályra eme-

lése érdekében mostanig, — sajnos — nem látunk komoly lépéseket. Mikép volna különben lehetséges, hogy a magyarság tömeges kiutasítása részint rendelettel, részint erkölcsi kényszer alkalmazásával még egyre tart, holott a békeszerződés szerint a Romániához csatolt terület minden lakója Románia állampolgárának és lakóhelyén illetékesnek tekintendő, hacsak 1919 végétől számított egy éven belül nem kéri más államba bocsátását? E kiutasítások egyházunkat legderekabb tagjaitól, Romániát legértékesebb elemeitől fosztják meg. Az így elnéptelenedő egyház képviselheti-e majd az államfentartó erőt, mely neki természeténél fogva tulajdona s amelyre Romániának szintén szüksége van?

Az emberi érzést mélyen sértő kiutasítások kiméretlenségénél még elviselhetetlenebb a magyar lakosság megélhetési feltételeinek hová-tovább teljes elvonása. Nem a birtokreformra akarok célozni, habár ez is a magyarság életgyökereit támadta meg, hanem arra a nap-nap után ismétlődő jelenségre, hogy a tisztviselők állásukból kirekesztetvén, kenyerüktől megfosztatván, sehol helyet, alkalmat kenyérkeresésre nem kaphatnak, nemcsak, hanem ipari vállalatok, kereskedések, pénzüzetek meggátoltatnak a szerencsétlenek alkalmazásában, sőt ügylátszik már az iparos elemre is nánehezedik a magyarság tragikus sorsa: régi iparengedélyek a magyar ajkúaktól egyes helyeken megvonatnak, új iparengedélyekhez pedig vagy egyáltalán nem, vagy roppant nehezen, ritka kivételkép lehet hozzájutniok. A dolgozó, intelligens magyar középosztály tönkretétele s ennek következeképp a szellemi munka teljes elértéktelenedése vajjon nem fog-e majd súlyosabb következményekkel járni a román államra is?

Ezeket látva, önként tolul fel az a kérdés, találhatunk-e garanciákat arra nézve, hogy Románia egyenjogú, egyenrangú polgárok gyanánt kezeljen bennünket s remélhetjük-e, hogy a rendőrállam fojtogató kezei helyett a jogállam jótékony védelme alatt mi is nemzetiségi, egyházi és polgári jogaink teljes szabadságát békében élvezhessük.

Az Excellenciád által szíves levelében hangoztatott s oly jólesően hangzó jóakaratot a kormány részéről, az összes lakókkal szemben, csak kellemes, de alapjában értéktelen szólamnak kellene tekintenünk, ha azt kellene látnunk, hogy azokat nem követik a kormány részéről erőlyes tettek, hatályos intézkedések a magyasággal való megértés keresése, a kiutasítások beszüntetése s az agyongyötört magyarság helyzetének elviselhetőbbé tétele érdekében.

A megértés csak jogi és erkölcsi alapon létesülhet, mindama jogoknak őszinte tiszteletbentartása s biztosítékokkal körülbástyázása által, melyeket a békeszerződés a kisebbségek védelmére lefektetett.

4. Az iskolák ügyét, ránk nézve a legfontosabbat, utoljára hagytam. Oly nagy, szétágazó kérdés ez, hogy nem lehet feladatom e helyen vele bővebben foglalkozni. Ezúttal csak hangsúlyozni kívánom, hogy a magyar hitvallásos iskoláknak a magyar kisebbségi hitvallások kulturigényeihez s szükségleteihez mért korlátlan felállíthatása és fentartathatása, ami a békeszerződésben a kisebbségek létérdekeinek védelmére kikötött jogbiztosítékok között a legfőbb helyen áll, a román állam részéről nem csak feltétlen elismerést, tiszteletbentartást igényel, hanem az egyházak joggal számítanak az állam erkölcsi és anyagi támogatására, már csak azért is, mivel az államot fentartó tényezők-höz, az állami élet erkölcsi pilléreihez a legszilárdabb köveket épp a hitvallások szolgáltatják. Megnyugvással láttam Excellenciád iratából, hogy az államköltségvetésbe a kath. egyház számára szükségesnek vélt összeget felvenni méltóztatott; vajjon a katolikus iskolák segélyezésére a megkívántató összeg felvételét-e, vagy fel fog-e vétetni?

Az összes számbavehető szempontok tehát a kérdések összeségének egyöntetű tárgyalását s ehezképest az erdélyi katolikus egyházmegye és a román állam közötti jogviszony megállapításával kapcsolatban a magyarság helyzetének jogállamhoz méltó s a békeszerződés által parancsolólag előírt rendezését sürgetik, a püspökök eskütételre felhívásával egyidejűleg.

Ez előfeltételek nélkül az erdélyi magyar püspököktől kívánt eskü nem juttathatna az óhajtott nyugvópontra, mert hiányzik belőle az összhang éltető szelleme: a jogtisztelet és jogvédelem erkölcsi alapja.

Meg vagyok győződve, hogy Excellenciád, ki mint Románia kultuszminisztere, állásánál fogva s magas műveltsége révén, egyénileg is mindenekfölött az etikai szempontokat képviseli az államkormányzatban, teljes megértéssel és méltánylással fogadja ezen iratban foglalt, őszinte kijelentéseket.

Nagyon örülnék, ha személyemet illetőleg fejtegetéseimből azt a meggyőződést méltóztatna meríteni, hogy amiként eddig a rend és nyugalom, a lakosság minden rétegében, faj- és valláskülömbőség nélkül, a testvéries együttműködés ápolására törekedtem, ezuttal is minden igyekezetem — eskűvel vagy anélkül — arra fog irányulni, hogy e magasabb, az állam létérdekeit érintő szempontoknak tegyek tőlem telhetőleg szolgálatokat.

Végezetül kapcsolatban a fennírtakkal, különösen az 1. pont alattiakkal, arra kérem Excellenciádat, méltóztatssék Rómába Bukarest—Belgrád—Zágrábon át haladó Simplon-vonatra szóló útlevel kiadását részemre lehetővé tenni, hogy egyházi főható-

ságonától. az Apostoli Szentszéktől útasítások kérése végett októberben Rómába utazhassam.

Fogadja Excellenciád megkülönböztetett tiszteletem őszinte nyilvánítását, mellyel maradtam

Nagyméltóságodnak,

Gyulafehérvár, 1920 szeptember hó 3-án.

Majláth s. k.

Nagyméltóságú

Goga Oktávián kultuszminister úrnak

BUKAREST.

I.

Tárgy: Felségfolyamodvány a státusi birtokok kényszerbérlete, kisajátítása ügyében, iskolai és nyelvi ügyekben.

*Királyi Felség!*¹

Az erdélyi római katolikus státus ügyeiben, mint annak világi elnöke, az alábbiakat vagyok bátor hódolattal Felséged elé terjeszteni:

I. Vagyoni ügyek:

Nem kívánom Felséged magas figyelmét elvi fejtegetésekkel igénybe venni, csupán rámutatok arra a közismert tényre, mely szerint katolikus anyaszentegyházunk az ő nagy céljait minden időben igyekezett javakkal biztosítani, a szerzett javakhoz szilárdan ragaszkodott, szigorú tilalom alá helyezte azoknak, nevezetesen az ingatlanoknak elidegenítését, kisajátítását, úgy annyira, hogy az új Codex szerint a Szentséges Atya hozzájárulása nélkül számottevő ingatlan nem idegeníthető el.

Az erdélyi római katolikus püspökmegye évszázados autonómiájának épp egyik sarkalatos feladata volt az egyházi vagyion adminisztrálása, annak iskolai, nevelési s más egyházi célok érdekében minél gyümölcsözőbbé tétele.

Az agrárreform-törvény végrehajtása azonban egyházunknak, autonómiánknak eme feladatok megvalósítását lehetetlenné teszi.

A megyei agrárbizottságok egyházmegyénk ingatlan birtokait egymásután odaítélik a falusi kisbirtokosoknak. Kényszerbérletbe adattak már a következő egyházi birtokok: a) az erdélyi római katolikus státus alapítványi négy uradalmának

¹ Benyújtotta 1920 dec. 13-iki kelettel, személyesen, Bukarestben báró Jósika Sámuel.

nagy része, s az előjelekből ítélve, ez lesz a sorsa a többieknek is; b) a püspöki birtok kevés kivétellel; c) a székeskáptalan; d) a papnevelőintézet birtoka egészen;¹ e) sok vidéki plebánia birtokának egy része.

Ezen egyházi birtokok alapítványi természetüknél fogva különösebb kulturcélú szolgálnak. Maga a püspök sok szegény plebános és tanító fizetését hordozza vagy pótolja; a püspöki háztartás pedig a birtokok terményeire van utalva. A nyolc kanonoknak a káptalani 700 holdnyi mezőgazdasági birtok termése mostanig létfenntartást nyújtott; ma a kanonokok a kényszerbérlet miatt nyomorognak; a papnevelőt a romlás veszélye fenyegeti.

Ezen egyházi birtokoknak, legalább részben, az egyház kezelése alatt hagyása létkérdése az erdélyi katolikus egyháznak.

Különösen ki kell emelnem azonban az úgynevezett erdélyi római katolikus státust, mint amely kizárólag tudományos és közművelődési célokat szolgál a tanítás és nevelés által.

1. Katolikus státusunk birtokaiból mezőgazdasági terület 10.999 hold 137 négyszögöl. E birtokok terményei szolgáltatják tan- és finevelőintézeteinknek a természetbeli fentartási járulékokat. Gabonával és más terménnyel elláttuk a kényszerbérbeadás előtt évenként 116—130 középiskolai tanár és nyolc finevelőintézetünk 313 alapítványos, 538 fizető, összesen 851 növénydekét, ideértve a Mária Therezia-féle árvaházunkat is.

Most, a kényszerbérlet után, tanáraink és finevelőintézeteink elesnek a gabonától és más természetbeli járandóságoktól; ennek következtében egész középiskolai nevelésünket a legnagyobb krízis fenyegeti.

A birtokokért megállapítandó kényszerbér csekély; néhány birtokunk után már megállapított holdanként 45 lei nevetségesen kevés haszonbér s ha sokkal nagyobb volna, sem állana arányban a természetbeli járandóságokkal. A pénz a mai viszonyok között semmi szín alatt nem pótolhatja a természetbeli járulékokat.

2. Pénzjövedelmeinket alapítványaink, a státusi alapok szolgáltatják. Ez alapok vagyonának tekintélyesebb része magyar állampapírokba van fektetve. Alapjaink- és alapítványainknak 2,834.153 lei névértékű állampapírjuk van, melyeknek évi kamata 133.706 lei 25 banit tesz. A magyar állampapírok kamatszelvevényeit a román állam tudvalevőleg nem váltotta be, ily címen tehát alapjaink évi 133.706 L-t nélkülöznek, vagyis ennyivel kevesebbet fordíthatunk tanáraink, tanulóink ellátására, tan- és nevelőintézeteink fentartására. E nagy veszteséggel szemben egyetlen kárpótlásunk az volt, hogy az alapok tulajdonát képező uradalmak birtokaiból tanárainkat s nevelőintézeteinket

¹ A birtokok közé nem értendők a szőlők.

élelmezhattuk. A kényszerbérlet az egyetlen modus vivenditől is megfoszt. Nincs az a haszonbér, amely minket csak megközelítőleg is kárpótolhatna birtokainkért, akár magánosok, akár állam fizesse azt. Felséged magas kormányának, ha nem kívánja elvonni tőlünk a létfeltételeket, — aminthogy meg vagyunk győződve, hogy nem kívánja elvonni, — birtokainknak legalább egy jó részét kezelésünk alatt és tulajdonunkban kell hagynia, legalább egyideig, míg állampapírjaink után a járulékokat megkapjuk.

E kívánságunkkal és kérésünkkel egyáltalán nem akarunk elzárkózni az elől, hogy az agrárreform jótéteményeiben az arra jogosult és ráutalt néprétegek részesüljenek. Mi eddig is számottevő birtokot adtunk bérbe a nép fiainak; ezután is juttatni akarunk a föld népének s szívesen felajánlunk erre a célra tekintélyes részt, csak hagyassék meg nekünk a másik rész. E méltányos, igazságos kérésünk elől — kérjük — ne zárkózzék el az állami kormányzat. Az egyház megfosztása kulturcélokat szolgáló ingatlanaitól a jog- és igazságérzet megrendülésénél egyebet nem eredményezhet a néprétegekben; az állami élet etikai alapjait gyökerében támadja meg. E feltevésünk azért is indokolt, mivel birtokainkból a kényszerbérlet s az ezt követő kisajátítás úgyszólván semmit sem juttat a tulajdonos egyház hozzátartozóinak.

II. Iskolai ügyek.

Egyházi és iskolai autonómiánkat a békeszerződés is biztosítja. E tekintetben az a kívánságunk, hogy az állam ezen autonómjog gyakorlásában teljes szabadságunkat fentartsa. Az állam felügyeleti jogát iskoláinkra nézve ezzel nem akarjuk kétségbevonni, azt elismerjük és szem előtt tartjuk, de iskolai autonómiánkat egészen illuzóriussá teszi az, ha az alsó közegek kényükre megakadályozhatják iskoláink felállítását, azok működését. Mi csak erőink és szükségleteinkhez képest tartunk fenn iskolát, a nem életképes iskolákat mi sem tűrjük.

Oly irányú intézkedést kérünk, hogy az egyházi főhatóság engedélyével felállított, vagy felállítandó iskolák, ha megfelelnek a törvényes követelményeknek, minden esetben akadálytalanul működhessenek. A törvényes követelményekre vonatkozólag felmerülhető kifogások felülbírálását a közoktatásügyi miniszter tartaná fenn magának s amíg ő dönt, az illető iskola akadálytalanul működhessenék.

III. Beadványok nyelve.

Természetesnek találjuk, hogy a beadványokban az állam nyelve használandó, s emellett a kisebbségek nyelve párhúza-

mosan használható. Most azonban az új állami életbe való átmeneti idő alatt szinte a lehetetlenséggel határos egyházunkra és intézményeinkre nézve a hatóságokhoz intézendő beadványokban a hivatalos nyelv használata. Erre nézve időhaladéket, illetve intézkedést kérünk, hogy egyházunk a hozzá tartozó összes intézményekkel együtt az állami hatóságokhoz beadványait magyar nyelven intézhesse.

Szilárdan meg vagyunk győződve, hogy ezen előterjesztésben körvonalozott kívánságaink teljesítése csak javára válhat az országnak, mert lehetővé teszi az egyháznak az államba való békés beilleszkedését és a kedélyek pacifikációjához nagyban hozzájárul.

II.

Tárgy: Az erdélyi római katolikus püspöknek, a református, unitárius hitvallások fejének együttes előterjesztése a román kormányhoz a birtokok kisajátítása ellen.¹

Értesülésünk szerint az új agrárreform-javaslat a törvényhozótestület asztalán fekszik. A törvényjavaslat — ha értesítéseink fedik a valóságot — az egyházi birtokoknak teljes egészükben kisajátítását, tekintet nélkül a művelési ágra, tervezi; kisajátítandók lennének tehát nemcsak a mezőgazdasági területek, hanem az erdőségek, a szőlők egyaránt. Nemcsak a kormányzásunk alatt álló egyházak által istápoltt kulturjavak védelmében, hanem általános művelődési szempontból is kötelességünknek tekintjük már eleve állást foglalni a törvényjavaslat ezen, még a volt kormányzótanács törvényrendeletén is túltevő része ellen, mely ha törvénnyé válik s kiterjesztetik a Romániához csatolt magyarországi részekre, fel fogja borítani ezen országrészek ősi birtokviszonyait, az egyházakat pedig évszázados kulturintézményeikkel máról-holnapra a legteljesebb bizonytalanság elé fogja állítani, gyökerében támadva meg azok életfáját, a tanulmányi és nevelési alapítványi birtokokat.

A Romániához csatolt, különösen az erdélyrészi magyar egyházak birtokai túlnyomóan iskolai és nevelési birtokok; a nemes alapítók azokat az ifjúság nevelésére, oktatására adományozták, nagynevű elődeink az alapítványok tőkéiből erre a célra szereztek.

Egyenkint is felsorolva a különböző egyházak birtokait, bemutatjuk szigorúan tanulmányi, vagy nevelési rendeltetésüket.

I. A római katolikus egyház birtokai általánosságban a következők: a) püspöki birtokok, b) a székeskáptalan. c) a pap-

¹ Irat róm. kath. státus igazgatótanácsai levéltárában 855—1921. igazgatótanácsai szám alatt.

nevelőintézet, d) az egyes egyházak (plebánia-templomok) birtokai, végül e) az erdélyi római katolikus státus tulajdonát képező vallási, tanulmányi és ösztöndíjalapok és alapítványok birtokai.

Mindeme birtokok alapítványi természetüknél fogva különösebb kulturcélú szolgálnak.

A püspöki birtok, eltekintve attól, hogy a püspöki háztartás ennek terményeire van utalva, sok szegény tanító és lelkész fizetését hordozza, vagy pótolja. A káptalani birtok kifejezetten jótékonyági vagy, sok tanuló ifjú a káptalantól kap évi ellátási díjat, fentartja e birtok azonkívül a székesegyházat és az alvinci egyházat. A nyolc kanonok, kiknek ez a főjövedelmük, a kényszerbérbeadás előtt a terményeket és egyéb élelmiszereket innen élvezte. A papnövelde birtoka a papnövendékek ellátására, élelmezésére szolgál. Az egyes egyházak birtokai általában igen kis terjedelműek s a templomokat, esetleg a felekezeti népiskolát tartják fenn, vagy a lelkésznek képezik egyetlen megélhetési forrását.

Az erdélyi római katolikus státus által négy alapítványi uradalomban, a kolozsmonostori, váralmási, radnóti és alsóhajomi uradalomban kezelt birtokok mindannyian kizárólag a katolikus vallási, katolikus tanulmányi és katolikus ösztöndíjalap céljaira használhatók, mint amelyeknek tulajdonát képezik; egyébre, mint csupán az iskolák fentartására, a tanulóifjúság nevelésére s igen csekély arányban templomok, plébániák építésére, javítására nem fordíthatók.

Ez uradalmak látták el a kényszerbérlet előtt évenként gabonával s más élelmiszerral hét gimnázium 116—130 tanárát, nyolc finevelőintézet és egy árvaház 313 alapítványos, 518 fizető növendékét, összesen 851 tanuló ifjút. E mellett a közelfekvő nagyobb városok, nevezetesen Kolozsvár, Marosvásárhely lakossága az uradalmak gabona- és tejtermékeiből jelentékeny szállítmányokat kapott, állattenyésztésük, különösen a radnóti uradalomé, fentartotta az igára különösen alkalmas erdélyi fehér fajmarhát; a répa, a dohánytermelés és a szeggyártás révén az állami háztartásnak is nagy szolgálatot tettek.

A státusi és püspöki erdők szigorú üzemtervszerű kihasználása, amíg egyrészt gátat vetett az erdőpusztításnak, s megőrizte az erdőket a jövő nemzedék számára, másrészt az évi vágásterületekből állandóan kellő mennyiségű tűzifát szolgáltatott a lakosságnak és műfát a kereskedelemnek.

Biztosíthatunk mindenkit arról, hogy az egyházi tanulmányi és nevelési uradalmak, amíg a tulajdonos egyházak háboríthatlanul kezelhették birtokaikat, sokkal jobban biztosították a lakosság közszükségletét gabonában, fában és húsban, mint amióta őket ebben a kényszerbérlet s más korlátozó intézkedések gátolják. Előre látható, mi lesz Erdély közgazdaságával. föld- és

erdőkultúrájával, ha egy kényszerkisajátítás folytán a falusi kisbirtokosok kezébe kerülő földek parlagon maradnak — miként a kényszerbérlet alatt ez már be is következett — az erdők pedig közprédája lesznek a jövőbe nem tekintő falusi erdőgazdálkodásnak.

A katolikus státus birtokai majdnem állandóan házikezelésben voltak s ha bérbe is adatott belőlük valamelyik, ez magasabb állami érdekek miatt történt, pld. Kolozsmonostoron, melyet az állami gazdasági akadémia bérlett, vagy pedig csak látzólagos bérlet volt, pld. Váralmás, melyet a státus fixadminisztrátorral kezeltetett egy ideig.

Hangsúlyoznunk kell különben általánosságban, hogy a birtokok kisajátításának indokául nem fogadható el az az elv, mely szerint a bizonyos ideig bérbeadott birtokok eo ipso kisajátíthatók. A legtöbb bérletet a kedvezőtlen gazdasági konjunkturák, különösen a munkabérek mesterséges felferése, vagy a kereskedelmi spekuláció okozta. E körülményekért, melyekért a birtoktulajdonosok nem felelősek s melyek nekik túlnyomóan károsak voltak, nem igazságos dolog őket most birtokaik elvételével is sújtani.

II. A református egyház ingatlan vagyona: a) püspöki birtok, b) református theologia birtoka, c) református kollegium. d) egyes egyházak ingatlanai.

A boroskrakói egy hold vásárolt püspöki szőlőt a püspök közvetlen háztartása igényli. A theológia kolozsvári 17 holdnyi birtoka a református papképzés háztartási szükségleteihez járul hozzá, arra igen kevés.

A nagyenyedi kollegium alsófehérmegyei alapítványi birtokai a régi népes kollegium és a szászvárosi kollegium tanulóifjúságának ellátására, az intézet fentartására, részben pedig pap- és tanítóképzésre adományoztattak. A kollegium élelmezése, a tanárok gabonával, élelmiszerekkel ellátása a gazdaság terményeiből történik.

A kolozsvári kollegium girolti, mezőzáhi, kolozsvári birtokait a kolozsvári gimnázium fentartására adományozták a nemesszívű alapítók, vagy szerezték az elődök.

Egyetlen ingatlan sincs e birtokok között tehát, amely ne állana kizárólag az oktató-nevelő, vagy kulturfeladatok szolgálatában.

Az egyes református egyházak ingatlan birtokainak jövedelme papi és tanítói fizetést képez, vagy az illető egyház templomának, egyházi épületeinek fentartására szolgál. Ez egyes egyházak birtokai elválaszthatatlanul összekapcsolódtak idő folyamán az érdekelt egyházakkal, azok fennállásának annyira szervi alkotó részeivé váltak, hogy a szétválasztás az összeomlást jelentené. Ez a helyzet közös az összes hitvallásokkal; a hitvalláshoz tartozó egyes egyházak birtokai úgyszólván a tem-

plomok támpillérei, melyeket ha erővel elszakítanak tőlük, valószínűleg a templomokat rontják le.

III. Az unitárius egyházi birtokok: a) az erdélyi unitárius státus alapítványi birtokai, b) egyes egyházak birtokai.

Az unitárius státusi birtokok rendeltetése: A bányabükkpusztaszentmártoni alapítványi birtok a kolozsvári konviktus növendékei, a kollegiumi tanárok, egyházi alkalmazottak természetbeni ellátásáról gondoskodik; az Augusztinovits Pál-féle ladamos-alamori alapítványi birtok, a Berde Mózes által adományozott buni birtok, a Kovács Dénes-féle bágyoni birtok a fennjelzett konviktus, a tordai, székelykeresztúri iskolák fentartására, növendékek eltartására adományoztatott; a Derzsi-féle pusztaszentmiklósi birtokot pedig ugyancsak kifejezetten tanulók segélyezésére, táp- és ösztöndíjalapra adta a nemes alapító.

Az egyes egyházközségek ingatlanai a lelkészi fizetés fő részét képezik s mint egyházközségi birtok a lelkész használatában vannak.

Ezen általános adatok is, melyeket szükség esetén részletesen is igazolhatunk, minden kétségen felül helyezik az erdélyi magyar egyházi birtokok nagy kulturhivatását. Nem egyéni passzió, élvezetvágy, üzleti spekuláció keres mögöttük kényelmes életet, e birtokok legmagasabb emberi érdekeknek tesznek megbecsülhetetlen szolgálatot: a kulturának, melyet intézményeink évtizedek, sőt évszázadok óta plántálnak tovább, a nevelésnek, a faj- és valláskülönbség nélküli emberszeretetnek, a hívó keresztény vallásos érzésnek.

Ily nagy, egyetemes kulturértékek termelésére hivatott egyházi ingatlanok valóban nem „holtkézi” birtok, hanem a legtevékenyebb, a legáldásosabb vagyon, melyet a mai üzleti fogalmakat messze túlhaladó ideális gondolkodás helyezett az egyházak életének középpontjába s amely ezer és ezer tanuló ifjúnak nevelésével, az élet küzdőporondjára bocsátásával gyümölcsözőbb körforgást végez a közéletben, mint bárminő más vagyon, vagy mozgatóke.

Le kell szögeznünk, hogy e nagyfontosságú kulturfeladatnak az egyházi alapítványok csak az ingatlan vagyon által felkelhetnek meg. Nem szükséges ehhez bővebb indokolás. Az ingatlan vagyon a leghíztosabb, nevelőintézeteknél az egyetlen, az ellátást biztosító vagyon, a mai viszonyok között pedig üzletekkel nem foglalkozó erkölcsi testületeknél a legjövődelműzőbb tőke. Ezt nem pótolhatja semmiféle kisajátítási ár, semmi esetre az olyan, aminőt a törvényjavaslat az 1913. évi birtokértékek alapján szem előtt tart. Ily alapon való, különösen nem készpénzzel történő kisajátítás intézményeink megsemmisülését vonná maga után.

Nem szabad feltételeznünk, hogy a törvényjavaslat rejtett célzata talán épen egyházi kulturintézményeink megsemmisítése

lenne. Még kevésbé hihetjük, hogy egy kifejezetten keresztény kultúrország törvényhozó testülete ily végzetes törvény megalkotásához hozzájárulna, annál kevésbé, minthogy Románia az 1919 december 9-én Párizsban aláírt egyezmény 9. és 11. §-ában magát ak isebbségek vallási és iskolai autonómiájának érintetlen fentartására kötelezte. E kötelezettség valóban csak holt betű, írott malaszt lenne, ha az iskolai autonómia lényege, annak életető eleme, az iskolai és nevelési birtok elvonatnék az autonómiától.

Utalnunk kell még arra is, hogy a katolikus egyház és a román állam között tervbevert konkordátum alig képzelhető másképp, csupán úgy, ha az állam a katolikus egyházi birtokokat érintetlenül hagyja.

Mindezeket összegezve, főpásztori kötelességünk teljes tudatában, meggyőződésünk egész erejével kérnünk kell a magas kormányt, a törvényhozótestületeket és azok különböző tényezőit, hogy egyházaink összes birtokait, különösen nevelési és iskolai alapjaink s alapítványaink ingatlanait a maguk egészében törvényhozásilag biztosítsák, azoknak ki nem sajátíthatását a hozandó agrártörvényben kifejezetten állapítsák meg.

Távol áll tőlünk az a szándék, hogy oly törvénnyel szemben, melynek megalkotását egyházunk és autonómiánk megnyomorítására irányuló törekvésnek kellene tekintenünk, az ország határain túl a népjogokat, a kisebbségek jogait oltalmazó fórumhoz folyamodjunk. Erős a hitünk, hogy Románia vezető tényezőinél megértésre találva, jogaink, egyházi és iskolai autonómiánk, a maguk egész terjedelmében, intézményeikkel és birtokaikkal együtt itt benn, az ország határain belül is hathatós védelemben fognak részesülni.

Kolozsvár, 1921. február.

III.

Tárgy: Az erdélyi római katolikus státus igazgatótanácsa előterjesztése a püspök útján az iskolai autonómia ügyében.

Nagyméltóságú és Főtisztelendő

Majláth Gusztáv Károly gróf, erdélyi püspök úrnak

Gyulafehérvár.

A közoktatásügyi államtitkári hivatalnak 32.442—1920. sz., Nagyméltóságod által 6146—1920. sz. alatt áttett íratában foglaltakra vonatkozólag álláspontunkat a következőkben van szerencsénk körvonalazni:

Az erdélyi püspöki megye összes iskoláinak — ideértve a státus által fentartott gimnáziumokat és finevelőintézeteket — felállítása, vezetése, kormányzása tekintetében az ősi, évszázados autonómia alapján állunk, melyet az Approbaták, a Leopoldini diploma, az 1791-iki, 1848-iki törvények, 1867., 1873-iki kir. leíratok elismertek és megerősítettek; iskoláinkat ugyanazzal a teljes, csorbíthatatlan autonóm jogkörrel vezetjük és kormányozzuk, amilyennel Erdély autonómfelekezetei az övéiket.

Ez nem zárja ki az állam legfőbb felügyeleti jogát, sőt e jogot, amennyiben autonómjogainkat nem korlátozza, az 1883. XXX. tc. 46. §-ában megállapított keretek között elismerjük és tiszteletben tartjuk.

Ezen alapelvekből önként foly, hogy az erdélyi római katolikus státus, mint a püspöki megye legfőbb autonóm testülete által fentartott középiskolák vezetésére nézve sem lehetnek más szempontok irányadók.

Státusunknak főtanhatósági autonómjogait középiskoláinkat illetőleg tehát semmikép sem érinti a fentjelzett államtitkári íratban hivatott hatásköri szabályzat, melyet a magyar vallás-

és közokt. miniszter 54.061—1893. sz. intézkvénye szerint Ő császári és apostoli királyi Felsége jóváhagyott.

Ez a szabályzat, miként annak I. pontja is világosan jelzi, már kiindulásában az apostoli magyar király *főkegyúri jogaira* támaszkodik s arra volt hivatva, hogy az apostoli magyar király *főkegyúri jogainak* gyakorlási módját szabályozza autonómtanintézeteinkkel szemben.

Az apostoli magyar királynak a katolikus egyházra vonatkozó főkegyúri jogai másra át nem ruházhatók, vagy legalább is átruházásuk az arra illetékes tényezők által nem állapított meg. Ennélfogva státusunk a főkegyúri jogra támaszkodó, illetve azoknak gyakorlási módját szabályozó hatásköri szabályzatot hatályon kívül levőnek kell, hogy tekintse. Ezek szerint státusi tanintézeteink fölött a román kormányhatóságok csak az állam főfelügyeleti jogából (*jus supremæ inspectionis*) eredő jogokat gyakorolhatják, úgy, amiként az 1883. évi XXX. tc. 46. szakasza tartalmazza ugyanezen törvénycikk 41. §-ában előírt korlátozással.

Az ezen törvényszakaszokban körülírt állami főfelügyelet gyakorlása ellen a román kormányhatóságokkal szemben sem támasztunk nehézségeket. Ezeken túlmenő felügyeletet azonban semmi szín alatt sem ismerhetünk el; tanintézeteink vezetését pedig a mi kizárólagos autonómjogunknak tekintjük.

Az államtitkársági íráttal brassói és gyulafehérvári főgimnáziumainkhoz kijelölt Andrei Barsianu urat, a kolozsvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, kézdivásárhelyi, csíkszeredai főgimnáziumainkhoz kijelölt dr. Valer Seni urat, vagy hivatali megbízottjukat az 1883. évi XXX. tc. 46. és 41. §-ában foglaltak szerint, mint miniszteri megbízottakat, elfogadjuk, de nem tekinthetjük őket tanintézeteinkre nézve tankerületi főigazgatói-hatáskörrel felruházott tankerületi főigazgatóknak.

Van szerencsénk Nagyméltóságodat tiszteletteljesen kérni, hogy álláspontunkat magáévá téve, az államtitkári hivatalnak fennírt értelemben válaszolni méltóztassék. A gimnáziumi igazgatókhoz időnyerés szempontjából közvetlenül intézett útastásunk másolatát al. alatt mellékeljük. Az államtitkári íratot visszajárjuk.

Kolozsvár. 1920 november 26.

IV.

**Tárgy: Előterjesztés a közoktatásügyi miniszterhez
az iskolai autonómia ügyében.**

Miniszter Úr!

Az erdélyi püspöki megye évszázadok óta tart fenn iskolákat, melyeknek vezetését, kormányzását, igazgatását autonómiájánál fogva, függetlenül maga intézi. Az állam a katolikus iskolákkal szemben legfőlebb csak felügyeletre szorítkozott.

Ezen álláspont jut érvényre az 1883-ik XXX. tc.-ben¹ s különösen annak 41-ik, 46-ik §-aiban. A 46-ik § kimondja az állam felügyeleti jogát, melyet főleg azért gyakorol, hogy a miniszteri megbízott a nyilvános vizsgálatokon részt vehet s az iskola beléletéről tudomást szerezhet. A 41-ik § félreértést kizáróan megállapítja az erdélyi róm. kath. státus iskolai autonóm jogainak sértetlenségét, kijelentvén, hogy „az erdélyi róm. kath. státus által fentartott és vezetett középiskolákra vonatkozólag mindazon jogok, melyeket eddig a katolikus státus gyakorolt, érintetlenül hagyatnak.”

Minden vitán felül áll tehát, hogy a püspöki megye évszázados iskolái autonómiáját a magyar törvények nemhogy csorbítani akarták volna, ellenkezőleg, azt az 1883. évi iskolai törvény kifejezetten megerősítette.

Nézeteltérés ebben a mindenkori államkormányok és katolikus státusunk között soha sem volt. Csupán a nyolcvanas évek végén és a kilencvenesek elején, a tankerületi főigazgatóságok felállítása után, támadt közöttünk vita. De akokr sem autonóm jogaink váltak vitássá, hanem a tankerületi főigazgatóknak státusi középiskoláink beléletébe való illetéktelen beavatkozási törekvései folytán azt a kérdést kellett tisztázni, hogy az állam

¹ Az 1919. évi, vagyis a román imperium előtti törvények alatt a magyar törvények értendők.

felügyeleti, különösen pedig az apostoli királynak a katolikus egyházra vonatkozó kegyúri jogai miképpen érvényesüljenek státusi középiskoláinkkal szemben.

Annál inkább tisztázandó volt e kérdés, minthogy az állam iskoláinkat államsegélyben kívánta részesíteni.

E kérdésre, és pedig az apostoli királyi főkegyúri jogaiból eredő felügyeletnek miként leendő gyakorlására vonatkozólag hosszabb megbeszélések után, végre 1893-ban megállapodás jött létre. E megállapodást, vagyis: „Az erdélyi róm. kath. státus hatáskörét az általa fentartott és vezetett középiskolák tekintetében“ Őfelsége 1893 december 4-én jóváhagyta s a vallás- és közoktatásügyi miniszter 54.061—1894. sz. értesítéssel közzétette. E hatásköri szabályzatban az apostoli király főfelügyeleti és az állam felügyeleti jogának érvényesítése szempontjából a tankerületi főigazgatóknak státusi középiskoláink vezetésével és kormányzásával szemben, különösen didaktikai és pedagógiai, nagyobb mérvű ellenőrzés biztosított. Státusunknak iskoláira vonatkozó autonóm fentartási, vezetési, igazgatási joga azonban itt is határozott kifejezést nyert.

A fenneladottakból kétségtelenül megállapítható, hogy: a) katolikus státusunk évszázados autonómiájánál fogva teljes iskolai autonómiával rendelkezik; b) a magyar törvények, nevezetesen az 1883. XXX. tc. iskolai autonómiánkat megerősítette; c) az apostoli király főkegyúri, felügyeleti jogai státusi iskoláinkkal szemben egy kölcsönös megállapodással, az úgynevezett hatásköri szabályzattal rendezettek, mely megállapodás lényegében nem érinti az autonómiát; d) e megállapodás már szerződésszerű mivoltánál fogva is ideiglenes volt, törvényerővel semmi esetre sem bírt s a változott viszonyok miatt megszűnvn státusunk és a magyar apostoli király, mint főkegyúr között a kapcsolat, e megállapodás is eo ipso hatályát veszítette, annál is inkább, mivel az utód románállam, amely tudunkkal ily törvényt még egyáltalán nem hozott, nem tekinti Románia királyát a katolikus egyház főkegyurának mindaddig, amíg erre nézve megállapodás nem lesz; e) ennél fogva az erdélyi róm. kath. státus, függetlenül az 1893. évi hatásköri szabályzattól, középiskoláit az 1883. XXX. tc. 41. és 46. §-ai alapján, teljes autonóm jogkörrel maga vezeti, kormányozza és igazgatja. fennmaradván az állam részére a felügyeleti jog.

Ezeket leszögezve, tisztelettel felhívom miniszter úr figyelmét a közoktatásügyi minisztérium kolozsvári államtitkársága 32.442—1920. IV. sz. alatt hozzám intézett iratára, melyben az államtitkárság a tankerületi főigazgatók, s illetve az általuk képviselt állam részére státusi középiskoláinkkal szemben autonómiákat korlátozó hatáskört kíván. E szerint „a román állam gyakorolni fogja az államörökség jogának erejénél fogva a legfőbb felügyeletet és ellenőrzést a tankerületi főigazgatói . . .

útján“ s ennél fogva tanintézetünket a tankerületi főigazgatók „vezetése“ alatt állóknak minősíti.

Az államtitkárságnak a jogviszonyt nem elég világosan kifejező, félreértésre alkalmas iratával szemben múlt évi 6450. sz. iratomban kifejtettem autonómikus álláspontunkat, amint a fennirtakban is körvonalazni szerencsém volt, jelezve, hogy katolikus státusunk az állam felügyeleti jogát elismeri, de semmi esetre se tekintheti jogosnak az államtitkárság azon álláspontját, hogy középiskoláinkkal szemben olymértű ellenőrzést gyakorolhasson a tankerületi főigazgatók útján, minőt a magyar állam az apostoli királyi főkegyúri jogok alapján s kölcsönös megállapodásunknál fogva gyakorolt, mivel erre az 1883. évi XXX. tc. az államnak jogalapöt nem ad, a főkegyúri jogok gyakorlását megállapító szabályzat pedig az új államalakulattal eo ipso megszűnt, mivel az új államban megszűntek az ennek alapját képező apostoli királyi főkegyúri jogok is.

Az államtitkárság azonban 1921 február 21-én 37.207—1920. IV. sz. alatti iratával, figyelmen kívül hagyva autonómiánkat, oly összeköttetést kíván a tankerületi főigazgatókkal, aminő 1918 október 1-e előtt volt, sőt az erdélyi püspökmegyét együvé foglalva a volt Magyarország többi katolikus püspökmegyéivel, azt a kijelentést teszi, hogy „a volt magyarországi katolikus egyháznak nincs meg a nem katolikus felekezetek autonómiája“.

E kijelentés ellen, amennyiben az államtitkárság azt esetleg reánk is vonatkoztatná, tisztelettel, de egész határozottsággal óvást emelünk; s óvást emelünk az ellen is, hogy az államtitkárság státusi középiskoláinkat a tankerületi főigazgatók vezetése alatt állóknak minősítse. Az erdélyi püspöki megyének évszázados ősi és teljes, egyházi és iskolai autonómiája van, ugyanolyan, mint a többi nem katolikus felekezeteknek. Ez oly közismert tény, ami fölött szinte fölösleges is vitatkozni.

Nem tételezhetjük fel az államtitkárságról, hogy abban a jogi felfogásban él, hogy egy évszázados törvények által szentesített jogot meg lehet szüntetni, vagy lényegében változtatni csupán egy megállapodással, aminő az 1893. évben a kormány és a státus képviselőivel együtt közösen létesített s a vallás- és közoktatásügyi miniszter által 54.061—1894. sz. alatt közzétett hatásköri szabályzat. Általános jogszabály ugyanis, hogy törvényeket miniszteri rendeletekkel sem megszüntetni, sem lényegükben megváltoztatni nem lehet. Ez a hatásköri szabályzat pedig még csak miniszteri rendelet sem volt, hanem egy miniszteri értesítéssel közzétett, kölcsönös egyezmény.

Nem fogadható el az államtitkárság 37.207—1920. IV. sz. iratának az az érvelése sem, hogy az 1883. évi iskolai törvény tiszteletbentartása teszi szükségessé a tankerületi főigazgatóknak régi hatáskörrel felruházását státusi középiskoláinkra nézve. Az

1883. évi XXX. t.-cikket igen is tiszteletben tartjuk, annyira, hogy épp e törvény 41. §-a alapján kell jogtalannak minősítenünk az államtitkárság autonómiánkat sértő álláspontját.

Az 1883. XXX. tc. alapján az állam igenis biztosíthatja felügyeleti jogát, nélkül, hogy a tankerületi főigazgatók iskoláink beléletébe beavatkozzanak. Példa erre a többi erdélyi keresztény felekezetek, amelyeknél szép összhangban áll az állami felügyeleti jog a felekezetek iskolai autonómiájával, anélkül, hogy ebből zavar, „anarchia“, vagy valami hátrány származnék az államra. Maga az 1883. tc. is módot nyújt 46. §-ában ennek megoldására. Többet, mint a törvény nyújt, mi sem kívánunk, annyit azonban minden esetre megkívánhatunk, hogy az állam bennünket, a saját érdekében s a békés egyetértés szempontjából is, a többi felekezetekkel legalább egyenjogúaknak tekintsen, s ugyanazon törvényeken alapuló autonómiánkat épp oly jogkörrel, mint amazoké, tiszteletben tartsa.

Ez nemcsak jogunk nekünk évszázados autonómiánkból eredőleg, hanem a román államnak önmagával szemben tartozó kötelessége, mivel az uralmat Erdély és a kapcsolt országrészek fölött a teljes vallási és iskolai autonómiát biztosító, gyulafehérvári határozatok és az ugyanezt garantáló békeszerződések alapján vette át.

Tisztelettel kérjük tehát Miniszter Urat, méltóztassék útasítani a kolozsvári államtitkárságot, hogy tiszteletben tartva katolikus középiskoláinknak az 1883. XXX. tc. 41. §-ában elismert autonómiáját, az állami felügyeletet iskoláink fölött a 46. §-ban körülírt módon, függetlenül a már megszűnt hatásköri szabályzattól, azonnal, legkésőbb pedig a folyó tanévvégi érettségi vizsgákon s azután állandóan úgy érvényesítse, ahogy ez a többi keresztény felekezetek iskoláinál gyakorlatban van s ahogy ezt a felekezeti iskolák meglátogatására kiküldött miniszteri megbízottak számára az 1884. évi 33.296. sz. és 1892. évi 4316. sz. miniszteri rendelettel kiadott útasítás tartalmazza.

Fogadja miniszter úr őszinte tiszteletem nyilvánítását.

Gyulafehérvár, 1921 márc. 14-én.

Majláth G. Károly gróf, s. k.
erdélyi püspök.

2903—1920. sz.

V.

A közoktatásügyi minisztérium államtitkári hivatalának

Helyt.¹

Államtitkár Úr!

Múlt évi 31.399—1920. VI. sz. átírata Románia történelméből, földrajzából és alkotmánytanából, valamint a román nyelvből teendő vizsgálatokra kötelezi minden rendű felekezeti jellegű iskolák tantestületeinek tagjait, a theológiai iskolák kivételével.

Minthogy azonban Romániának sem történelme, sem földrajza tárgyi szempontból nem változott s mindkét tárgy anyaga a szaktudomány tekintetében az egyetemes történelem és egyetemes földrajz keretében eddig is benne volt, amiből szaktanáraink már kiállották a vizsgálatot s minthogy intézeteink okleveles szaktanárai e tárgyak tanítására képesítve vannak, nem kötelezhetjük őket tanári vizsgálatuknak bár részleges megismétlésére.

Ellenben akik a román nyelvi tanfolyamon részt nem vettek és román nyelvet tanítanak, azokat útasítottuk, hogy az iskolai év végén vizsgálatra álljanak (a román nyelvből).

Tisztelettel kérjük tehát Államtitkár Urat, hogy okleveles szaktanárainkat illetőleg a történelem és földrajzi vizsgálatról eltekinteni méltóztassék.

Kolozsvár, 1921 január 12.

¹ A magyar uralomról a román uralomra az átmenetelt Románia vezető körei az erdélyi románsággal eszközölték. Mindjárt 1918 dec. 1-én megalakították az úgynevezett erdélyi kormányzótanácsot Maniu Gyula elnöksége mellett. A kormányzótanács intézte különböző államtitkárságaival Erdély és a csatolt területek összes ügyeit, — kivéve a katonaiakat. Előbb Nagyszebenben székeltek, később azonban Kolozsvárra helyezték át az államtitkárságok hivatalaikat. Így a közoktatásügyi államtitkárság is már 1920-ban Kolozsvárt volt. A kormányzótanács fokozatos megszüntetésével ezen államtitkárságokat közvetlenül Bukarestből irányítják; 1922-ben pedig jórészt egyáltalán megszüntetik, s helyüket vezérigazgatóságok foglalják el, amelyeket szintén megszüntetnek már ez évben, teljes centralizációval.

1071—1921. sz.

VI.

Tárgy: Előterjesztés az érettségi vizsgálatok ügyében.

Közüoktatásügyi Miniszter Úr !

Miniszter úrnak az erdélyi róm. kath. püspöki megye középiskoláinak állami felügyeletére vonatkozó beadványomra idei 22.606. számú válasza kapcsán e kérdésre újból vissza kell térnem.

Középiskoláink állami felügyeletét törvényhozási beavatkozás nélkül is rendezettnek kell tekintenünk a magyar iskolai törvények, különösen az 1883-ik évi XXX. tc. alapján, mely törvényeket a kormány érvényben lévőeknek ismer el. A kolozsvári közoktatásügyi államtitkárság ugyanis többszöri iratában kijelentette, hogy az iskolai ügyekben a magyar iskolai törvények alapján jár el; tényleg a középiskolák ügyét az 1883. évi XXX. tc. alapján intézi.¹

Mínthogy pedig az 1883. évi XXX. tc. 46. §-ában biztosított állami felügyeletnek az erdélyi római katolikus státusz gimnáziumainál s a püspöki megye többi középiskoláinál miként leendő gyakorlása a közlőgő érettségi vizsgálatok miatt egészen aktuális, idevonatkozólag az intézkedés tovább nem halasztható.

Ennélfogva Miniszter úrhoz intézett s ott 22.606—1921. sz. alatt iktatott beadványom alapján, figyelemmel az 1883. évi XXX. tc. 46. §-ára, az erdélyi róm. kath. státusz középiskoláinak, úgyszintén a kolozsvári Marianum leánygimnáziumnak és leány-felsőkereskedelmi iskolának a következő érettségi útastást adtuk ki:

¹ A Magyarországtól Romániához csatolt területeken a közoktatásügyi kormány az iskolaügyeket kezdetben a magyar törvények alapján, majd részint ezek, részint a régi román királyságbeli szabályzatok alapján intézte, 1925 óta kizárólag a román új iskolai törvények alapján intézi.

a) Az érettségi vizsgálatok idejét intézeteink kellő időben be fogják jelenteni a kolozsvári közoktatásügyi államtitkárságnak kormány-képviselő kiküldhetése végett;

b) gondoskodni fogunk arról, hogy a kiküldendő kormány-képviselő a szóbeli vizsgálat előtt az írásbeli dolgozatokat s a vizsgálatra vonatkozó összes ügyiratokat átnézhesse;

c) az érettségi szóbeli vizsgálaton az 1905. évi 105.500. sz. miniszteri rendelettel kibocsátott Érettségi Vizsgálati Útasítás alapján az erdélyi róm. kath. státus, illetve a püspök megbízottja fog elnökölni;

d) a kormány-képviselőt az érettségi vizsgálati útasítás 3. §-a értelmében a következők illetik meg:

1. megtekinti az érettségi írásbeli dolgozatokat;

2. jelen van a szóbeli vizsgálaton s joga van minden tárgyból minden tanulóhoz kérdést intézni;

3. részt vesz a vizsgáló testületnek mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgálat eredménye fölött tartandó tanácskozásában;

4. eljárásáról és tapasztalatairól kimerítő jelentést tesz a miniszternek;

5. az érettségi vizsgálati ügyiratok közül aláírja a szóbeli vizsgálat jegyzőkönyvét.

Tisztelettel kérem miniszter urat, méltóztassék ezen intézkedésünket tudomásul véve, kormány-képviselők kiküldése s azoknak ily értelmű utasítással ellátása iránt intézkedni.

Végül ezúttal is hangsúlyozom, hogy a magyar kormánnyal 1893-ban történt megállapodás kizárólag az apostoli királyi kegyúri jogok gyakorolhatása végett jött létre. Megszűnván a kegyúri jogok, egészen természetesen tárgytalanná vált a megállapodás, illetve a megállapodással létesített hatásköri szabályzat is.

Kolozsvár. 1921 április 11-én.

Majláth, s. k.
püspök.

1412—1921. sz.

VII.

Tárgy: Előterjesztés az érettségi vizsgálatok tárgyában.

Közülatatásügyi államtítkárságnak¹

Helyt.

Idei 11.488. sz. beces átíratára válaszolvá, van szerencsénk a kövátkezőket megállapítani:

Nem egyszer, hanem többízben kifejtettük álláspontunkat arra az 1893-ban, kölcsönös egyezmény alapján létesített szabályzatra vonatkozólag, melynek címe: „Az erdélyi római katholicus státus hatásköre az általa fentartott és vezetett középiskolák tekintetében“. Nevezetesen kijelentettük november 26-án 2852—1920. sz. alatt kelt s püspök urunk által az államtítkársághoz megküldött íratunkban, hogy *ma e szabályzat már többé nem jogérvényes, s hogy mi az 1883. évi XXX. tc. 41. §-a alapján teljes iskolai autonómiával bírunk, s hogy épp e törvény 46. §-ban előírt állami felügyeletet elismerjük s annak gyakorlását kérjük.*

Részletesen kifejtettük ezen álláspontunkat f. évi március 14-iki kelettel a közölatatásügyi miniszter úrhoz püspök urunk által benyújtott s ott 22.606—1921. sz. alatt iktatott emlékiratban. Jeleztük ez álláspontunkat előszóval is az államtítkár úrnak. Épp ezek alapján látta szükségét az államtítkárság felhívni bennünket 10.347—1921. sz. íratával, hogy autonómikus állás-

¹Ezen előterjesztés, valamint mindazok az előterjesztések, melyek alatt a püspök aláírása nincs, az erdélyi róm. kath. status igazgatótanácsának közvetlen előterjesztései. Az erd. róm. kath. státus ugyanis a kormányhoz egyes fontosabb ügyekben a püspök, mint a status elnökének aláírásával szokott előterjesztést tenni, rendszeren azonban, különösen sürgős esetekben közvetlenül él előterjesztéssel, a statusi világi elnök és titkár aláírásával.

pontunk tisztázása végett küldjünk ki megbízottakat. Ki is küldtük világi elnökünket, Jósika Sámuel báró urat és dr. Balázs András kebli előadónkat, kik az államtitkár úrral április 27-én e tárgyban megbeszéléseket folytatva, ismételten kifejtették álláspontunkat. Ezeknél fogva szükségtelen lett volna idei 1071. sz. íratunkban ez álláspontot bővebben ismertetni. Mégis ez íratunk záradékában szintén hangsúlyoztuk, hogy „*a magyar kormányval 1893-ban történt megállapodás kizárólag az apostoli királyi kegyúri jogok gyakorolhatása végett jött létre. Megszűnván a kegyúri jogok, egészen természetesen tárgytalanná vált a megállapodás, illetve a megállapodással létesített Hatásköri Szabályzat*“.

Az államtitkárságra nézve ezek szerint nem lehet sem új, sem csodálatos *a mi álláspontunk, melyet az 1883. évi XXX. tc. s az ennek alapján kibocsátott 1884. évi 33. 296. sz., az 1892. évi 4316. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendeletek és az 1905. évi 105.500. sz. alatt kibocsátott Érettségi Vizsgálati Útásítás biztosítanak nekünk.*

E törvények és rendeletek alapján adtuk ki 1071—1921. sz. alatt érettségi útásításunkat gimnáziumainknak, melyet a közoktatásügyi miniszter úrhoz közvetlenül időnyerés szempontjából, s nem azért terjesztettünk fel, hogy az államtitkárságot megkerüljük. E szándékot kizárja már az a körülmény is, hogy felterjesztésünket egyidejűleg az államtitkársággal is közöltük.

A fennírtaknak válaszkép előadása után, ismételten hivatkozva 1071—1921. sz. íratunkra, újból tisztelettel kérjük a m. t. államtitkári hivatalt, szíveskedjék az 1268—1921. és 1405—1921. sz. alatt már bejelentett érettségi vizsgálatainkhoz, az 1883. évi XXX. tc. 46. §-a alapján, az 1905. évi 105.500. Vk. miniszteri sz. alatt kiadott Érettségi Útásításban megszabott hatáskörrel, *miniszteri megbízottakat küldeni és a kiküldöttek neveit velünk sürgősen közölni, hogy az írásbeli dolgozatokat május 25-ig nekik betekintés végett megküldhessük, minthogy június 1-től kezdve szóbeli érettségi vizsgálatok lesznek.*

Méltóztassék őket az Érettségi Útásítás előírásain túlmenőleg *arra is útásítani, hogy nemcsak a jegyzőkönyvet, hanem az érettségi bizonyítványokat is írják alá.*

Fogadja államtitkárság őszinte tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár, 1921. május 12.

VIII.

Az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsának emlékirata I. Ferdinand, Románia Királyához.

Benyújtotta Majláth C. Károly gróf, erdélyi püspök 1921. május hó 19-én.

Tárgy: Az erdélyi róm. kath. egyházi és iskolai autonómia törvénybe iktatása és a Concordatumba befoglalása, a kath. egyházi és iskolai ingatlan megkimélése a kisajátítás alól; államségély az iskoláknak.

Királyi Felség!

Felséged kormányának felhívása folytán a hűségeskü letételére Felséged magas színe előtt megjelenve, főpásztori tiszteimből eredő kötelességemnek tekintem ez ünnepélyes pillanatban Felségednek bemutatni híveim és papjaim együttérző lelkéből fakadó hódolatteljes előterjesztésünket.

Abban a meggyőződésben élek, hogy őszintén feltárva Felséged és kormánya előtt a Romániához újabban csatolt területek lakosságának jogra, igazságra és méltányosságra támaszkodó kívánságait, ezzel tulajdonkép magának az új államnak tesztek szolgálatot, egyengetve a kibékülés, a testvériesülés útját, mely a Szentírás intelmei szerint „justitia et pax osculatae sunt” csak az igazság útjával párhuzamban haladhat, s jól tudva azt is, hogy tartós alapja csak oly országnak lehet, mely az igazságosság örök törvényein épül fel: „justitia regnorum fundamentum est”.

I. A katolikus egyház törvénykönyve (Codex juris canonici) 1520—1521 kanonjaiban az egyházi vagyon kezelését katolikus világiakból és egyháziakból álló bizottságra, vegyes tanácsra bízta. Az egyházi törvényhozás ezen bölcs, nem új intézkedése az erdélyi püspökmegyében már évszázadokkal előbb megvalósult az úgynevezett erdélyi római katolikus autonómia által. Az erdélyi püspöki megye iskolai és vagyoni ügyeit ugyanis évszázadokon át az egyháziak és világiak, országos egyházi gyűléseiken, együtt maguk intézték, még akkor is, mikor az erdélyi püspök a val-

lási villongások mostoha viszonyai között kénytelen volt székétől távol tartózkodni.

A történelmi fejlődés által életrehevített, a gyakorlat által kialakított ősi katolikus autonómszervezetet megerősítették a régi erdélyi országgyűlések, s megerősítette később a magyar törvényhozás is.

Már 1576-ban az úgynevezett Approbata Constitutio I. R. 1. tit 3-ik artikulusa megállapítja a katolikus egyház teljes önkormányzati jogát egyházi, iskolai és vagyoni ügyeinek intézésében.

A Habsburg-dinasztia annyira tisztelte ez autonóm-jogokat, hogy I. Lipót 1690. október 16-án kiadott diplomájával az autonóm-jogokat biztosítja, II. Lipót pedig 1792-ben május 26-án kibocsátott rendeletével azokat, mint ősi autonóm-jogokat, újból megerősíti. Megerősítést nyert az autonómia az országban élő népek szabadságát és egyenjogúságát megállapító 1848-ik évi magyar törvényekben is. I. Ferenc József császár és király pedig 1867. augusztus 19-én kelt, s az akkori kultuszminiszter útján szeptember 12-én közölt legfelsőbb elhatározásával az erdélyi római katolikus státusgyűlések megtartását a régi, erdélyi katolikus autonómia alapján engedélyezi.

Az erdélyi püspökségei katolikus autonómia tehát az egyház egyik legerősebb szervezete, mely az egyház törvényeire is támaszkodva életműködésével szervesen, elválaszthatatlanul bekapcsolódott az egyház életébe.

Autonómiáinknak tehát két lényeges alkotó eleme van: a) az Egyház teljesen szabadon, önállóan kezeli templomi, tanulmányi, iskolai, nevelési, szóval összes egyházi vagyonát; ebből foly egyúttal az egyházi vagyon, az alapítványi tőkék és birtokok érintetlensége; b) az Egyház az összes katolikus intézményeket, és pedig az erdélyi róm. kath. státus által fenntartott tan- és nevelőintézeteket s az egyházmegyei többi közép- és népiskolákat, árvaházakat stb. önkormányzatilag közvetlenül vezeti, igazgatja, felügyeli úgy, amint ezt az 1883-ik évi XXX. tc. 41. §-a biztosítja, — fenmaradván természetesen az állam legfőbb felügyeleti joga.

II. Az erdélyi róm. kath. státus, mint a püspökségei önkormányzat szerve, jelenleg fentart 7 középiskolát, 7 finevelőintézetet, 1 árvaházat, segélyez több templomot és plebániát, sok elemi iskolát: mindezt az ősidőktől hátramaradt katolikus tanulmányi, vallási, ösztöndíj-, elemi iskolai, árvaházi alapok- és alapítványokból, melyeknek tekintélyesebb része ingatlan birtokban van. E birtokok a kolozsmonostori, váralmási, radnóti és alsóbajomi uradalmak néven ismert ingatlanok. Ezekhez sorakoznak a püspöki, a káptalani birtok, a papnevelőintézet birtoka és az egyes egyházközségek ingatlan birtokai.

Eme vagyon a státus által fenntartott, fenjelzett intézményeken kívül még 2 középiskolának, 5 tanító- és tanítónőképzőnek,

27 polgári iskolának, 274 elemi iskolának, s ebben összesen mintegy 903 tanerőnek fentartását kell hogy viselje. Ezen iskolákban 3000-nél több középiskolai, 28.000-nél több elemi iskolai tanuló nyer oktatást. Meg kell tehát állapítanunk, hogy az egyházmegye tanulmányi és iskolai alapjai valóban elsőrendű kultúrfeladatot oldanak meg, különösen a szegényebb népréteg javára, melynek fiaiból mintegy 350 középiskolai tanuló részesül díjmentes intézeti ellátásban, a római katolikus státusi alapítványi birtokok hozamából.

Erdélyi püspöki megyém egyházi és világi hivei egész lelkükkel csüngnek egyházunk autonóm-jogain, amelyeknek legfőbb alkotó elemét az egyházi ingatlan vagyon, főleg az egyház tanulmányi és nevelési alapjaihoz tartozó ingatlan birtokok képezik. E kiválóan kultúrvagyon, az egyházi, különösen a tanulmányi és nevelési ingatlanok érintetlenül hagyása, az egyház és állam közötti jogviszony rendezésének egyik sarktétele, annak természetes folyománya. Az egyház és állam közötti jogviszony rendezése pedig nagyhorderejű érdeke mind a két tényezőnek egyaránt. Bizonyára e gondolat vezérli a román államot is, midőn a katolikus anyaszentegyház fejével concordátumra, egyezményre óhajt lépni.

Méltán igényelhetik a püspöki megye hivei és papjai, hogy e rendezés, az annyira szükséges békés, összehangzatos együttműködés érdekében, az egyházmegye legéletbevágóbb jogainak és javainak sérelme nélkül történjen; másképp célttévészett lépés lenne.

Az egyházi ingatlanok — hangsúlyozzuk —, különösen a tanulmányi és nevelési birtok meghagyása az egyház tulajdonában, az ő kezelése alatt, tehát egyaránt java az egyháznak és az államnak.

Midőn, mint a gondjaimra bízott nyáj főpásztor, a hűségi esküt Románia királya kezébe leteszem, s az eskü szentségének erejével pecsételem meg azon szilárd elhatározásunkat, hogy mint a román állam polgárai, a testvéri egyetértés megalapozásán, a béke és a rend fentartásán, a felebaráti szeretet ápolásán dolgozunk minden erőinkkel — hívek és papok egyaránt: nem túlzó kívánság az a reményünk, hogy Felséged és kormányja mindenkép azon lesznek, hogy iskoláinkat, tanintézeteinket, egyházi birtokainkat megillető ősi autonóm-jogaink csorbíthatatlanul fentartassanak az új államban, melynek polgáraivá lettünk, úgy, amiként ezt Románia a ratifikált békeszerződésben s az 1919 dec. 9-iki párisi egyezmény 9-ik §-ában a kisebbségi egyházaknak már biztosította is.

Alattvalói hódolattal kérem tehát Felségedet, hogy minket ezen ünnepélyes alkalommal a magas kormány által kifejezetten is megnyugtadni kegyeskedjék: a) hogy egyházi és iskolai autonómiánkat a román állam törvénykönyvébe iktatja; b) hogy auto-

nómiánk a maga egész terjedelmében, iskoláira és birtokaira vonatkozó jogaival együtt, az alkotandó concordatumban, minden félreértést kizárólag, kifejezésre jut; c) hogy egyházi, különösen tanulmányi és nevelési ingatlanbirtokainkat az új agrártörvénytervezet érintetlenül meghagyja az egyház tulajdonában, az ő kezelése alatt.

III. Egyházunk intézményei, iskolái részére a magyar államtól állandó segílyt élvezett. A katolikus státus által fenntartott iskolák részére az iskolafenntartó alapok az államtól évi 1.213.609 lei 70 bani segílyt kaptak; a népiskolák tanítói fizetésekre, tandíjpótlásra szintén tekintélyes összeget.

Ezenkívül a papság évi kongruájára, korpótlékára és családi pótlékára és ruhasegélyre mintegy 150.000 leit adott évenként az állam. A drágaság azóta oly óriásilag emelkedett, hogy a segíly távolról sem lehet elég intézményeink támogatására és a papság, valamint a tanítótság életfentartásának biztosítására.

Felséged magas kormányra bizonyára módot fog találni, hogy tekintve a nagy szolgálatokat, melyeket intézményeink az állami életben, a kultúra és a közérköles egész vonalán teljesítenek, megfelelő anyagi támogatást kapjanak az államtól, autonóm-jogaink sérelme nélkül.

Nem kevésbé fontos, mint az anyagi, az erkölcsi támogatás sem. Ezt intézményeink, főleg iskoláink részére csak oly mértékben kérjük, amily mértékben szükséges: zavartalan működésük érdekében a törvények és autonóm-jogaink keretén belül. E pontnál különösen az alantos közegek, hatóságok zaklatásaival szemben jogosan reméljük a védelmet.

Rövidre fogott előterjesztésünket Felséged és kormányra bizonyára nem találja indokolatlannak, s mi abban a reményteljes bizakodásban ringatjuk magunkat, hogy a béke útját kereső őszinte törekvésünk megértéssel találkozva, csak üdvös eredményeket szülhet egyházunk és országunk javára.

1609—1921. sz.

IX.

Tárgy: Előterjesztés az érettségi vizsgálatok ügyében.

Goga Octavian kultuszminister Úrhoz

Bukarest.

Egyházunk alábbi sérelmes ügyét van szerencsénk bizalommal Nagyméltóságodhoz felterjeszteni:

Az erdélyi római katolikus státus az 1883. évi XXX. tc. 41. §-ában biztosított iskolai autonóm-jogánál fogva maga vezeti, kormányozza és igazgatja az általa fentartott gimnáziumokat. Ennek folyományaként az érettségi vizsgálatokat is maga vezeti, irányítja, azokon elnököl kiküldött státusi biztosai által, úgy, amiként az a felekezeti iskolák részére 1905. évi 105.500. sz. Vvk. miniszteri rendelettel kiadott Érettségi Vizsgálati Útasítás előírja. Státusunk e kereten belül tiszteletben tartja az állam felügyeleti jogát is, ahogy az 1883. évi XXX. tc. 46. szakaszában s az ennek alapján kibocsátott miniszteri rendeletekben körvonalazva van. Ez álláspontunkat a közoktatásügyi miniszter úrhoz püspök urunk által folyó év március 14-én benyújtott iratban, melynek egy példánya emlékezetünk szerint Excellenciádnak is átadatott, részletesen kifejtettük s ezenfelül április 11-én ugyancsak püspök urunk útján 1071—1921. sz. alatt beadott irattal kértük a közoktatásügyi miniszter urat, hogy érettségi vizsgálatainkhoz miniszteri megbízottakat kiküldeni s őket a fenjelzett 1905. évi 105.500. sz. Érettségi Vizsgálati Útasításban megszabott hatáskörnek megfelelően instrukcióval ellátni sziveskedjék.

Mi tehát magunk részéről a jogtisztelet minden kívánalmának eleget tettünk, viszont azonban ezzel szemben a kolozsvári közoktatásügyi államtitkárság a kiküldött miniszteri megbízottakat oly útasítással látta el, amely törvényes autonóm-jogainkra legnagyobb mértékben sérelmes. Azt kívánja ugyanis az állam-

titkárság s ily értelemben útasította a miniszteri megbizottakat, hogy az érettségi vizsgálatok irányításáról, az azokon való elnöklésről mondjunk le, átengedve azt a miniszteri megbizottaknak.

Autonóm-jogaink e flagrális megsértése, törvényben biztosított tanszabadságunk ily korlátozása ellen óvást emeltünk az államtitkárságnál, azonban még mostanig semmi értesítést nem kaptunk onnan a tervbevett jogsérelem orvoslását illetőleg.

Ezeket előrebocsátva, tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat, mint akit egyházunk jogai hivatott védőjének kell tekintenünk, méltóztassék egyházi autonómiánk elszakíthatatlan részét képező tanszabadságunk ellen tervezett jogfosztást megakadályozni s tekintettel arra, hogy az érettségi vizsgálatok június 1-én kezdetüket veszik, kegyeskedjék illetékes helyeken sürgősen lépéseket tenni, hogy az érettségi vizsgálatok irányítására, az azokon való elnöklésre vonatkozó főtanhatósági autonóm-jogainkat a kolozsvári államtitkárság tiszteleben tartsa s tartózkodjék az érettségi vizsgálatok rendjén minden jogfosztó eljárástól.

Kolozsvár, 1921. május 20.

X.

Tárgy: Jogfenntartó nyilatkozat az érettségi vizsgákat illetőleg a kolozsvári közoktatásügyi vezérigazgatósághoz.

„A 1883: XXX. t. c. 41. §-a alapján az erdélyi róm. katolikus státust ősi autonómiáján alapuló iskolai jogok megilletik. E jogokat státusunk úgy gyakorolta az érettségi vizsgálatokat illetőleg, ahogy ugyanezen törvénycikk 23. §-ában meg van állapítva. Ezen vizsgálatokat maga vezette, az írásbeli tételeket maga tűzte ki, a szóbeli vizsgálatokon az ő képviselői elnökölték; az állam státusi középiskoláinkhoz a 90-es évekig még csak kormányhíztost sem küldött.¹

A mult 1920/21 tanévtől kezdve a közoktatásügyi kormány kolozsvári vezérigazgatósága egy, már alapjában megszűnt egyezmény, az úgynevezett Hatásköri Szabályzat alapján az érettségi vizsgálatoknál fenjelzett autonóm-jogaink gyakorlásában, nevezetesen az írásbeli érettségi tételek megállapításában, az érettségi szóbeli vizsga kitérésében és az azon való elnöklésben korlátoz. A mult tanévben a vizsgálatok rendjén tettük meg ezzel szemben jogfenntartó nyilatkozatunkat. A folyó tanévben azonban a vezérigazgatóságnak püspök urunk előtt kifejezett kívánságára, az ügynek minél simább és békésebb kezelése szempontjából, nem a vizsgálatokon, hanem itt, a vezérigazgatóságnál tesszük meg óvásunkat, illetve jogfenntartó nyilatkozatunkat a fenti eljárás ellen, kijelentvén, hogy mi azt törvényben biztosított jogaink és ősi autonómiánk megsértésének tekintjük.“

Kolozsvár, 1922. május 15.

¹ Szabatosabban a 80-as évek végéfélig.

XI.

Tárgy: Előterjesztés az iskolai autonómia és az állami felügyelet ügyében.

Közüoktatásügyi Miniszter Ur!

A közoktatásügyi vezérigazgatóság a másolatban csatolt irattal a kegyesrendiek vezetése alatt álló kolozsvári gimnázium-munkat másodszori megintésben részesíti azon a címen, hogy mi oly rendeletet adtunk ki a gimnázium igazgatójának, melynél fogva az elnöklés jogát római katolikus státusi gimnáziumainknál saját képviselőinknek kívánjuk fenntartani oly esetekben, amikor az állami kiküldött, vagy a tankerületi főigazgató látogatja iskoláinkat, úgyszintén az érettségi vizsgálatoknál is.

Miniszter úr! Ez a megintés nélkülöz minden tárgyilagos alapot. Az erdélyi autonóm-felekezetek ugyanis egyházi és iskolai autonómiával bírnak, melyet az összes magyar törvények elismertek, az 1883 évi XXX. t. c. pedig a középiskolákat illetőleg megerősített.

Ezen törvénycikk egyben rendezi azt is, hogy miképen gyakorolja az állam felügyeleti jogát a felekezeti autonóm-iskolák felett. Katolikus középiskoláinkat illetőleg a törvény 41. §-a következőket rendeli: „Az erdélyi részekben a katolikus státus által fenntartott és vezetett középiskolákra vonatkozólag mindazon jogok, amelyeket eddig a katolikus státus gyakorolt, érintetlenül hagyatnak.“ Státusunk középiskoláiban a törvény meghozása előtt és meghozásakor gyakorolta mindazon jogokat, melyeket e törvény a felekezeti középiskoláknak biztosít. Az állami felügyelet elismerése mellett mi vezettük közvetlenül iskoláinkat, állami kiküldöttek látogatásai alkalmával, érettségi vizsgálatokon a mi biztosaink elnökölték stb.

Mivel a kolozsvári vezérigazgatóság ezen iskolai jogainkat mindenkép el akarja kobozni, eljárásával szemben kolozsvári és

többi gimnáziumaink igazgatóihoz az alábbi jogfenntartó rendeletet adtuk ki:

„Az erdélyi róm. kath. státus az 1883 évi XXX. t. c. 41. és 23. §-a alapján fentartja azon autonóm-jogát, hogy ezen (főigazgatói látogatás alkalmával tartott tanári) értekezleten az elnöklés az ő képviselőjét illeti. E nyilatkozat megtétele után a tankerületi főigazgató elnöklése nem korlátozandó.“

Világos ebből, hogy rendeletünkkel csak elnöklési jogunkat védelmeztük, a hatalommal azonban nem szálltunk szembe, hisz az elnöklést a jogfenntartás után átengedtük az állam képviselőjének, a tankerületi főigazgatónak. Minthogy a jogvédelem, s általában a védekezés a világon sehol sem tekinthető meg nem engedett, vagy épen büntetendő cselekménynek, világos az is, hogy a vezérigazgatóság jogtalanul és indokolatlanul alkalmazza a megintést kolozsvári tanintézetünkkel szemben; indokoltanul még azon esetben is, ha mi oly jogot követelnénk, amely minket — mint a vezérigazgatóság véli — nem illet meg. Az 1883 évi XXX. t. c. 53. §-a ugyanis kétségtelenül megállapítja, hogy csak oly esetben van helye a megintésnek, „ha valamely . . . (felekezeti) nyilvános középiskola általában a jelen törvény követelményeinek nem felel meg“. Már pedig a törvényben felsorolt követelmények között egy sincs olyan, amelynek gimnáziumunk meg nem felelne; ily követelményt a vezérigazgatóság se tud felhozni.

Hogy az elnöklés kérdésében kiadott rendelkezésünket helyteleníthesse s a megintést indokolhassa, hivatkozik a vezérigazgatóság az 1893 évi 54.061. sz. miniszteri rendelettel közzétett Hatásköri Szabályzatra. Több ízben felfejtettük a vezérigazgatóság előtt (így 1412—1921., 1609—921., 4632—1921. sz. iratainkban), hogy ez a szabályzat nem törvény, csak egy egyszerű egyezmény volt közöttünk és a magyar állam között, de sehol törvénybe iktatva nem lett, hogy tehát e szabályzat a mai változott viszonyok között nem áll fenn, s ennél fogva középiskoláink felett az állami felügyeletet csak a törvény alapján lehet gyakorolni.

Ez a kérdés a törvény szempontjából nem lehet vitás.

Kifejtettük ugyanezt miniszter úr elődjénél püspök urunk által 1921. március 14-iki kelettel, továbbá egy másik, áprilisi kelettel beadott iratban. Ugyanezt érintettük 4213—1921. sz. alatt ugyancsak püspök urunk által folyó év március 9-én miniszter úrhoz benyújtott, s ott 11.163—1922. sz. alatt iktatott beadványban. Feltéve azonban, de meg nem engedve, hogy kiadott rendelkezésünk téves, még abban az esetben sincs joga a vezérigazgatóságnak arra, hogy tanintézetünket ily címen megintse, mivel az 1883 évi XXX. t. c., miként fenn igazoltuk, erre jogalapot nem nyújt.

Miniszter úr! Nem kérünk új dolgokat, csupán a régi és új

törvényeken és ősi gyakorlaton nyugvó jogaink érvényesítését kívánjuk a kultúra és a nevelés érdekében. Csak ahhoz ragaszkodunk, amit protestáns és görög keleti testvéreink ugyanezen törvények alapján élveznek. E jogainktól akar minket fenyegetéssel, folytonos zaklatással, apró-cseprő hiányok kiszínezésével s minden más kigondolható eszközzel megfosztani a kolozsvári vezérigazgatóság.

Ily indokolatlan zaklatásnak kell minősítenünk a vezérigazgatóságnak a román nyelv tanítására és az alkotmánytan oktatására vonatkozó megjegyzéseit. Kolozsvári főgimnáziumunk román nyelvtanára Ploestiben született, ott végezte elemi iskolai tanulmányait, tökéletesen kezeli a nyelvet szóban és írásban, mindenesetre kezeli legalább is úgy, ahogy az erdélyi román nemzetiségű tanférfiak 50%-a. A bécsi egyetemen végezte theologiai tanulmányait, tehát képessége is, akarata is meg van a román nyelv és irodalom tanítására, s hogy még jobban tökéletesítse magát, beiratkozott a kolozsvári egyetem román nyelvi szakára. Ha ez se alkalmas egyén, akkor ki az alkalmas? Általában meg kell jegyeznünk, hogy a vezérigazgatóság lehetetlen kívánságokat támaszt a román nyelvet illetőleg velünk szemben, egyáltalán nem véve számba, hogy tanerőink ily rövid idő alatt nem sajátíthatták el a nyelvet tökéletesen. Néha egy idegen nyelv elsajátítására egész emberi élet szükséges.

Az alkotmánytant csak e tanévben vezettük be. Tankönyv nem lévén, tanerőink ahogy lehetett, úgy voltak kénytelenek, esetleg magyar alkotmánytan alapján, tanítani, nem a magyar alkotmányt, hanem az alkotmány elemeit általában.

Meg kell továbbá még azt is jegyeznünk, hogy kolozsvári főgimnáziumunk 1579-ben alapítottatott; immár $3\frac{1}{2}$ évszázadra tekinthet vissza, mely idő alatt mindvégig a kor színvonalán álló, elsőrendű tan- és nevelőintézet volt s az ma is.

Különös ironiája a sorsnak, hogy épen e tanintézetek ellen buzgólkodik annyira erdélyi román tanférfiaink nagyrésze, amely tanintézeteknek köszönheti jórészt egész műveltségét.

Ez a módszer, ahogy a kolozsvári vezérigazgatóság, minden megértés híján, kezeli iskolaügyünket, semmiesetre se alkalmas a kisebbségek megnyugtatóására, sőt szilárd meggyőződésünk szerint csak arra jó, hogy az elégedetlenséget állandóan szítsa s akadályozza a lelkeknek az állami konszolidáció érdekében annyira szükséges harmóniáját.

Kérjük ezeknél fogva Miniszter urat:

a) méltóztassék a kolozsvári vezérigazgatóság fenn mellékelt 4492—1922. számú iratát hatályon kívül helyezni;

b) bennünket törvényes jogainkban megvédelmezni, félreértést kizáróan kimondva, hogy addig is, míg a román állam és egyházunk közötti jogviszony törvényhozásilag rendeztetik, az

állami felügyeletet középiskoláink fölött csak a törvények és pedig az 1883 évi XXX. t. c. alapján lehet gyakorolni, de semmiesetre az 1893 évi 51.061 számú rendelettel közzétett Hatásköri Szabályzat alapján;

c) méltóztassék, Miniszter úr, a közjó érdekében a fennforgó kérdések elintézése végett velünk tárgyalásokba bocsátkozni, alkalmat nyújtva álláspontunk ismertetésére az összes iskolai ügyekben.

Az állam és annak magas kormánya iránti teljes tisztelettel és őszinte lojalitással ki kell jelentenünk, hogy iskolai autonómiánkból eredő tanszabadságunk jogtalan korlátozásába soha sem nyugodhatnánk bele, annál kevésbbé, mivel ez a korlátozás nem szolgálhatja sem az állam, sem az általános kultúra javát.¹

Kolozsvár, 1922 március 30.

¹ Az ügyben nem történt döntés, hanem mint rendesen, hallgatólag tovább folytatták a jogsérelmet, amíg aztán, miként a következő iratokból látható, a rákövetkező miniszteri rendeletekkel, főleg pedig a magánoktatási törvénnyel teljesen megszüntették a kisebbségi felekezeti iskolafentartók önkormányzati jogait iskoláikat illetően.

1609—1921. sz..

XII.

Tárgy: a nagyszebeni Terézárвахáz elvétele.

*Gróza Miniszter Urnak!*¹

Bátorkodunk az alábbi ügyeket jogorvoslat végett a Miniszter úr elé terjeszteni.

I. A nagyszebeni római katolikus Terézárвахáz elvétele.

Ez a hihetetlennek látszó dolog megtörtént. Május hó 8-án egy bizottság, névszerint, Architect J. Jonescu, Dimitriu Antal director la soț ocrotirea Orfanilor, Major Corneliu Vornica, delegat al Ministerului de rășboi, Colonel N. Superea, șef Stat major al C. VII. terit. megjelentek a Terézárвахázban, s azt állami intézetnek nyilvánítva az I. O. V. részére lefoglalták. Az intézet igazgatóját egyszerűen állásától elmozdítottak nyilvánították, s helyébe egy őrnagyot bízta meg az intézet igazgatásával. Levették az intézet hivatalos címét is a homlokzatról s helyébe új táblát függesztettek ki e címmel: „Romania Ministeriul de Rășboi. Oficiul National I. O. V.“ Mindez történt az egyházi illetékes főhatóság előzetes megkérdezése, meghallgatása nélkül, csupán egy általuk egyoldalulag összeállított jegyzőkönyv alapján. Itt nem állottak meg, hanem legutóbb, nem tudni minő törvénykezési eljárás alapján, az intézet telekkönyvi bejegyzését is megváltoztatták.

Ezen önkényes, teljesen jogtalan lefoglalás ellen mi is, püspök urunk is azonnal óvást emeltünk a hadügyminiszter úrnál, Averescu miniszterelnöknél, a nagyszebeni VII. hadtest-

¹ Az Avarescu-kormány Erdély és csatolt területek részére erdélyi minisztert nevezett ki Gróza Péter személyében, ily címeket később is osztogattak, így a liberális kormány Zigre Miklósnak, de mint az események igazolták, hatáskörük alig volt.

parancsnokságnál, s bejelentettük az ügyet Goga miniszter úrnak is, kérve a jogorvoslást. Mindezideig azonban semmi sem történt, bennünket még csak meg sem hallgattak.

Röviden csupán annyit jelzünk az árvaházat illetőleg, hogy annak kizárólag katolikus jellege minden kétségen felül áll. Az alapítónő, Mária Thérézia császárnő és királynő, az alapítólevél tanúsága szerint kifejezetten s örökidőkre katolikus árvaintézetet alapított 1770-ben, az intézet gondozását katolikus egyházi férfiakra bízta, a jezsuitákra, az intézet felügyeletére az akkori erdélyi Guberniumból katolikus tanácsosokat rendelt ki, élükön az erdélyi katolikus püspökkel. Mostanáig soha senkinek eszébe nem jutott a nagyszombati katolikus Terézárvaházat az állam részére elfoglalni, azt soha senki nem tartotta állami intézetnek. Az állam annak vezetésébe soha ingerenciát nem gyakorolt, mint állam. A vezetés a mai napig az egyházné volt a tulajdonjoggal egyetemben.

Miniszter úr, azzal a tiszteletreméltó programmal vette át nagyfontosságú bizalmi állását, hogy a jogrend uralmát érvényesítse Erdélyben az egész vonalon. Mi nem kérünk egyebet, csupán jogot, törvényt és igazságot.

Bizvást reméljük azért — erre egész tisztelettel is kérjük Miniszter urat —, hogy minket e flagráns jogsérelemmel szemben meg fog védeni, tehát sürgős lépéseket tenni a történt jogtalanság orvoslása s katolikus árvaházunknak a mi tulajdonunkba mielőbbi visszahelyezése érdekében.

II. Az erdélyi római katolikus státus iskolai önkormányzatának megsértése.

Az erdélyi római katolikus státusnak az egyháznégye évszázados autonómiájából kifolyólag iskolai autonómiája van, Ennek alapján középiskoláit maga vezeti, kormányozza, igazgatja az állami közegek nagyobb mérvű ingerenciája nélkül, de az állami felügyelet teljes elismerése és tényleges gyakorlása mellett. Ezen iskolai önkormányzatunkat a magyar állami törvényhozás elismerte, törvényileg biztosította különösen az 1883 évi XXX. t. c. által. E törvénycikk 41. és 23. szakaszai értelmében önkormányzatunkat illeti középiskoláink érettségi vizsgálatainak vezetése s az azokon való elnöklés is.

E világosan megállapított önkormányzati joggal szemben a közoktatásügyi miniszterium kolozsvári államtitkársága oly utasítást adott az érettségi vizsgálatokhoz kirendelt kormánybiztosoknak, melynek fogva a vizsgálatok irányítását, az azokon való elnöklést elvonva státusunktól, a kormánybiztosokra bízta, meghagyva nekik, hogy az érettségi vizsgálatokat függeszték fel, ha részünkről ezzel szemben akadályra találnának.

Az államtitkárság ezen álláspontját a magyar kormány

alatt érvényben volt szabályzattal, az úgynevezett Hatásköri Szabályzattal indokolja. Mi többízbzen kifejtettük az államtitkárságnak, hogy ez a Hatásköri Szabályzat, mely kizárólag és kifejezetten a magyar apostoli király kegyúri jogainak gyakorlását szabályozta stáтусi iskoláinkra nézve, a magyar apostoli király joghatóságának megszűntével reánk nézve teljesen elvesztette hatályát. Ez a Hatásköri Szabályzat egyezmény volt 1893-ban stáтусunk és a király megbízottjai között. Nem törvény, törvényhozás elé sohasem került, szentesítést nem nyert. Különben maga e szabályzat nem érintette iskolai önkormányzatunkat lényegében, sőt azt elvileg megerősítette, csupán arra volt hivatva, hogy az apostoli királyi főkegyuraságból eredő jogok gyakorlási módját megállapítsa.

Hasztalan fejtettük ki az államtitkárság előtt, hogy egy egyezmény nem törvény, hogy ez az egyezmény, megszűnván annak jogalapja, semmi szín alatt nem tekinthető érvényben lévőnek. Az államtitkárság az ügy érdemi tárgyalásába sohasem bocsátkozott, mindig azt erősítgetve — nyilvánvalóan tévesen — hogy ő a magyar állam jogutódlása címén ez egyezmény alapján iskolai önkormányzatunkba beleavatkozhatik.

Az egyezménynek a törvénnyel való összezavarása miatt az államtitkárság oly téves kijelentésekre ragadtatja magát, amelyekkel még autonómiánkat is kétségbe vonja.

Önkormányzatunkon, melynek tiszteletbentartására a román állam a hatalom átvételével magát kötelezte, csorbát ejteni nem engedhetünk; bizonyára ezt nem akarja maga a kormányzás sem, melynek jól felfogott érdeke minden tényező jogainak védelmével általános megnyugvást létesíteni.

Tisztelettel kérjük Miniszter urat, méltóztassék a közoktatásügyi kormánynál lépést tenni arra nézve, hogy iskolai autonóm-jogaink csorbítatlanul fentartassanak, s különösen, hogy az államtitkárság az iskoláink feletti felügyeletet kizárólag a törvények alapján gyakorolja, de semmiesetre egy hatályát vesztett szabályzat alapján.

Kolozsvár, 1921 VI. 3-án.

XIII.

Az erdélyi róm. kath. státus emlékirata Goga Oktavian kultuszminiszterhez.

1921. évi VII. 11-én 2314. sz. a.

Tárgy: A nagyszebeni Terézárвахáz elvétele.

Nagyméltóságu Kultuszminiszter Ur!

Püspök urunk öexcellenciájához 26032—1921. sz. alatt a nagyszebeni római katolikus Terézárвахáz ügyében intézett iratára van szerencsénk Nagyméltóságoddal az alábbiakat közölni.

A Terézárвахáz katolikus jellege annyira közismert tény, amennyire közismert dolog, hogy pl. a balázsfalvi görög katolikus gimnázium a görög katolikus egyházé, vagy a nagyszebeni görög keleti tanítóképző nem állami tulajdon, hanem a görög keleti egyház tulajdona. A ma élő nemzedék legöregebb tagjai sem tudják másképp, csak úgy, hogy Terézárвахázunk kath. árвахáz és kath. egyházi vezetés alatt volt megszakitás nélkül állandóan. A lefoglaló állami hatóság e ténnyel szemben állott, amikor lefoglalta intézetünket; az ő kötelessége lett volna tehát igazolni e ténnyel szembeni eljárásának jogi alapját, megfelelő és kielégítő bizonyítékokkal. Az eljáró tényezők azonban ezt nem tekintették kötelességüknek; különben mielőtt állami intézetnek nyilvánították, bennünket is meghallgathattak volna, hogy kontradiktórius eljárással jogállamban legalább némileg is elfogadható alapot teremtsenek a lefoglaláshoz.

Mindazonáltal készséggel teszünk eleget Nagyméltóságod felhívásának, annál is inkább, mivel bővíben vagyunk az igazságot támogató adatoknak.

1. Annak igazolásául, hogy a nagyszebeni Terézárвахázat nagynevű alapítója, Mária Terézia királyné 1770-ben kifejezetten katolikus árvaintézetnek szánta, 17. alatt mellékeljük az alapítólevél másolatát. Ebből kétségtelenül kiderül: a) hogy a

királyné az árvák részére a Cibin folyó melletti síkon, azon a helyen, ahol ma az intézet áll s jórészt ugyanazon épületekben egy katolikus árvaintézetet alapított „Horum itaque etiam et salutem et vivendi rationibus oportunitatem fore remedium volentes invenimus erigendum et fundandum ibi orphanotrophium Catholicum etc. . . .“ s hogy ne maradjon e tekintetben fenn soha semmi kétely, alább határozottan körülírva ismétli „és így a mi szent és üdvözítő katolikus vallásunk s kedves Erdélyünk java és a benne lakó népeknek boldogsága iránti különös gondoskodásunk és törekvésünk következtében . . . katolikus árvaintézetet alapítunk, állítunk, intézünk, rendelünk, építünk és akarjuk, hogy ezen alapítványunk az Isten nagyobb dicsőségére s a boldogságos és hatalmas Szűznek . . . tiszteletére, az igaz vallásnak terjedésére . . . minden jövőendő időkben örökösen érvényes maradjon“. Végül az alapítólevél záradékában mintegy szentesíti szándékát, összegezván az alapítólevél lényegét: „Tehát ily módon ezen katolikus árvaintézetet megalapítottuk, felállítottuk, intéztük, rendeztük, megerősítettük, javadalmaztuk, kiváltságoltuk; ezeket neki szántuk, adtuk, engedjük, tulajdonítottuk, utalványoztuk és adományoztuk . . .“ b) Megállapítható, hogy az intézet a Jezsuiták gondozása alatt kezdette és folytatta működését, akik, nevezetesen Delpini Teofil János Jézustársasági atya, tulajdonkép kezdeményezték az árvaintézet megalapítását. c) Az intézet feletti felügyeletet a királynő fegyelmi és erkölcsi tekintetben egy bizottságra bízta, melynek tagjaiul az akkori erdélyi királyi főkormányzószék katolikus tanácsosait, főleg pedig az erdélyi püspököt rendelte. d) Megállapítható, hogy a gyermekek, Erdély bármely nemzetiségéből valók is, még ha nem is születtek a katolikus vallásban, ezen katolikus árvaintézetben, ha oda felvétetnek, a katolikus vallásban nevelendők.

2. Annak igazolásául, hogy az intézet vezetését, felügyeletét mindig a katolikus egyházmegye gyakorolta, vagyoni ügyeire a katolikus egyház ügyelt fel, s hogy ezen felügyeletre, vezetésre kizárólag csak a katolikus egyház, illetve ennek autonómikus képviselője, az erdélyi római katolikus státus egyedül jogosult, 2/- alatt mellékeljük Báró Eötvös József vallás-közügyügyi miniszternek 896—1867. sz. alatt Fogarassy Mihály akkori erdélyi püspökhöz intézett iratát. Ebből megállapítható, hogy ő császári és apostoli királyi Felség 1867. augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedte, hogy az erdélyi főkormányzószékénél fennállott *Catolica Commissio* hatásköréhez eddig tartozott ügyek ezután az erdélyi római katolikus státus kebeléből választandó bizottsághoz utaltassanak át. A főkormányzószék katolikus bizottságához utaltassanak át, miként fent az alapítólevélnél láttuk, a Terézváros feletti felügyeletet. Ez mostantól kezdve az erdélyi római katolikus státus igazgatótaná-

csának hatásköre alá került s tényleg azóta az erdélyi római katolikus státus igazgatótanácsa rendelkezett az intézet összes vagyoni, tanítási és nevelési, személyi, fegyelmi stb. ügyei fölött, anélkül, hogy valaki azt kifogásolta, vagy a katolikus státusnak ezt a jogát komolyan kétségbevonta volna.

Mielőn az új népiskolai törvény életbeléptetése folytán az árvaház újjászervezése került szőnyegre, az újjászervezést már státusunk kezdeményezte, határozta el és hajtotta végre. Státusunknak az árvaház jogi természetére vonatkozólag döntő súlyal bíró ezen eljárását az illetékes kormányhatóságok nemhogy kifogásolták volna, hanem ellenkezőleg, báró Eötvös József vall. közokt. miniszter 14774—1870. sz. alatt az erdélyi katolikus státus ügyeiben eljáró ideiglenes katolikus bizottmánynak az árvaház újjászervezésére vonatkozó javaslatáról szólva elismeri, hogy ez a katolikus bizottmány joga és kötelessége.

Ugyancsak 1876-ban 1766. sz. alatt a vall. és közokt. miniszter az árvaház korszerű átalakítása érdekében az azt megillető kincstári alapítványi járulékoknak a törvényhozás által leendő utalványozását helyezte kilátásba. Ez meg is történt az 1876. évi XI. törvénycikkkel.

3. A királynő az alapítólevélben kifejezett akaratával, melynélfogva a katolikus árvaintézet céljára bizonyos jövedelmi forrásokat, ezek között kincstári járulékokat megállapított, nyilvánvalóvá akarta tenni, hogy az intézetet minden jogaival, járulékaival és alapítványaival együtt elidegeníthetetlenül katolikus intézménynek tekinti. Nem változtat tehát az intézet jogi természetén az a körülmény, hogy az árvaház jövedelmi forrásai között kincstári járulékok is szerepeltek, mivel ezeket örökadó-mánypénz adta az intézetnek. Ha azonban emiatt, bár alaptalanul, minden jogszokás ellenére, valamely oldalról az intézet vagyionának katolikus jellege ellen kifogás merülne fel, jól meg kell jegyeznünk, hogy a Terézárvaház jövedelmi forrásait nem csupán s nem főleg kincstári járulékok képezték, hanem egyeseknek kifejezetten kath. árva-alapítványai. Itt meg kell állapítanunk azt is, hogy a nagyszombati árvaháznak már 1770-ben, március 25-én, az alapítólevél keltezésekor, jelentékeny tőkepénze volt, melyet az alapítólevélből kitetszőleg Delpini jezsuita atya gyűjtött s mely akkor kamatozásra már ki volt helyezve. E nyilván katolikus jellegű alaptőkének kívül még a következő, kifejezetten katolikus alapítványok járultak a Terézárvaház tőkéjének gyarapításához:

a) Az Oettinger-féle alapítvány. Oettinger nevű hivatalnok az alapítólevél szerint is jóval a Terézárvaház alapítása előtt végrendeletileg bizonyos összeget hagyott katolikus árvák javára, mely összeget a kamatokkal együtt, összesen 10.604 frtot, a Terézárvaház alapjához utalt ki a királynő.

b) gróf Batthányi József-féle 20.000 frt. alapítvány. Gróf

Batthányi József előbb erdélyi püspök, később kalocsai érsek, a kolozsvári jezsuiták gondozása alatt árvagyermek nevelésére tette le ezen összeget. Ez is a Terézárвахáz javára kebelezte-tett be;

c) gróf Gyulaffy László a jezsuiták felügyelete alatt kolozsvárt árvaházat alapított. Ennek 32.612 frt. tőkéjét II. József császár a Terézárвахáz tőkéjéhez csatoltatta;

d) ugyanígy a Benők Mihály-féle, ugyancsak kolozsvári jezsuita árvaházi alapítvány 18.200 frt-nyi tőkéjét;

e) nemkülönben a Bándy Ferenc-féle ugyanily természetű 2500 frt-os alapítványt;

f) a Preis tábornagy-féle, katolikus árvák részére tett 500 forintos alapítványt;

g) gróf Bánffy György erdélyi kormányzó alapítványa 2000 forint;

h) Dürr József nagyági katolikus lelkész alapítványa 2000 forint;

i) Knechtl Ádám apátkanonok alapítványa 1000 forint;

j) Kovács Miklós erdélyi püspök alapítványa 1200 forint;

k) Ott Káta, özv. Czirják Dénesné alapítványa;

l) Erőss Sándor gyulafehérvári örkanonok alapítványa 1000 forint.

Ideszámíthatók Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek és Reinis Lajos gyulafehérvári apát-kanonok alapítványai

Másfélszázad alatt ezeken kívül sok hívő és nemeslelkű adakozó járult az árvaház anyagi felsegélyezéséhez adományai-val, főleg azért, mert az árvaházat a katolikus egyház kezei között biztos kézben tudta.

Immár több, mint 150 esztendeje, katolikus egyházi férfiak közvetlen igazgatása alatt az intézet fényes napokat látott s rajokat bocsátott világgá a felnevelt árvákból, kik a társadalom hasznos polgáraivá váltak: tisztviselők, kereskedők, iparosok, papok, néptanítók és így tovább. Nagyszében ipari és kereskedő világa mindig hálásan emlékezett meg a katolikus árvaintézetéről, melynek padjairól sorozták műhelyükbe, az üzletek helyiségeibe a legjobban fegyelmezett iparosinasokat, kereskedő-ségédekét. A katolikus egyház oktató-nevelő munkássága e másfélszázad alatt egyetlen egy évig sem akadt fenn az intézet életében, jeléül annak, hogy az egyház jogát az intézethez ellenmondás nélkül elismerte minden illetékes tényező.

A háborús esztendő alatt, a mostoha viszonyok miatt s a gazdasági eltolódás folytán, az intézet növendékeinek száma — sajnos — nagyon leapadt. Ezért józanul senkit sem lehet felelőssé tenni, aminthogy nem felelős azért sem senki, hogy a háború az intellektuális pályákon levőket leszegényítette, úgyszólván leszorította utolsó helyre gazdasági fajsúly tekintetében.

Intézetünk eme mostoha sorsa azonban nem lehet semmi-

esetre jogcím arra, hogy kath. egyházunk annak jogos birtoklásától megfosztassék, sokszázrmenő katolikus árváink, kik szétszórta az egyházmegye területén várják az egyház gondoskodó oltalmát, hajléktalanokká váljanak.

Miniszter Úr! A nagyszebeni katolikus Terézárva ház Isten és emberek előtt az erdélyi katolikus egyházmegye tulajdona s az kell hogy maradjon továbbra is, mindaddig, amíg a jog, a törvény és a rend tisztelete képezi az állami élet vezérelvét. E tulajdonunktól erőszakkal megfoszthatnak, de végső fórumon a népek jogtisztelete vissza fogja nekünk adni jogos tulajdonunkat.

XIV.

Tárgy: Előterjesztés a Magyar Szövetséghez a hitvallásos iskolák érdekében.¹

Mélyen Tisztelt Választmány!

Magyarságunk legégetőbb, legsarkalatosabb kérdése az iskolaügy. Idővesztegetés lenne fejtegetni, hogy faji, nemzeti fennmaradásunk azon fordul, hogy lesznek-e iskoláink, ahol édes anyanyelvünkön ismerheti meg a jövő nemzedék fajunk multját, nagyjainkat, íróinkat, költőinket s mindenek felett a saját iskoláinkban édes anyanyelvünk zengéséből, zenéjéből szívja magába azt az örök igazságot, hogy nyelvében él a nemzet.

Ebben a teremben ezek a gondolatok — azt hiszem — közősek mindnyájunkkal. Sokkal többek ezek egyszerű elgondolásoknál; ezek a mi legszentebb, kiolthatatlan érzéseink, amelyekkel élünk és halunk. De mi élni akarunk. Ehhez a legtermészetesebb jogunk van. Ha pedig élni akarunk, akkor ott kell az élet-erőket merítenünk, ahol az élet igazi forrásai buzognak; a föld, amelyen születünk s az iskola, ahol az életre elkészültünk. M. T. Választmány! Mindkettőt a legnagyobb veszély fenyegeti.

A földet, a talajt lábaink alól az agrárreform már csaknem kirántotta. Azt a vajmi keveset, ami megmaradt, azt majd elintézi egyesekre nézve a végrehajtó, az új adótörvény végrehajtása alkalmával s ha még azután is maradna valami, véglegesen elintézi a kisajátítási bizottság, amely a kisajátítási árat az 1913. év előtti árak szerint fogja megállapítani. Amily módon elbánt a magyar birtokossággal az agrártörvény, oly módon fog elbánni az egész magyar néppel a tervezett iskolatörvény.

A kormány, a kiszivárgott hírek szerint, új iskolai törvényen dolgozik. E törvény az államosítás alapelvén épülne fel, felekezeti iskolák legfőllebb csak türt iskolák lennének nyilván-

¹ Az előterjesztés e sorok írójának magánelőterjesztése volt; a Magyar Szövetség választmánya ily értelemben 1925 szeptember 20-án előterjesztéssel élt a miniszterelnökhöz a hitvallásos iskolák nyilvánossági joga érdekében (3261—1921. státusi szám).

nossági jog nélkül, valószínűleg államérvényes bizonyítványokat nem adhatnának s mint magániskolák természetesen államsegélyt sem élvezhetnének.

Nem kell mondanom, hogy ez a terv, ha törvény lenne belőle, a felekezeti s ezzel a magyar tannyelvű iskolázás halálát jelentené.

Nem képzelhető ugyanis, hogy hitvallásos iskoláink huzamosan fennállhassanak, ha az állam azokat magániskolákká degradálja. De hát a magyar tannyelvű állami iskola! Uraim! Tessék csak a temesvári német tannyelvű állami iskola példáján okulni. Német iskolának indították el, ma már román ferfiú az iskolaigazgató s tervbe van véve, hogy Románia történelmét és földrajzát román nyelven fogják tanítani. (Lásd Siebenbürgisch Deutsches Tagblatt szeptember 16-án, Korodi Lutz cikke.)

A magyar tannyelvű állami iskolák sorsa ugyanez lesz: a fokozatos elrománosítás.

Egyedül a hitvallásos iskolákban óvhatjuk meg a jövő nemzedék hitvallásos oktatását s a hitvallásos iskola óvja meg nekünk anyanyelvünket, őseink magyar hívő lelkét s magyar szívét. Már pedig amikor mi hű román állampolgárok akarunk lenni, ugyanakkor mindig és mindörökké magyarok s magyarok akarunk maradni. A hitvallásos iskolához az utolsó csepp vérig ragaszkodnunk kell, ha az utolsó lehelletig magyarok akarunk maradni.

Iskoláink elállamosítása ellen kötelesség síkra szállunk, kötelessége ez minden magyar embernek. Be kell mutatnunk a kormány előtt, hogy loyális állampolgárok vagyunk és épp oly jó magyarok. Hadd lássák a kormánykörök, hogy a magyarság felekezeti különbség nélkül egyformán gondolkodik s kész az utolsó szál emberig sorompóba állani hitvallásos iskolájáért. Itt a Magyar Szövetségre, mint a magyarság szervezett képviselőjére vár a feladat, hogy a tervezett államosítás ellen a hitvallásos iskolák érdekében megmozduljon. A szászok már rég észrevették a veszélyt, amely nemzetiségüket s kultúrájukat az államosítás által fenyegeti. Az egész szászság felzudult erre a kormánykörökből kiszivárgott tervre. (Lásd Siebenbürger Tagblatt fenti számát.)

A magyarságnak csak nem értéktelenebb, nem haszontalanabb a maga nemzetisége, a maga kultúrája, mint a szásznak az övé! Nekünk is egész erőnkből, egész odaadásunkkal meg kell mozdulnunk a terv ellen s iskoláink védelmében.

A vármegyékben a revizorok az állami iskolába parancsolják a magyar tisztviselők gyermekeit. (Igy Kisküküllőmegyében és máshol is). A kormány pedig iskoláink létalapját venné el, ha elvenné a nyilvánossági jogot. Hol maradnak akkor a kisebbségek iskolai és egyházi jogai? A trianoni béke és a párisi külön béke, úgyszintén a gyulafehérvári határozatok feltétlenül isko-

lai és egyházi autonómiát biztosítanak nekünk. Ez lehetetlen, ha elállamosítják iskoláinkat.

Ez nem lehet jól felfogott érdeke az államnak sem. Ha elveszíti a felekezetek megbecsülhetetlen nevelői erejét, akaratlanul is alászállítja a kultúrát s az államosítással oly terhet vesz vállaira, melyet nem lesz képes egyedül maga sem hordozni.

*

A Magyar Szövetség tegyen gyors és elhatározó lépést. Mutassa meg a kormánynak a magyarság álláspontját az iskolák kérdésében.

Indítványozom, mondja ki a Magyar Szövetség Választmány, hogy

a) a felekezeti oktatás kérdését a magyarság egyik legégetőbb kérdésének tekinti;

b) a felekezeti iskolák védelmére minden tőle telhetőt megtesz s különösen az államosítás terve ellen állást foglal;

c) ehhez képest tekintettel az ügy sürgősségére, nagyobb küldöttséget küld Bukarestbe, amely a kormánynál a tervvel szemben a magyarság álláspontját kifejti s követeli a békeszerződés idevonatkozó részeinek megtartását.

Kolozsvár, 1921 szeptember 18.

XV.

**Tárgy: Felségfolyamodvány a hitvallásos iskolák
államosításával szemben.**

Királyi Felség !

Több oldalról, hivatalos egyének nyilatkozataiból is, értesülést nyertünk, hogy a kormány iskolai törvénytervezeten dolgozik, melynek kiinduló pontja az államosítás lenne. Nem lehetünk abban a helyzetben, hogy e közlemények hitelességéről meggyőződést szerezzünk, s amennyiben a feltevések a valóságot fednék, nem tudjuk, miként kontemplálja a törvénytervezet az iskolák államosítását. Minthogy azonban az államosítás gondolata, minden közelebbi meghatározás nélkül is, nagy mértékben alkalmas katolikus egyházunkban a kedélyek felzavarására, s minthogy anyaszentegyházunk minden rétegében már is nagy nyugtalanság észlelhető amiatt a feltevés miatt, hogy az új törvény esetleg katolikus hitvallásos iskoláink lételét fenyegeti, kötelességünknek ismerjük a katolikus egyház álláspontját e nagyfontosságú kérdésben, az erdélyi római katolikus státus idején rendes közgyűlésének a világi hívek és papok által egyértelműen hozott határozatából, Felséged elé terjeszteni, remélve, hogy egy esetleges, végzetes törvényhozási aktusnak elejét vehetjük.

A katolikus anyaszentegyháznak, miként ez az egész világon közismert dolog, határozott és megalkuvást nem ismerő álláspontja, hogy az egyháznak joga van minden országban saját, hitvallásos iskolákat felállítani és fentartani s ezen jog gyakorlásában az egyházat megakadályozni ellentétben áll azzal a krisztusi rendeléssel: „Euntes docete omnes gentes“, tanítások minden népeket.

Emez isteni útásításban rejlő tanszabadságot az egyház mindenütt és mindenkor igyekezett érvényre juttatni, nem kimélve semmi fáradságot, hogy minden népnél, a múltban és a jelenben

egyaránt, saját iskolákat állítson, melyeket, az evangéliumi szellem továbbplántálása érdekében, maga vezet és kormányoz. Alig van keresztény állam, melyben katolikus hitvallásos tanintézetek ne volnának az alsó és középfokon s legtöbb esetben a felső fokon egyaránt. Az egyház, ha kellett, harcolt iskoláiért, de ettől a jogától, hitvallásos iskoláitól, magát megfosztani se engedte. Megvédelmezte iskoláit Németországban a kulturharcos Bismarckkal szemben, s az egyideig egyházüldöző Franciaország is kénytelen volt a kizárólagos államosítás, az úgynevezett laikus iskolázás mellett teret engedni a hitvallásos katolikus iskolának. Ma, a világháború után, pedig a keresztény államokban mindinkább tért hódít az a felfogás, hogy a hitvallásos, vagy — amint jogászai nyelven mondani szokták — a felekezeti iskolát nem korlátozni, hanem ellenkezőleg: támogatni kell. Ez a világháború leszűrődött, legtisztább s a keresztény világhoz egyedül méltó tanulsága.

Mi, Romániához csatolt területek katolikusai tehát tulajdonképp az egyetemes katholicizmus jogalapjaira támaszkodunk elsősorban, midőn katolikus hitvallásos iskoláink fenmaradása mellett síkraszállunk.

Ezenfelül itt Erdélyben öröklött autonóm-jogaink is vannak, melyeket az ősi szokás, a régi erdélyi törvények, a tradíció. legújában pedig a békeszerződések is támogatnak. Az erdélyi részekben a modern kor hajnala óta minden felekezetnek saját hitvallásos iskolája volt s Erdély sajátos felekezeti és nemzeti összetételének szükségszerű következményeképp a felekezeti iskolákat a kormányok általában nem háborgatták. Ha itt-ott államosított is az állam, azt mindig az illető egyház főhatóságával egyetértésben s csak egyes konkrét iskolák esetében tette. Az általános államosítás — a vallás nélküli, úgynevezett intellektuelek jelszava — a magyar államban soha érvényre nem juthatott. A román felekezeti iskolákat épp úgy engedélyezte a magyar állam s biztosította segélyezésüket törvényhozással, miként a magyar-ság felekezeti iskoláit. Az 1883. XXX. tc., úgyszintén az 1907. évi XXVII. tc. ebből az igazi demokratikus gondolkodásból született, mely az állampolgárok között felekezeti, vagy nemzeti különbséget nem ismerve, egyforma jogokat biztosít s megértve a felekezeteknek az állami életben pótolhatatlan tanító-nevelői hivatását, a felekezeteket különbség nélkül alátámasztja kulturfeladataik teljesítésében.

Alig tételezhető fel, hogy a román állam önmagát megfosztani akarná attól a nagy erőforrástól, melyet a hitvallásos oktatás a váltakozó, felforgató eszméáramlatokkal szemben számára biztosít.

A hitvallásos iskolához való jogunkat alátámasztják a békeszerződések is, nevezetesen az antanthatalmakkal kötött külön-egyezmény, amelyet Románia 1919 december 9-én írt alá. Ezen

egyezmény 9-ik pontja szerint „*Román állampolgárok, kik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, törvényben és eljárásban ugyanazon biztonságot és elbánást élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen egyenlő joguk lesz saját költségükön felállítani, vezetni és ellenőrizni jótékony, vallásos és társadalmi intézeteket, iskolákat és más nevelőintézeteket nyelvük használatának s vallásuk szabad gyakorlatának joga mellett.*“

Jogunk a hitvallásos iskolákhoz és az állam ebből folyó kötelezettsége szilárdan áll. Ugyanezen jogot, illetve kötelezettséget tartalmazza a gyulafehérvári határozatok, melyeknek beváltása a román államnak, mérvadó román körök nyilatkozatai szerint is, becsületbeli köteletségévé vált a hatalomnak a határozatok alapján történt átvétele által.

Epp oly szilárdan áll a fenjelzett egyezmény 10-ik cikk második bekezdése szerint azon jogunk is, melynél fogva hitvallásos iskoláink részére költségvetéssel biztosított, megfelelő államsegélyt igényelhetünk.

Iskoláinkhoz való jogunk magában foglalja azon természetes következményt is, hogy iskoláink az állami iskolákkal egyenlő nyilvánosságot élvezzenek. Nemcsak a szerződésekből következik önként, hanem a dolog természete szerint sem lehet máskép. A felekezeti iskolázás elképzelhetetlen az iskolák nyilvánossági joga nélkül. Nyilvánosság nélküli hitvallásos iskolák csak féliskolák lennének s fennmaradásukat éppen a nyilvánossági jog megvonása veszélyeztetné. Semmi szín alatt sem nyugodhatna bele tehát egyházunk oly törvénybe sem, amely ugyan elvileg megengedné a hitvallásos iskolát, azonban megvonná tőle a nyilvánossági jogot. Az állam ugyanis megadván a hitvallásos iskoláknak a fennállási jogot, azonban elvonván tőlük a nyilvánosságot, tulajdonképpen csak papirosan biztosítaná fennmaradásukat, gyakorlatban pedig megfosztaná őket létalapjuktól. A felekezetek iskoláiknak ily lefokozását nem érdemlik meg. Erdély kulturáját, az állam jóakarató támogatásával, a hitvallásos iskolák teremtettk meg.

Mindezeket összegezve, katolikus erdélyi egyházmegyénk isteni jogok és emberi törvények alapján egész joggal követelheti, hogy a román állam hitvallásos iskoláinkat necsak engedélyezze, hanem azokat megfelelő jogvédelemmel ellássa és őket aránylagosan megillető anyagi támogatásban részesítse.

Minden olyan törekvés ellen tehát, amely hitvallásos iskoláinktól akarna megfosztani, vagy azok fentartásában, kormányzásában minket akadályozni akarna, eleve is, tisztelettel bár, de a leghatározottabban és ünnepélyesen óvást emelünk.

Nem tételezhetjük fel, hogy a román állam magát egyes román nemzeti túlzók útvesztőjére engedné ragadtatni, ahol nem teremhet sem kibékülés, sem konszolidáció, hanem csak jogsére-

lem, elnyomás s az elnyomottak keserősége. Ez egy bölcs kormányzásnak célja nem lehet.

Felséged uralkodói bölcsességében és egyházunk iránti kegyes jóindulatában bizakodva, megnyugvással helyezzük ügyünket Felséged atyai oltalma alá.

Felségednek alattvalói hódolattal,

Kolozsvár, 1921 december 12.

XVI.

Tárgy: Előterjesztés az egyházi és iskolai ingatlanok kisajátítása tárgyában.*Földművelésügyi Miniszter Úr!*

Indittatva érezzük magunkat, hogy az agrártörvény végrehajtásának 12. órájában szót emeljünk az egyházi vagyon elpredálása ellen.

Erre kötelez bennünket nemcsak felelősségteljes állásunk, hanem az a szilárd meggyőződésünk is, hogy az agrártörvény kiméretlen végrehajtása az államnak sem vállalhat javára, ellenkezőleg, annak etikai alapjait rendíti meg.

Elvi szempontból mindjárt le kell szögeznünk, hogy az egyházi birtokok kisajátítása az egyház alapvető törvényeibe ütközik, amelyek — és pedig a Corpus Juris Canonici 534. 1530. canonjai, — határozottan tiltják az egyházi vagyon elidegenítését s amennyiben az illetékes egyházi főhatóság engedélye nélkül történik, érvénytelennek minősítik. Fokozottabb mérvben áll e tilalom az egyház alapítványi természetű javaira vonatkozólag. Ezek az 1544 canonban lefektetett elv szerint egyáltalán nem idegeníthetők el. Ki kell jelentenünk, hogy a kisajátítás alá kerülő egyházi ingatlanok egyrésze ily alapítványi természetű.

Hangsúlyoznunk kell továbbá, hogy maga a törvény már keletkezésében igazságtalanságot tartalmaz, egyoldalulag, meghallgatásunk nélkül — de nobis sine nobis — létesítvén oly intézkedéseket, melyek az egyház intézményeit gyökerükben támadják meg. A kisajátítás ugyanis nem csupán a birtokokat érinti, hanem főleg templomainkat, iskoláinkat, nevelőintézeteinket, tanárainkat és tanítóinkat. Tudni kell, hogy a kisajátítandó birtokok a templomoké, az iskoláké, a tanerőké — magáé az egész katolikus népé. Az egyházi birtokok egyrésze tudniillik az egyháziak fentartására is szolgál ugyan, de ez csak kisebb rész. A birtokok tekintélyesebb része, illetve azok jövedelmének jóval

nagyobb fele az iskolai nevelési és templomi alapokat illeti, amelyeknek jövedelméből az iskolákat fentartjuk, a templomokat javíttatjuk, a tanárokat és tanítókat fizetjük.

Hogy tehetnek eleget egyházi alapjaink ezen alapításszerű kötelezettségeiknek, ha elveszítik a főjövedelemforrást, a birtokokat? A kisajátítás által pedig valóban megfosztnak jövedelminktől, mivel a földbirtok mai jövedelmét nem pótolhatja a kamatjövedelem, annál kevésbbé, minthogy az agrártörvényben minden igazság eltiprásával megállapított vételár a birtokok valódi értékének legfellegb csak $\frac{1}{20}$ részét közelíti meg. Nem kívánunk részletekbe bocsátkozni, mégis rá kell mutatnunk arra, hogy pld. ha egy hold birtoknak 1913-ban a vételára 300 L. volt, ma ugyanazt a hold birtokot nem lehet 6000 L.-en alól megkapni.¹

Viszont azonban a drágaság, munkabérek megszázsorosodtak, ennél fogva a fentartási költségek, a tanári fizetések is hihetetlenül magasabbak kell, hogy legyenek.

Amíg tehát egyfelől az egyházak elveszítik birtokaikat s birtokaikkal jövedelmeik ötvenszer, hatvanszor kevesbednek, addig a terhek, az intézmények fenntartási költségei ötvenszer, hatvanszor, sőt százszor nagyobbak lettek. Hol van itt szociális igazság, melyet a törvény létesítésénél annyira hangoztattak? Ki fogja az egyházakat kártalanítani intézményeik tönkrejutásáért? Vajjon hasznát veszi-e az állam s az általános emberi kultúra annak, ha egyházi intézmények, iskolák, templomok mennek tönkre, ha tanárok, tanítók kerülnek az utcára állás, javadalom, megélhetés nélkül? A kiméletlen törvénynél még kiméletlenebb annak végrehajtása, ahogy az eljáró hatóságok azt foganatosítják.

A törvény a 22. szakaszban s ezen szakasz végrehajtási utasításában megadja a lehetőséget minden tulajdonosnak 500 hold meghagyására a miniszter hozzájárulásával.

A kisajátító bizottságok azonban ezt se respektálják. Ahol mostanig az egyházi birtokokra vonatkozólag kisajátítás történt, az egész külső birtok kisajátítását kimondották; így a kisküüllőmegyei Radnót, Alsóbajom, Marosdég községekben az erdélyi róm. kath. státus iskolai, templomi, nevelési birtokaira vonatkozólag. Pedig az ezt kérelmező birtokosok birtokának kisajátítási ügye határozathozatal előtt a miniszterhez döntés végett fel lenne terjesztendő. *Ismételten hangsúlyozzuk, hogy az egyházi birtokok nem egyes emberé, nem is az egyházi személyeké, hanem az egész katolikus népé. A kisajátítás tehát a kath. népet fosztja meg jogos tulajdonától. Ez a jogfosztás pedig annál sérelmesebb, minthogy a kath. nép összes kisajátított birtokaiból*

¹ Ez tulságosan szerény értékelés, a valóságban már abban az időben is 10.000 lemn alól alig lehetett 1 hold nem elsőrendű birtokot megvenni.

vagy egyáltalán nem, vagy csak igen elenyésző mértékben részesül. Érthető tehát, ha a kath. népet az egyházi birtokok kisajátítása lelke mélyén sebezte meg s mélységes keserűséget vált ki belőle. Azt kell ugyanis látnia, hogy itt nem szociális kiegyenlítés, hanem nacionális kisajátítás folyt.

Lehetetlen az államraison szempontjából is helyes, bölcs eljárásának tekinteni az egyik népréteg megfosztását vagyonától azért, hogy azt egy más népréteg kapja meg.

Alig hihetjük, hogy ez a módszer alkalmas lenne a kedélyek csillapítására; tűzzel nem lehet tüzet oltani.

Ezeket tartva szem előtt, utoljára és a legnyomatékosabban kérjük a magas kormányt, hivatkozva bölcs államférfiúi belátására, *függessze fel egyáltalán az egyházi birtokok kisajátítását*, vagy ha kimondatik is a kisajátítás, a nagyobb tömegű egyházi birtokok tartassanak fenn a törvény 6. cikk 4. pontja 92. és 94. cikkei alapján az egyes plebániák részére s ezzel a kath. nép részére. Ha pedig ez sem lehetséges, hagyassék meg minden tulajdonos alapnak a törvény 22. szakasza alapján legalább 500—500 hold, mindenestre pedig a kisajátított területek kisajátítási ára a mai forgalmi értékének megfelelően állapittassék meg.¹

Gyulafehérvár, 1922 június 20. püspöki tanácskozmányból.

¹ Miként máshelyen jeleztem, az erdélyi róm. kath. státusi alapok mezőgazdasági birtokai — 60 hold és a szőlők, belsek kivételével — egészen, erdőgazdasági birtokai nagyrészen kisajátítottak.

XVII.

Tárgy: Emlékirat Anghelescu közokt. miniszter középiskolai rendelete tárgyában.

Katholikus középiskoláinkra vonatkozó 100.090—1923. sz. döntését köszönettel vettük. Ebben ugyanis Miniszter úr részéről megértést tapasztaltunk egyházunk iskolafenntartó jogából származó nehéz feladataival szemben.¹ Ez arra indít bennünket, hogy újból feltárjuk miniszter úr előtt mindama nehézségeket, melyek e döntés után még mindig fennállanak, amelyeket részben éppen e döntés idézett elő. A döntés egyes intézkedéseit már előbb foganatosítottuk.

Sajnálattal kell azonban megállapítanunk, hogy e döntés oly intézkedéseket is tartalmaz, amelyek iskoláink helyzetét sok tekintetben súlyosabbá tették, mint volt azelőtt s hogy iskolafenntartó jogainkat a fennálló törvényeken messze túlmenő korlátozások érték e rendelkezések által. Egyenkint vesszük e sérelmes rendelkezéseket.

1. A rendelet általános határozmányai 2. pontja szerint kötelesek vagyunk iskoláink szabályzatait bemutatni annak megállapítása végett, hogy az állami iskolai Rendtartás rendelkezései mily mértékben vezették be. Erre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az 1890. évi 23.538 sz. miniszteri rendelettel kiadott középiskolai Rendtartás nem vonatkozik az autonóm-egyházak s az erdélyi róm. kath. státus, mint ugyancsak autonóm-egyház, iskoláira. (Lásd Pirchala II. kötet 163., 164. pontjait.) Ezen iskoláknak saját rendtartásuk van, melyet az erdélyi római katolikus státus gimnáziumaira nézve a vall. és közokt. miniszter a legfelsőbb helyen 1893. november 4-én elfogadott Hatásköri Szabályzat IX. szakasza alapján jóváhagyott.

¹ Képzeltető, minő atmoszféra volt, s minő gyakorlati előzményei voltak e rendeletnek iskoláinkkal szemben, ha még ezt a rendeletet is meg kellett köszönni!

Anni pedig az úgynevezett Regulamentum² illeti, ehhez igyekszik minden iskolafenntartó egyházi hatóság alkalmazkodni s már is életbeléptette annak több pontját. Azonban a teljes életbeléptetésig hosszabb átmenetre van szükség s ezenfelül törvényben biztosított iskolafenntartói jogaink szempontjából átdolgozást kíván. Eppen ezért kértük miniszter urat, hogy annak életbeléptetésére, illetve viszonyainkhoz alkalmazására időt engedni sziveskedjék. Ezt kénytelenek vagyunk ismételten hangsúlyozni.

2. Miniszter úr rendeletének különleges intézkedései még súlyosabbak. Különösen súlyos az 1. pontban foglalt intézkedés. Eszerint! középiskoláinkban a román nyelven kívül Románia történelmét, földrajzát és alkotmánytanát román nyelven kellene tanítanunk.

Ez a rendelkezés iskoláink magyar, illetve német tannyelvét gyökerében támasztja meg s ellentétben áll a még ma is érvényben levő 1885. évi XXX. t.-c. 7. §-ával,³ mely szerint a felekezeti iskolák tannyelvét maguk a felekezetek állapítják meg, csupán azt téve a felekezetek köteleességévé, hogy az állam nyelvét és annak irodalmát, mint rendes tantárgyat, megfelelő óraszámban tanítsák, de csak a VII., VIII. osztályban az állam nyelvén. Ez tudvalevőleg már évekkel ezelőtt megtörtént, a román nyelvet és irodalmának történetét az előírt óraszámokban tanítjuk középiskoláinkban és pedig román nyelven, noha kétségtelen eredményesebb a román nyelv tanítása, ha alsóbb osztályokon magyar nyelven történik. A fennálló törvények értelmében ennél többre kötelezhetők nem vagyunk.

A román történelem, földrajz és alkotmánytan kizárólag román nyelven tanítása iskoláink tannyelvét változtatná meg s megszüntetné az anyanyelvnek a felekezeti iskolákban kizárólagos tannyelv gyanánt alkalmazhatóságát. Ebbe pedig hivatunk nem nyugodnának bele. Kizárólag saját nyelvünknek tannyelv gyanánt alkalmazását iskoláinkban a fennálló törvényeken kívül biztosítja nekünk még a párisi egyezmény 9–10. pontja is.

E rendelkezés végrehajtása reánk nézve gyakorlatilag is lehetetlen. Tanáraink nem bírhatják még annyira a román nyelvet, hogy e tárgyakat megfelelően taníthatnák. Ha mégis erőszakolnók, maguknak a tárgyaknak tanítása szenvedne; sokkal kevesebb lenne az eredmény a tananyag tekintetében az előadási nyelv nem megfelelő tudása miatt.

A rendelet 8. pontja is azt mutatja, hogy maga a közoktatásügyi kormány sem tekinti tanárainknak a román nyelvben jártasságát e tantárgyak tanítására kielégítőnek különben nem

² A román királyság körépiskoláira vonatkozó Szabályzat.

³ Ismétlem, az 1919. előtti, azaz a román uralom előtti időből idézett törvények alatt mindig a magyar törvények értendők.

rendelné el a vizsgálatot jövő év augusztus 15 és szeptember 1-e között kötelezőleg összes tanárainknak a román nyelvből, s az illetékes tanároknak a román történelem, földrajz és alkotmány-tanból.

Kérnünk kell tehát miniszter urat, hogy ezen rendelkezés végrehajtásától eltekinteni méltóztassék, annál is inkább, mivel a román nyelv elsajátítására az előírt románnyelvű órákon belül a legteljesebb odaadással törekszünk.

A rendelet ezen 1. pontjában különbség tételik az 1918. előtti és utáni szerzetes iskolák között oly szempontból, mintha az 1918 utániak nem volnának épp oly hitvallásos iskolák, mint az előbbiek s így nem eshetnének ugyanoly elbírálás alá. Erre meg kell jegyeznünk, hogy ez a megkülönböztetés sem egyházi, sem világi törvényekre nem támaszkodhatik. Az 1918 utáni szerzetes iskolák épp oly katexochen hitvallásos iskolák a püspök főhatósága alatt, mint az azelőttiek.

3. Tanárainknak a jövő év augusztusában e tárgyakból román nyelven vizsgára kötelezése szintén rideg, nehezen végrehajtható követelés. Egy év egy nyelv oly mérvű elsajátítására, hogy azt valaki szabatosan kezelje szóban és írásban, igen rövid határidő. Csak különös nyelvtehetséggel megáldott egyének képesek erre; egyesek, különösen előhaladottabb korban, erre nem képesek.

Az 1883. évi XXX. t.-c. 64., 65. szakasza, melyre a rendelet hivatkozik, ilyesmit nem ír elő oly tanároknak, akik már okleveleket megszereztek. Ezek a paragrafusok kifejezetten csak a tanári képesítés megszerzésének feltételeit írják elő olyanok részére, akiknek még nincs tanári oklevelük. Okleveles régi tanárok képesítését e törvény nem bolygatja. Sőt a nem magyar nyelvűeknek a tanári képesítés magyar nyelven megszerezhetősére 10 évi határidőt engedett. (Lásd 1883. évi XXX. t.-c. 70. §.) Tanáraink és iskoláink sorsát tehát a román nyelvi vizsga eredményétől nem szabad függővé tennünk, kiszolgáltatva őket a vizsgáló bizottságok jóindulatának. E rendelkezés erőszakolása a tanároknak a tanári pályáról tömegesen visszavonulását jelentené a kultúra kárára. Mi ezt végrehajtani a legjobb akaratral sem tudjuk.

Méltóztassék a román és francia nyelv tanítóira vonatkozó megállapodást fenntartani továbbra is, t. i., hogy akik eddig eredményesen tanították a románt és egyéb tárgyakat, ezután is átmenetileg taníthassák a jövő évben, ha nincs is középiskolai képesítésük. Az apácák és más tanerők taníthassanak polgári képesítéssel az alsó tagozaton, miként ezt miniszter úr az erdélyi püspök úrnak szóbelileg megengedni volt szives.

4. Sérelmes a rendelet azon pontja is, mely a magántanulókat az állami iskolába kényszeríti, elvonva őket a felekezeti iskoláktól. A magántanulók felvételét a felekezeti iskoláknak

biztosítja az 1883. évi XXX. t.-c. 15. szakasza. Ezzel szemben az 1920. évi 5927. sz. alatt kiadott Decretumra való hivatkozás nem helytálló. Ez a Decretum ugyanis a magánúton, vagy magániskolákban készülő középiskolai tanulók által nyerendő állami bizonyítványokról szól. Semmiesetre sem vonatkozik tehát a mi iskoláinkra, amelyek nem magán-, hanem nyilvános iskolák s mint ilyenek, nem állíthatók azon magániskolák kategóriájába, melyek az ókiráltságban működnek. E Decretum már csak azért sem vonatkozhatik reánk, mivel iskoláink nyilvánossági jogát ily Decretummal sem megszüntetni, sem korlátozni nem lehet akkor, amikor még az 1883. évi XXX. t.-c. van érvényben, melyet semmiféle törvény nem helyezett hatályon kívül. Ily törvény csak kisebbségi jogaink eltörlésével volna hozható. E jogok eltörlése pedig sem a kormánynak, sem az államnak nem állhat érdekében.

A magántanulók eltiltása a felekezeti iskolából ezenfelül a tanszabadságot is lényegesen érinti, amelyet az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 11. és 6. pontjaiban lefektetett elvek a szülőknek és az iskoláknak egyaránt biztosítanak.

A tanszabadság elvét sérti a rendeletnek a más felekezetű tanulók felvételét korlátozó pontja is. Nincs egyetlen egy törvény sem, amely ezt a felekezeteknek megtiltaná. A felekezeti iskolák a vallásos nevelésen kívül az általános emberi kultúrát is szolgálják; hivatásuk mindenkit — felekezeti különbség nélkül — a művelődés eszközeivel felszerelni vallásos szellemben irányított nevelés mellett. Nem is ismerünk sehol oly törvényhozást, amely a más vallású tanulókat a felekezeti iskolából bármiképp is elzárná. A legfényesebb példa erre maga az ókiráltság, melynek még magániskolaiba is valláskülönbség nélkül vétetnek fel a tanulók. Annál inkább élhetnek a mi iskoláink e joggal, melytől a törvények nem fosztják meg azokat. Ezeknél fogva ragaszkodnunk kell a más felekezetűeknek különbség és korlátozás nélkül, úgyszintén a magántanulóknak katolikus iskoláinkba felvehetéséhez.

Végül kérnünk kell a koedukáció engedélyezését legalább oly formában, hogy a leánytanulók a fiúiskolákba magántanulók gyanánt beiratkozhasanak. Mi ezt a nevelésre hátránynak nem találtuk saját intézeteinkben, ahol a koedukáció, kellő felügyelet és intenzív erkölcsi nevelés mellett, nagyobb veszély nélkül gyakorlatban volt előbb is.

Kérjük miniszter urat, szíveskedjék tárgyilagos előterjesztésünket jóindulatú figyelmére méltatni, annál is inkább, mivel ismételnünk kell, hogy szóbanforgó rendelet fenn nehézményelt pontjait a magunk részéről semmiképp sem tudjuk végrehajtani.

Fogadja

Kolozsvár. 1923 október 6.

1830—1923. szám.

XVII/a.

Tárgy: Előterjesztés a szerzetes iskolák ügyében.

Közükatatásügyi Miniszter Urhoz

Bucureşti.

A kolozsvári közokt. vezérigazgatóság 10.596—1923. sz. alatt rendeletet közölt velünk, mely szerint a szerzetesek és szerzetesnők vezetése alatt álló összes gimnáziumok, közép-, polgári, kereskedelmi iskolák, tanító- és tanítónőképzőintézetek, amelyek eddig tanítási nyelvül nem a román nyelvet használták, 1923. szeptember 1-től az I. osztályba tanítási nyelvül az összes tantárgyakra nézve a román nyelvet kötelesek bevezetni, a többi osztályokban pedig a 10.599—1923. sz. rendeletnél fogva kötelesek a történelmet, földrajzot és alkotmánytant román nyelven tanítani.

Ez a rendelkezés, amely meglepetésszerűen érkezett, ép oly lehetetlen feladat elé állítja a szerzetes iskolák fenntartóit.

Iskoláinkban ugyanis, amelyekben szerzetesek, vagy szerzetesnők oktatnak, nincsenek s még nem is lehetnek oly tanerők, kik a román nyelvet szóban és írásban oly tökéletesen kezelhetnék, hogy az I. oszt. összes tantárgyait román nyelven taníthassák. A nyelv ily tökéletes elsajátítása még nyelvi tehetséggel megáldott egyéneknél is több évet vesz igénybe. Különösen áll a szerzetesek és szerzetesnőknél, akik zárdai életüknél fogva a külvilággal való érintkezéstől jórészt el vannak zárva s alkalmuk sem lehet a román nyelv gyakorlására. A nyelv tudása nélkül való tanítás pedig hátrányára volna az egész oktatásnak, sőt veszélyeztetné annak komolyságát.

E rendelkezés azonban nemcsak kivihetetlen gyakorlatilag, hanem elvileg is a legnagyobb mértékben sérelmes reánk nézve. Megfosztja ugyanis az iskolafenntartó egyházat azon kétségtelen jog gyakorolhatásától, melynél fogva hívei részére saját tan-

nyelvű közép-, polgári stb. iskolákat tarthat fenn. Az erdélyi püspöki megyében a katolikus hívek 99%-a magyarajku lévén, a szerzetesek és szerzetesnők által tanított gyermekek is kevés kivétellel mind magyarajkúak. A számadatok ezt legfényesebben igazolják. Szerzetesek, illetve szerzetesnők tanítanak az egyházmegye következő iskoláiban: a kolozsvári fiúliceumban a piaristák, 4 polgári fiúiskolában a szentferencrendi szerzetesek és 10 leánynevelőintézetben az apácák. A kolozsvári liceumban az elmúlt 1922—23. tanév folyamán volt 478 tanuló, ezek közül 444 magyarajkú, 7 román, 27 izraelita, kik szintén csak magyarul beszélnek; magyarajkú volt a zsidók nélkül is tehát a növendékeknek majdnem 93%-a. A ferencrendi barátok vezetése alatt álló 4 polgári iskola 256 tanulója közül magyarajkú volt 252, nem magyarajkú 4, vagyis magyarajkú volt a növendékeknek 98%-a. A zárdai 10 leánynevelőintézet közül 9 nek 2312 tanulója magyarajkú 2253, vagyis 97%-a. A 10-ik zárdaiskola a nagyszebeni Orsolyáké, ahol a többi zárdaiskolához képest legtöbb a nem magyarajkú növendék s 192 növendékből mégis 147, vagyis 76% szintén magyarajkú.

Ha a rendelet értelméből a zárdaiskoláknak román nyelvi oktatást kellene fokozatosan bevezetniök, az egész katolikus középiskolai, magyarajkú női tanulókra nézve lehetetlenné tétetné az anyanyelvükön való oktatás. Ugyanis az egyházmegyében a középiskolai tanuló leányok oktatása majdnem kizárólag szerzetesnők kezében van. Ha pedig katolikus leányaink csak románul végezhetik tanulmányaikat, ez szükségszerűen maga után vonja anyanyelvük elhanyagolását s fokozatos elfelejtését. Ez pedig katolikus magyar, női ifjúságunk erőszakos elrománizálását jelentené. Mi igenis szükségesnek tartjuk, hogy tanulóink a román nyelvet minél tökéletesebben megtanulják, szóban és írásban. Ennek érdekében minden tőlünk telhetőt elkövetünk. De lehet-e, szabad-e tőlünk azt kívánni, hogy saját intézeteinkben, melyeket mi, katolikus magyarság tartunk fenn, saját gyermekeinket megfosszuk anyanyelvük használatától s közreműködjünk ahhoz, hogy elfelejtsék anyanyelvüket, kivetkőzzenek fajiságukból? Ily lehetetlen kívánságot velünk szemben támasztani nem szabad.

Minden népnek joga van saját nyelvéhez, saját faji mivoltához, saját kultúrájához a természet rendje szerint, melyet Isten oltott bele a népek lelkébe; e törvényt büntetlenül megsérteni nem lehet.

Ha a párizsi egyezmény 9—11. pontjaiban nem is biztosítaná minden kétséget kizáróan egyházunknak jogát, hogy saját hívei nyelvén tartson fenn sajátannyelvű iskolákat, még abban az esetben is köteles volna az államkormány népeinek ezt a jogát tiszteletben tartani. Nyilván maga az új alkotmány is az országban élő népek eme természetes jogára való tekintettel vette fel

szakaszai közé a tanszabadságot. Az alkotmány 5. és 24. szakaszai kifejezetten biztosítják minden alattvaló részére a tanszabadságot. Ez a nyelvi kényszer pedig éppen a tanszabadság leontása. Micsoda tanszabadság volna az, ha a szülők nem küldhetnék gyermekeiket saját hitfelekezetük iskoláiba máskép, csak úgy, ha ezen iskolák román tannyelvűek? S hogy fér össze egyáltalán a tanszabadsággal, ha egy kisebbségi egyház oly tannyelvű iskolák fenntartására kényszerítették, melyet a hívők 99%-a nem beszél? Ez a nyelvrendeleti kényszer valójában az egyházat megfosztja iskolafenntartói jogától, mivel olyasmit kíván, aminek a teljesítésére sem a hívők, sem a tanárok, sem a tanulók nem képesek s aminek teljesítésére az egyház képtelen. Az egyház ezt csak úgy tehetné meg, ha híveinek nemzetiségét elnyomná, őket faji mivoltuktól megfosztani törekedne. Már pedig a katolikus egyház szellemével, a Krisztusi evangélium szellemével nem egyeztethető össze bármely népfajnak is az elnyomása s bármely nyelvnek egy népfajra ráerőszakolása. A katolikus egyház minden népfajra egyformán kiterjeszti védőszárnyait, különösen teszi ezt oly kisebb népfajokkal szemben, melyeket az államhatalom elnyomni, vagy beolvasztani akar.

Nem felel meg a valóságnak tehát a nyelvrendelet azon indokolása, hogy a szerzetesek mindenhol az állam nyelvén kötelesek tanítani. Ez állhat oly országokban, ahol nincsenek faji és vallási kisebbségek, ahol tehát a faji kisebbségeknek a többségtől különböző nyelvét és vallását nem kell respektálni. De nem talál oly országokra, ahol éppen a faji kisebbségek katolikusok s a szerzetesek ezenfelül még nem is tartoznak a többséghez nemzetiségileg sem. A mi szerzeteseink túlnyomó részben magyar nemzetiségűek, s akik nem magyar származásúak, azok is magyar nyelvű nevelésben részesültek s a magyar nyelvet úgy beszélik, mintha anyanyelvük volna.

E szerzetesektől azt kívánni, hogy nem román tanulókat kizárólag román nyelven oktassanak, csupán azért, mert Romániában vannak, teljesen indokolatlan és lehetetlen kívánság. E kívánság csak abban az esetben volna indokolt, ha a román kath. tanulók és szülők román nemzetiségűek volnának.

E rendelet úgynevezett szerzetes iskoláinkra még azért sem alkalmazható, mivel a mi iskoláink nem tulajdonképeni szerzetes iskolák, hanem az egyes egyházközségek által fenntartott egyházközségi iskolák; a kolozsvári katolikus fiúliceum meg éppen az erdélyi római katolikus státus autonóm-iskolája. Mindezen iskolákban szerzeteseink, vagy szerzetesnőink csak alkalmazottak az iskolafenntartóval kötött egyezmény alapján, az iskolafenntartó fizeti őket, gondoskodik az iskola fennállásáról, dologi és személyi szükségleteiről s alkalmazhat bármikor világi tanítókat is a szerzetesek helyett.

Összegezve a fennírtakat, kérnünk kell Miniszter urat, hogy e rendelet végrehajtásától eltekinteni méltóztassék, mint amely nemcsak a fennálló törvényekkel, szerzett jogokkal áll ellentétben, hanem egyszerűen végrehajthatatlan azért is, mert gyökerében támadja meg a katolikus vallás szabadgyakorlatát, amelyet az új alkotmány 22. szakasza biztosít minden vallásfelekezetenek s amelytől elválaszthatatlan a hivek iskoláztatási szabadsága. Ki kell jelentenünk, hogy ily rendelkezés teljesítésére a katolikus egyház s az általa fenntartott iskolák nem kötelezhetők.

Kolozsvár, 1923 július 16.

XVIII.

Tárgy: Anghelescu közokt. miniszter népiskolai rendelete.

A népiskoláinkra vonatkozólag 100.088—1923. sz. alatt kiadott rendelkezés oly súlyos pontokat tartalmaz, melyekkel szemben kötelességünknek tekintjük álláspontunkat törvényes jogaink alapján miniszter úr előtt körvonalazni.

1. Ily súlyos intézkedésnek tekintjük az általános határozmányok 4. pontját, mely más vallású s anyanyelvű tanulók felvételét eltiltja, — kivételt csak azokon a helyeken engedve, ahol nincs állami iskola.

Ki kell jelentenünk, hogy ez a rendelkezés a fennálló törvények alapján nem indokolható s nem állhat meg a dolog természeténél fogva sem.

A fennálló törvények közül az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 11. és 6. pontjai az iskolafelállítás jogával együtt a feltétlen tanszabadság jogát biztosítják a felekezeteknek.¹ E tanszabadsággal nem fér össze a szülők azon természetes jogának korlátozása, hogy gyermekeiket abban az iskolában neveltessék amely nekik éppen a legjobban megfelel. Fényes bizonyíték ez álláspont mellett maga az ó-királyság is, ahol például a szerzetesek által fenntartott iskolába valláskülönbség nélkül vétetnek fel a növendékek.

2. Sokkal súlyosabb azonban ennél is a különleges rendelkezések 1. pontja, amely valamennyi kisebbségi nyelvi népiskolában a román nyelv kötelező tanítását írja elő az I. és II. osztályban napi egy órában,² a III. és IV. osztályban pedig napi 2

¹ Ismételjük e helyen is, hogy az 1919 év előtti törvények alatt mindig magyar törvények értendők.

² Brătianu Ionel miniszterelnök közbelépésére a népiskola I. II. osztálya kivonattak e rendelkezés alól; a magánoktatási törvény is ennek folytán csak a III-ik osztálytól kezdve kötelez a román nyelv tanítására.

órában s ezenfelül az ország történelmének, földrajzának és alkotmánytanának román nyelven való tanítását rendeli el. E rendelettel a román nyelv elemi iskoláink tannyelvévé tétetik, holott az összes eddigi törvények szerint a kisebbségi népek a népiskoláikban saját nyelvüket használhatták az iskola tanítási nyelve gyanánt.

Igazolják ezt az alábbiak.

Az 1868. évi XXXVIII. t.-c. 58. §-a határozottan megállapítja, hogy a népiskolában a tanítás anyanyelven foly. Ez a törvény pedig alapvető törvény a népiskolákra nézve.

Az 1879. évi XVIII. t.-c. 4. §-a ezen alapvető törvényt nem szüntette meg, csak annyiban módosított rajta, hogy az állam nyelvének tanítását, illetve gyakorlását bármily nyilvános népiskolában kötelezővé tette.

Felületes bepillantásra úgy néz ki, mintha e törvényszakasz igazolná az általunk sérelmezett rendelkezést. Amde alapos vizsgálódás után bárki is meggyőződhetik arról, hogy az idézett törvényszakasz egészen mást ír elő, mint amit a miniszteri rendelet kíván.

E törvényszakasz ugyanis, amidőn kötelezővé teszi az állami nyelvet a népiskolákban, egyúttal azt is előírja, hogy az államnyelv csak fokozatosan vezetendő be és pedig akkor és ott, ahol és amikor a tanítók annyira tudják a nyelvet, hogy azt tanítani lesznek képesek.

Az események igazolták a törvénycikk előrelátó óvatosságát.

Mi történt ugyanis? Még e mérsékelt, a végrehajtást csak a lehetőség határai között kívánó törvény sem volt végrehajtható. A népkisebbségi iskolákban a magyar nyelv tanítása vagy egyáltalán nem vezetett be, vagy pedig teljesen eredménytelen volt. Annyira, hogy emiatt a közoktatásügyi miniszter 1902 évi 30.332 sz. alatt új végrehajtási rendeletet volt kénytelen kibocsátani. Ugyanezt megismételte az 1905 évi 72.000. sz. vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet. Sőt minthogy e rendeletek is eredménytelenek maradtak, maga a törvényhozás szükségét látta 1907-ben a XXVII. t. c.-kel újból elrendelni a magyar nyelv tanítását a nem magyar tannyelvű iskolákban.

Igen tanulságos, azért ideiktatjuk az előbb jelzett 1905. évi 72.000 sz. rendeletből a következő részt: „A magyar tannyelv kötelező tanításáról szóló 1879. XVIII. t. c. immár negyedszázad óta van életbeléptetve és mégis azt kell tapasztalnunk, hogy ezen törvény még mindig nincs ... érvényre emelve ... A legújabbban beszerzett adatok szerint a hazánkban létező 3343 nem magyar tannyelvű népiskola közül — melyek 90 kivételével felekezeti iskolák — 1340-ben a magyar nyelv nem taníttatott sikerrel ...”

Mindennél ékebben beszélő adatok ezek, miniszter úr,

arra nézve, hogy a népnek valamely más nyelvre való megtanítása sem törvényekkel, sem rendeletekkel nem vihető keresztül határidőre. Ezt csak a történelmi fejlődés s a népek békés, hosszas együttélése hozhatja meg.

Kérnünk kell tehát miniszter urat, méltóztassék a rendelkezést hatályon kívül helyezni különösen azon részében, amely az elemi iskola I., II. osztályában a román nyelv kötelező tanítását, úgyszintén a történelem és földrajz román nyelven tanítását írja elő. Szinte pedagógiai lehetetlenség, hogy kis gyermekek, akik a saját anyanyelvük ábc-jét, írva-olvasását roppant nehezen tanulják, egyidejűleg egy előttük ismeretlen nyelv írva-olvasásával is foglalkozzanak. Kérnünk kell továbbá, hogy a román nyelvet tannyelvnek, vagy vizsgálati nyelvnek előírni ne méltóztassék még az abszolváló vizsgálatnál se.

Mi óhajtjuk, hogy akinek szüksége van rá, az állam nyelvét feltétlenül megtanulja, s mindenkre hasznosnak tekintjük annak tudását. Ennek elég tanujelét adtuk azáltal, hogy az elemi iskola III., IV-ik osztályában elrendeltük a román nyelv tanítását.

Kérjük, bízsa ezt reánk a kormány, sokkal kedvezőbb lesz az eredmény, mintha kényszer-rendeletekkel köteleztetünk lehetetlen feladat megoldására.

Végül, miként a középiskolai tanároknál, a népiskolai tanítóknál is lehetetlennek tartjuk a rendelkezés 4-ik pontjának végrehajtását, mely 1924 augusztus 15 és szeptember 1-e között összes tanítóinkat a román nyelvből, Románia történelméből és földrajzából, úgyszintén az ország alkotmányából román nyelvű vizsgálatra kötelezi.

Meg kell idevonatkozólag állapítanunk, hogy e rendelkezés nem támaszkodhatik tételes törvényekre. Ily törvény célszerűen nem is hozható, mivel olyat kívánna az alattvalóktól, aminek teljesítésére vagy egyáltalán nem, vagy csak óriási erőfeszítéssel volnánk képesek. Kérnünk kell a magas kormányt, hogy ezekre való tekintettel e rendelkezési pont végrehajtását szintén felfüggeszteni kegyeskedjék.

Eljön az az idő s nem is olyan messze, amikor tanférfiaink kényszer nélkül is abban a helyzetben lesznek, hogy a román nyelvet szóban és írásban annyira kezelhessék, amennyire azt állampolgári mivoltuk s az adott helyzet megkívánja.

Fogadja

Kolozsvár, 1923 október 6.

XIX.

Tárgy: Felségfolyamodvány a sérelmes iskolarendeletek tárgyában.

Királyi Felség!

Alattvalói hódolattal járulunk Felséged magas színe elé, a trón számolyánál oltalmat keresve és orvoslást remélve sérelmeinkre, melyek az iskolarendeletekkel a katolikus hívek százezreit érték s a legsóbb néprétegtől kezdve fel a legfelsőig lehangoltságot, fájdalmat, nyugtalanságot okoztak a lelkekben.

Ismeretes, hogy a közoktatásügyi kormány 100.090—1923. és 100.088—1923. sz. rendeleteivel több oly rendelkezést adott ki katolikus közép- és elemi iskoláinkra vonatkozólag, amelyeknek, mint törvényben biztosított jogainkkal ellentéteseknek s gyakorlatilag is kivihetetleneknek hatályon kívül helyezését kértük a közoktatásügyi kormányhoz 3008—1923. és 3210—1923. sz. alatt beadott előterjesztéseinkkel. Ezen előterjesztéseinkre a mai napig választ nem kaptunk, a tanügyi közegek eljárásaiból azonban arra kell következtetnünk, hogy a tanügyi kormány elzárkózva indokolt, jogos kérésünk elől, sérelmes rendelkezéseit iskoláinkkal szemben végrehajtani szándékozik.

Az egész püspöki megye híveinek világiakból és egyháziakból álló képviselte, a mai napon megtartott évi rendes státusgyűlés alkalmából, egyértelműen elhatározta, hogy a sérelmes rendelkezéseknek hatályon kívül helyezése érdekében Királyi Felségedhez folyamodik, akire alattvalói, nemcsak mint a törvények és a jog védelmezőjére, tekintenek fel bizalommal, hanem akikben összes népeinek megelégedését, boldogságát szívén viselő atyai uralkodót is látnak.

A fenjelzett miniszteri rendeletek főleg a következő sérelmes, vagy törvényellenes intézkedéseket tartalmazzák:

A)

1. Katolikus középiskoláinkban a román nyelven kívül Románia történelmét, földrajzát és alkotmánytanát román nyel-

ven kell tanítanunk. E rendelkezés ellentétben áll az 1883 évi XXX. t. c. 7. szakaszával, mely szerint a felekezeti iskolák tan nyelvét maguk a felekezetek állapítják meg s csupán arra kötelesek, hogy az állam nyelvét s annak irodalmát, mint rendszeres tantárgyat a középiskola minden osztályában megfelelő óraszámban tanítsák, de csak a VII., VIII. osztályban az állam nyelvén.

E rendelkezés végrehajtása reánk nézve gyakorlatilag is lehetetlen, mivel tanáraink még nem bírhatják annyira a román nyelvet, hogy e tárgyakat román nyelven megfelelően taníthatnák. Megjegyezzük, hogy a román nyelv és irodalom tanítását az előírt óraszámban már a megelőző tanévekben elrendeltük az összes osztályokban s ennek minél tökéletesebb elsajátítása érdekében minden tőlünk telhetőt megtettünk s meg fogunk tenni ezután is.

2. A rendelet szerint iskoláinkba más felekezetű tanulókat nem szabad felvennünk, csupán oly más felekezetű tanulók folytathatják iskoláinkban tanulmányaikat, akik már a megelőző években itt voltak s ezek is csak a III. osztálytól kezdve felfelé. Ezen intézkedés ellentétben áll az 1848 évi XX. t. c. 4. §-val, mely szerint a bevett vallásfelekezetek iskoláiba járatás valláskülönbőség nélkül mindenkinek kölcsönösen megengedett. A tanszabadsággal semmikép sem egyeztethető össze ily korlátozás s a legtöbb helyen a helyi viszonyok is elkerülhetlenné teszik a szülőkre nézve gyermekeiknek más felekezetű iskolába adását.

3. A rendelet szerint magántanulók csak állami iskolába vehetők fel. E rendelkezés ellentétben áll az 1883 évi XXX. t. c. 15. szakaszával, mely a felekezeti iskoláknak biztosítja a magántanulók felvételét. E rendelkezés különben is ép oly kényesített tartalmaz a szülők természetes jogával szemben, mint az előbbi rendelkezés, lehetetlenné tévén reájuk nézve, hogy gyermekeiket abban az iskolában taníttassák, amely nekik a legjobban megfelel.

4. További sérelmes intézkedés, hogy iskoláinkban csak oly tanárok kaphatnak engedélyt a román nyelv, Románia történelme és földrajza, valamint alkotmánytanának tanítására, akik 1924 augusztus 15. és szeptember 1-e között ezen tárgyakból vizsgálatot tesznek, s hogy valamennyi tanár, tekintet nélkül szakjára, tartozik ugyanezen időben a román nyelvből és irodalomból vizsgát tenni.

E rendelkezés ellentétben áll az 1883 évi XXX. t. c. 60—65. szakaszaival. E törvényszakaszok olyanok részére írják elő a tanári képesítés feltételeit s így az államnyelv tudását, akik tanári képesítéssel nem bírnak s azt meg akarják szerezni. Már képesítetlen tanárok részére azonban e törvényszakaszok semmiféle vizsgálatot nem írnak elő. Sőt a 70. §. lehetőséget nyújtott

arra is, hogy egyesek e törvény hatálybalépte utáni 10 éven belül a tanári képesítő vizsgálatot nem az állam nyelvén is letehessek.

Különben is lehetetlen, különösen előrehaladott korú egyénektől, azt kívánni, hogy egy idegen nyelvet ily rövid idő alatt megfelelően megtanuljanak.

5. A rendelet iskoláinknak előírja az okiráltságbeli Reglamentul azonnali behozását. Ez ellentétben áll az 1883 évi XXX. t. c. 41. szakaszában biztosított iskolai autonómiánkkal és az 1893 évi november 4-én királyilag jóváhagyott Hatásköri Szabályzat 9. szakaszával, amelyek értelmében a Rendtartást az erdélyi római katolikus státus saját iskoláira nézve maga állapítja meg.

Idefoglaljuk még a temesvári piarista gimnázium ügyét is. E gimnázium a csanádi püspökséggel szoros jogviszonyban állván, az a kérésünk, hogy e tanintézet szintén felekezetinek tekintessék tannyelv tekintetében is.

B)

Az elemi iskolákra vonatkozó miniszteri rendelkezés bizonyos tekintetekben még súlyosabb intézkedéseket tartalmaz ezen iskolákra nézve.

A rendelkezés szerint ugyanis a román nyelvet elemi iskoláinkban a jelen tanévtől kezdve tanítani kellene már az I., II. osztályban napi 1, a III. osztálytól kezdve pedig napi 2 órában s ezenfelül ugyancsak román nyelven kellene tanítani Románia történelmét, földrajzát és alkotmánytanát.

E rendelkezés részben törvénytelen, részben pedagógiailag végrehajthatatlan. Az állam nyelvének tanítását ugyanis elrendelte az 1879 évi XVIII. t. c., de annak 4. szakasza azt is megállapította, hogy a tanítás csak fokozatosan vezetendő be, t. i. ott és akkor, hol és amikor a tanítók annyira tudják a nyelvet, hogy azt tanítani lesznek képesek. Az események igazolták, hogy e törvényszakasz végrehajtása még ily kíméletes formában sem sikerült, amint erről a végrehajtást sürgető 1905 évi 72.000. sz. miniszteri rendelet s az 1907 évi XXVII. t. c. tanuszkodik.

Pedagógiailag elképzelhetetlen, hogy a saját nyelvük megtanulásával küzdő I., II. elemi iskolás gyermekek egyidejűleg más nyelv írva-olvasását is tanulják.

Az a rendelkezés pedig, hogy Románia történelme, földrajza és alkotmánya román nyelven taníttassék az elemi iskolában, semmiféle törvényes alappal nem bír. E tárgyaknak román nyelven tanítására törvény nincs. Az összes idevágó törvények szerint a felekezeti iskolák saját tannyelvükön tanítanak s az állam nyelvét e tárgyaknál legfeljebb csak nyelvgya-

korlat szempontjából alkalmazzák, de saját tannyelvüknek e tárgyaknál is épségben tartásával.

Mi ezt gyakorlatilag is kivihetetlennek tekintjük ezidő szerint magunkra nézve.

Sérelmes intézkedések az elemi iskolákra nevezve is a más felekezetű tanulók, a magántanulók felvételére vonatkozó tilalmak, ép így azon rendelkezés, mely szerint az elemi iskolai tanítók is kötelesek, a középiskolai tanárokhoz hasonlóan, a fenn ismertetett vizsgálatokat letenni. E rendelkezésekkel szemben fennállanak az előbb felsorolt törvényes indokok.

Királyi Felség! Több százezer hívő zaklatott lelkiismerete szószólói gyanánt kérjük Felségedet, kegyeskedjék hű alattvalói iránt érzett uralkodói igazságszeretetének és jóindulatának kifejezésekép oly megnyugtató intézkedéseket tenni, amelyek alkalmasak arra, hogy a katolikus néprétegek megzavart lelki nyugalmát, békéjét helyreállítsák s a katolikusok egyetemére nézve lehetővé teszik, hogy a katolikus iskolák zavartalan működésüket folytathassák s teljesíthessék azt a békés kultúr-munkát, amely az állam konszolidációja érdekében is a mai felforgató áramlatokkal szemben fölöttébb szükséges s amely munkának elvégzésére a valláserkölcsei alapokra fektetett nevelési rendszernél fogva éppen a felekezeti iskolák a legalkalmasabbak.

Királyi Felségednek mély hódolattal,

Kolozsvár, 1923 X. 25-én tartott közgyűlés határozatából.

XX.

Iskolakérdés.¹

Nyilvánvalónak kell lennie minden elfogulatlan előtt, hogy nem a paragrafusok, rendszabályok fölötti meddő vitatkozás vágya, nem is a kifelé kacsintgatás szándéka — amivel a könnyen gyanakvók itt-ott meggyanusítanak — vezérel minket, amikor újból és újból felvesszük az iskolai kérdések fonalát; nem is csupán képzelt sérelmek izgatnak, szélmalomharcot se szándékozunk harcolni. Nem, tisztelt értekezlet. Mi tudjuk, hogy előttünk magas szempont lebeg. Egész lelkünket áthatja a szent meggyőződés, hogy egyházunk, népünk igazait védjük, azt az Isten adta jogot, melyet a Teremtő minden nép lelkébe, akár magyar, akár német vagy román, természetével együtt oltott bele: nyelvünk, kultúránk jogát.

A mi becsületes törekvésünk mögött, a mi írásaink mögött, melyekkel a kormányzó köröket e becsületes szándékról meggyőzni akarjuk, nem ellenkezési viszketeg settenkedik, hanem ott lüktet nyelvünk, népünk s fajunk lelkes szeretete, mely népet nyelvében továbbra is, századokra megőrizni, fenntartani, szent, nemes, elodázhatlan kötelességünknek tekintjük. Ezzel szolgálatot teszünk a keresztény és általános emberi kultúrának is.

Ezt jogosan senki se nevezheti sovinizmusnak. Életösztön ez, amely minden népnél annál erőteljesebben felébred, minél nagyobb veszély fenyegeti a nép életfájának gyökereit. Mi pedig úgy látjuk, — mert másképp nem láthatjuk, — hogy a közoktatásügyi kormánynak iskoláink bezárását, saját tannyelvünk korlátozását célzó, s a román tannyelvet szükséges felül erőszakoló rendelkezései népünk életfájára mérnek erős csapásokat. Senki se veheti tehát tőlünk rossz néven, ha törvényes eszközökkel ismételten síkra szállunk iskoláink védelmében s fáradhatatlanul igyekszünk kérelmezésekkel, ha szükség, alkal-

¹ Előterjesztette e kiadvány szerkesztője az összes hitvallások 1923. dec. 27-én tartott közös értekezletén.

matlankodással is, meggyőzni a kormányt, hogy rendelkezései Isten adta, s nemzetközileg is biztosított, ősi jogainktól fosztanak meg, s hogy azok súlyosan sérelmesek, olyant kívánva tőlünk, aminek végrehajtására képesek nem vagyunk, s amibe egyházunk, népünk sérelme nélkül lelkiismeretesen belenyugodnunk nem lehet, legfellebb csak céltalan, vagy szégyenletes opportunizmussal, avagy bűnös nemtörődéssel. Ezt feltételezni rólunk, vagy épenséggel elvárni tőlünk, a legnagyobbfokú félreismerés, lebecsülés lenne reánk nézve, akik abban az el nem nyomható történelmi tudatban élünk, melyben Krisztus evangéliuma támogat és erősít meg bennünket, hogy az egyház a népnek Istentől rendelt tanítója, vezetője lévén, hűtlen sáfárai volnánk népünknek, ha legélethevágóbb javait, nyelvét és iskoláját nem védelmeznők körömszakadtáig.

Bocsánatot kérek a mélyen tisztelt értekezlettől e kis kitérő hevezetésért. Nem a szavak kedvéért tettem, hanem mivel meggyőződéseim szerint az itt-ott felmerülhető, s tán már el is hangzott váddal szemben, mintha az egyházak céltalanul, vagy épen oktalanul gyüleseznének, emlékiratoznának az iskolaügyekben, kötelességünk az iskolakérdést a maga valódi jelentőségében, egész horderejében beállítani.

Az iskolakérdés az ügy mostani állásában két szempontból kell hogy megfontolásunk tárgyát képezze. Az első szempont a 100.088 és 100.090—1923. sz. rendeletek¹ által teremtett helyzetből kivezető út keresése. A második szempont onnan áll elő, hogy a közoktatásügyi kormány az új alkotmány alapján új közoktatásügyi törvényt tervez, s e tervezet, hír szerint, már februárban törvénnyé válik. Már pedig a felekezeti iskolákra nézve létkérdés, hogy az új törvény a felekezeti oktatást miként fogja érinteni, esetleg szabályozni.

A mai értekezlet a hitvallásos iskolák életében korszakalkotó lehet, ha oly üdvös megállapodásokra juthat, melyeket megvalósítani tudunk és megvalósítani fogunk.

1. Az első szempont azért teendő megfontolás tárgyává a mai értekezleten, mert tudvalevőleg az egyházak az ismeretes iskolai rendelkezések néhány intézkedését sérelmesnek s gyakorlatilag végre nem hajthatónak találva, ezeknek hatályon kívül helyezése, esetleg módosítása érdekében Ő Felségéhez és a kormányhoz emlékirattal folyamodtak, ahonnan azonban mostanig kedvező döntés még nem érkezett. Bratianu miniszterelnök f. é. dec. 9-én érkezett távirata, mely a román nyelv tanításának az elemi iskola I., II. osztályában felfüggesztéséről értesít, ugyan arra engedne következtetni, hogy a többi sérelmes pontokban is valamelyes megoldás lesz elérhető. Ámde ez a feltevés nagyon bizonytalan, ha figyelembe vesszük, hogy a táv-

¹ Lásd XVII, XVIIa., XVIII, XIX. sz. iratokat.

irat a többi rendelkezések felfüggesztéséről nem szól, holott a kormányelnökhöz és a többi miniszterekhez intézett távirati kérésünkben kértük a büntető szankció felfüggesztését, melyet a közoktatásügyi miniszter november 29-én 105.116—1923 sz. alatt kelt iratában kilátásba helyezett, arra az esetre, ha sérelmezett rendelkezéseit végre nem hajtjuk. Még nagyobb szkepszist támaszthat a közoktatásügyi miniszter tegnap érkezett 151.421—923. sz. irata, mellyel rendeletei végrehajtását sürgeti, — most már, mint mondja, — utóljára.

Mi történjék tehát? Mindenesetre elsősorban is tanácsos lenne a miniszterelnök táviratában foglalt engedményt, ha még nem történt meg, a többi egyházmegyeeknek is megköszönniök, miként az erdélyi róm. kath. püspöki megye és a más 2 hitvallás ezt már megtette. Ez az engedmény ugyanis nemcsak a szorosan vett erdélyi, hanem a csatolt területek egyházmegyéinek is adott engedménynek tekintendő. Azután, vélekedésem szerint, ki kellene tartanunk azon álláspont mellett, hogy iskolánk saját tannyelvét továbbra is megőrizzük. Ezen jogos álláspont leszögezése mellett két lehetőségét látom a további eljárásnak: a) vagy újabb beadvánnyal folyamodnánk a kormányhoz, b) vagy a rendeletek végrehajtására vonatkozó oly intézkedéseket igyekeznénk foganatosítani, amelyek egyrészt azt mutatnák, hogy a rendeleteket tőlünk telhetőleg végrehajtani törekszünk, de másrészt nem érintenék lényegesen iskolánk tannyelvét. Az utóbbi lehetőséget tartva szem előtt, a román történelem, román földrajz és alkotmánytan román nyelven tanítására vonatkozó ily intézkedés, nézetem szerint, kétféleképp volna megtehető. Vagy akként, hogy a tankönyv és az előadás nyelve az iskola tannyelvén lenne, de a tanár egy összefüggő anyag letárgyalása után, a román nyelv gyakorlása végett, kérdésekbe foglalná össze román nyelven az elvégzett tananyagot, s azt a tanulókkal román nyelven után-ismételtetné. Vagy akként, hogy ezen, úgynevezett nemzeti tárgyak kiemelkedőbb részei a román nyelv tanítási körébe vonatnának be, tehát a román nyelv tanára tanítaná román nyelven s evégett ezen anyag mindenik tárgyból rövid kivonatba összeállítva a román olvasókönyv, illetve a román irodalmi anthologia kiegészítő részét képeznék; a tárgyakat azonban a szaktanár az iskola tannyelvén tanítaná, ami a tárgy alapos elsajátítása szempontjából is helyesebb volna, mint annak román nyelven való tanítása.

Mindkét intézkedési módozattal fenntartatnék az iskola tannyelve. Az előbbi intézkedést miniszteri hozzájárulás nélkül is lehetne foganatosítani, az utóbbit azonban be kellene jelenteni s a miniszter hozzájárulását kérni.

Visszatérve arra az első eshetőségre, hogy újabb beadvánnyal folyamodnánk a kormányhoz és pedig Bratianu miniszterelnökhöz, e folyamodvány indokát annak tartalma adja meg.

Tartalma kétféle lehet. Vagy azt a határozott elvi kijelentést tartalmazná, hogy a román történelem, földrajz, alkotmánytan román nyelven tanítását saját jószántunkból végre nem hajtjuk, mivel a rendeletek nemzetközi egyezményileg is biztosított nyelvi jogainkat sértik s gyakorlatilag is legyőzhetetlen nehézségbe ütköznek; e kijelentés mellett azonban felsorolnók a rendelet már végrehajtott részeit.

Vagy pedig tartalmazná a következőket: Felsorolnók, hogy a 100.088 és 100.090—1923. sz. rendeletekből minő pontokat hajtottunk végre. Elmondanók, hogy végrehajtottuk majdnem az egész rendeletet, csupán a következőket nem, melyeknek végrehajtása csak módosításokkal volna lehetséges, másképp legyőzhetetlen nehézségbe ütközik. Nem tudjuk ugyanis végrehajtani: a) a román történelem, földrajz és alkotmánytannak teljesen román nyelven tanítását, mivel ez még ott sem megy, ahol megpróbálták (pld. kolozsvári református kollégiumban, stb., fel lennének még más intézetek is említendők). S hogy a kormány lássa, hogy a hitvallások a kormányrendeleteknek engedelmeskedni akarnak, javaslatba hozzák a fennnévített azon megoldási módozatot, mely szerint e tárgyagnak román nyelven oktatása a román nyelv és irodalom tanítási körébe vonatnék s ezenkívül a szaktanárok által a tananyag alaposabb elsajátítása végett az iskola tannyelvén is taníttatnának. b) Nem tudjuk végrehajtani a rendeletnek a másfelekezeti tanulókra vonatkozó részét abban a formában, ahogy el van rendelve, de a tanszabadság elvének fenntartásával végrehajthatnók oly formában, hogy a más vallású tanulók csak abban az esetben nem vehetők fel a felekezeti iskolába, ha az illető helyen saját felekezeti, hasonjellegű és tagozatú iskolájuk van. E módozat lehetővé tenné, hogy minden tanuló, a szegényebb is, ki más városba nem mehet, saját anyanyelvén, hitvallásos iskolában végezhesse tanulmányait. Ellenben, ha a miniszteri rendelet változtatlanul megmarad, a tanulók jelentékeny része elzáratnék e lehetőségtől, sőt egyáltalán nem végezhetné tanulmányait, amennyiben a szülők egyrésze nem hajlandó gyermekét állami iskolába adni. c) A tanárok, tanítók vizsgájára vonatkozó részt oly formában hajthatjuk végre, hogy a 20 évi szolgálatot túlhaladó tanerők ne köteleztessenek e vizsgára, azonfelül, ha valamelyik vizsgázó tanerő nem bírná a nyelvet 1924 aug. 15-ig kellően elsajátítani, annak haladék adassék a vizsga letételére. E módozatra alapot nyújt Bratianu miniszterelnök október 27-iki leveléhez csatolt melléklet következő kijelentése: „Ceux d'entre eux, qui sont d'un age avancé, se verront dispensés de cet examen“, magyarul: az előrehaladott korúak fel fognak mentetni ezen vizsga alól. d) A Regulamentul¹ főbb pontjait már

¹ A román ókiráltságbeli középiskolai szabályzat.

életbeléptettük, a többi részeket felekezeti iskoláink viszonyaihoz alkalmazva, szintén végre fogjuk hajtani, ha az új iskolai törvény érvényben hagyja e Regulamentult.

A mélyen tisztelt értekezlet böles belátásán fordul, hogy helyesnek talál-e oly beadványt, mely egyszerűen a rendeletek végre nem hajtására vonatkozó elvi kijelentést tartalmazza, vagy pedig célravezetőbbnek, elfogadhatóbbnak találja a fenn elősorolt kibontakozási tervezetek valamelyikét. Részemről, amennyiben e módozatok a kibontakozás útját, akár ily formában, akár más formában, egyengethetnék s alapját képezhetnék egy további lépésnek, inkább azt a módozatot tartanám megfelelőbbnek, mellyel a kormánynak egy újabb beadvánnyal a megoldásra nézve javaslatot tennénk. Ezt azért is, mert ha a kormány hozzájárulna javaslatainkhoz, a sérelmes ügyel némikép nyugvó pontra jutnánk s tudnók mihez tartjuk magunkat. Ha pedig arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a román történelem, földrajz, alkotmánytan tanítását az érintett módozatok valamelyikével egyszerűen elrendeljük anélkül, hogy a kormányhoz újabb beadvánnyal élünk, megoldatlan marad a más felekezeti tanulók felvételének kérdése.¹

2. Az iskolakérdés e csoportjához kapcsolódik némileg az iskolareformmal kapcsolatos kérdés is.

Miként fenn jeleztem, az új iskolai törvény, hír szerint, már februárban tető alá kerül. E törvény kétségkívül sorsdöntő lesz iskoláinkra nézve. Álláspontunkat tehát, mely hitvallásos iskoláinkra vonatkozó főbb kívánságainkat felölelné, formuláznunk kell, hogy a miniszternek módja legyen azt, ha akarja, a törvényjavaslat végleges szövegezése előtt megismerni. Mindenesetre könnyebb volna feladatunk, ha a törvénytervezetet ismernők. Ámde ennek ismerete nélkül is legalább általánosságban körvonaloznunk kell szempontjainkat, hogy a miniszterrel s más illetékes tényezőkkel, szenátorokkal, képviselőkkel² közölhessük, felkérve ez utóbbiakat ügyünk védelmére.

Kívánságaink főbb pontjai következők lehetnének: a) Nyilvános jellegű, saját tannyelvű felekezeti iskola fenntartási jogának, a felekezeti iskola zavartalan működésének, s abban a tanárok és igazgatók kinevezési jogának biztosítása. — b) A jelenleg önkormányzattal bíró egyházak iskolai önkormányzati jogának fenntartása az állami törvények keretén belül. Ezen önkormányzati jog főbb elemei: az iskolai Rendtartás, a tanári, tanítói és tanulói Fegy. Szab. megállapítása, a tanterv, tanmenet, tanrend előírása a miniszter jóváhagyása mellett, a két és több tárgyból bukottak javító vizsgálata, a pótló- és magánvizsgálata-

¹ Az értekezlet nem ért el kellő eredményt; amennyiben mindenek hitvallás minden tényezője változatlanul hajtotta végre a rendeleteket.

² Magyarpárti szenátorok és kamarai képviselők értendők.

tok engedélyezése; az abszolváló vizsgálatok vezetése, ez utóbbiaknál az állam képviselőjének jelenlétében. — c) Minden egyház részéről további kívánság az államsegély biztosítása a felekezeti iskoláknak, a hívők számaránya és az egyház kultúr-szükséglete szerint. — d) Az egyházi főhatóságok és az állami tanügyi hatóságok közötti viszony, érintkezési mód szabályozása, akként, hogy az állami közegek az egyházi főhatóság útján érintkezzenek a felekezeti iskolákkal.

Úgy e főbb pontok, valamint más ugyancsak alapvető iskolai jogok egybefoglalására bizottság lenne kiküldendő, vagy valaki, a tanügyi adminisztrációban, úgyszintén az egyházak főtanhatósági kérdéseiben otthonos egyén fel lenne kérendő. A készítendő tervezet közös értekezleten le lenne tárgyalandó s február 1-ig illetékes helyekre lenne juttatandó.

Az iskolai ügyek harmadik csoportját képezhetné a fenn tartandó s fenntartható magyar, vagy német tannyelvű iskolák kontingentálása, a meglévő iskolatípusoknak egyes helyeken más típusu iskolákká átváltoztatása, a beszüntetett iskolák újra megnyitása, az elvett iskolaépületek visszaszerzése. E kérdések azonban annyira konkrét ügyei minden egyházmegyének, hogy azokban egységesen eljárni alig lehet s ezért azokra nem terjeszkedem ki.

Csupán általánosságban mutatok rá, hogy középiskoláink némi átszervezése elől alig térhetünk ki, ha azt akarjuk, hogy iskoláink, amellet, hogy kultúrát adnak, ezenfelül életképesek legyenek s az életre is neveljenek.

Adná Isten, hogy népeink lelkébe hitet és humanizmust csepegtető iskoláink továbbra is teljesíthetnék magasztos feladatukat.

XXI.

Tárgy: A baccalaureatusi vizsga.*Miniszter Ur!*

A baccalaureatusi törvény intézkedései kisebbségi iskoláinkban részint végrehajthatatlanok, részint roppant nehézséggel s csak súlyos következmények mellett hajthatók végre. A törvény és utasítás az állami iskolákat tartotta szem előtt, ép ezért a felekezeti iskolákra nehezen alkalmazható. Pld. a bevezető részben mindjárt a tanév megnyitásánál vizszentelésről beszél, holott ez a kisebbségi felekezeti iskoláknál egyáltalán nem jöhet szóba. Ezenfelül tanulóink nem is lehetnek abban a helyzetben, hogy különösen a mostani érettséginnél 5 évi román nyelv és 4 évi franci nyelvtanulás után a törvényben előírt érettségi vizsgafeltételeknek meg tudjanak felelni.

Leszögezhető tehát, hogy *az érettségi (baccalaureatusi) törvény és utasítás szinte leküzdhetetlen feladatok elé állítja iskoláinkat és tanulóinkat egyaránt.*

Hogy mégis a tanuló ifjúság valamikép megpróbálkozhasson a vizsgálattal, feltétlenül szükségesek a közoktatásügyi kormány részéről az alábbi

könnyítések:

1. 100-as csoportu érettségi központokat redukálja a miniszter 50—60-as csoportokra, hogy az ifjak könnyebben hozzájuthassanak az érettségi központhoz.

2. A mi iskoláink központjai legyenek: a) Csikszeredára, Kézdivásárhelyre és Brassóra vonatkozólag: Brassó, ahol a gör. keleti gimnáziumban magyarul tudó tanárok vannak s belőlük alakítható a bizottság.

b) Székelyudvarhely legyen központ, hisz három tanintézet van ott, illetve a kereszturi unitárius főgimnáziummal együtt 4 tanintézet; ezekből kikerül mintegy 50 érettségiző s az udvarhelyi állami liceum tanárai lehetnek bizottsági tagok.

c) *Marosvásárhely* szintén legyen központ, ott több tanítézet van, van állami is, bizottság tehát alakítható.

d) *Gyulafehérvár* szintén központ lehetne, ahová Nagyenyedről a református kollégium tanulói átmennének s az állami lice-ullal együtt elég tanulót szolgáltathatna.

3. A baccalaureatusi 800 L. díj vagy egészen elengedendő, vagy legalább is felére mérséklendő. Az ifjúság szegény s az uti-költség, a szállás és élelmezés amugy is tekintélyes költségbe kerül.

4. Kapjanak 75%-os vasuti kedvezményt.

5. A baccalaureatusi vizsgán:

a) a második írásbeli dolgozat franciáról magyarra, vagy legalább is magyarról franciára történjék, de semmi esetre se románról franciára, mivel a mostani VIII.-osok sem a románban, sem a franciában nem jártasok annyira, hogy ezt megtehesék. A román ugyanis öt éve, a franciát négy éve tanulják.

b) A harmadik írásbeli latinból magyarra fordítás legyen és ne románra; ugyanez áll a fenjelzett okból.

c) A földrajzból ne kívánjanak tőlük külön vizsgát, legfő-lebb a történelem keretén belül kapjanak könnyű kérdést; ők ugyan a IV.-ben még nem tanulták Románia földrajzát. Az alkotmánytan és közigazgatás szintén csak a történelem kapcsán lenne kérdezendő könnyű kérdésekkel.

d) A román nemzeti tárgyakon kívül még szóbeli érettségi teendő a fizika-chemiából és a természetrajzból. A miniszternek jogában áll e tárgyak bármelyikét átváltoztatni más, a gimnáziumban elvégzett tárgyra. A mi tanulóink részére a természetrajz helyett a magyar nyelvet és irodalmat kérjük.

Végül nagyon kell hangsúlyoznunk, hogy a tanulóknak nagy csoportokban idegen városba összegyűjtése morális szempontból is veszélyes. Kellő tanári felügyelet nem lesz lehetséges, mert távol is van az intézettől az érettségiző központ és igen költséges az odautazás, a napokon át ott-tartózkodás. Ha tanár lenne velük, úgy se lennének az ifjak kellően összetarthatók. Az érettségiző ifjak tehát ki lesznek szolgáltatva minden erkölcsi veszélynek, amit ily központok magukban rejtene. Az ifjúság demoralizálásától lehet tartani.

Szíveskedjék Miniszter Ur a fentieket mérlegelve kívánt könnyítéseket elrendelni.

Fogadja miniszter ur kiváló tiszteletem nyilvánítását.

Alba-Iulia, 1925. IV. 28.

Majláth,
püspök.

XXII.

**Tárgy: Az erdélyi róm. kath. Státus szervezeti és
vagyonkezelési szabályainak felterjesztése.**

Miniszter Ur!

Az erdélyi róm. kath. státus ügyében 6181. sz. alatt kelt felhívásához képest van szerencsénk státusunk szervezetét, működését feltüntető iratokat felterjeszteni, melyek egyben 1918 december 1 óta státusunkban történt dolgokat is tartalmazzák.

Felterjesztjük:

a) Az 1866. évi státusgyűlés jegyzőkönyvének azon részét, amely a státusgyűlés tagjainak összeállítását tartalmazza, amely státusunk mai szerkezetének alapját képezi, tehát méltán tekinthető alapszervezetnek.

b) Br. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1867 szeptember 12-én 896 eln. sz. alatt az akkori erdélyi püspökhöz, Fogarasy Mihályhoz intézett iratát, mellyel közli, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsége 1867 augusztus 19-én kelt legfelsőbb elhatározásával megengedte, hogy megszűnván az erdélyi főkormányshéknél fennálló úgynevezett catolica commissio, az annak hatáskörébe tartozott ügyek az erdélyi róm. kath. státus 1866 évi január 10-én Kolozsvárt tartott gyűlés jegyzőkönyvében körülírt gyűlésnek és az annak kebeléből választandó választmányi bizottságnak befolyásával kezeltesse. E leirat nyilvánvalóan jóváhagyása az 1866. évi alapszervezetnek.

c) Az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsának megalkakulására és működésére vonatkozó szabályzatot, melyet az erdélyi róm. kath. státus 1873 május 13-án tartott II-ik rendes közgyűlésében állapított meg. E szabályzat ugyanis Eötvös József fennjelzett 896—1867 sz. iratának kijelentése alapján állítatott egybe, mely szerint a státusgyűlés és az annak kebeléből választandó bizottsmány befolyásával kezeltesse az eddig a catolica commissio hatásköréhez tartozott ügyek, és pedig azon

módozatok szerint, melyeket Öfelségének magyar kormánya az összes érdekeltekkel egyetértőleg legfelsőbb kegyúri és főfelügyeleti jogainak csorbítása nélkül fog megállapíttatni és legfelsőbb elhatározás alá terjeszteni.

d) Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter 1008—1873 sz. alatt június 16-án kelt válaszát, melyben az igazgatótanácsnak a fenti szabállyal történt beállítását tudomásul veszi.

e) Az igazgatótanács ügyrendtartását, melyet az 1885 évi státuszgyűlés állított össze az 1873. évi szabályzat, illetve utasítás 19. §-a alapján. Ez tartalmazza ugyanis az igazgatótanács ügykezelését üléseken és azon kívül.

f) Az 1913. évi státuszgyűlés által alkotott és 1914. évi státuszgyűlés által módosított vagyonkezelési szabályzatot, melyet a vallás és közoktatásügyi miniszter 44.918—1915. sz. alatt Öfelsége 1915. április 24-én Bécsben kelt legfelsőbb elhatározása alapján hagyott jóvá.

g) Ugyanezen szabályzatnak az 1922. évi státuszgyűlés által módosított példányát.

h) Az 1920., 21., 22., 23. évi státuszgyűlési jegyzőkönyveket a hozzájuk tartozó évi Jelentésekkel együtt. Ezek egyben tartalmazták a státuszgyűlés mai tagjainak névjegyzékét, úgyszintén az igazgatótanács névsorát.

Ezek után legyen szabad Miniszter úrral még a következőket közölni:

1. A státuszgyűlés, vagyis egyházmegyei vegyes gyűlés egyfelől az évszázados autonómiának, azaz az egyháziak és világiak együttes gyűléseinek folyamánya, mely az erdélyi Approbaták (1653. I. rész I. cím III. cikk) és a Leopoldi diploma (1691) rendelkezéseiben az 1848., 1868., 1883. évi törvényekben megerősítést nyert. Másfelől a már 1867-ben királyilag jóváhagyott alakjában, főpásztori elhatározás folyamánya és az egyház egyetemes törvényeiben gyökerezik, melyek a Codex juris canonici 1519—1523. canonjai szerint az egyház anyagi javainak gondozására püspökmegyei vegyes tanácsosok szervezését írják elő. Megerősítik különben az autonómiát a gyulafehérvári határozatok is.

2. A státuszgyűlés tagjai az alapszervezetnek megfelelően lévén egybehívandók, az 1919 óta tartott státuszgyűlésekre is meg kellett hívni mindazokat, akik az alapszervezet értelmében előzetesen is tagjai voltak, amennyiben az új állam területén maradtak, illetve nem repatriáltak. E jogcímen kellett a volt vármegyei főbb kath. tisztviselőket és volt kath. vallású országgyűlési képviselőket meghívni, kik az előtt is státusi tagok voltak, mert különben a státuszgyűlések szabályszerű egybehívása kétségesse válhatott volna. Ép ugyane jogcímen hívatlak meg, miként a státuszgyűlési tagok névjegyzékéből is látható,

a román kamara és szenátus kath. tagjai és a mai, még hivatalban lévő főbb kath. tisztviselők. Tehát tagjai státusgyűlésünknek, miként a b/. alatt szintén csatolt jegyzékből látható, dr. Farkas Árpád Tordavármegye árvaszéki elnöke, dr. Szabó Gábor udvarhelyi alispán, Budovszky János táblai bíró, tordai törvényszéki bíró, dr. Kiss Géza kamarai képviselő és Balázs Ernő szenátor. Különben is a státusgyűlések az erdélyi püspökmegye katolikus egyházi és világi híveinek minden réteget felölelő képviselte lévén, a főpásztor a Codex juris canonici fennjelzett 1519—1523. canonjai alapján meghívhat egyes érdemesebb katolikus kiválóságokat.

3. A vagyonkezelési szabályzatnak, mely legfőbb jóváhagyást is nyert, 1922-ben történt módosítását a pénzértékek roppant eltolódása tette elkerülhetetlenné, lehetetlen lévén más-különben a vagyonkezelés. Lényeges változtatás azonban a módosításban nincs, csupán a pénzösszegek változtak s a szabályzatnak a legfelsőbb kegyúri és felügyeleti jogra vonatkozó része nyílt kérdésnek hagyatott fenn azon időre, amikor az egyház és az állam közötti jogviszony rendeztetni fog s ez a kérdés is megfelelően szabályoztatik.

Megjegyezzük még, hogy 1919-ben nem volt státusgyűlés, az azutáni státusgyűlések pedig a státus szervezetében, működésében az 1918 december 1-e előtti állapothoz képest semmi lényeges változtatást nem eszközöltek.

Végül tisztelettel leszögezzük azt a tényt, hogy státusunk az új hazához való hűségét minden alkalommal igyekezett kifejezésre juttatni, aminek legfényesebb bizonyítéka, hogy nemcsak a tanügyi hatóságokkal vette fel a magyar állam idejében fennállott kapcsolatot (és pedig meggyőződésünk szerint autonómiánkra sérelmes mértékben), hanem elnöke, a főpásztor, mihelyt erre a szükséges előfeltételek megvoltak, nyomban letette a hűségesküet királyunk Őfelsége kezébe, mely alkalommal igazgatótanácsunk két tagja is jelen volt a státus hűségének kifejezése gyanánt s a státusgyűlések azóta Őfelségét az évi rendes közgyűlés alkalmából állandóan üdvözölték, sőt üdvözölte a legutóbbi státusgyűlés a kormányelnököt is.

Fogadja Miniszter úr kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár, 1924 március 13-iki ülés.

1277—1925. sz.

XXIII.

Tárgy: Az erdélyi kath. Státus alapjainak kormányhatósági megvizsgálása elleni óvás.

Jegyzőkönyv.

Felvétetett Kolozsvárt, 1925 június hó 12-én, az erdélyi róm. kath. státus hivatalos helyiségében azon alkalomból, hogy dr. Jonescu Péter kultuszminiszteri vezérigazgató urat a kultuszminiszter ur 26.384—1925. sz. alatt az erdélyi róm. kath. státus számadási könyveinek betekintésére kiküldötte.

Jelen vannak: dr. Jonescu Péter kultuszminiszteri kiküldött, Matskási Pál státusi alelnök, dr. P. Jánossy Béla státusi titkár, dr. Nagy László státusi jogtanácsos.

Az erdélyi róm. kath. státus nevében megnevezett státusi tisztviselők kijelentjük, hogy számadásainknak ily módon, kiküldött biztossal való megvizsgálása joggalappal nem bír, mert:

a) ilyesmit az előd magyar állam alapjainkkal szemben soha, egyetlen esetben sem gyakorolt;

b) mert a magyar állam kultuszminisztere csak az apostoli magyar király kegyúri jogai alapján, mint ennek megbízottja, gyakorolhatott főfelügyeletet vagyonkezelésünk felett. Tényleg azonban a vagyonkezelési szabályzat értelmében is közvetlenül maga az apostoli király volt megnevezve jogosultnak a felügyelet gyakorlására;

c) mert az apostoli királyi kegyúri jogok az utódállamra nem szálltak át, amit illetékes román állami tényezők sem állítanak hivatalos formában s ennél fogva vagyoni ügyeink kezelésébe az utódállam jogosan nem avatkozhatik bele;

d) mert minden ilyen beavatkozás ellentétben áll az egyház jog rendelkezéseivel, melyek kifejezetten és kizárólag csak az illetékes egyházi tényezőknek tartják fenn a vagyonkezelést s annak felügyeletét.

Mindezek alapján a kultuszminiszter úr ezen intézkedését erdélyi róm. kath. püspökmegyei alapjainkra nézve, melyek az erdélyi római katolikusság egyetemének, vagyis az erdélyi róm. kath. státusnak kizárólagos és elvitathatatlan tulajdonát képezik, jogtalannak és illetéktelennek tekintjük, s azzal szemben teljes tisztelettel, de a leghatározottabban óvást emelünk.

Kijelentjük ennél fogva, hogy számadásaink betekintését a kiküldött miniszteri biztos úrnak csak a fennálló hatalomtól származó kényszer következtében engedjük meg.

Kolozsvár, 1925 június hó 12-én.

Matskási Pál, s. k.
alelnök.

Dr. P. Jánossy Béla, s. k.
titkár.

Tudomásúl vettem a tiltakozást, nem lévén azonban illetékes ebben a kérdésben dönteni, a jegyzőkönyvet a miniszter úr elé fogom terjeszteni és a miniszteri rendelet alapján fogom megkezdeni a pénzügyi műveletek megvizsgálására vonatkozó munkálatokat.

Dr. P. Jonescu m. p.

XXIV.

Tárgy: Államsegély kérése.

Közközlésügyi miniszternek

București.

Az erdélyi római katolikus egyházmegye középiskolái, nevezetesen az erdélyi római katolikus státus által fentartott hét gimnázium, az egyházmegyei tanítóképzők, polgári iskolák és elemiek a magyar államtól évi rendes államsegélyt élveztek az 1907. évi XXVII. és 1883. évi XXX. tc. alapján.

Nem lehet kételkednünk, hogy a román állam mindama kötelezettségeket teljesíteni óhajtja, melyeket a magyar állam az egyházmegyei iskolákkal szemben törvények és szerződések alapján vállalt. Bizonyára ezen az elvi alapon helyezte kilátásba a magas kormány püspök urunknak a folyó évi június 13. és következő napjain lefolyt bukaresti tárgyalások alkalmával, hogy a többi kisebbségi egyházakkal együtt a mi egyházunknak is iskolai államsegélyt ad. Akkor az államsegély összege az összes kisebbségi felekezeti iskolák részére 20,000.000 L-val irányoztatott elő. A magas kormánynak eme megállapodása, ha értesüléseink hitelesek, ma is fennáll. Nemcsak újságközlemények erősítik meg ezt, hanem Take Jounescu külügyminiszter úrnak határozott kijelentése is, melyet folyó hó 11-én Kolozsvárt a nála tisztelgő magyar püspököknek tett.

Ezek alapján tiszteletteljesen kérjük Miniszter urat, méltóztatásuk katolikus egyházmegyénk összes iskolái részére megállapított államsegélyt címünkre minél előbb utalványozni.

A középiskolák által élvezett államsegélyek összesített kimutatását folyó év április 14-én 1154—1921. sz. alatt már megküldöttük a kolozsvári államtitkárságnak. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az 1917—18. tanévben kapott államsegélyek alapján szerkesztett eme kimutatás távolról sem elég középis-

koláink mai szükségletének fedezésére. Ennek megvilágításaképp ideiktatjuk, hogy az elmúlt 1920—21. tanévben közel 1,200.000 leit kellett a tanárok illetményeinek fedezésére, rendes törzsfizetésükön, korpótlékukon és lakáspénzükön felül kifizetni drágasági járulékokban, családi pótlékban, ruhasegélyben stb., mely pótlásokat államsegélyből kellett volna megkapnunk, s mivel nem kaptuk meg, erőnkön felül kellett magunkat megterhelnünk.

Az elemi iskolák és egyéb iskolai tagozatok államsegélyéről a kimutatás szintén beadatott az államtitkársághoz. Jeleznünk kell, hogy egyedül az elemi iskolák évi szükséglete meghaladja a 6 millió leit.

Kolozsvár, 1921. augusztus 12.

XXV.

**Tárgy: A magánoktatási törvény előkészítéséhez
pontozatok az 1925 ápril 29-iki bukaresti értekezlet
alkalmából.¹**

I. Szabad iskoláztatási jog; beiskolázás.

- a) Bármily vallású tanuló, bármily iskolába járhat, ehhez képest a tankötelesek bármily iskolába beiratkozhatnak.
- b) Középiskolai IV-ig a koedukacio megengedendő.
- c) Magántanulók bármely iskolába felvehetők ellenőrzés mellett.

II. Iskolák felállítása és fentartása.

- a) Nyilvános iskolákat felállítani és fenntartani az egyháznak jogában áll.

(Lásd az 1868. évi XXXVIII. t. c. 11., 12., 13. §§., 1868. évi LIV. 26. §.)

Ha bármily hívők iskolát tartanak fenn, iskolaadó alól mentesek. 1868. XXXVIII. t. c. 36. §.

- b) Ellenőrzés az államé, ezért utólagos bejelentési kötelezettsége van a hitvallásoknak, ha iskolát állítanak fel.

c) A feltételeknek megfelelés szükség esetén az állam és hitvallás által megjelölt bizottság által vizsgálandó felül.

d) Községek 1918. év előtti iskolai kötelezettségei aranykorában továbbra is adandók.

e) Patronus községek az épületet és egyéb szolgáltatást tovább adják.

f) Iskolai célra egyházi járulék róható ki s ezt az egyház megkeresésére polgári hatóság is behajtja. 1868. évi XXXVIII. t. c. 11. §.

g) A hitvallásos iskola mulasztóitól ép úgy behajtandó a mulasztás utáni bírság, mint az állami iskoláknál.

¹ Lásd az első rész 24 oldalt.

h) A katolikus tanulóktól beszedett bírság a katolikus iskola céljára adassék.

III. Az iskola nyelve :

a) A hívők anyanyelve, ezt pedig mindenki maga határozza meg. 1868. évi XLIV. t. c. 14., 1883. évi XXX. t. c. 7. §.

b) A tantárgyak anyanyelven tanítandók, csak a román nyelv tanítandó románul heti 4—8 órán át. Lásd 1907. évi XXVII. t. c. 20. §.

c) Történelem, földrajz, alkotmánytan anyanyelven tanítandó.

d) Hitvallásos óvodák nyelve az anyanyelv.

IV. A hitvallásos iskola vezetése.

1. A hitvallásos iskolák feletti közvetlen vezetést az illető fentartó hitvallás gyakorolja saját szervei által a törvényben előírt kereteken belül. Lásd 1883. évi XXX. t. c. 41. §.

2. A hitvallásos iskola fejlesztése, átváltoztatása, megszüntetése az illető hitvallás joga.

3. Tandíj és egyéb iskolai díjak megállapítása, beszedése, felhasználása a fentartó hatóság kizárólagos joga.

4. Az iskolai Rendtartást és Fegyelmi Szabályokat a fentartó hitvallás állapítja meg a törvényben előírtak figyelembevételével.

a) Két tárgyból bukottak javítóvizsgálatát, a javító- és pótvizsgák letételét a fentartó hitvallás állapítja meg.

b) Az iskolába késői felvétel a fentartó hitvallás joga.

5. Tanárokat, tanulókat a fentartó hitvallás nevez ki, azok minősítési táblázatát azonban köteles átteni az állami tanügyi közegekhez.

6. A hitvallásos iskola igazgatósága közvetlenül csak egyházi főhatóságával érintkezik; rendeletek, intézkedések, megkeresések az *állami hatóságok részéről a hitvallás főhatósága útján* történnek. Állami tanügyi közegek statisztikai adatokat, kimutatásokat közvetlenül is bekívánhatnak a hitvallásos iskolától.

V. Tanítás és tanterv.

a) A hitvallásos iskola tanterve az állami tantervet magában kell ugyan foglalja, de kath. vonatkozású dolgokkal szabadon bővíthető. 1868. évi XXXVIII. t. c. 11. §., 1883. évi XXX. t. c. 8. §.

b) A hitvallásos iskolai tantervet és tankönyveket a hitvallás főhatósága állapítja meg, de a miniszter jogosult azt felülvizsgálni és indokolással javítását kívánni. (Lásd a hitvallásos iskola vezetése.)

c) A tankönyvek államellenes tanokat nem tartalmazhatnak, ha egyébkép megfelelnek a miniszter approbálja azokat.

d) A vizsgálatok nyelve a kisebbségi nyelv, illetve az iskola tanítási nyelve, ideértendő a felvételi vizsga és baccalaureatus; a román nyelv és irodalomból érettségi román nyelven. (1883. évi XXX. t. c. 7. §. 2-ik bekezdés.)

VI. Állami ellenőrzés és felügyelet.

a) Iskolák vizsgálására csak kiválóbb szakemberek alkalmaztatnak.

b) Iskolavizsgálók és revizorok kifogásaikat indokolással az iskolafenntartóknak átadják.

c) Hitvallásos iskolaügyek felügyelete végett központi felekezeti inspectoratus szervezendő a miniszteriumban, hová a kinevezendő személyre nézve a püspökök meghallgattatnak.

d) A követelményeknek megfelelő hitvallásos iskolák államsegélyben részesítendők.

e) A hitvallásos iskolák tanerői köztisztviselők s így félárú vasúti jegy kedvezménye nekik is megadandó.

f) A hitvallásos iskolák tanerői nyugdíjban részesítendők, ha munkaképtelenek, avagy 60 évi korhatárt elérték.

g) Szakkönyveket bárhonnán lehessen behozni s az iskolában tanítani engedélyezés előtt.

h) Államellenes cselekedetnél a fegyelmi jogot az állam gyakorolja, más esetben kizárólag az iskolafenntartó hitvallás.

i) Háború esetére a hitvallásos iskolák tanerői is felmentendők.

Tárgy: „Az Apponyi-féle törvény végrehajtása.“¹

Az állami tanügyi és nem tanügyi közegek a magyar felekezeti iskolák ellen alkalmazott képtelen rendszabályok igazolásául széltyiben-hosszában Apponyi-féle törvényre, Apponyi-rendeletekre hivatkoznak. Miként egyik vármegye prefektusa, egész közigazgatási kirendeltséggel (ideértve a csendőrtisztet) végrehajtott iskolabezárásnál, nemrég kijelentette, ők csak ártatlan végrehajtói az Apponyi-rendeleteknek.

A zaklatások, sérelmes rendelkezések egész özöne azért ér bennünket, mert szerintük a magyar iskolatörvények, főleg az Apponyi-félék kötelességévé teszik a tanügyi kormányynak, hogy nekünk, mai kisebbségeknek úgy fizessenek, ahogy a magyar kormányzat fizetett az akkori kisebbségeknek.

Számoljunk le már egyszer ezzel az ürügyül használt peres aktával, melyet minduntalan fejünkhöz vágna, ha a sérelmes intézkedések miatt szót emelünk.

Minő intézkedéseket tartalmaznak a magyar törvények az államnyelv, a magyar történelem és a földrajz, röviden „hazai tárgyak“ tanítására vonatkozólag? Vannak-e ezek között olyanok is, amelyek a mai tanügyi kormányzatot feljogosíthatták a kisebbségek által felpanaszolt sérelmes rendeletek kiadására?

Ujságaink többizben ismertették a közoktatásügyi miniszter sérelmes pontozatait. Ezek az összes kisebbségek körében szokatlan nyugtalanságot idéztek fel, s habár az egész kisebbségi közvélemény egyhangúlag felzúdult ellenük, ma is Damokles-kardként lebegnek a kisebbségi iskolák fölött.

E rendelkezések két csoportba oszthatók. Az egyikkel a kormány a más felekezeti és a magántanulókat a felekezeti iskolákból kitiltja; a másikkal a felekezeti iskolákban a román nyelv, a román történelem, földrajz és a polgári jogok tanítását akarja szabályozni.

Az előbbiről nem sok a mondanivalónk. Röviden megállá-

¹E cikk a kolozsvári „Ellenzék“ c. ujság 1923. évi novemberi számaiban jelnt meg e sorok írójától.

píthatjuk, hogy ez a rendelkezés az iskolai törvényhozás terén egészen új dolog. Az összes magyar törvények között egyetlenegy sincs, amely a felekezeti iskoláknak a másvallású tanulók felvételét megtiltaná. Ellenkezőleg az 1848 évi XXX. t. c. 4. §. és az 1868. évi XXXVIII. t. c. 6. és 11. §-ai egyenesen a feltétlen tanszabadságot hirdetik, megengedve bármely felekezeti tanuló felvételét bármely iskolába. Az 1883. évi XXX. t. c. 15. §-a pedig biztosítja a felekezeti középiskoláknak a magántanulók felvételét.

Tényleg sem a magyar kormány, sem a felekezetek soha el nem zárták iskoláik ajtaját egyetlen felekezet elől sem. Ezt különben nyugodtan lehet állítani Európa többi államairól is. Sőt a magyar kormány egyes államsegély-szerződésekben egyenesen kikötötte a másfelekezeti tanulók felvételét.

Az Anghelescu-féle pontozatok másik csoportja külön-külön elbírálás alá esik a középiskolánál és a népiskolánál.

1. A középiskolát érintő nyelvrendelet előírja, hogy „az összes kisebbségi nyelvű felekezeti középiskolákban előadandó románul minden osztályban a román nyelv és az illető osztályokban szintén románul Románia történelme, földrajza és az ország alkotmánya“.

E miniszteri pontnak a román nyelv tanítására vonatkozó részét el kell választanunk „a hazai tárgyak“-ra vonatkozótól, hogy a fennálló törvények alapján alapos vizsgálatnak vethessük alá mindkettőt.

Az állami nyelvnek felekezeti középiskolákban tanítására vonatkozólag az 1883. évi XXX. magyar t. c. 7. szakasza intézkedik, szószerint „a hitfelekezetek maguk határozzák meg az általuk fenntartott nyilvános középiskolák tannyelvét s amennyiben ez nem a magyar, kötelesek a magyar nyelv és irodalmának történelme — mint rendes tantárgy — tanításáról is gondoskodni ...“.

Ha az érvényben lévő törvények szerint kell a középiskolai oktatásnak igazodnia — aminthogy ez nem is lehet másképp — úgy e törvényszakasz alkalmazásában csak a szavak változhatnak, de nem változik az értelem. Vagyis a magyar nyelv és irodalom helyett a román nyelv és irodalmat állítva be, a törvény mai alkalmazása az lenne, hogy a román nyelvet és irodalmát tanítanunk kell a középiskola osztályaiban, le csak a VII—VIII. osztályban román nyelven; a többi osztályokban szabadságunkban áll az iskola tannyelvén tanítani, — tehát magyar tannyelvű iskolákban magyarul.

Ezzel szemben mit rendel az Anghelescu-féle pont? Jóval túlmenve a törvényen, egyszerűen elrendeli a román nyelvnek románnyelvű tanítását a középiskola összes osztályaiban. Ezzel áttöri a kisebbségi iskolák tannyelvét, melynek megállapítása ép e törvényszakasz szerint a hitfelekezet joga.

Hangsúlyoznunk kell a tannyelv kérdését. Egészen más ugyanis valamely tárgyat az illető iskola nyelvén (magyar iskolában magyarul) s egészen más dolog az iskola nyelvétől különböző nyelven tanítani. A felekezeti iskolának a saját tannyelvéhez való joga épen abban áll, hogy az egész vonalon minden tárgyat (még a nyelveket is) az ő nyelvén írt könyvekből, ugyanazon előadási nyelven taníthasson. Anghelescu a felekezeti középiskoláknak ezt a jogát csorbítja meg lényegesen.

Még súlyosabb csapást mért a miniszter a felekezeti iskolák tannyelvére a rendeleti pont második részével, mellyel a román történelem, földrajz és alkotmánytan *román nyelven* tanítását kívánja.

A magyar felekezetek szilárd elhatározással arra törnek, hogy a magyar fiúk, saját boldogulásuk érdekében is, minél tökéletesebben tanulják meg a román nyelvet. Nem gördítettek akadályt a román nyelv és irodalomnak a középiskolákban román nyelven tanítása ellen, fokozatosan, oly méltékben t. i., amily mértékben tanárok és tanulók erre képesek lesznek. A román nyelv intenzív tanítása már az elmúlt tanévekben megindult; kénytelenek voltak ezt az állami iskolalátogatók is elismerni. Hogyne akarnók gyermekeinknek az államnyelv tökéletes bírását, mikor magunk is mindenkép meg akarjuk tanulni? Az egész magyarság őszinte román nyelvtanulási lázba esett. Kurzusokon, magánúton, iskolában mindenki románul tanul. S ez — ismételjük — jól is van így.

Ámde a román történelem, földrajz és alkotmány tanításának román nyelven kívánása már messze túlmegy azon, amit a közoktatásügyi kormány törvényeinek szerint követelhet. A fennálló középiskolai törvényekben egyetlen egy szakasz sincs, amely a nem magyar nyelvű felekezeti középiskoláknak a magyar történelem és földrajz (alkotmánytan nem volt a magyar középiskoláknál) magyar nyelven tanítását írta volna elő. Ugyanezen a nyomon eszerint a román történelem, földrajz, alkotmány román nyelven tanítása semmi szín alatt nem bír törvényes alappal. Magyar nyelven már amúgyis tanítják középiskoláink e tárgyakat. A magyar tannyelv megtartása a tananyag megemésztése érdekében is szükséges. Mondani sem kell, hogy alaposabban tanulja meg a tanuló a tárgyat saját anyanyelvén, mint más nyelven. Anghelescu rendelete túllő a célon. Lehetetlen feladat elé állítja a tanárokat és tanulókat s nagymértékben alkalmas arra, hogy a kedélyeket állandó izgalomban tartsa, módot nyújtva az alárendelt tanügyi közegeknek a szakadatlan gáncsoskodásra. E rendelet különben logikai ellenmondásban is szenved. Képesítő vizsgát ír elő a tanároknak a román nyelvből és e tárgyakból és pedig a jövő augusztus 15. szeptember 1. között s mégis azt kívánja, hogy már most román nyelven tanítsák e tárgyakat. Ebben bennfoglaltatik annak a

beismerése, hogy tanárainktól még nem lehet e tárgyak ismeretét kívánni s mégis kötelesek tanítani.

E vizsga kívánása különben lehetetlenül rideg s szintén törvényes alap híján való. Az 1883. évi XXX. t. c. 64., 65. §§-ai vizsgálatot az államnyelvből nem írnak elő oly tanároknak, akiknek már tanári oklevelük van, csak a tanári képesítés feltételeit állapítják meg. Oly tanároknál, akik az oklevelet ezután szerzik meg, az államnyelv tudását is követelik. (A magyar miniszter 10 évi időt adott ezeknek a magyar nyelv elsajátítására, Anghelescu pedig 1 év alatt le akarja vizsgáztatni egyaránt az öregeket, kiknél a nyelvtanulás nem megy s az ifjakat, kiknek a magyar miniszter erre 10 évi időt adott.)

Az 1879. évi XVIII. t. c. 3. §-a a néptanítóknak a törvény életbeléptétől 4 évet ír elő a magyar nyelv megtanulására.

II. Az elemi iskolákra vonatkozó miniszteri pontozatok ugyanily mentalitásnak a folyamányai, aminő a középiskolai rendelkezéseket sugalmazta. A rendelet tüzön-vizen keresztül akarja erőszakolni a román nyelvet. Ha végrehajtható volna, a felekezeti elemi iskolákból az anyanyelvet, mint tannyelvet, szükségkép kiküszöbölné, vagy a legszűkebb korlátok közé szorítaná.

Mit is kíván népiskoláinktól? „Valamennyi kisebbségi nyelvű iskolában az I. II. osztályban napi egy órában románul tanítandó: a román nyelv (olvasás, értelemgyakorlat, fogalmazás); a III., IV. osztályban pedig napi 2 órában románul tanítandó: a román nyelv (nyelvtani gyakorlatok, olvasás, értelemgyakorlat, fogalmazás), az ország történelme, földrajza és alkotmánya.“ Ez annyit jelent, hogy a magyar és számtan kivételével elemi iskoláinkban román nyelven folyjon a tanítás, — röviden *felekezeti népiskoláink tannyelve fokozatosan románosítandó.*

A kérdés súlypontja nem azon van, hogy a román nyelvet tanítsuk-e, vagy ne népiskoláinkban is. Ezt többé-kevésbé elfogadhatónak, sőt városi iskoláinkban szükségesnek találjuk az elemi iskola felsőbb osztályában, de csak a III. osztálytól felfelé. Ily irányban, tudomásunk szerint, történt is már intézkedés a magyar hitvallásoknál. A I—II. osztályban azonban, a gyermek saját anyanyelvének írva-olvasását tanulja nagy nehezen; pedagógiai lehetetlenség egy más nyelv tanulása 6—7 éves gyermekeknél. Ezt kívánni pedagógiailag nem szabad. A kérdés súlyponja mégis azon van, hogy a rendelet szerint románul kell tanítani nemcsak a román nyelvet, hanem a román történelmet, földrajzot és alkotmányt.

Ez a felekezeti népiskola tannyelvének megváltoztatását maga után vonó rendelkezés nem bír semmikép törvényes alappal. Ilyet az érvényben lévő törvények szerint elrendelni nem lehet.

Az annyit említett Apponyi-féle törvények, amelyek ellen

annak idején a románság egész vehemenciával síkra szállt, ilyesmit nem kívántak a felekezeti népiskoláktól a magyar nyelv, történelem és földrajz tanítása kapcsán.

Apponyi a felekezeti iskolázás szükségétől áthatva, biztosítani kívánta ezeknek fennmaradását, államsegéllyel rendezve a tanítók fizetését s az iskolák segélyezését. Az az alapelv tehát, amely törvénye mögé rejtőzik, épen a felekezeti oktatás támogatása volt, tekintet nélkül a felekezeti iskola nemzetiségére. Államsegély a kisebbségi iskoláknak is. Mily messze jár ettől Anghelescu miniszter ötletszerűleg kiadott kúrsa rendelkezéseivel, amelyeknek, ha nem is bevallott, félremagyarázhatatlan célzata a kisebbségi nyelvű oktatás tönkretétele! Hol vagyunk ma az államsegélytől mi romániai kisebbségi felekezetek, akiknek jó dolgáról Duca külügyminiszter fáradhatatlanul igyekszik a külföld szemét aranyporral telehinteni?

Apponyi — ismételjük — a felekezeti iskolák államsegélyét akarta rendezni, a nyelv kérdésével csak melleleg foglalkozott s nem is tett egyebet, mint az államsegély szempontjából néhány paragrafusba összefoglalta az előző törvényekben s különösen az 1879. évi XVIII. t. c.-ben a magyar nyelv tanítására vonatkozólag tett intézkedéseket.

Apponyi 1907-ben a XXVII. t. c.-kel hozta tető alá a maga nagyszabású államsegélyezési törvényét, s ennek 18., 19. és 20. §§-aival akart összefoglalóan intézkedni a nem magyar nyelvű felekezeti iskolákban az államnyelv oktatására nézve. E törvény 18. §-a szerint „az 1868. évi XLIV. t. c. 14. §-ának az a rendelkezése, mely szerint az egyházközségek iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg, akkép értelmezendő, hogy szabadságukban áll oktatási nyelvül vagy az állam nyelvét, vagy a gyermekek anyanyelvét megállapítani, fennmaradván természetesen az utóbbi esetben a magyar nyelv tanítására vonatkozó törvényes intézkedések feltétlen érvénye ...“ A magyar nyelv tanítását pedig a 19. §. ekkép rendeli el: „a nem magyar tanítási nyelvű állami iskolákban, akár részesülnek állami segélyben, akár nem, a magyar nyelv a mindennapi tanfolyam valamennyi osztályában oly mérvben tanítandó, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul élőszóval és írásban érthetően ki tudja fejezni“.

Hasonlítsuk össze e törvényszakaszt az Anghelescu-féle nyelvrendelettel. A törvény csak általánosságban írja elő a magyar nyelv tanítását a nem magyar tannyelvű népiskolákra nézve, tisztán azzal a célzattal, hogy a magyar nyelvet a gyermekek elsajátítsák, de kifejezetten meghagyva az illető nem magyar nyelvű iskolák tannyelvét. Az Anghelescu-rendelet a román nyelvnek román nyelven való oktatását teszi kötelezővé, amiből az következik, hogy e tankönyveknek románoknak kel-

lene lenniök, a tannyelv tehát e tárgyból román lenne. Igaz, hogy az Apponyi-féle törvény is a hozzácsatolt utasítás 40. §-a szerint ugyancsak már az I. osztálytól kezdve előírta a magyar nyelv tanítását. Ámde ez soha sem lett végrehajtva a felekezeti nem magyar tannyelvű iskolákban.

Az egész törvény az állam nyelvének általános megismertetésére célzó buzdítás volt inkább. A magyar nyelv nem tanításáért, ha meg is íntettek talán, de egyetlen felekezeti iskolát sem zártak be.

Az 1905. évben 72.000 sz. alatt kiadott miniszteri rendelet iskolás példája annak az óvatosságnak, jogtiszteletnek s körültekintésnek, amellyel a magyar kormány azt a kérdést kezelte. Ez az utasítás nem iskolabezárással fenyeget mindjárt; a tanfelügyelő, vagy főispán nem mehetett neki az iskolának, ahogy ma a prefektusok és revizorok teszik, hanem az egyházi hatóság útján intézendő az ügy, megvizsgálandó, tud-e a tanító magyarul s ha nem tud, vagy nem képes megtanulni, nyugdíjazásáról gondoskodik; az iskolának a megyei közigazgatási bizottság szabályszerű eljárása alapján — nem prefektusi s revizori önkénnyel — megintését rendeli el, de nem csukhatja be azonnal, ahogy ezt az Anghelescu-féle statáriális rendszer praktizálja.

A hazai történelem és földrajz tanítását ez a törvény (20 §.) csak az államsegélyes népiskolákban rendeli el s ezekben is csak az iskola tannyelvén s nem az állam nyelvén. A nem államsegélyes iskolákra nézve idevonatkozólag semmit sem rendel el.

Hol van tehát — kérdezhetjük méltán — az a magyar törvény, amelyet Anghelescu és tanügyi közegei a mi iskoláinkkal szemben minden átmenet nélkül, a legkíméletlenebbül akarnak végrehajtani? Melyik az a törvény, amely alapján elemi iskoláinkban a román történelem, földrajz és alkotmány *román nyelven* tanítását követelik? Ily törvény nincs s jogosan, kisebbségi jogaink tiszteletben tartásával, ezután sem hozható.

Nem csinálunk titkot abból, hogy mi nem tartjuk szerencsésnek az Apponyi-törvény nyelvszakaszait sem, az előző idevonatkozó népiskolai törvényekkel és rendeleteikkel együtt, éppen azért, mert az elemi iskolában az I. osztálytól kezdve követelték az államnyelv tanítását. Nem helyeslehetünk ugyanis semmiféle oly törvényhozást, mely kényszerzubbonyt alkalmaz a népek legtermészetesebb jogaival szemben, ellentétbe helyezkedve a lakosság tekintélyes részének érzelme- és gondolatvilágával. A néplélek mélyén szunnyadó legszentebb érzelm mindenestre az anyanyelvhez való ragaszkodás; ehhez való joga tehát minden népnek legszentebb joga.

Az Apponyi-törvénynek és előzőinek mentsége, hogy 1848-tól, Erdély és Magyarország uniójától 1907-ig, félszázadnál hosszabb idő telt el, ami alatt az ország kisebbségi lakói kényel-

mesen elsajátíthatták az államnyelvét, iskoláik berendezkedhettek annak tanítására. Az Apponyi-lexnek tehát még nagyromániai felfogás szerint is 50 éves előzménye volt, de mint az eredmények igazolták, még sem vált be.

Hány éves előzménye van azonban az Anghelescu-féle rendeletnek? Az imperium átvétele, illetve az unió kimondása óta az ötödik, a párizsi békeszerződés óta még csak a harmadik évben vagyunk s Anghelescu már a kisebbségi iskolák elrománosításánál tart, ami egyenlő volna a megsemmisítéssel.

Nem vagyunk próféták, de megjósoljuk, hogy ez se neki, se másnak sikerülni nem fog, amíg ezen a területen felekezeti kisebbség lesz.

Igy néznek ki az Anghelescu-féle iskolai rendelkezések a magyar törvények megvilágításában, melyeknek látszólag ellenünk szóló szakaszait, de csak ezeket, ránk akarják húzni, valahányszor iskoláinkat célbaveszik, értelméből kiforgatva az egész magyar iskolatörvényt.

III. A történelmi jog világánál az Anghelescu-féle iskolapolitika meg éppenséggel szétfoszlik, mint a lelkekre ráülepedő sötét köd a napfénynél.

Állítjuk s rögtön igazolni is fogjuk, hogy a párizsi külön-egyezmény és a gyulafehérvári határozatok által teremtettt jogi helyzettel összeférhetetlen ez az iskolapolitika.

A párizsi különegyezmény az antant-hatalmaknak abból a feltevéséből született, hogy a régi magyar-osztrák birodalomban a kisebbségi népek el voltak nyomva, ezeket tehát fel kell szabadítani, de akként, hogy az így keletkező utódállamokban az új kisebbségek a legmesszebbmenő jogokat és szabadságokat élvezzék. Ennek a feltevésnek helyes, vagy helytelen voltáról ezúttal nem vitatkozunk. Az utódállamok tehát, mikor a volt birodalomból óriási területekhez jutottak, bizonyos kötelezettségeket kellett hogy vállaljanak az új területek kisebbségi népeire vonatkozóan. E kötelezettségek vállalása előfeltétele volt a területnagyobbodásnak. Így született Románia és az antant-hatalmak között a párizsi külön egyezmény, mely a romániai kisebbségi népek népkisebbségi jogait s szabadságait nemzetközi jog erejével foglalta szerződésbe.

A párizsi egyezmény tehát, alapvető gondolata szerint is, sokkal többet kell, hogy tartalmazzon Románia kisebbségeinek népkisebbségi jogait illetőleg, mint amennyit az osztrák-magyar birodalom népkisebbségei élveztek. Ami esetleg kedvezőtlen volt a magyar törvényekben a kisebbségeknek, az a párizsi egyezmény után többé nem állhat fenn; így nem állhatnak fenn a lex-Apponyi kedvezőtlen paragrafusai a párizsi egyezmény paragrafusaival szemben.

A párizsi egyezmény 9. cikke szerint „azok a romániai állampolgárok, akik faji, vallási, vagy nyelvi kisebbségekhez tar-

toznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási, vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat gyakorolhatják“.

Párizsban eszerint a nyelvi és vallási kisebbségeknek iskoláikban teljes és feltétlen nyelvhasználatt állapított meg. Ez pedig kizárja, hogy a kormány bárminő nyelvi kényszerrel gyakorolhasson velük szemben; feltétlenül kizárja, hogy Anghelescu, vagy bárki más oly statáriális nyelvrendeletet adhasson ki, aminőt tényleg kiadott. S hogy ez az egyezményi pont így értendő, kétséget kizáróan megállapítható a 10-ik szakasz rendelkezéseiből is. A 10-ik szakasz szerint, „ahol nem román nyelvű állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a román kormány ... gondoskodni fog ... hogy ily román állampolgárok gyermekeit az elemi iskolákban saját nyelvükön taníthassák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a román kormányt abban, hogy a román nyelv tanítását az említett iskolákban kötelezővé tegye“. Ez annyit jelent, hogy a kormány a kisebbségek részére ott, ahol nincsenek saját nyelvű (esetleg felekezeti) iskolák, köteles vagy beállítani a kisebbségi nyelvű állami iskolát, vagy a kisebbségi nyelvű tagozatot, s ezen iskolákban, melyeket ő állít fel, kötelezőleg előírhatja a román nyelv tanítását. Nyilvánvaló, hogy a párizsi egyezmény különbséget tett a román nyelv tanítása szempontjából, a felekezetek által fenntartott és az állam által felállított kisebbségi nyelvű iskolák között, — az utóbbiakra, vagyis az államiakra nézve fenntartván a román kormány jogát, hogy a román nyelv tanítását elrendelhesse, az előbbiekre, vagyis a felekezetiekre nézve pedig ily jogot nem engedélyezvén. E szakaszok az emberi gondolkodás öröktörvényei szerint másképp nem értelmezhetők.

Ha ez nem így volna s ha a párizsi egyezmény a nyelvi kisebbségeket kötelezni akarta volna arra, hogy iskoláikban a román nyelvet tanítsák, ugyan mivel adott volna több szabadságot nekik, mint amennyivel a volt magyarországi kisebbségek bírtak? Hisz a magyar törvények szintén biztosították az iskola-fenntartást ezeknek, sőt biztosították az államsegélyt is.

A lezajlott világháború új helyzeteket teremtetett a népek életében, új világfelfogást juttatott érvényre az államok jogrendjében. Megbuktak régi államelméletek, megbukott az állami mindenhatóság Hegel szerinti pantheista elgondolása s megbukott, hármennyire ágaskodik is még egyes kis- és nagy antant-államokban a túlfűtött sovinizmus, megbukott a többség fajuralmára alapított kizárólagos nemzeti állam eszméje. A többség faji uralmára nem helyezkedhetik, egy kaptafára nem

húzhat már minden népet egyetlen többnyelvű (poliglott) állam kormányzata sem.

Lezáródott, le kellett záródnia annak a korszaknak, amikor pl. a német nemzeti állam a lengyeleket németekké, az orosz cárizmus oroszokká akarta átgyúrni. Ma, akarva, nem akarva, a „cuique suum“, „mindenkinek a magáé“ elv kell, hogy érvényesüljön az államok életében a kisebbségi népekkel szemben s aki ezzel szembehelyezkedik, az az események logikájával kerül szembe, amelyek vagy korábban, vagy később elsodornak mindenkit, aki a kor szavát nem akarja megérteni.

Ebben az új világ- és államszemléletben Románia is csak úgy találhatja meg jegecedési pontját, ha a kisebbségekkel keresi és megtalálja a megértést, ezeknek a törvényekben, ősi tradíciókban s történelmi fejlődés szükségszerűségében biztosított jogaik alapján.

Az erdélyi kisebbségek évszázados autonóm-jogainak befoglalásával jöttek létre a románok egyesülését kimondó gyulafehérvári határozatok. S hogy e határozatok mennyiben tették lehetővé Romániának a csatolt területek feletti uralmat, azt majd a lehiggadó történelem fogja megmutatni. Ezek a határozatok teljes egyházi és iskolai autonómiát biztosítottak a kisebbségeknek, mely autonómiának lényeges alkatrésze a tan nyelv autonóm megállapítása.

A történelmi és tételes jogra épített fenti fejtegetések nem csupán holtszavak, melyek a nyomdafestéket alig élik túl. A népkisebbségek millióinak lelkét dagasztó érzésekből fakadtak, mely érzések hevíteni fogják a lelkeket mindaddig, amíg a nép élni fog.

A népek eszmevilágán keresztül az államkormányzat mindenestre hamarabb eljut az állami élet megszilárdításához, mint egyes sovíniszta túlzók kardcsördtető iskolapolitikájával.

XXVII.

Kivonat

az erdélyi római katolikus Státusz 1925. május
14-én tartott rendkívüli közgyűlésének

Jegyzőkönyvéből.

Majláth Gusztáv Károly, erdélyi püspök az akadémiai templomban délelőtt 11 órakor bemutatott szentmise-áldozat végeztével a tárgyalandó ügy fontosságához mérten szép számban megjelent státuszgyűlési képviselők előtt a főgimnázium dísztermében a gyűlést a következő beszéddel nyitotta meg:

Mélyen tisztelt Státuszgyűlés!

Nagyon fontos oknak kellett lennie annak, amely arra birt, hogy ily rendkívüli, szokatlan időben, erdélyi egyházmegyéim papságát és hívő seregét e képviselőtestületben összegyűjtsen magam köré, hogy megoszthassák ők is velem főpásztori szívemnek nagy aggodalmát és a nagy felelősségnek terhét, amelyet talán sohasem éreztem annyira, mint most, amikor az a rettegett veszély fenyeget, hogy a velünk nemrég közölt iskolai törvénytervezet esetleges életbeléptetésével megfosztatnék Anyaszentegyházunk attól az ősi, veleszületett, s majdnem ezer év óta törvényben is biztosított jogától, hogy gyermekeit saját hitelvei szerint szabadon taníthassa és nevelhesse, és pedig saját anyanyelvén, hogy annál inkább átmenjen a gyermekek vérébe és szívébe az igazság, melyet megértének.

Végveszély fenyegeti Egyházunk féltett kincsét, fennmaradásunk biztosítékát, gyermekeink földi és földöntúli boldogságának zálogát: a hitvallásos iskolát.

Kitört itt is a harc, mely ma talán hevesebb, mint valaha, Krisztus Egyházának az emberiséget megmentő, a bűn fertőjéből kiemelő, szívét nemesítő és az egész társadalmat boldogító missziójával szemben. Egy nemzetközi áramlat százados

programjának megvalósulása ez, — melynek első állomása a hitvallásos iskola laicizálása, — nálunk is küszöbön áll, mert nap-nap után készül újabb merénylet százados iskoláink tovább működése ellen.

Nem elég, hogy tanárainknak és tanítóinknak — még a legöregebbeknek és legérdemesebbeknek is — kiszámíthatlan eredményű és sokszor lealázó vizsgálatoknak kellett magukat alárendelniök; nem elég, hogy tanulóink pedagógiaileg teljesen elítélendő, elhamarkodott rendeletekkel elcsigáztatnak és előmenetelükben gátoltatnak; a szülők újabb és újabb vizsgálati díjak fizetésével elviselhetetlen teherrel sújtatnak: mert az annyi hónapokon át oly gondosan titkolt törvényjavaslat elfogadása esetén, teljesen ki leszünk szolgáltatva a közoktatásügyi miniszter és főként közzei önkényének, akik minden igazságos ok mellőzésével, bármikor bármely intézetre kimondják a halálos ítéletet. Még törvény nem is lett a javaslatból és már is előre veti árnyékát: alaptalan intésekkel sujtják intézeteinket, sőt az intések mellőzésével, egyenesen bezáratásukat indítványozák az u. n. állandó tanácsnál, mely alighanem a közoktatási kormány engedelmes, végrehajtó közegének fog bizonyulni. Hogy egy néhány példával világítsam meg e szomorú megállapítást: Segesvárt megintik a teljesen megfelelő róm. kath. elemi iskolát, mert állítólag a nemzeti ünnep meg nem tartása által tüntetett az állam ellen, — holott bebizonyítható tény, hogy igenis megtartotta az ünnepet, fellobogózta az iskolát, résztvett az istentiszteleten. Kajántón teljesen jókarban van iskolánk, de mivel az államnak szüksége volna iskolahelyiségre, bezárással fenyegetik. A petrozsényi bányászhibek áldozatkészségéből fenntartott, szépen működő polgári fiúiskolát elvonják a nyilvánossági jogot anélkül, hogy e büntetésre — mely a szülők és tanulók igen nagy megterheltetésével jár — rászolgált volna. Csikvármegyének tisztán katolikus és magyar anyanyelvű közösségeiben: Csikjenőfalván és Tusnádon az államosított iskolákban görögkeleti vallású és csak románul tudó regátbeli tanító tanítja a mi katolikus székely gyermekeinket.

Katolikus gyermekeink derék szüleinek minden aggodalma és minden fájdalma összpontosul szivemben, ha azt a nagy erkölcsi kárt kell látnom, amit iskoláink erőszakos megfojtása maga után vonna. S az iskolabezárási szándék az utóbbi két hét alatt hozzám érkezett állami hivatalos iratokból is szomorú beigazolást nyert. S ezt annál inkább kell leszögezmem, mert valahányszor egy új katolikus iskola felállítását jelentettem be a közoktatásügyi miniszter urnak, mindig azt a választ kaptam tőle, hogy az új partikuláris iskolai törvény megjelenéséig új iskolát nem engedélyez, csak tisztán román nyelvűt; ugyanakkor pedig meg sem várva a törvény megszületését, mely a tervezet szerint egyébként még az eddig miniszterileg elismert

nyilvános jogu iskoláinkat is megszünteti, ha azok újabb keletűek, — számos iskolánkat a miniszter ur bezáratta, több elemi és polgári iskolánk bezárását pedig folyamatba tette. Megvallom, mélyen tisztelt Státusgyűlés, hogy nem tartottam soha szerencsétlenségnek, ha gyermekeinknek az életre nem adhatunk gazdagságot, s előkelő pozíciókat a társadalmi és politikai élet terén, de az mindig boldog megnyugvásomra szolgált, ha szilárd erkölcsi alapot tudtunk nekik az élet nehéz, küzdelmes útjaira kísérőül adni, melyet más intézetekben, úgy, mint hitvallásos iskoláinkban, meg nem kaphatnak. S mikor magunk körül az erkölcsi erők bástyáit minden téren amugyis meg-inogni látjuk, fájdalmas csodálkozással állunk meg a közoktatásügyi miniszter ur törvénytervezete előtt s kérdjük: miért kellett ezt az államfenntartó erkölcsi bázist alátámasztó nagy szellemi kincset, a hitvallásos iskolát ennyire megbénítani akarni?

Megfogyaokozott, sőt teljesen kimerült anyagi erőink fölsegítésére a törvénytervezetnek egy szava sincsen, s mikor a jogosan elvárható államsegélyt a hivek saját adományaikkal igyekeznek némileg pótolni, hogy önfeláldozó tanárainkat és tanítóinkat az éhhaláltól megmentse, még az egyházi iskolai adózást is nem egy helyt lehetetlenné teszik a közigazgatási közegek, kormányrendeletre hivatkozva.

Mi azonban kérjük a kormányt, és elsősorban a közoktatásügyi miniszter urat, ne engedje lábra kapni itt ebben az országban azokat a nemzetközi irányzatu romboló eszméket, melyek Krisztus Egyháza ellen esküdtek, s főcéljuknak tűzték ki a hitvallásos iskolák elleni könyörtelen harcot.

Midőn magunk körül államfelforgató, erkölcsrontó mozgalmak messzi viharának hideg szelét érezzük, ne utasítsa vissza a hazáját és nemzetét oly szenvedélyesen szerető közoktatásügyi miniszter ur azt a segítő jobb kezét, melyet ez új állam felé hitvallásos nevelőintézeteinkkel nyújtunk, s mutasson megértő jóindulatot iskoláink iránt, hisz be kell látnia, hogy ezekben az iskolákban él igazán a hit erőssége, az erkölcsös élet szépsége, a haza és a törvények szeretete, a trón tisztelete.

Nem alap nélküli tehát, mélyen tisztelt Státusgyűlés, a mi feljajdulásunk, melynek kifejezése a mi rendkívüli összejövetelünk. Mert e szokatlan közgyűlésünknek egyedüli célja az, hogy lássa a kormány és az egész világ, miszerint nem egyedül csak a püspök az, akinek a közoktatásügyi miniszter ur törvényjavaslatával szemben oly nagy aggodalmai vannak, hanem ezeket az aggodalmakat osztják vele paptestvérei épügy, mint nagyterjedelmű egyházmegyéjének minden rangu és rendű hivei is és vele együtt mindent megkísérelnek, hogy hitvallásos iskoláink zavartalan működését biztosítva, módosításainkat a kormány elfogadja és olyan javaslatot terjeszt a törvényhozás

elé, mely a kisebbségek zaklatott lelkét megnyugtató és megvigasztalni képes legyen.

Erre a szándékra kértük a vigasztaló Szent Lélek Isten segítségét s ennek reményében nyitom meg az Úr Jézus nevében, ki az ifjúság üdvét ránk bízta és tőlünk kéri számon, mai rendkívüli közgyűlésünket.

Következvén a napirend, Dr. Balázs András prelátus-kanonok, előadó a következő szövegű előterjesztést, illetve határozati javaslatot olvassa fel :

Mélyen Tisztelt Státuszgyűlés!

Az idők nehéz forgása nem enged pihenőt a népkisebbségi sorssal küzdőknek a mindennapi élet egyetlen vonatkozásában sem. A Gondviseléstől reánk mért feladat úgy látszik, napnap után nehéz küzdelmekkel kiérdemelni, kivívni azt a helyet, mely a népek elhelyezkedésében Anyaszentegyházunkat és fajunkat Isten akaratából, s a természet rendje szerint megilleti.

A lefolyt nehéz esztendő szakadatlan láncolatban zúditott reánk, a fennálló kormányhatalom részéről, oly intézkedéseket, amelyek próbára tették munkaerőnket s kitartásunkat, s amelyek alkalmat nyújtottak nekünk, hogy félreérthetetlen bizonyítékát nyujtsuk annak az eltökélt szent akaratnak, hogy a mai történelmi alakulatban is intézményeink és jogaink mellett rendületlenül kitartunk, hogy egyházunk és népünk jövő boldogulását biztosítsuk.

Ismeretese a közoktatásügyi kormány iskolai rendelkezései, melyekkel az utóbbi években iskoláink fennállását, főhatóságaink működését megbénítani, tanintézeteinket az édes anyanyelv művelésében korlátozni igyekezett; csak nemrég került a törvénytárba az ugynevezett érettségi vizsgálati törvény, melyet végső eredményében nem nevezhetünk másnak, mint arra irányuló törekvésnek, hogy a kisebbségi nemzedék elől az értelmi pályára jutás útja elzárassék.

Oly iskolapolitikának vagyunk szenvedő alanyai, amely az elméletileg és gyakorlatilag világszerte megbukott állami mindenhatóság nevében, az egységesítés s a konszolidáció jelszavával, hitvallásos iskoláink ellen hadat indított, holott a háboru vérzivatarra után a legtöbb államban az a felfogás érvényesül, hogy a népeket vissza kell vezetni a hitvallásos neveléshez, melynek legbiztosabb melegágya a hitvallásos iskola.

A mindent romanizálmi akaró állami mindenhatóság jegyében látott napvilágot Anghelescu közoktatásügyi miniszter legújabb törvényjavaslata is az ugynevezett magániskolákról.

Ez a törvényjavaslat már rég elővetette árnyékát a megelőző rendelkezésekben, melyeknek rendőri rendszabályok alá kényszerítő szelleme üli diadalát az új törvényjavaslatban is,

melyet hitvallásos iskoláinkra nézve, a maga kétértelműségével, de félreismerhetetlen megsemmisítő célzatával, végzetesnek kell tekintenünk.

A javaslat előzetes megbeszélésére a tervező miniszter Főpásztorunkat, a katolikus képviselőkkel és szenátorokkal egyetemben, folyó évi április 29-én Bucurestibe hívta tanácskozásra, anélkül, hogy megfelelő tanulmányozási időt engedett volna a javaslat beható megvizsgálására. Főpásztorunk időhaldékot kért, de ez nem adatott meg, a miniszter nyomban tárgyalatni kezdte a javaslatot az egybehívott ankétell. Minthogy a tárgyalás komolysága és a kérdések minden oldalu megvitatása ezzel cleve ki volt zárva, Főpsztorunk, valamint a többi magyar hitvallások képviselői, a tárgyalásról kénytelenek voltak eltávozni.

Ily előzmények után került a szenátus elé e hó 9-én csekély, szinfe jelentéktelen módosításokkal a törvényjavaslat, amelynek sürgös tárgyalását a szenátus mindjárt ki is mondotta.

A törvénytervezet megbízható szövegben rendelkezésünkre állván, módunkban állott azt katolikus iskoláink szempontjából vizsgálat tárgyává tenni. A vizsgálat az iskolák fennmaradása, valamint iskolai autonóm-jogaink, ideértve a püspöki jogokat is, szempontjából lesujtó eredményt mutat.

E törvénytervezet már címével is — „Magánoktatásról“ — elhomályosítja a hitvallásos iskolák jogcímét. Ilyeneknek létezését csupán a törvény 3-ik cikke teszi lehetővé, ahol burkoltan s elég homályosan az áll, hogy magán(Particular)iskolákat elismert jogi személyek akár egyénileg, akár kulturális társulatokba, akár egyházközségekre tömörülve, alapíthatnak.

A törvénytervezet rendelkezései:

a) Csaknem lehetetlenné teszik uj hitvallásos iskola létesítését, mivel a 2. szakasz szerint az iskola fenntartásához osztályonként 10, elemi iskoláknál összesen 30¹ növendék szükséges, ami csekély lélekszámu egyházközségekre lehetetlen. Ezenfelül a felállítás engedélyezése igen súlyos feltételek mellett csak a miniszter előzetes engedélyével történhetik (lásd. 4. §., 18. §.), a nyilvánossági jog megadása pedig teljesen a miniszter tetszésétől függ. (62. §.)

b) A törvénytervezet részben elkobozza létező iskoláink működési jogkörét, részben oly súlyos feltételekhez köti, melyek miatt bármely iskola rövidesen megszűnhet. Az összes magániskoláknak ugyanis 3 hónapon belül, a törvény kihirdetése után, a miniszternél igazolniok kell, hogy e törvény követelményeinek megfelelnek. (107. §.). E követelmények pedig az isko-

¹ A javaslat tárgyalása rendén e szám 20-ra mérsékelteztett.

lák térmértékét (18. §.), a tanulók létszámát (2. §.), a tanerők román nyelvi tudását, működési engedélyüket (15., 16. §§.), az iskola fenntartási forrásait (11. §.), a fizetést stb. illetőleg oly súlyosak s oly nehezen teljesíthetők, hogy, a hatóságoknak iskoláinkkal szemben tanusított elfogultsága mellett, bármely iskola könnyen beszüntethető. Ezen intézkedések különösen veszélyeztetik az 1918. december 1. óta felállított iskolák létét, melyekre a fenn előírt összes feltételek 3 hónapon belül igazolása vonatkozik. Habár kevésbé súlyos, de mindenesetre nyugtalanító az 1918. december 1. előtt is nyilvánossági joggal fennállott iskoláinkra nézve az, hogy 3 hónap alatt igazolniuk kell, hogy nyilvánossági joguk már 1918 december 1. előtt meg volt. (110. §.)

c) Az új törvény rendelkezései legnagyobb mértékben veszélyeztetik iskoláink magyar tannyelvét s ennek fokozatos elvesztésére, iskoláink teljes elrománosítására vezethetnek. Négy tárgyat minden iskolában román nyelven kell tanítani. (39. §.) A törvény szelleme szerint csupán a román nyelven való tanítás kötelező, az anyanyelv használata az elemi iskolákban és óvodákban csak lehetővé van téve (35. §.). E lehetőséget azonban maga a törvénytervezet kijátsza azáltal, hogy a gyermekek anyanyelvének megállapításában kétértelműséget hagy fenn és azáltal, hogy ezeknek saját tantervük nem lehet (40. §.), ekép az állami tantervvel az anyanyelv használata a minimálisra szorítható. Sőt a felállítható hitvallásos óvodákban is át van törve az anyanyelv használata, mivel naponta kötelező egy órai románnyelvi társalgás (47. §.), ha pedig ily magánóvodában román eredetű gyermekek is vannak (esetleg csak egy is), a tanítás román nyelven történik (47. §.). S minthogy az állami óvodákban a román nyelv a foglalkoztatási nyelv, a magyar kisedek anyanyelve s rajtuk keresztül az egész jövő nemzedék nyelve a legnagyobb veszélyben forog, különösen akkor, ha az egyház az állami óvodák mellett nem lesz képes megfelelő számban saját óvodát felállítani s fenntartani.

A középiskolákban szintén háttérbe szorul az anyanyelv használata a kétnyelvűségen kívül azáltal, hogy az V. osztályos felvételi vizsga és az érettségi vizsga tantárgyai csaknem kizárólag román nyelvűek.

A szerzetes rendektől vagy kongregációktól vezetett magániskolákban meg éppenséggel csak románul szabad tanítani (37. §.). Ez a katolikus nőnevelésben, tekintve, hogy a középfoku leányintézetek csaknem mind, az elemi leányiskoláknak pedig egy része szerzetesnők vezetése alatt áll, a magyar nyelv teljes kiküszöbölését jelenti; sőt veszélyt jelent kolozsvári főgimnáziumunk magyar tannyelvének, ahol kegyesrendi tanárok tanítanak.

d) A törvénytervezet végül az iskolák vezetésére vonatkozó

autonóm, illetve főhatósági jogokat csaknem teljesen kiküszöböli. Ugyanis az összes magániskolákat miniszteri felügyelet és ellenőrzés alá helyezi (5. §.). A hatóságok ez iskolákkal közvetlen leveleznek (6. §.), a tanulókat az állami fegyelmi szabályok alá rendeli, az iskolai egyesületeket (tehát a vallásos egyesületeket is) miniszteri jóváhagyástól teszi függővé (33. §.), az elemi iskolák tanulói államilag kinevezett bizottságok előtt kötelesek vizsgázni és pedig, ahol van, az állami iskolákban, — vizsgadíj-fizetés ellenében (51., 52., 53. §§.). A nem nyilvánossági jogu iskolák tanárait kivonja az egyházi főhatóság fegyelmi hatásköréből s a miniszter fegyelmi hatósága alá rendeli (84. §.). A magántanulókat kizárja a felekezeti iskolákból. (94—96. §§.).

e) Elzárja az iskolák fenntartási forrásait, egyrészt a külföldi hittestvérek segélyének elfogadását miniszteri engedélytől téve függővé (31. §), másrészt az államiakéval egyenlő fizetést írva elő tanerőink számára (30. §.) anélkül, hogy államsegélyről gondoskodna.

Ez annál súlyosabb iskoláinkra nézve, minthogy az iskola-fenntartó alapok birtokai kisajátításával gimnáziumaink elvesztették legfőbb fenntartási forrásaikat, elemi iskoláink fenntartását pedig egyházközségeinknek módfelett megnehezíti az, hogy a politikai községek kötelesek az állami népoktatási törvény értelmében (171., 174. §§.) az állami iskola felállítási és fentartási költségeit hordozni, amit megyei és községi hatóságok a lakosság megadóztatásával máris tulzott buzgalommal igyekeznek megvalósítani.

Határozati javaslat.¹

Az erdélyi róm. kath. státus közgyűlése megvizsgálván egyháza szempontjából az Anghelescu-féle „Magánoktatásról“ szóló, a szenátusban már tárgyalásra került törvényjavaslatot,

egyhangúlag megállapítja, hogy:

1. e törvényjavaslat lábbal tiporja a Krisztus anyaszent-egyháza tanítói küldetésén nyugvó iskolatartási jogát s megnehezíti, megakadályozza eziránti kötelessége teljesítését;

2. egy szűkebbkörű nacionális nevelési-eszményi kultúra állami monopolizálásával és összes állampolgáraitra való rákényszerítésével megakadályozza az egyetemes embernek, mint Isten gyermekei tesvéri közösségének krisztusi, vallás-erkölcsi kultúrával való szolgálatát;

3. keresztény nevelési eszmény híján szükségképen gyű-

¹E javaslat a további pontokkal együtt azonos a többi hitvallások (református, unitárius) közgyűlésén előterjesztett és elfogadott javaslatokkal, felségfolyamodványokkal. E javaslatról kezdve ezen okirat további nagy részét nem e könyv szerzője készítette.

lölködő ellentéteket, hatalmi erőszakot szolgál; a meglévő iskolák vezetését kiveszi az iskolafenntartó egyház kezéből, s ezzel iskoláink nevelésének hitvallásos szellemben irányítását a fenntartó egyházra nézve lehetetlenné teszi;

4. az anyanyelvű kultúra elnyomásával a kisebbségek gyermekeinek „ellopja a lelkét“ (N. Iorga) s ezzel elsorvasztani igyekszik egyházunkhoz való hűségüket;

5. a kisebbségek vagyoni leszegényesítése mellé társítja azok kulturális visszafejlesztését;

6. kijátsza a békeszerződések biztosította kisebbségi jogokat, különösen a párizsi 1919. december 9-iki kisebbségi egyezmény 9., 10., 11. cikkeit, s a gyulafehérvári határozatok azon alapelvét, hogy Romániában minden nép gyermekei saját tanítójuk által saját nyelvükön oktattatnak;

7. elkobozza egyházunk ősi iskolai autonómiáját, melyet évszázados törvényekben, nevezetesen az Approbata Constitutionokban lefektetett önrendelkezési jog alapján állandóan gyakorolt;

8. sok nyílt és rejtett ajtót tartogat a miniszteri önkény számára, melyeken keresztül a javaslat szelidebb rendelkezései is hatálytalaníthatók vagy félretolhatók; s végre

9. a javaslat törvényhozási előkészítése és tárgyalási módja is nélkülözi a kívánt alaposságot.

Ez alapon egyhangúlag kimondja, hogy:

a) A katolikus iskolák felállítására, fenntartására, azok vezetésére és kormányzására vonatkozó ősi autonóm-jogaihoz, melyeket nemcsak régi törvények, hanem a párizsi külön egyezmény 9-ik §-a is biztosítanak egyházunknak, rendületlenül ragaszkodik.

b) Óvást emel a magánoktatásról szóló törvénytervezet ellen, mely mind eme jogokat lábal tiporva, lényegében a nép-kisebbségi hitvallásos iskolák megsemmisítését célozza; a reánk bízott intézményekben rejlő ethikai értékeket, egyházunk szabadságát és emberi jogainkat gyökerükben támadja meg; ép ezért és a benne rejlő súlyos intézkedéseknél fogva, továbbá az állami népoktatási törvénynél, valamint a kormányzati intézkedéseknél fogva annak végrehajtását a státuszgyűlés egyházunkra nézve lehetetlenné látja.

c) Elismeréssel veszi helyeslő tudomásul, hogy az igazgatótanács, a többi magyar felekezetekkel együttesen, elnöksége útján, sürgősen felhívta a Nemzetek Szövetsége Főtanácsának figyelmét azokra a veszedelmekre, melyek egyházunk vallási, kisebbségi jogait — főleg a párizsi egyezmény 9., 10., 11. cikkeiben biztosítottakat, — megsemmisítéssel fenyegetik.

d) Az itt bemutatott és elfogadott petícióval fordul a román törvényhozás két házához és alázatos felségfolyamodvánnyal Ófelségéhez.

e) Utasítja az igazgatótanácsot, hogy a hazai törvények és nemzetközi szerződések adta jogok alapján alkalmas időben és módon orvoslást keressen sérelmeinkre, úgy általánosságban, mint egyes konkrét esetekben a Nemzetek Szövetségénél is.

f) Felhatalmazza az igazgatótanácsot, hogy ennek a támogatására alkalmas időben és formában egy kiáltvánnyal forduljon a világ népeihez, elsősorban katolikus hittestvéreinkhez, feltárva az itt megsemmisítésünkre irányuló törekvéseket s azokat szemben alkalmas védelmet kérve.

g) Amennyiben e javaslat lényeges kedvező módosítás nélkül emelkednék törvényerőre, egyházunk keresztény alázattal fogja ugyan hordozni a méltatlan szenvedéseket, de csak addig, míg a lelkiismeret kényszere reá nem diktálja, hogy „inkább kell engedelmeskedni Istennek, mintsem az embereknek.“ (Apost. csel.).

h) E történeti pillanatban pedig aggódalmakkal teljes szívvel felidézi atyáink küzdelmeinek, szenvedéseinek és áldozatainak drága emlékét s kifejezi azt a bizonyos reménységét, hogy Krisztus Urunknak Romániába szakadt magyar népe méltó lesz atyáihoz úgy a szenvedések hordozásában, mint áldozatok hozatalában és az Isten gondviselésébe vetett hitből merített erő és kitartás megmutatásában.

Isten legyen segítségünkre !

A státusgyűlés az általános helyesléssel meg-megszakított előterjesztést s az azzal kapcsolatos határozati javaslatot egyhangu lelkesedéssel elfogadja, magáévá teszi s a király Őfelségéhez a következő feliratot intézi :

Királyi Felség !

Alattvalói hódolattal járulunk Felséged elé, s kérjük, kegyeskedjék országunk lakosságának óhajtott nyugalma és békéje, az ország mindenek felett álló konszolidációja s kulturális előhaladása érdekében királyi akaratával megakadályozni, hogy az a törvényjavaslat, melyet Felséged kormánya a magánoktatásról a törvényhozás elé terjesztett, törvénnyé váljék.

Renkivüli okok, nemzeti létünket, ősi kultúránkat fenyegető, életbevágó kezdeményezések indítanak arra, hogy igazságot és védelmet a trón megértésétől, igazságosságától és bölcseségétől várjunk, reméljünk s kérjünk.

A törvényhozásnak mindamellett, hogy eddig sem tapasztaltunk kellő megértést nemzeti létünk és kultúránk megértésében, nincs az utóbbi évek iskolaügyi és törvényalkotásai között egy sem, amely annyira gyökerében támadná meg nemzetiségünk és kultúránk éltfáját, mint ez a törvényjavaslat. Ha ez a javaslat törvénnyé válik, az állandó békétlenségnek és nyugtalanságnak olyan magvait hinti el, olyan légkörét teremti meg,

amely útjában fog állani az állami konszolidálás, a lelkek megbékélése általunk is hön óhajtott és minden erőnktől telhetőleg munkált folyamatának. Nem lehet érdeke az államnak, s nem lehet ma már módszere az államkormányzás művészetének olyan törvények alkotása, melyek szembe szállnak az általános emberi haladás és az ittlakó népek békés együttélésének legelőkelőbb követelményeivel és nem lehet érdeke olyan törvényt alkotni, mely a Nemzetek Szövetségének védelme alá helyezett kisebbségi szerződést éppen leglényegesebb pontjaiban nyíltan és leplezetlenül megsérti. Ez a törvényjavaslat megsérti magát a román alkotmányt is, mert az abban lefektetett közbiztonsági alapelvekkel homlokegyenest ellenkező intézkedéseket akar életbeléptetni.

Megsérti a kisebbségi szerződést, mert a kisebbségek számára abban biztosított iskolaállítási és fentartási jogot a szándékolt engedélyezési eljárással teljesen illuzóriusá teszi, s merőben a miniszter hatáskörébe utalja azt, hogy egy iskolát engedélyezzen, vagy megtagadjon.

Megsérti a kisebbségi szerződést az a rendelkezés, amely megtiltja, hogy egyik kisebbség gyermekei a másik kisebbség iskoláiba járjanak. Önkényes és semmivel sem támogatható rendelkezés az, hogy a szerzetesi iskolák és iskolai kongregációk iskolái csak román tannyelvűek lehetnek.

A tervezetnek minden más hibát és sérelmet magában foglaló, maga után vonó, fundamentális és halálos veszedelmet reánk zúdító tévedése az, hogy e területen sok százados multtal dicsekedő, nagy érdemeket szerzett, régi felekezeti iskolákat lefokozza, egysorba helyezi a magániskolákkal és teljesen megfosztja autonómiájuktól.

A tervezet a kisebbségi iskolákat két tannyelvűvé akarja tenni, mikor kimondja, hogy román nyelven kell előadni a román nyelvet és irodalmat, Románia földrajzát, történelmét és alkotmánytanát. Ez a legnagyobb fokú és legflagránssabb sérelem, mert a kisebbségi egyezmény még arra sem ad jogot a kormánynak, hogy a kisebbségi iskolákban a román nyelv tanítását követelje, mert ez csak a kisebbségek részére felállított, nem román tannyelvű állami elemi iskolákra van kimondva, más iskolákra nincs, nemhogy a kettős tannyelvet megengedné.

Képtelen intézkedése a törvényjavaslatnak, hogy a kormány egyes jelenlegi magániskolákat államiakká változtathat, ha fentartói vagy a népesség kéri. Ez egy olyan veszedelmes pont, hogy ebbe belekapaszkodva, az összes kisebbségeket meg lehet fosztani az összes iskoláktól, csak a népességnek kell kérnie. Ismerjük a módját a közigazgatás menetének megfigyelése alapján, hogy lehet a népesség akaratnyilvánítását vezetni, irányítani és megmásítani.

A javaslat nyilvánvaló célja az, hogy a felekezeti iskolákat

lehetetlenné tegye s elérje azt, hogy a kisebbségi polgárok gyermekei is kizárólag az állam iskoláiban nyerjenek oktatást és nevelést. Ezt a célját azza! munkálja, hogy egyfelől megnehezíti új felekezeti iskolák létesítését és a meglevő ilyen iskolák működését, másfelől pedig a felekezeti iskolákba járó gyermekeket olyan hátrányos helyzetbe hozza az állami iskolákba járó gyermekekkel szemben, hogy a szülők megúnják az iskolázással kapcsolatos sok hátrányt, s gyermekeiket az állami iskolákba iratják be.

Elrendeli ez a törvényjavaslat, hogy az iskolák igazgatóságával nem felekezeti főhatóságaiik útján, hanem közvetlenül leveleznek a közhatóságokkal. Mit jelent ez a rendelkezés a gyakorlatban? Azt, hogy a felekezeti iskolák azután nem a főhatóságaiktól kapják a rendeleteket, melyek a rendelkezés, felügyelet, vezetés és ellenőrzés jogát foglalják magukban, hanem ezek kikapcsolásával olyan hatóságoktól, melyeknek rendelkezési joga csak az államtól fentartott iskolákra terjedhet ki. Jelenti a sok évszázad viharain keresztül megvédelmezett és fentartott egyházi autonómia teljes megsemmítését. Mert:

a törvényjavaslat a tannelv meghatározását kiveszi a fentartó felekezeti főhatóság hatásköréből. A levelezést hatóságokkal csak román nyelven engedi meg. Az összes regisztereket, anyakönyveket, katalógusokat kötelezően román nyelven rendeli vezetni. Felekezeti iskoláktól elveszi a diplomák kiállításí jogát. A felekezeti főhatóságtól megállapított tandíj csak a miniszter jóváhagyása után érvényes. A tanulókat ugyanazon fegyelmi szabály alá rendeli, mint az állami iskolaiak. Tantervet ugyan állapíthatnak meg magán középiskolák maguknak, de mi haszon lesz ebből, ha az eszerint végzett tanulóknak nincs joguk különbözeti vizsgálatra? Az V. osztályra felvételi vizsgálatot csak a saját maga tanulói részére tarthat egy felekezeti iskola. Az anyakönyvek két példányban állítandók ki, egyik az inspektorátus számára. Bizonyítványok melyek más iskolába való beiratkozás céljára állítatnak ki, csak úgy érvényesek, ha az illető inspektor is aláírta.

Szóval a felekezeti iskolákat fentartó egyházi főhatóságoknak rendelkezési, felügyeleti, vezetési és ellenőrzési joga teljesen megsemmisítettnek tekinthető, s nem marad egyéb mind ezekből, mint az anyagi teher, amely iskoláik fentartásával az egyházakra háramlík. A jogok és kötelezettségek egyensulya felbomlik: nem marad meg semmi joga a felekezeti főhatóságoknak; ellenben az iskolatartás egész terhe rájuk nehezedik. Pedig jog nincs kötelezettség nélkül és kötelesség nincs jog nélkül.

Királyi Felség! Kegyeskedjék a fennebbiekben vázolt panaszuinkat legmagasabb figyelmére méltatni, atyal szívével kiérezni sorainkból azt a fájdalmat, mely sziveinket eltölti e tör-

vényjavaslat törvényerőre emelkedésének már a gondolatára is. Ezek az iskolák 300—400 évesek; legtöbbje a 16. században keletkezett, azóta fejt ki kulturát terjesztő, lelkeket emelő és nemesítő áldásos működést. Amik ma vagyunk, ez intézetek, ez Alma Materek áldott, meleg és boldogító hatása alatt fejlődtünk azzá. Pusztán létünkön kívül elménknak minden gondolatát, szívünknek minden emelkedett érzését, akaratunknak minden nemes indításokat célzó megmozdulását, egész szellemi és erkölcsi mi-voltunkat ezeknek az intézeteknek köszönhetjük.

Esedezve kérjük, ne engedje meg ezeknek az Alma Matereknek megnyomorítását, tönkre tételét, hátrányos és ellenszenves megítélését vonva maga után a küföld részéről, ahol kellően tudják értékelni ilyen nagy múltú tanító és nevelő intézetek jelentőségét. Belső az országban pedig nem szolgálná a lelkek megnyugtatójának és lecsendesítésének, a kultúra haladásának és színvonala emelkedésének, az ország konszolidálódásának nagy érdekét.

Kegyessédjék a kormányt utasítani, hogy a törvényjavaslatot visszavonva, az iskolákat fentartó felekezeti főhatóságok bevonásával, véleményük meghallgatásával és figyelembevételével új törvényjavaslatot terjesszen elé.

Abban a reményben, hogy Királyi Felséged atyai szíve meghallgatja és megérti alázatos kérésünket s kormányát ennek értelmében utasítani fogja,

vagyunk alattvalói hódolattal és hűséggel :

Cluj-Kolozsvár, 1925. május 14-én.

az erdélyi róm. kath. státusgyűlés nevében

Gróf Majláth G. Károly

erdélyi püspök, elnök.

Báró Jósika Gábor

világi elnök.

XXVIII. a.

Tárgv: A római katolikus, református és unitárius hitvallások Genfben benyújtott iskolai sérelmeiről rövid összefoglalás.

A Nemzetek Szövetsége Magas Tanácsához

Genf.

Kapcsolatban a folyó évi május 6-án benyújtott kérvénnyel mellékelten bemutatjuk a kérvényező római katolikus, református, unitárius hitvallások pótbeadványát,¹ mely a benyújtott kérvény részletes indokolását, bővebb kifejtését tartalmazza; csatoljuk egyben kérvényezők rövid kísérő iratát is.

Legyen szabad alólírtaknak, mint a kérvényező hitvallások megbízottjainak, a most bemutatott részletes beadványt, az áttekintés megkönnyítése szempontjából, az alábbiakban lehető röviden összefoglalniok.

Mindenekelőtt leszögezzük új hazánk, Románia iránti teljes lojalitásunkat, hűségünket, melynek eklatáns bizonyítéka, hogy egyházfőink a békeszerződések ratifikálása után nyomban letették a hűségesküet s a lehetőség határai között minden tőlük telhetőt elkövettek, hogy hiveik között az új állam vezetői iránti tiszteletet, törvényei iránti engedelmesség szellemét terjesszék s ezzel a konszolidáció munkáját előmozdítsák. Levontuk a történelem tanulságait s jól tudjuk, hogy az események nem tőlünk s nem is egy állam kormányától függnnek; ahogy eddig tettük, ezután is becsületes alattvalók módjára akarunk beilleszkedni az új viszonyok közé, csupán azt kívánva, hogy államunk vezetői ezt nekünk lehetővé tegyék. Küzdelmünk iskoláinkért nem az állam, vagy törvényei ellen irányul, hanem jogos önvédelem fajunk és nyelvünk megmentésére; ez az önvédelem a törvény kereteit eddig se lépte át, ezután se fogja átlépni. Mi új hazánkban békét s népünknek boldogulást akarunk.

¹ „Mémoire supplémentaire...” (Lásd fennebb 26-ik oldalon.)

Egész tisztelettel, de a leghatározottabban tiltakozunk tehát az ellen a kormányhoz közel álló újságokban s közel álló személyek részéről hangoztatott vád ellen, mintha mi akár benn az országban, akár künn idegenben hazánk ellen izgatnánk s csupán meg nem engedett hangulatkeltés volna célunk. Az igazság az, hogy nemcsak a kérvényt benyújtó hitvallások, hanem — miként ezt bőven igazoljuk a pótbeadványban — az összes kisebbségek elégedetlenek a törvényjavaslattal; a kormány kisebbségi iskolapolitikája a legélesebb kritikában részesül az egész parlamenti román ellenzék részéről is. Ezen nem változtat berni meghatalmazott miniszterünk, Petrescu Commen úr akciója, ki a kérvény beérkezése után a székely-magyar vármegyék egyes községeit bejárta, hogy bizonyítékokat szerezzen, mennyire meg van elégedve népünk a helyzettel. Nem ismerjük kutatásai eredményét. Bátran állíthatjuk azonban, hogy a nép igazi gondolkodását nem lehet megtudni a község-házán, a hivatalos közegek közreműködésével; sem ez az eljárás, sem az ily módon szerzett bizonyítékok nem tekinthetők megfelelőeknek, s egyáltalán nem bírnak bizonyító erővel.

Miért jöttünk mi Románia magyarjai Genfbe? Bizony nem kis bátorság kellett hozzá. Igazolhatja ezt Petrescu Commen úr, ki az újságírók előtt kérvényünk kapcsán leadott, később letompított nyilatkozatával büntető törvényt akar hozni Románia külföldi rágalmazói ellen. Természetesen ezek mi vagyunk, kérvényező vallások. Nem jöttünk Genfbe, amikor egyházi és iskolai birtokainkat kisajátították, elidegenítve tőlünk fenntartó alapjaink javarészét; nem jöttünk, amikor a kormány a súlyos iskolai rendeleteket egyre-másra adta ki, amikor iskoláinkat egymásután zárta be s vette el azok helyiségeit. De most, amikor a tervezett új törvénnyel egész jövő, kisebbségi nemzedékek sorsát látjuk veszélyeztetve, ahhoz a hatalomhoz kellett fordulnunk, amely hivatva van minket jogaink birtokában megvédelmezni s hatalmában áll elhárítani rólunk a fenyegető veszélyt.

Ezek előrebocsátása után álljanak itt alábbi megjegyzéseink:

1. A panaszolt törvényjavaslatnak a szenátusban elfogadott szövege és a kérvény alapját képező szöveg között némi eltérés van. Ennek oka az, hogy a hitvallások május 6-án nyújtották be kérvényüket, amikor is a törvénytervezetnek csak korábbi, április 30-án közölt szövege feküdt előttük, tehát a közbeeső bizottsági tárgyaláson javasolt szöveget nem ismerhették, még kevésbé ismerhették a szenátus által elfogadott szöveget, mint későbbi keletűeket. Különben is e módosítások lényegtelenek. A szenátusban elfogadott hitvallásos szövegnek is csupán két pontja tartalmaz némi enyhítést: t. i. óvodákat ott is lehet felállítani, ahol állami óvoda van és iskolai díjak szedhetők a

miniszter engedélye nélkül is. Ebből a nem szándékos s különben sem fontos szövegeltérésből bizonyára nem lehet érveket kovácsolni a kérvényezőkkel szemben.

2. Megjegyezték kell tennünk a kormány iskolai statisztikájára is. E statisztika a külföld informálására mesésszámú magyar tannyelvű iskoláról beszél, úgy tüntetve fel, mintha ma több lenne a magyar iskola, mint amennyi volt a magyar uralom alatt. Ez a statisztika nem helyes. Akkor alkothatnánk hű képet a valóságról, ha a statisztika pontosan kimutatná: mennyi magyar tannyelvű iskolát vett át a román kormány 1919. év elején, ebből hány állami iskola lett román tannyelvűvé 1919–1925-ig, hány lett két nyelvűvé (magyar és román) és hány maradt magyar tannyelvűnek. Röviden leszögezhetjük, hogy tiszta magyar tannyelvű iskola Erdélyben ma egy sincs, mert az 1923–24. tanév óta minden iskolában négy tárgyat románul kell tanítani (román nyelvet és irodalmat, Románia történelmét, földrajzát és alkotmányát), eszerint az oktatás ma kétnyelvű. De ha ezen iskolákat mind magyar tannyelvű iskoláknak minősítenék is, akkor se valószínű, hogy ma annyi magyar tannyelvű iskola legyen, amennyi a magyar uralom alatt volt, azt állítani, hogy ma több van, ez meg éppen abszurdum.

Ellenkezőleg; mi egészen más statisztikával szolgálhatunk. Eszerint 1919-ben a román uralom a magyar uralomtól 5342 elemi iskolát, 117 polgári iskolát, 66 főgimnáziumot, 23 kereskedelmi iskolát és 35 elemi és polgári képzőt vett át. Ezen iskolák közül mintegy 2434 elemi iskolában, 109 polgári iskolában, 52 főgimnáziumban, 22 kereskedelmi iskolában és 24 elemi és polgári képzőben a tanítási nyelv kizárólag a magyar volt. A román uralom öt éve alatt a magyar kisebbség elveszített 2070 elemi, 123 polgári iskolát,¹ 46 főgimnáziumot, 27 kereskedelmi iskolát, 22 elemi és polgári képzőt.

Íme a romániai magyar iskolákra vonatkozólag két egymással ellentétes statisztika! Hol van az igazság a két ellentmondó statisztika között?

Minthogy kormányunkkal, miként a statisztikai kérdés is mutatja, az iskolákat illetőleg nehezen juthatunk megegyező álláspontra s minthogy az erdélyi ügyekről, különösen az iskolaiakról két egymással ellentétes információ áll a magas Tanács előtt, melyből a valóságnak megfelelő, tiszta képet csak helyszíni beható tanulmányozás után szerezhethetne a Tanács, mi a magunk részéről célravezetőnek tartanók a Tanácsból ad hoc

¹ A magyar kisebbségi hitvallások, hogy a román tannyelvűvé vált állami magyar iskolákat másokkal pótolják, 1918–1921. között 42 új polgári iskolát állítottak fel, amivel a magyar tannyelvű polgári iskolák száma 151-re emelkedett, de 1924 év végére már csak 28 maradt belőlük. A veszteség tehát 123.

3, vagy több tagú bizottság kiküldését, mely különösen az iskolakérdést, esetleg a többi kisebbségi kérdéseket is a helyszínen tanulmányozná.

A magas Tanács kisebb horderejű kérdésekben is küldött ki már ily szakbizottságot. Annál szükségesebb volna ez Erdélyben, ahol nem kisszerű részletügyekről, hanem népek sorsáról, boldogulásáról, egy egész ország konszolidációjáról van szó.

3. Új hazánkkal szemben honpolgári kötelességeinknek eleget akarunk tenni, másfelől azonban Isten és a népek előtti felelősség tudatában kötelességünk fajunk s nyelvünk fennmaradását biztosítani. E két irányú kötelezettség összhangba hozásából következik rendületlen ragaszkodásunk hitvallásos iskoláinkhoz; csak ezeket tartjuk alkalmasoknak arra, hogy ifjúságunkat e kettős feladat teljesítésére neveljék. A kisebbségi oktatást rendező törvénytől is e szempontok különösebb figyelembevételét kell kívánnunk. Meg kell jegyeznünk e ponton, hogy ily törvény, Románia nemzetiiségi jellegénél fogva sem készülhet egyik nyugati ország iskolai törvényei mintájára se; nyugaton az iskolai törvények csak egyfajú, egynyelvű alattvalókat tartanak szem előtt.

A párizsi kisebbségi egyezmény szerzői ebből a belátásból indulva ki, a külön egyezményt ugyanezen jogtörténelmi szemszög alatt alkották meg, biztosítva a vallási, faji és nyelvi kisebbségek jogait; jogokat, amelyeket a nemzeti élet e három tényezőjének fennmaradása érdekében szükségeseknek ítélték. Az egyezmény 9-ik szakasza megállapítja: „Azok a román állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi román állampolgárok. Nevezetesen hasonló joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.”

Ennélfogva a román kormány köteles a kisebbségi iskolatörvényben oly biztosítékokról gondoskodni, amelyek mellett a kisebbségek iskolalétesítési és fenntartási joga, az iskola tannyelve, autonóm vezetése és felügyelete nemcsak veszélyben nem forognak, hanem ellenkezőleg, határozott védelmet, erősítést nyernek. A békeszerződés alkotóinak jogfenntartó szándékát még nyilvánvalóbbá teszi a szerződés 11-ik pontja, mely iskolai és vallási kérdésekben a szász és székely községeknek helyi autonómiát kíván biztosítani. A párizsi külön egyezmény a fentiek szerint mintegy szentesítette az erdélyi kisebbségek egyházi és iskolai autonómiáját, melynek már előbb, szinte századokra visszamenőleg birtokában voltak. Románia, mikor szuverénitása az erdélyi területekre kiterjesztetett, ezt az autonó-

miát készen kapta; ehhez képest kormányának a hozandó iskolai törvénybe az iskolai önkormányzatot be kellett volna illesztenie, ami nem is lett volna nehéz az ezt biztosító magyar törvények korszerű alkalmazásával.

Ez azonban, habár maga Anghelescu miniszter a javaslat indokolásában elismeri a körvonalozott elvi álláspontot, valójában nem történt meg, sőt az egész javaslat hol nyíltan, hol burkoltan az iskolai autonómiát biztosító jogok megszüntetésére, lerontására tör. Pótbeadványunk idevonatkozólag részletes bizonyítékokkal szolgál.

A jelenlegi törvényjavaslat a maga egészében és részleteiben egyáltalán nem alkalmas iskolai jogaink védelmére, tisztelthen tartására, ellenkezőleg, szakaszai oly rendelkezéseket tartalmaznak, — bizonyos fokú iskolai abszolutizmust vezetve be, — amelyek az iskolafenntartó hitvallásokra nézve lehetetlenné teszik iskolai autonómiájuk alkalmazását iskoláik didaktikai irányításában és adminisztratív vezetésében. A törvénytervezet szelleme szerint az iskolák rendeltetése lenne az állami abszolutizmus és románizálás szolgálatába állani, kultúrhitvánjuk háttérbe helyezésével; a törvénytervezet ahelyett, hogy a műveltség megszerzését megkönnyítené a kisebbségeknek, azt minél nehezebbé igyekszik tenni számukra.

E törvénytervezet 116 szakasza oly rendőri szellemben szerkesztődött, amely mellett iskoláink állandó Scylla és Charibdis között fognak hanyódni; lehetetlen lesz hajótörés nélkül átmenniök, különösen, ha az iskolai állami hatóságok, miként az gyakran történik, ellenszenvvel kezelik ügyeiket. Ha a javaslat törvénnyé válik, ennek alapján a kormány, ha neki jöl-esik, 2—3 év alatt összes mai kisebbségi iskoláinkat becsukathatja, újak létesítését teljesen lehetetlenné teheti. Ez egyenlő volna Románia faji és nyelvi kisebbségei kultúrájának megsemmisítésével. Ismerve kormányunk eddigi iskolapolitikáját, sajnálatunkra ki kell jelentenünk, hogy ez a szándék nem áll távol a magániskolai törvényjavaslatától. Az utóbbi évek tapasztalatai eléggé megmutatták, hogy a kisebbségek kormányunk hatósági közegeivel szemben egészen védtelenül állanak.

És lehet-e érdeke a művelt Európának s magának Romániának, hogy Erdély sajátos kultúrája, melyet mindig a nyugati kereszténység elvei hatottak át s amely már a múltban annyi kiválóságot adott a művelt világnak, ez a kultúra, amely Erdély népeit sajátos puritán erkölcsében megtudta őrizni, most a pusztulásnak engedtessek át? Lehetséges-e, hogy ily kultúra éppen most induljon pusztulásnak, a világbéke égisze alatt, melynek fennkölt szerzői — maga Wilson — a népek önrendelkezésének proklamálásával, a kisebbségi jogok szerződéses biztosításával éppen a népek faji és nyelvi szabadságát, kultúrájuk szabad kifejlését akarták körülbástyázni?

E faji kultúra védelmét Erdélyben csak a hitvallásos oktatással látjuk biztosíthatónak. Szilárdan hisszük, hogy csak a hitvallásos iskolák őrzik meg itt a kisebbségek anyanyelvét s biztosítják a nyugati kereszténység nagy etikai és kulturális hatását a kisebbségi jövő nemzedék fejlődésére. Az állami oktatástól, sajnos, ezt nem remélhetjük, még abban az esetben se, ha az állam itt-ott magyar tannyelvű iskolákat tartana is fenn, nemcsak ma, hanem ezután is. Először nem biztos, sőt nem is valószínű, hogy a ma még magyar tannyelvű iskolák jövőben is magyar tannyelvűek lesznek; hisz már is kétnyelvűek a magyar nyelv háttérbe szorításával. Másodszor az oktatás szelleme az állami iskolákban egyáltalán nem alkalmas a faji öntudat megőrzésére, a nyugati kereszténység kulturális hatásának biztosítására. Pótheadványunkban részletesebben feltüntetjük anyanyelvünk veszedelmét (lásd XXIX., XXX., XXXI., XXXII. sz. mellékleteket).¹ E helyen példakép rámutatunk az ott felhozottakból a csíkmegyei „magyar tannyelvű” állami népiskolákra, ahol az 1924—25. tanévben 34 községben 34 állami iskolához 49 oly görög-keleti vallású tanerő volt az ókirályságból kinevezve, akik egyáltalán nem tudtak magyarul, holott e község lakói római katolikus vallású, tiszta székelymagyarok; sőt kinevezett a kormány e vármegye róm. kath. elemi iskoláihoz is, az egyházi főhatóság tudta és híre nélkül, 6 magyarul nem tudó görög-keleti tanerőt, akik közül azonban 5-en, látva, hogy céltalan az ottlétük, önként eltávoztak. Megjegyezzük mellékesen, hogy a magyarul nem tudó görög-keleti tanítók száma, kiket a kormány Csíkmegye állami és felekezeti iskoláihoz kinevezett, sokkal nagyobb annál, amelyet fentebb jeleztünk; ámde tartózkodunk oly adatok közlésétől, amelynek igazolására közvetlen bizonyítékaink nincsenek. A fennközölt adat egymagában is elég rossz ómen anyanyelvünk jövő sorsát illetőleg.

4. A törvényjavaslat indokolása régi magyar törvényekből keres bizonyítékokat annak igazolására, hogy e javaslat sokkal liberálisabb a mai kisebbségekkel szemben, mint aminő a magyar törvény volt az akkori kisebbségekkel szemben. Ezzel a módszerrel szemben áll az a tény, hogy a mai Románia kisebbségeinek jogi helyzete és a régi magyar királyság kisebbségeinek jogi helyzete között lényeges különbség van. Teljesen mellőzve a régi magyar királyság kisebbségeinek történelmi fejlődését, csupán annyit jegyzünk meg, hogy az akkori kisebbségek helyzetét csak benső törvényhozás rendezte; Magyarországot e tekintetben semmiféle nemzetközi egyezmény nem kötötte; az ország törvényhozóinak humánus gondolkodása volt az egyetlen forrása azon jogoknak és szabadalmaknak, melye-

¹A Genfben benyújtott „Mémoire supplémentaire...” mellékleteiről van szó.

ket a kisebbségek Magyarországon (alaptalanul akarják egyesek az ellenkezőt elhíttetni) élveztek. Ám a mai Románia kisebbségei nemzetközi szerződések védőszárnyai alatt állanak; Románia ünnepélyesen kötelezte magát e szerződések megtartására. Habár tehát kétségen felül áll, hogy Románia köteles kisebbségeinek sokkal szélesebbkörű jogokat biztosítani, mint azok a jogok, melyeket a magyar törvények biztosítottak, mi mégis ünnepélyesen kijelentjük a Nemzetek Szövetségének magas Tanácsa előtt, hogy teljesen meg leszünk elégedve, ha kormányunk az új törvénybe a régi magyar iskolatörvényeket egész terjedelmükben beiktatja, feltéve, ha gondoskodik arról is, hogy e törvények igazságosan hajtassanak végre.

Fölöttébb kell különben sajnálnunk, hogy a törvénytervezet indokolása a magyar uralom alatt a kisebbségekkel szemben állítólág elkövetett jogtalanságokra támaszkodik, a legsötétebben színezve ki azokat; ez a módszere az indokolásnak ugyanis az olvasóban — bizonyára tévesen — azt a látszatot keltheti, hogy a törvénytervezetet mai alakjában nem annyira a kultura szükségletei sugalmazták, hanem inkább politikai és pedig revanche-politikai szempontok.

(A Genfben benyújtott eredeti előterjesztés a továbbiakban a törvénytervezet részletes elemzésével foglalkozik. Minthogy e részletezés teljesen egyezik e sorok írójának 1925 május 14-iki státusgyűlési előterjesztésével,¹ ezért rövidség okából e helyen mellőzöm; csupán az irat befejező részét közlöm, amint következik.)

Befejezésül még csak annak a meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a magas Tanács előtt bizonyára nyilvánvaló a romániai kisebbségek válságos helyzete, főleg az iskolapolitika miatt. Csaknem 7 évi küzdelem és szenvedés után határozták el végre magukat arra, hogy oltalomért a Nemzetek Szövetségéhez fordulnak. Ez a lépés annál nehezebb nekik s ckép a helyzet komolyságát annál inkább mutatja, minthogy a kormány egész hivatali s egyéb felkészültséggel minden lehető elkövet, hogy a világgal elhitesse, hogy az erdélyi kisebbségeknek nincs okuk panaszkodni.

Záradékkul legyen szabad utalnunk Anglia illusztris külügyminisztere, Chamberlain őexcellenciájának a magas Tanács folyó évi márciusi ülésében a bulgár kisebbségi szerződés tárgyalása alkalmával mondott megnyugtató kijelentéseire: „A kisebbségi szerződésekben foglalt kötelezettségek épp oly önkéntesek és becsületesek, mint a Nemzetek Szövetsége okmányának aláírása. Ebben a kérdésben nem ismerhetjük el a család egoizmus jogát.“

Látva a magas Tanácsnak ily emelkedett gondolkodását,

¹ Lásd XXVII. sz. okírat.

erős a bizalmunk, hogy becsületes szándékkal beadott jogos panaszunk kellő méltánylásra talál s megfelelő elintézésben fog részesülni. Ily elintézés nagyban hozzájárulna a kisebbségi iskolakérdés jogtisztelő rendezéséhez, ami a felzavart kedélyeket megnyugtatóná s siettetné országunk óhajtott konszolidálását.

E nagyfontosságú kérdés részleteit illetőleg utalunk pót-beadványunkra (*Mémoire supplémentaire*), kérve a beadvány révén egybefoglalt kéréseink különös figyelemreméltatását.

Amennyiben a magas Tanács az iskolai kérdést illetőleg bővebb tájékozódást látna szükségesnek, kérjük egy szakbizottság kiküldését, mely legalább is 3 nemzet képviselőiből alakulna s amely a helyszínére kiszállva hivatalosan győződne meg a helyzetről. Tisztelettel kérjük még, ha szüksége mutatkozik, a hágai nemzetközi bíróság döntését arra vonatkozólag, hogy a román kisebbségi iskolajavaslat megegyezik-e a párizsi kisebbségi szerződéssel, avagy azzal ellentétben áll.

Genf, 1925 szeptember 5-én.

az erdélyi hitvallások kiküldötteinek nevében:

Dr. Balázs András s. k.
prelatus-kanonok.

Tárgy: Jelentés ¹ az erdélyi róm. kath. Státus, a református, unitárius hitvallások által a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott emlékiratról.

Méltóságos Igazgatótanács!

A kormány „Magániskola“-törvényjavaslatában rejlő veszély elhárítására igazgatótanácsunk, a többi hitvallások vezetőivel együtt, minden tőle telhetőt megtett. Mihelyt a törvényjavaslatot a közoktatásügyi miniszter a szenátus elé terjesztette, sürgőnyleg kértük Bratianu miniszterelnököt és a szenátus elnökét a tárgyalás elhalasztására (május 12.).

Mínthogy ez nem történt meg, a róm. kath., ref., unit. hitvallások nevében nyilatkozatot terjesztettünk a szenátus elé, melyet Pál István, prelátus, szenátor úr a szenátusi tárgyaláson felolvasott. A javaslatot a szenátus a kormány szorgalmazására május 15., 16., 18., 19. napjain letárgyalta, lényegtelen módosításokkal elfogadta. A státusgyűlésről a szenátusi tárgyalásokra főpásztorunknak Nagy Károly ref. püspökkel együtt tett azon kísérlete, hogy a törvényjavaslat csak a magániskolákra korlátoztassék, a hitvallásos iskolák jogviszonya pedig külön törvénnyel rendeztessék, nem vezetett eredményre.

A javaslat szenátusi megszavazása a veszélyt fenyegetőbbé tette a kisebbségi hitvallásokra nézve. Ha ugyanis a javaslat a kamara elé kerül s a kamara lényegesebb módosítások nélkül — amitől joggal lehet tartani — megszavazza, iskoláink oly törvényes rendszabályok alá kerülnek, melyekkel szemben azoknak megvédése — nem is szólva iskolai autonóm-jogainkról — roppant nehéz, vagy éppen lehetetlen lesz.

A javaslat szenátusi tárgyalását megelőző napon, május 14-én státusunk rendkívüli közgyűlést tartott, melyen tiltakozva az iskolajavaslat ellen, egyben helyeslő tudomásul vette igazgatótanácsunknak a Nemzetek Szövetségénél tett lépését, melynél fogva a többi magyar hitvallásokkal együtt beadványban

¹Előterjesztette e sorok írója az erd. róm. kath. státus igazgatótanácsa ülésén.

hívtuk fel a Nemzetek Szövetsége¹ figyelmét azokra a súlyos veszélyekre, melyek az új iskolajavaslat kapasan az egész kisebbségi iskolaügyet, ellentétben a párizsi kisebbségi egyezményel, fenyegetik. A státusgyűlés ezenfelül utasította igazgatótanácsunkat, hogy a hazai törvények és nemzetközi szerződések adta jogok alapján ezután is orvoslást keressen sérelmeinkre a Nemzetek Szövetségénél, esetleg a népek közvéleményénél.

Ezek a körülmények arra indítottak bennünket, hogy a többi hitvallásokkal együtt, a május 6-án már benyújtott kérvényünk kiegészítésekép, pótbeadvánnyal folyamodjunk a Nemzetek Szövetségének Tanácsához, amelyben részletesebben kifejtünk és indokolnók a májusi kérvényt. A pótbeadvány elkészítésében mind a három hitvallás kivette a maga részét, s az több heti megfeszített munka után elkészülvén, a beadványnak képviselőkkel benyújtását határozták el. A beadvány benyújtására kiküldötte a három hitvallás (kath., református és unitárius) dr. Balázs Andrást, státusunk előadóját, dr. Balogh Arthur ny. egyetemi tanárt és gr. Teleky Arthur birtokost, ki azonban közbejött akadályok miatt nem utazhatott Genfbe, de Genfbe jött Ugron István, a Magyar Párt elnöke is, hogy az egyházak kérvényét támogassa.

A francia nyelvre fordított pótbeadványt a kiküldöttek Genfben nyomtatták ki. Minthogy a terjedelmes munkát fordítása és nyomása több időt igényelt s közben szeptember 2-án a Nemzetek Szövetségének őszi ülészaka kezdetét vette, dr. Balázs előadó kétizben kért írásbelileg haladékok a pótbeadvány benyújtására a Nemzetek Főtanácsa titkárságánál; ezenfelüli kivonatot¹ készített a pótbeadványból, melyet a kiküldöttek nevében, a főtitkárság előzetes tájékozására s időhaladék kieszközlése szempontjából, szeptember 7-én benyújtott. Végre a pótbeadvány nyomtatása elkészülvén, dr. Balázs András előadó dr. Balogh Arthur másik kiküldöttel szeptember 17-én annak első díszpéldányát 10 közönséges példánnyal — és szeptember 18-án még 100 közönséges példányt — a Nemzetek Szövetsége Tanácsánál a főtitkársági hivatalban elhelyezte s arról a főtitkárságtól, Kolban Erik főtitkársági igazgató aláírásával elismervényt kapott. Egy-egy példányt, összesen 10-et, elhelyeztünk a Nemzetek Szövetsége tanácsát alkotó 10 állam képviselőténél, nevezetesen Brazília, Nagybritania, Franciaország, Olaszország, Spanyolország, Uruguay, Belgium, Japán, Csehszlovákia és Svédország képviselőinél.

A terjedelmes pótbeadvány címe franciául „Mémoire Supplémentaire à la pétition adressée par les Représentants légaux des Églises minoritaires hongroises, catholique-romaine

¹ Kivonat a XXVIIIa. okiratban.

réformée (calviniste) et unitaire en Transylvanie au Conseil de la société des nations au sujet du projet de loi concernant l'enseignement privé Genève 1925". Magyarul: „Pótemlékirat a kérvényhez, melyet az erdélyi magyar kisebbségi róm. kath., református és unitárius hitvallások a magánoktatásról szóló törvényjavaslatra vonatkozólag a Nemzetek Szövetségének Tanácsához benyújtottak“.

A pótbeadvány — nevezzük pótemlékiratnak — rövid tartalmát az alábbiakban ismertetem.

Az emlékirat két főrészből áll. Az első f:rész 3 főpontban az emlékirat szövegi részét képezi. E rész 1-ső főpontja elősorolja azon körülményeket, melyek között a május 6-iki kérvény és ezen pótemlékirat benyújtása történt. E körülmények: az első beadvány nagyon sürgős volt s amiatt nem lehetett kimerítően előterjeszteni az indokokat és melléleteket; a hitvallások a törvényjavaslat tanulmányozására haladékot kértek a kormánytól, de nem kaptak megfelelő időhaladékot; továbbá az eredeti törvényjavaslaton történtek ugyan módosítások, de azok lényegtelenek; a kérelmezők valóban törvényes képviselői az egész magyar hívő népnek; a magyar egyházi iskolákkal szemben sokkal kíméletlenebb a kormány bánásmódja, ami egyben megmagyarázza a magyar egyházak lépését; a szenvedett sok iskolai sérelemmel szemben is hasztalan próbálták az egyházak a jogorvoslat keresését. Bukarestben, s különösképp Anghelescu miniszterrel közvetlen a törvényjavaslattal kapcsolatban igyekeztek megegyezésre jutni, de kénytelenek voltak a tanácskozásokat félbeszakítani. Továbbá a törvényjavaslat szenátusi tárgyalása alatt, az egyház és a Magyar Párt képviselőin kívül, a szász egyház püspöke, sőt román részről Daian Illés is felszólalt a javaslat ellen és végül az egyházak kérvényeikkel nem izgatni akarnak Románia ellen, hanem törvényes jogaitak törvényes eszközökkel védelmezik.

A második főpont alatt előadja az emlékirat a magyar hitvallásos iskolák jogtörténelmi helyzetét, kiemelve azt a bánásmódot, melyben az uralom változása óta, főleg pedig a liberális kormányzás alatt részesültek. És pedig: röviden érinti, hogy a magyar iskolai törvények de jure ma is érvényben vannak Erdély területén, az állami iskolázás tulajdonkép csak mintegy 50 éves Erdélyben, a hitvallásos oktatás faji szempontból magyarokra, szászokra és románokra nézve különös faji jelentőséggel bírt mindig s ily jelentőséggel bír ma a magyarságra nézve, e jelentőségét egy magasabb szempont, a vallás-erkölcsi nevelés, még inkább kiemeli. Rámutat az emlékirat a párizsi külön egyezmény alapján az erdélyi hitvallásokat megillető autonóm és iskolafenntartó jogokra. Ezek után röviden érinti az uralomváltozás óta szenvedett sérelmeket: a felsőbb magyar oktatás teljes eltörlését, a magyar nyelvű állami iskolák bezárását,

mely szükségessé tette ezek helyébe a hitvallásos iskolák felállítását, amire a Consiliul Dirigent iskolapolitikája lehetőséget nyújtott. Érinti a Consiliul Dirigentet követő kormányok támadó magatartását a kisebbségi vallások iskoláival szemben: az elemi iskolai épületek elvételét, melyeket a magyar állam használatra engedett át, a bezárt hitvallásos iskolák számát, az indokokat, melyekért bezárattak, vagy megszűntek az iskolák (engedély hiánya, az iskolahelyiség hiányai, a román nyelv nem tudása, más vallású tanulók beírása stb.); a sérelmes nyelvű rendeleteket és egyéb sérelmes intézkedéseket (miniszteri engedély tanerők alkalmazásához, tanerőink kötelezése román nyelvi vizsgára); abszolváló vizsgálatokból származó zaklatásokat, magántanulók eltiltását; egyes iskolák ellen alkalmazott jogtalan rendszabályokat, az iskolákat ért anyagi károkat, épületek elvételét, az iskolai ingatlanok kisajátítását, hívóink iskola-fenntartó erejének csökkentését, utal a statisztikai visszaesésre a legutolsó évek iskolapolitikája következtében, a magyar nyelvű állami iskolák fokozatos elromanizálására, az államsegély megvonására a magyar egyházi iskoláktól, az állami népoktatásból és a baccalaureatusból származható veszedelmekre.

Az első főrész 3-ik főpontja előadja az úgynevezett magánoktatásról szóló törvényből származható veszélyeket és az abban foglalt jogsérelmeket, tekintettel a párizsi kisebbségi egyezményre. Leszögezi, hogy, mivel az alkotmánytörvény nem gondoskodott a párizsi egyezményben foglalt kisebbségi jogok biztosításáról, a külön részlettörvények feladata ezen jogokat részletesen felsorolva biztosítani. Ekép a felekezeti oktatást s az erre vonatkozó jogokat az iskolatörvénynek nemcsak meg kellene védenie, hanem jogbiztosítékokkal körül kellene bástyáznia. Ámde az Anghelescu-féle iskolajavaslat nemcsak meg nem védi a felekezeti oktatást és az egyházak iskolai autonóm-jogait, hanem azokat vagy elhomályosítja, vagy teljesen eltörli. Nevezetesen veszélyezteti az egyházaknak nemcsak újabbi, hanem régebbi iskoláit, megszünteti az egyházaknak saját iskoláik didaktikai irányítására vonatkozó jogait, megnehezíti, sokban lehetetlenné teszi azoknak erkölcsi irányítását is. Megfosztja a kisebbségi iskolákat a saját tannyelv szabad használatától, két-nyelvűvé téve az oktatást. Az iskolák fenntartási forrásai és lehetőségei tekintetében súlyos, sokban legyőzhetetlen nehézségeket támaszt.

Az emlékirat e szövegi része 4 pontba foglalt kéréssel fejeződik be: Kérjük a Nemzetek Szövetségének Tanácsát, hogy: ha szükségét látja, kérjen jogi véleményt a Nemzetközi Bíróságtól a törvényjavaslatban foglalt jogsérelem tárgyában; állapítsa meg, hogy a kisebbségi egyezmény 9. és 11. §-ai alapján az egyházakat az iskolai autonómia joga megilleti; járjon közbe a román kormánynál, hogy ez törvényhozásilag biztosítsa az egy-

házak iskolafenntartói jogait s mind ama jogokat, melyek az iskolák vezetése, kormányzása, igazgatása, a tannyelv, tanterv, tankönyvek stb. megállapítása tekintetében megilletik; végül intézkedjék az elvett iskolai ingatlanok, épületek, kisajátított birtokok visszaadása, vagy ha ez nem lehetne, megfelelő kártalanítására nézve.

Az emlékirat második főrésze tartalmazza az első főrész bizonyítékaul szolgáló adatokat, okmányokat, mellékleteket, bizonyítékokat, összesen 36 főmelléklettel s néhány al melléklettel.

Ki kell emelnem e helyen, hogy az emlékirat élére Genfben rövid kísérő iratot helyeztünk, s ebben arra kértük a Nemzetek Szövetségének Tanácsát, hogy addig is, amíg a behatóbb tanulmányozást igénylő ügy tárgyalás alá kerül, hasson oda kormányunknál, hogy a státusquo ante 1924, vagyis az 1923. évi 100.088 és 100.090 sz. közoktatásügyi miniszteri rendeletek előtti állapot állíttassék vissza.

Felemlítem még, hogy a magyar lutheránusok szintén csatlakoztak a beadványunkhoz; az erre vonatkozó két eredeti iratot tehát szintén mellékeltek.

A genfi tartózkodás nemcsak az emlékirat és tartozékai benyújtásánál fogva bír jelentőséggel, hanem az ott folytatott megbeszélések és egyéb eseményeknél fogva. Ezek között mindenestre legjelentősebb tisztelgésünk Duca külügyminiszter úrnál, ki a román delegáció feje volt a népszövetségi gyűlés alkalmából. A miniszter elé Ugron István vezetett bennünket. A fogadás a miniszter részéről udvarias volt s alkalmat nyújtott némi megbeszélésekre is. Minekutánna Ugron István ismertette a miniszternél genfi útunk célját, amely semmiesetre sem hangulatsinálás Románia ellen, hanem inkább iskoláink védelme, a miniszter egyebek mellett kifejezést adott annak, hogy az egyházak Bucarestiben többet érhetnek el, mint Genfben. Ezzel szemben rámutattam, hogy az egyházak immár csaknem hetedik esztendeje, hogy Bucarestiben próbálják jogaik védelmét, sérelmeik orvoslását, de hasztalan. Hangsúlyoztam, hogy nekünk nem passzió Genfbe jönni védelemért, hanem ultima ratio. Sokkal jobb szeretnők, ha Bucarestiben elintézhetnők panaszainkat. Majd a miniszter úr felhozta, hogy mi az előzetes törvényjavaslatot használtuk fel kérvényünknel s nem azt, melyet a közoktatásügyi miniszter úr a szenátus elé terjesztett, s amelyet a szenátus is továbbmenőleg módosított. Ezzel szemben jeleztem, hogy a kérvény csak azon szöveg alapján készülhetett, amelyet ismertünk, amely t. i. április 30-án közzétett. Az azután módosított szöveget a hitvallások a rájuk nézve sürgős kérvény benyújtásakor nem ismerték s nem is ismerhették. Különben is — mondtam — a szenátusban elfogadott törvény szövege az előzetes javaslat szövegén javunkra nem eszközölt

lényeges módosításokat, csak két pontban némi enyhítést; abban, hogy óvodákat is állíthatunk, ahol állami óvoda van és abban, hogy iskolai díjakat miniszteri engedély nélkül is szedhetünk. A miniszter úrral szemben Ugron hangsúlyozta, hogy nyelvünkért és fajunkért küzdünk, s ezért inkább meghalunk, semhogy nyelvünket elhagyjuk s fajunkat romanizálni engedjük. A miniszter élénken tiltakozott az ellen, mintha a kormánynak, akár Anghelescunak is, ily szándékai volnának. Lehetetlennek is tart oly kormánypolitikát, mely a több, mint másfélmillió magyarságot románosítani akarná. Itt rámutattam arra a pedagógiaiilag is súlyosan kifogásolható tanügyi különlegességre, hogy amikor a magyar tanulók anyanyelvükön kívül négy nyelv tanulásával vannak terhelve, s emellett még négy más tárgyat idegen nyelven kénytelenek tanulni, a tanulmányi eredménytelenség kikerülhetetlen. Felemlítettük az államsegélyt, rámutatva a szász és német iskolák államsegélyére. A miniszter ezzel szemben e segélyezést rendkívülinek mondotta s hangsúlyozta, hogy a magyarok is legyenek lojálisok, mint a szászok, kik nemcsak tárgyaltak a miniszterrel az iskolai javaslatról, hanem a szenátusban azt meg is szavazták. A miniszter ezen állítását a megszavazásról szabatosan nem bírtuk megcáfolni, ellenben rámutattunk, hogy a szászok ép oly elégedettek, mint mi; igazolja ezt Schullerusnak szenátusi felszólalása az iskolaügyben és lapjaiknak elégedetlen cikkei.

A csaknem egyórás beszélgetés után a miniszter barátságosan búcsúzott, s kijelentette, Ugron felé fordulva, hogy ajtaja mindig nyitva áll előtte.

Ezekután felmerülhet az a kérdés, minő kilátásaink lehetnek beadott kéréseink sorsát illetőleg. Erre a válasz nem könnyű, mivel az ügy elintézését igen sok s széjjelágazó szempont befolyásolja. Mindenesetre mérvadó a politikai szempont, amelynek alakulásai kiszámíthatatlanok. Különösen ha figyelembe vesszük, hogy kormányunk a maga álláspontjának erősítése érdekében se fáradságot, se egyebet nem kímél a sajtónak s a mérvadó tényezőknek maga mellett, s ellenünk hangolására. További figyelemreméltó szempont bizonyos idegesség, mely a Nemzetek Szövetségének egyes tényezőjénél a kisebbségi kérdéssel szemben észlelhető s amelyet a kisantant nem késik ügyesen kibasználni a kisebbségek ellen.

Az ügy elintézése formailag, miként fenn érintettem, a Conseil, vagyis a Tizek Tanácsa elé tartozik, ahová a hármas bizottság viszi be, melynek a kérvényt a főtitkárság kiosztotta. Elsősorban tehát azon függ ügyünk sorsa, hogy a hármas bizottság elég súlyosnak fogja-e találni arra, hogy a Tizek Tanácsa elé vigye és azon, hogy minő véleménnyel terjeszti elő s viszont a Tizek Tanácsában mikép lesz tárgyalva, ha oda kerül. Minthogy e Tanácsban a panaszló kisebbség szóhoz nem

juthat, ellenben az érdekelt állam képviselője egész fegyverzet-
tel vonulhat fel a kisebbségi kérvény ellen, ez a tárgyalási mód
a kisebbségi ügyek teljesen igazságos elintézését nagyban meg-
nehezíti. E körülmények némi tájékozásul szolgálhatnak a mi
kérvényünk sorsát illetőleg is.

Mindazonáltal e hátrányos körülményekkel szemben pa-
naszunk alapos volta, igazságunk ereje útát kell, hogy törjön
politikán és minden ügyeskedésen keresztül a Nemzetek Taná-
csának igazságérzetéhez. Némikép előnyösnek kell magunkra
nézve tekintenünk, hogy az ügy nem került az őszi ülészakon
napirendre; idejük s módjuk lesz tehát a Tanács tagjainak ké-
résünket behatóan megismerve, annak alapos voltáról meggyő-
ződést szerezni.

Genfi lépésünk a Nemzetek Szövetségénél mindenestre
lökést adott a kisebbségi kérdés komoly mérlegelésének s re-
mélni lehet, hogy a kisebbségi kérdés mindaddig szőnyegen
marad, amíg valamelyes megnyugtató megoldást nem találnak
az arra hivatottak. Ha egyéb nem, ez is megérdemli az erdélyi
hitvallások küzdelmével járó fáradságot. A genfi lépés tehát
nem volt felesleges, nem volt haszontalan, az fölöttébb szük-
séges volt.

Ha házaink ablakából töpörödötteen, csüggeteg lélekkel les-
sük a fejleményeket, kevés, vagy semmi jót se várhatunk. De
ha a megkezdett munkát eréllyel, körültekintéssel, lankadatla-
nul tovább folytatjuk, Isten velünk lesz becsületes küzdelmünk-
ben: iskoláinkra, népünkre, fajunkra jobb jövő virrad.

Kolozsvár, 1925 október 10-én.

XXVIII. c.

Tárgy: Rövid ismertetése¹ a román kormány 1925. december 1-én kelt emlékiratának, melyet az erdélyi magyar kisebbségi hitvallások pótbeadványára válaszul a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott.

A királyi kormány nem követi az 1925 szeptember 15-iki kérvényezők példáját, sem a szellem, sem a betűre nézve. Ennél fogva nem válaszol a célzatos állításokra és kikerül minden polemiciát . . .

Mellőzi a nyelvezeti kisíklásokat, a nem szabatos kijelentéseket és a rosszindulatú insziunációkat, melyekkel ők dolgoznak egészen más célból s nem az igazság kereséséért, az igazságosság megvalósításáért.

Ezt annál szívesebben teszi, minthogy a folyamodvány egyes aláírói beismerné tévedésüket, részint előszóval, részint írásban kifejezték előttük (kormány előtt) sajnálkozásukat.

A.

Elvi kérdések:

I. Romániai kisebbségi polgárok nem kivételes polgárok.

A kisebbségi egyezmény 9. szakasza nem alkot kivételes polgárokat, akiknek privilégiumaik vannak az ország többi polgáraival szemben.

II. A kisebbségi egyenlőség az állammal iskolai kérdésekben.

A kisebbségek úgy képzelik, mintha joguk volna feltétlenül teljesen független iskolákat alapítani külön programmal, anélkül, hogy törődnének a nevelés és tanítás ama minimumával,

¹ Előterjesztette e sorok írója az erd. román. kath. státus igazgatótanácsa ülésén.

melyet az állam igényei kívánnak; szabadjon nekik a szükséges ismeretek minimumát előírni, mégis minden tekintetben iskoláik egyenlők legyenek a nyilvános (állami) iskolákkal.

III. Állami ellenőrzés. Ez a jog következő alkatrészekből áll:

1. A közegészségügyi feltételek ellenőrzése, az iskolai helyiségek megfelelő voltának ellenőrzése.

2. Az iskolai intézmények erkölcsi feltételeinek ellenőrzése.

3. A tanító-személyzet alkalmazásának ellenőrzése, tekintettel azok szükséges képzésére.

4. Az iskolák felügyelete a rend és állambiztonság szempontjából, nehogy ezek az intézmények az állambiztonságra nézve veszélyt jelentsenek.

5. Az a jog, hogy az állam nyelvén kívánja a tanulmányok bizonyos minimumát.

IV. Az állam nyelve és a kisebbségi iskolák oktatása.

A kisebbségek úgy képzelik, hogy a kisebbségi egyezmény értelmében az államnyelv tanítása csak az állami kisebbségi iskolákban kötelező, a felekezeti iskolákban pedig nem kötelező. Ez a tézis téves. Mert 9., 10., 11. szakaszai az egyezménynek nem tiltják el az államot attól, hogy kötelezővé tegye a román nyelv tanítását a kisebbségi iskolákban. Ennélfogva a közjog alapján kötelessége az ország minden polgárának kivétel nélkül megtanulni az állam nyelvét. A kisebbségi egyezmény nem akar örök falat állítani a többségi román nép és a kisebbség közé. A kormány gyakorlati szempontból a nyelv elsajátíthatása végett meg akarja könnyíteni az ifjú nemzedéknek a tanulást s ahelyett, hogy a román nyelv és irodalom elvont mindennapi tanítását írná elé, velük minden osztályban heti 3 órában taníttatja a grammatikát és az irodalmat s ebbeli ismereteiket alkalmaztatja a történelem és a földrajz tanulásánál is.

B.

A felekezeti iskolák jogi helyzete és a velük szemben való bánásmód a magyar uralomnak románnal való felcserélése óta.

Erdélynek és a kapcsolt részeknek a régi királysággal egyesítésekor a különböző népek politikai és kulturális létfeltételei egyáltalán nem voltak normálisak. A korábbi többség, mely ma magyar kisebbség, minden jogot maga számára konfiskált el, s a román kisebbséget lealacsonyító inferiorításban tartotta. Csak a magyaroknak voltak jogaik, a románoknak csak kötelességeik voltak. Ennek oka nem a kisebbségekben keresendő, hanem a szélsőséges törvények egész rendszerében, amelyeknek egyetlen célja volt eltüntetni az akkori Magyarország poliglott jellegét. Megbocsáthatatlan történelmi hiba lett volna, ezt a helyzetet

érintetlenül hagyni és meg nem korrigálni. A román kormányok tehát teljesíteni igyekeztek kötelességüket a román nemzettel szemben, anélkül azonban, hogy igazságtalanok lennének az új nem román alattvalókkal szemben. Pl. A 2583 magyar tannyelvű iskola magyar uralom alatt mind állami magyar iskola volt, egyetlen egy sem volt ezen állami iskolák között román tannyelvű. Szabadott-e ezeket az idegen iskolákat a román kormánynak megtartania? Hisz ezen iskolák jórésze román centrumok közepében voltak. (Az emlékirat ezután 30 olyan helyet sorol fel, ahol a magyar lakosság igen csekély a román lakósokkal szemben s mégis magyar állami iskolák voltak.) Ezen iskolákban a tanítás nyelve kizárólag magyar volt. Szabadott-e — kérdezi az emlékirat — megengedni a magyarosítás továbbfolytatását? Nem. Tehát el is tűntek ezek az iskolák. Viszont csaknem minden községben, ahol a népesség magyar, a román kormány meghagyta az állami iskolák magyar tannyelvét, vagy a román nyelvű iskoláknál magyar nyelvű szekciót nyitott.

Az emlékirat vitázik tovább a magyar iskolatörvényre vonatkozó fejtegetéseinkkel, melyeket szelideknek és liberálisoknak találtunk. Sok idézettel beszél 1879-iki magyarizáló iskolatörvényről, az Apponyi-féle kultúrzónáról, mely szerint a határmentén levő összes román iskolák beszünttetettek s helyükbe 1600 elemi iskola s 800 kisdudóvó, kizárólag magyar nyelvűek, állíttatott. Ime — kiált fel az emlékirat — így néz ki a szelid és liberális uralom, melyet a mi becsmérlőink (décracteurs) ilyenek neveznek. Többször ismétli, hogy a románoknak egyetlen állami iskolájuk sem volt román tannyelven Magyarországon, nekik csak felekezeti iskolájuk lehetett, melyekben (több száz iskolában) a magyar hatóságok kizárólag magyar nyelvű oktatást vezettek be. Ezzel szemben a román állam a kisebbségek részére 762 elemi iskolát, 22 polgári iskolát és 9 gimnáziumot tart fenn a magyar kisebbség nyelvén. Az állam által fizetett magyar tanítók és tanárok száma 1586. Nincs egyetlen felekezeti iskola se, amelybe a közoktatásügyi miniszter a román nyelvet vezette volna be tanítási nyelvnek, kivéve a szerzetes iskolákat. A kormánynak bizonyítékai vannak, hogy a felekezeti iskolákban igen gyakran bolsevista érzelmű tanárok vannak. Azt állítja, hogy a november 6-iki bukaresti jegyzőkönyv elfogadta azt az álláspontot, hogy az egyetemi oktatás állami feladat.¹

Majd részletesen foglalkozik emlékiratunknak azzal a részével, melyben a Consiliul Dirigent iskolapolitikájával foglalkozva azt állítottuk, hogy mikor elrománosította az állami is-

¹ Hogy mily tárgyilagos, megbízható adatokat tartalmaz a román emlékirat, mutatja ez az állítás is. A kérdéses jegyzőkönyv nem a hitvallások jogi álláspontját tartalmazza, hanem egy Anghelescu által diktált kompromisszum volt a tárgyaló kiküldöttek között, melyet a hitvallások nem tartottak kielégítőnek.

kolákat, ugyanakkor ugyanő kezdeményezte és vezette rá az egyházakat, hogy a megszűnt állami magyar iskolák helyett felekezeti iskolákat alapítson. Ezt a kijelentésünket komolytalanannak mondja, hisz a kormány a magyar nyelvű állami iskolákat a magyar vidékeken meghagyta. A Consiliul Dirigent intézkedése, mellyel egyes iskolépületeket átengedett a felekezeteknek, csak 1—2 évre szól. A felállított felekezeti iskolák verseny- és ellenséges iskoláknak állítottak fel, nem voltak anyagi eszközeik, megfelelő helyiségeik, iskolai felszerelésük, állam elleni merénylet volt, haszontalan terhe a népnek, merénylet a szerencsétlen magyar gyermekek nevelése ellen, valamint az egészséggel szemben. Ezeket az iskolákat az új rend elleni gyűlölet kereálta. Ezen iskolák számának növelése a román kormány nagylelkűségének tudandó be. Igaz, hogy az új uralom kezdetén a magyar iskolai törvények még érvényben maradtak, de hát ez örökké nem maradhatott így, miniszteri rendeletekkel kellett szabályozni az oktatás érdekében és a közrenddel ellenkező tendenciákat és eljárásokat. Így születtek a sérelmezett miniszteri rendeletek, így a baccalaureátusi törvény és a többi iskolai törvények. A felekezetek az okai annak, hogy az egyes állami iskolákra vonatkozó szerződések pontjai nem tartattak be, ők akadályozták meg ezeknek a betartását. A felekezeti hitközségek agitáltak az új állami iskolák ellen. A felekezeti iskolák ugyanis azért állítottak, hogy a román állami konszolidációt akadályozzák és az állami nyilvános iskoláknak ellenzékét csináljanak. A régi uralom visszaállítását akarták, ezért használtak, alkalmaztak Budapesten nyomtatott osztálykönyveket, atlaszokat, kézikönyveket. Ezzel szemben az állami iskola lojális polgárokat akar nevelni az új hazának. Ezért izentek az állami iskolának harcot a magyar vezetők. Ennek eredménye lett a középiszkolák nivójának a süllyedése, a tanulók rosszul készültek elő, nem tudva a tanítási terv minimumát. Az állami ellenőrzés bizonyította, hogy csaknem alig volt iskola, amely azokat a törvényes feltételeket teljesítette volna, amelyeket a Consiliul Dirigent a felekezeti iskolák felállításának feltételéül szabott. Ezután elősorolja, hogy a működési engedély hiányzott ezeknél az iskoláknál, holott a magyar törvény szerint is engedély kellett a működésre s a Consiliul Dirigentnek joga volt ennek feltételeit megállapítani. A helyiség hiánya. Sok iskola tisztátalan helyeken, konyhákban, istállóknak állítottak fel. A román nyelv nem tudása, 7 év telt el s még ma sem tudnak a tanítók románul. Más vallású tanulók beírása. A magánoktatási törvény csak anyanyelvi megszorításokat tesz, úgy, hogy a növendékek szabadon beírhatók ugyanazon tannyelvű iskolába. Ez a nyelvi megszorítás szükséges, hogy véget vessünk bizonyos magyar vezetők azon tendenciájának, hogy Erdély többi népeinek gyermekeit denacionalizálja, ahogy ez eddig történt. Az emlékirat a

továbbiakban fejezetenkint hadakozik a mi emlékiratunkkal. Ezek közül kiemelem a 16. fejezet elleni érvelést. Emlékiratunk kifogásolja, hogy a tanerők működéséhez előzetes miniszteri jóváhagyást kíván a magánoktatási törvény. Erre a kormányválasz így felel: a háború után minden előkészület nélkül igen sokan s minden diploma és hivatás nélkül rávetették magukat az üres tanítói és tanári állásokra, közöttük olyanok is, akik nem román állampolgárok. A román államnak gondoskodnia kell megfelelő szakerőről, kiknek kellő előkészületük van s ezért szükséges ez az előzetes kontrol. Egyébként a kormány ideiglenesen megengedte ezeknek is a tanítást. A 25-ik ponttal szemben, ahol kétségbe vontuk, hogy most több felekezeti iskola volna, mint a magyar uralom alatt volt, szembeállítja a mi kimutatásunkat, ahol 428 elemi iskola van feltüntetve a multból, holott ezzel szemben 647-et tüntetünk fel ma s ezenkívül a polgári iskolákat. Továbbá hadakozik azon állításunk ellen, hogy az állami iskolák magyar szekciói be lettek szüntetve s így romanizálódtak az iskolák és valójában a magyar tannyelvű iskolákban és szekciókban is az oktatás kétnyelvű és hogy a magyar növendékek más vallású szertartásokra is kényszerítettek. Erre a román emlékirat ezeket mondja: a magyar tagozatokban minden tantárgy magyarul van, kivéve a román nyelvet és a nemzeti tárgyakat. Egyes falvakban pedig a magyar tagozat azért szüntettetett be, mert az egyházközségek bojkottálták azokat, továbbá mi minden mértéket túlhaladó rosszszeműséggel bezártaknak tüntetünk fel egy csomó oly magyar iskolát, amelyek egyáltalán sohase szűntek meg és hol a tanítók magyarok, akik kizárólag magyarul beszélnek. Az államsegélyről azt állítja a válasz, hogy elég, ha az állam 762 magyar elemi iskolát, 22 polgári iskolát és 9 gimnáziumot tart fenn. Nem lehet kötelezni a román kormányt arra, hogy még ráadásul haszontalan iskoláknak adjon államsegélyt, amelyek egyenesen azért állítottak fel, hogy aláássák az ő tekintélyét.

A magánoktatási törvény 8-ik szakasza elleni kifogásunkat így ismerteti: különösen a 8-ik szakasz ellen ágaskodnak a kisebbségek, amely azt állapítja meg, hogy a román eredetű gyermekek, akik elveszítették román nyelvüket, valamint a magyarosított német gyermekek tanulmányaikat román, vagy német iskolában végezzék. E kifogással szemben, mondja a román válasz, emlékeztetnünk kell a régi uralom magyarosító politikájára. E helyzet további fennmaradását nem tűrhetjük. A helyreállítás, a restitució in integrum jogilag és tényleg kellett, hogy történjék, mindenkinek vissza kell kapnia a maga elveszett nemzetiségét. Ez az álláspont különben — mondja a válaszirat — elfogadtatott az egyházak képviselői által, akik azt a november 6-iki jegyzőkönyv 4-ik pontjában teljesen elismerték.

A román állam türelmességével a világ csodálatát érdemelte

ki. A román államban a különböző egyházak ma is úgy kormányoztatnak és vezettetnek, ahogy a Habsburgok, vagy Romanofok uralma alatt. Minden egyháznak feltétlen autonómiája van.

C.

A kisebbségi szerződéseknak a magánoktatási törvényhez való viszonyát vizsgálva, előrebocsátja a román emlékirat, hogy a XVIII—XIX. században a szabadságért harcoltak az emberek, ma az egyenlőségért harcolnak a milliók. Azonban Románia elenyésző kisebbsége — 1 millió magyar — a maga számára, egyedül a maga számára privilegizált helyzetet sürget a többi néphez képest. Még fel nem ébredve többszázados álmukból, — ami alatt minden jog az övék volt, másoké pedig csak a kötelesség — a tegnap urai nem tudnak lemondani hatalmi túlsúlyukról, osztálybeli és faji privilégiumaikról. Románia magyar kisebbségének e lelki állapotából következik, hogy nem tudja elhatározni magát arra, hogy tegnapi szolgálival, jobbágyaival egyenlő legyen, egyforma sorsban éljen. Ez a magyarázata annak, hogy kifogást emelnek az ellen, hogy Románia 1922-ben nem vette fel Alkotmánya szövegébe kifejezetten a kisebbségi egyezményt. A kisebbségek szellemi vezetői abból a hamis feltevésből indulva ki, hogy a kisebbségi egyezmény nekik kivételes helyzetet biztosított, kisebbségi polgárokból polgárfelettiekké (surcitoyens) akarnak átalakulni, a törvényen kívül, sőt a törvény fölé akarják helyezni a kisebbségeket.

Az emlékirat ezután az alapvető eszmefuttatás után sorba veszi a hitvallások pótbeadványának a kisebbségi egyezményre vonatkozó fejtegetéseit; hol megkerülve, hol másképp állítva egybe azokat, az itt bemutatott hangnemben s ugyanezzel a tárgyilagossággal igyekszik elbánni velük.

Az emlékirat szerint a magánoktatási törvényjavaslat teljesen összhangban áll a kisebbségi egyezményben biztosított iskolai jogokkal s amikor az erdélyi egyházak a hitvallásos iskolákhoz ragaszkodnak, tulajdonképp a régi kivételes bánásmód folytatását kívánják. A javaslat biztosítja a kisebbségi iskolák, nevelőintézetek fenntartását, úgyszintén a kisebbségi nyelvek használatát iskoláikban. Érthetetlen tehát a magyar kisebbségek egyes vezetőinek felindulása; szerencsére ezeket az érzelmeket nem osztják az összes kisebbségek, még a magyar kisebbségnek se minden vezetője, főleg pedig nem osztja Erdély magyar népének nagy többsége. A hitvallásos iskolákat gyakran a püspökök és papok erőszakolják a nép óhaja ellenére, amelynek ez iskolák teljesen fölösleges teher. A közokt. minisztert megfutamították a panaszok, melyek a magyar papságnak a magyar népre gyakorolt nyomása, erőszakossága miatt beérkeztek. A hitvallásoknak 1918. év óta felállított kisebbségi iskolák nyilvánosságai jo-

gára vonatkozó igénye megengedhetetlen. A magyar egyházak anathémát szórtak minden magyarra, aki támogatta a román hatóságokat a magyar uralomról a román uralomra átmenet idején; az értelmiség összeesküvéseket, komplottokat szőtt az új rend ellen.

Az új iskolákat is az állami iskolák megbuktatására állították fel a hitvallások fejei.

A tanerőktől román történelemből, földrajz és alkotmánytanból a törvényjavaslat az 1879. évi XVIII. magyar törvény analógiájára kíván vizsgát; e törvény szintén előírta a tanároknak a vizsgát a magyar nyelv és irodalomból, valamint a magyar kultúrtörténelemből, amelyben benne van a történelem, földrajz, alkotmány anyaga is. A magántanulók vizsgáját (tehát felvételét) nem engedélyezheti az állam a kisebbségi iskoláknak; egyes magániskolák valóságos diplomagyárak lennének.

Arra a kifogásra, hogy a törvényjavaslat sérti az egyenlőséget s a tanzabadságot, amikor megtiltja a saját anyanyelvükön kívül más tanulók felvételét a kisebbségi iskolába, azt mondja a román emlékirat, hogy a magyar iskolák mindig denacionálizálni törekedtek Erdély népeit, a román uralom alatt is azt szeretnék, ezért egy nagyrésze a magyar iskoláknak újabban is nagy kedvezményben részesített sok száz román gyereket; sőt egyes esetekben a görög kath. és görög keleti román gyermekeket magyar tanítóik arra ösztönözték, hogy atyáik nyelvét és vallását vessék el maguktól. Azt, hogy a szerzetes iskolákban — bár a tanulók kisebbségi anyanyelvűek — mégis román legyen a tan nyelv, így magyarázza: Európa összes államaiban a szerzetesek az illető állam nyelvén tanítanak. Románia az egyetlen állam, ahol Bajorországból bejött szerzetesek elég vakmerőek az állam biztonsága ellen egy idegen propaganda és izgatás ügynökeivé szegődni.

D.

Az emlékirat a közokt. miniszter és a hitvallások képviselői által 1925 november 6-án felvett jegyzőkönyvet¹ boncolgatva, kiemeli, hogy a kormány nem élt senki ellen törvényes megtorlással, habár egyes erdélyi magyar egyházak fejei ellenséges, néha tiszteletlen magatartást tanúsítottak a kormány ellen s habár szigorú rendszabályokat foganatosíthatott volna mindazon román alattvalókkal szemben, akik szándékosan és rosszhiszeműen rágalmazták külföldön az államot alkotó tényezőket.

*

A 163 oldalas emlékirat többi fejezetei nagyrésztben a pótbeadvány mintegy 36 mellékletével foglalkoznak, cáfolni, gyen-

¹ Lásd XXX. sz. írat.

gíteni igyekezve az azokban felsorolt adatokat. Igen messzire vezetne kiterjeszkedni a román emlékirat eme részleteire, melyeknek tárgyilagos ismertetése azt kívánná, hogy a hitvallások pótbeadványának vonatkozó részeit szintén ismertessem; ez magában beható tanulmányt és külön könyvet igényelne. Csupán az emlékirat módszerének, tárgyilagosságának jellemzésére, amire nézve különben a fentiekből is bőven meríthetni izelítőt, felemlítem még, hogy a kérvényező hitvallások állításait nem egy helyen cinikusnak, számtalanszor szándékos ferdítésnek, rosszakarátúnak minősíti, állandóan vádolva és kisebbsíve a magyar multat és a magyar kisebbségi hitvallásokat, — csaknem elejétől végig oly színben tüntetve fel a hitvallások vezetőit, mintha őket e lépésük megtételére rosszhiszeműség, az állam elleni gyűlölet indította volna.¹

¹ Az emlékirattal szemben utalok a hitvallások kiküldetetei által a Nemzetek Szövetségéhez 1926 március 12-én benyújtott íratra. (XXXII. sz. okirat). Ebben a hitvallások kijelentették készségüket arra, hogy az emlékirat állításaival szemben részletes észrevételeiket megteszik, mielőtt az ügy lezáródnék a Nemzetek Szövetségénél. Ennek szükségét hangsúlyozták azért is „mert a kormány válasz-íratában velük szemben súlyos vádak és sértő feltevések foglaltatnak, melyeket tisztelettel bár, de a leghatározottabban visszautasítanak.” Sajnos, ez a lehetőség az észrevételek megtételére nem volt meg; a Nemzetek Szövetségének hármass bizottsága lezárta az ügyet az ismert jegyzőkönyvvel.

A hitvallások bárminő forum előtt nyugodtan vállalhatnak felelősséget arra nézve, hogy a pótbeadványban foglalt ténybeli adatokat a leglelkiismeretesebben igyekeztek egybeállítani, — ezt kívánta maga a vitatott ügy érdeke — a roppant anyagból csak azokat az adatokat vették fel, amelyek hitelességére nézve az adatok beszolgáltatónak megbízhatósága biztosítékot nyújtott, akik maguk is felelősségük tudatában fölöttébb ügyeltek adataik helyességére. Téves, vagy éppen hamis adat tudatos közlése, vagy megtévesztési szándék ellentétben állott az elérni kívánt céllal, hogy tudniillik kedvező genfi döntéssel a román kormányt megelőbb, jobb iskolai törvény benyújtására bírják. A román kormánynak az emlékiratban megismétlődő állítása, hogy a hitvallások fejei propaganda céljából tudatosan egybeállított hamis adatokkal a külföldön be akarták feketíteni Romániát, méltatlan ráfogás az egyházak vezetőivel szemben. A kormány-emlékirat adatainak összeállítás módja különben is legmesszebbmenő óvatosságra hívja fel a kérdés elfogulatlan bírálóját. Petrescu Commen berni követ úr, az emlékirat benyújtója kísérő iratában maga beismeri, hogy a hitvallások megcáfolására az adatokat 46 kerületi felügyelő, tanfelügyelő, iskolaigazgató, stb., tizenegy követségi tanácsos, 9 gépiró gyűjtötte, illetve állította össze nyolc hét alatt. Kik ezek a felügyelők, iskolaigazgatók, akiket a kormány az adatok gyűjtésével, a kisebbségi panaszok megvizsgálásával megbízott stb.? Jórészüik ugyanazok a tanügyi tényezők, akik a kisebbségi hitvallások beadványában panasz tárgyává tett sérelmes eseteknek szerzői, vagy részesei, azok, akik a nagyváradi, szatmári, máramarosszigeti és a többi iskolákat bezáratták, vagy akik zaklatásaikkal, tulzott kívánságaikkal, ellenséges magatartásukkal számtalan kisebbségi iskola megszűnését okozták, azok, akik képviselői, exponensei a

kisebbségek által kifogásolt tanügyi rendszernek. Lehet-e ezeket a talán egyébkép kitűnő embereket érdektelen, elfogulatlanul eljáró hatósági közegeknek tekinteni éppen azoknak az eseteknek megvizsgálásában, amelyekben éppen ők a bepanaszolt felek? Micsoda hitelre számíthatnának oly vizsgálat adatai, amelyet a saját ügyében maga az alperes végezne?

Ne feledjük azonkívül még a másik igen lényeges körülményt se. A hatósági vizsgálat különösen az ily ügyekben, ahol a saját presztizs a betét, rendesen a lakosság megfélemlítését eredményezi. Kétszeresen igaz az a jelen esetben, amikor — miként fenn láttuk — egész hivatalos apparatust mozgósított a kormány oly bizonyítékok gyűjtésére, amelyekkel igazolni kell a nemzetek foruma előtt, mennyire alaptalan a kisebbségi hitvallások panasza, mily nemesen liberális a román kormány a kisebbségekkel szemben, s mily jól érzi magát itt a kisebbségi nép. Maga Petrescu Commenberni követ úr járt elől jó példával e hatósági megmozdulásban. Borszéki nyaralását (1925 nyarán) felhasználva, átfutotta keresztmetszetben a székelyföldet; személyesen beveendő adatokból igyekezett meggyőződni a hitvallások panaszainak hamisságáról és a székely nép elégedettségéről. A hatósági közegek teljes segédlete mellett egyes falvakon kívül ellátogatott Székelyudvarhelyre és Marosvásárhelyre, a két nagyobb székely-magyar városba. Marosvásárhelyt júl. 30-án volt, egybegyűjtötte az összes kisebbségi lelkészeket. Puhatólózott a magyarság hangulata után s sietett mellékesen megjegyezni, hogy a hitvallások genfi lépése aligha meghozza a kívánt eredményt, inkább forduljanak a kisebbségek a kormányhoz. Bár a legmesszebbmenő udvariasságot tanusították vele szemben a lelkészek, ily kijelentéseket is kellett tőlük hallania: a hitvallások a genfi lépés előtt már több ízben próbálták sérelmeik orvoslását, de hiában; a kisebbségi hitvallások földigénylési kéréseit az agrárbizottságok egy-kettő kivételével teljesítetlenül hagyták, míg a görög keleti román egyházak kéréseit rendszerint, a gör. kath. románokét legtöbbször teljesítették; számos eset van, hogy amíg valamely községben a kisebbségi lelkész alig bír a régi egyházi vagyonból 6—8 hold földet anyaegyháza és filiája részéről, addig ugyanazon község gör. kel. anyaegyháza 2—3 filiája révén külön-külön megkapott 32—32 holdat; a hatóságok a saját iskolával bíró felekezetek tagjait is kényszerítik új állami iskola építésére és fenntartására; az új iskolaépület céljára 5—800 ezer L rovattalt írnak elő községenként stb. stb.

E kijelentéseket a kormány emlékiratában nem találjuk meg, bizonyára nincsenek benne az emlékirat gyanánt ládászámra Genfbe szállított írásokban se. Viszont bár nem láttuk, de az emlékirat tartalmából biztosra vesszük, hogy benne vannak részint a tájékoztatóaktól és gyengéktől (akadnak mindenhol ilyenek is, ám dicséretére legyen mondvá, a magyarságban nem sokan), részint a hivatalos hatalomtól függő viszonyban állóktól bevett nyilatkozatok a hatóságok jóbanásmódjáról, az állami iskolák költségeinek szabályszerű beállításáról a községi költségvetésbe, a magyar kisebbségi nép ragaszkodásáról az állami iskolához szemben a hitvallások iskolával, a magyarság kielégítéséről az agrárkiszájtással; ilyenek és ehhez hasonlóak, melyek a hitvallások beadványának hamisságait, ferdítéseit vannak hivatva igazolni.

Igy jött létre a kormány-emlékirat, amely a kisebbségi hitvallásokat a vádlottak padjára kívánja, amiért népükkel szemben azt a kötelességet akarják teljesíteni, amelyet minden élni akaró nép vezetői kell, hogy teljesítsenek, s teljesítenek is az egész európai kontinensen. A támadók a védekezőket! A régi, de örökké igaz mese a farkasról és a bárányról!

XXIX. a.

Tárgy: Duca külügyminiszternek 1925 október 16-án bemutatott pontok, amelyek alapját képezhetnék az esetleg meginduló tárgyalásoknak az iskolaügyekben.

1. A tárgyalás az iskolakérdések egész komplexumát felfölelné. És pedig:

a) az úgynevezett magánoktatásról szóló törvényjavaslatot s ehhez képest az erdélyi eddigi iskolai rendeleteket, melyek egybefüggnek a törvénnyel;

b) az iskolák anyagi ügyeit, fenntartási forrásait, tehát a kisajátított iskolai javak ügyét, azoknak visszaadását, vagy megfelelő kártalanítása szempontjából iskoláink államsegélyezését s az elvett iskolaépületek visszaadását;

c) a kisebbségi magyar tan nyelvű iskolák ügyét.

2. A tárgyalásra szakértőinket kiküldendők, akik a kormány kiküldöttjeivel tárgyalnának a fenti pontokra vonatkozólag. A tárgyalásnál kívánjuk tolmács útján a magyar nyelven beszélhetést olyanok részéről, kik nem tudnak eléggé románul.

3. A tárgyalásokról jegyzőkönyv lenne felveendő. A megállapodások a törvényhozás mindkét háza által törvénybe lennének iktatandók. Ez képezné feltételét annak, hogy beadványainkat a Nemzetek Szövetségénél tárgyalannak nyilvánítsuk.

XXIX. b.

A tárgyalás anyagát a következők képeznék:¹

a) Hitvallásos iskolát az egyházak korlátlanul tarthatnak fenn szükségletükhöz képest minden fokon. A szerzetesek által vezetett iskolák a többi hitvallásos iskolákkal egyenlő elbírálás alá esnek.

¹ E pontok foglalták egybe az 1925 nov. 3–6-ig Bukarestben folytatott tárgyalásokhoz a kisebbségi hitvallások álláspontját; ezek tulajdonkép rövid összefoglalása a Majláth püspök által 1925 április 29-iki bukaresti előző tárgyalásra magával vitt pontoknak (lásd XXV. sz. iratot).

b) A ma létező hitvallásos iskolák mind nyilvánosnak tekintetnek. Az esetleg felállítandók a miniszter utólagos jóváhagyásával válnak nyilvánosokká. E jóváhagyás nem tagadható meg, ha az iskola a törvényben előírt feltételeknek megfelel.

c) A hitvallásos iskola közvetlen vezetése, kormányzása a fenntartó egyházat illeti. A kormány legfőbb felügyeletet, ill. ellenőrzést gyakorol állambiztonság szempontjából, de a pedagógiai és fegyelmi irányítás a fenntartó egyháze.

d) A hitvallásos iskola különbség nélkül vehet fel minden nyelvű és vallású tanulót. A szülőknek jogában áll gyermekeiket bármely jellegű iskolába beadni.

e) A hitvallásos iskola fenntartóját megilletik a nyilvánossági joggal járó s a vezetés és kormányzásból eredő jogok: tehát államérvényes bizonyítványt adhat ki, magán-, felvételi, javító- és pótlóvizsgálatokat a saját hatáskörében engedélyezhet.

f) A tantervet az iskolafenntartó állapítja meg, de köteles az állami tanterv minimumát felölelni s jóváhagyásra bemutatni a miniszternek.

g) Az iskola tannyelvét szintén a fenntartó állapítja meg, de köteles minden iskolafenntartó a román nyelvet a középiskolákban úgy tanítani, hogy a középiskola VIII. osztálya elvégeztével minden tanuló ki tudja magát jól fejezni írásban és beszédben. Tantárgyaknak más nyelven, mint az iskola tannyelvén tanításra nem kötelezhető az iskolafenntartó.

h) A középiskola V. osztályába fellépéshez szükséges vizsga, úgyszintén a baccalaureatus a hitvallásos iskola tannyelvén történjék, ezek tantestülete által miniszteri biztos jelenlétében.

i) Tanárok alkalmazása, tanulók és tanárok fegyelmi ügyei az iskolafenntartó feltétlen jogát képezik.

j) A román nyelv tanárai kötelesek 10 éven belül e szakfőiskolából képesítést szerezni. Képesített tanáraink és tanítóink működéséhez semmi más vizsga, vagy engedély nem szükséges.

k) Államsegély az iskoláknak.

l) Iskolai járulékok és díjak szedhetése, adományok elfogadhatása külföldről is, kivéve a külföldi kormányokat, vagy államfőket, ezektől nem fogadható el semmi.

m) Azon egyházak hívei, melyek saját hitvallásos iskolát tartanak fenn, nem kötelezhetők az állami iskola fenntartásához, vagy létesítéséhez hozzájárulni.

n) Elvett épületek visszaadása, elvett iskolai ingatlanok megfelelő kártalanítása, vagy ahol lehet visszaadása.

*

E pontokból kitűnik, hogy a szerzetes rendek által vezetett iskolák ugyanazon kategóriába esnek és ugyanazon jogokat élvezik; a tanárookra vonatkozó feltételek (i pont) a tanítókra is vonatkoznak.

Tárgy: A magyar hitvallások kiküldöttei és a tanügyi kormányzat képviselői között 1925. november 3., 4., 5. és 6. napján folytatott tárgyalások alapján jegyzőkönyvben leszögezett alapelvek.¹

1. Az egyházaknak korlátlan joguk van felekezeti iskolákat szükségleteiknek megfelelően fentartani és pedig úgy elemi és középiskolákat, mint elméleti és gyakorlati (gazdasági, ipari és kereskedelmi) iskolákat, kivéve az egyetemeket és a jövőben újonnan felállítandó tanítóképzőket.²

2. A létező nyilvánossági joggal bíró felekezeti iskolák valamennyien *nyilvánosaknak* tekintetnek. Azok, amelyek később fognak alapítottatni, a nyilvánossági jogot a minisztérium utólagos jóváhagyásával nyerik el. Ezt a jóváhagyást nem lehet megtagadni, ha az iskola eleget tesz a törvény által előírt feltételeknek. Ha a minisztérium hat hónapon belül nem válaszol, az iskola megnyitható.

3. A felekezeti iskolák vezetése, tanügyi és fegyelmi irányítása a fentartó egyházak hatáskörébe tartozik. A miniszteriumot a felügyeleti és ellenőrzési jog illeti meg.

4. A *felekezeti iskolák a szülők kívánságára más nyelvű és vallású növendékeket is felvehetnek, kivéve a románokat és zsidókat.*

5. A felekezeti iskoláknak meg van mindazon joga, amely a nyilvánossági joggal kapcsolatban a vezetés és irányításból foly. Érvényes osztálybizonyítványokat adhat tehát ki éppen úgy, mint az állami iskolák, tarthat felvételi és javítóvizsgákat.

¹E jegyzőkönyv, illetve pontozatok Anghelescu közoktatásügyi miniszter, illetve közgei szerkesztése. Az itt közölt magyar szöveg a román eredeti hűfordítása.

²Az egyetemek és tanítóképzők felállítási jogáról a hitvallások nem akartak lemondani, álláspontjukat a XXIXb. sz. íratban foglalt pontozatok tartalmazzák, melyeknek a) pontja kifejezetten az összes iskolákat (tehát az egyetemeket és képzőket is) említi.

6. A tantervet (programa analitica) az iskola fentartója állapítja meg, de köteles átvenni, mint minimumot az állami tantervet és jóváhagyás végett a miniszteriumnak bemutatni.

7. Az *előadási nyelvet az iskolafentartó állapítja meg*, de minden iskola köteles román nyelven előadni a román nyelvet, a románok történetét és Románia földrajzát, ez utóbbi kettőt az iskola nyelvén tartott magyarázatokkal és úgy köteles előadni, hogy minden növendék tudja magát jól kifejezni szóban és írásban román nyelven.

Az V. gimnáziumi osztályba való felvételi vizsgát a felekezeti iskola előadási nyelvén kell tartani. Kivételt képez a román nyelv, a románok története és Románia földrajza, amelyek román nyelven tartandók. A vizsgát az illető iskolák tanfelügyelősége tartja a miniszterium kiküldöttjének elnökölete mellett.

8. A tanárok kinevezése és a tanárokra, valamint a növendékekre vonatkozó fegyelmi kérdések az iskolafentartó kizárólagos jogát képezik.

9. A tanárok és tanítók öt éven belül román nyelvből vizsgát kell, hogy tegyenek. Azok, akik a románok történetét és Románia földrajzát tanítják, kötelesek ugyanezen idő alatt ezen tárgyakból is románul vizsgázni.

10. A vitás iskolaépületek jogi helyzetének megvizsgálására a miniszterium és a felekezetek kiküldöttjeiből alakított bizottság fog kiküldetni.

11. A román, vagy idegen, de a román állam által elismert egyetemeken képezett tanárok, amennyiben román állampolgárok, minden más képezés nélkül működhetnek. Azok a tanárok, akiknek több, mint 30 évi működésük van az iskolában, vagy 55 évesek, nincsenek alávetve a román nyelvű vizsgának. Azok, akik már sikeresen vizsgáztak, hasonlóképpen mentesek ettől a vizsgától.

12. Azok az iskolák, amelyekben valamely egyházi rendhez tartozó személyzet tanít, ha valamelyik püspöktől, vagy egyházközségtől függenek, felekezeti iskolának tekintetnek. Idegenektől függő szerzetesrendek és kongregációk iskoláiban román nyelven kell tanítani.

13. A 112. § kiegészítettik a következőkkel: A felekezeti iskolák törvényes képviselőiül kizárólag azok egyházi felsőbb hatósága tekintetik.

14. A 2. §-hoz: Ebben az értelemben módosítandó: A négy osztályú elemi iskolák növendékeinek száma legalább 20 növendék kell, hogy legyen.

15. A 6. §-hoz: A közhatóságok elvi kérdésekben a felekezeti iskolákkal az *entartói útján* leveleznek.

16. A 13. §-hoz: Ebből a §-ból törölendő a „*entartók*” szó, mikor a felekezeti iskolákról van szó.

17. A 14. §-hoz: Azok a férfiak, akik ezen törvény alkalmazásának idején felekezeti leányiskolákban működnek, folytatják működésüket.

18. A 81. §-hoz: A miniszterium közölni fogja a felekezeti iskolák fentartóival azon személyeknek neveit, akik a törvény által alkotott szerveken kívül jogosítva lesznek az iskolákat meglátogatni.

19. A 30. §-hoz: A felekezeti iskolák fentartói nem kötelesek ugyanolyan fizetést adni tanerőiknek, mint az állami iskolák.

A jegyzőkönyvet a tárgyaló felek Bukarestben, 1925 november 6-án írták alá s abban *I. Valaori* közoktatásügyi államtitkár, *P. Gârboviceanu* képviselő, kamarai alelnök és a magánoktatási törvény előadója, *Nae Dimitrescu* közoktatási vezérigazgató, *Al. Pteancu* vezérfelügyelő, valamint külön záradékokiratban *Anghelescu* közoktatási miniszter egyetértően kötelezettséget vállaltak arra, hogy a kisebbségi oktatásról szóló törvénynek a képviselőházban való tárgyalása során a fent 1—19. pontok alatt foglalt rendelkezések a törvény szövegébe felvétesse, az ezen ponttal ellentétes rendelkezések abból kihagyassanak és a végrehajtási útasítás ezen pontok rendelkezéseinek megfelelően adassék ki.

Viszont másfelől a jegyzőkönyvet aláíró *Majláth Gusztáv Károly* püspök, *dr. Gyárfás Elemér*, az erdélyi katolikus Státus igazgatótanácsosa, *dr. Illyés Gyula*, a református egyházkerület tanácsosa, *dr. Mikó Lőrinc* unitárius egyházi titkár kijelentik, hogy ez esetben megfelelő előterjesztést fognak tenni erre illetékes egyházi testületeiknek és javasolni fogják, hogy e testületek szintén fogadják el e pontokat, ehhez képest módosítsák a magánoktatási törvényjavaslattal szemben eddig elfoglalt magatartásukat és tekintsék e kérdést elintézettnek.

XXXIa.

Tárgy: Jegyzőkönyvi kivonat az erdélyi róm. kath. status igazgatótanácsa 1925 november 20-án tartott üléséből a magánoktatási törvénybe felveendő iskolai autonóm-jogok pontozatairól.

Az igazgatótanács a közoktatásügyi miniszter úrral folyó évi november 3—6-ig lefolytatott tárgyalásokról felvett jegyzőkönyvet¹ köszönettel tudomásul véve, fenntartja magának az abban foglalt pontozatokra vonatkozólag a végleges határozatot akkorra, amikor a törvényhozás azokat a megbízottaink által ugyanakkor benyújtott elvi pontozatok² tartalmával kiegészítve elfogadja, törvénybeiktatja és a végrehajtási utasításba felveszi.³

Az igazgatótanács kéri a tárgyalás folytatásával megbízottakat, hogy a további tárgyalások rendjén igyekezzenek iskoláinkat illetőleg fennemlített pontozatainkat a maga egészében érvényre juttatni, különösen iskoláink közvetlen, teljes, adminisztratív, pedagógiai és fegyelmi vezetésére, kormányzására, a tannyelv megállapítására vonatkozó jogunkat; e tekintetben kiemelve, hogy románul csak a román nyelvet és csak a középiskolában vagyunk kötelesek tanítani, az elemi iskolában ellenben egyáltalán nem, vagy legföllebb korlátozott óraszámban a III. osztálytól felfelé. Igyekezzenek feltétlenül kieszközölni az államsegély törvényes biztosítását, annak már a folyó tanévben utalványozását. *E lényeges feltételek nélkül igazgatótanácsunk elhatározása fölöttebb meg van nehezítve, sőt tekintettel kisebbségi katolikus magyar népünk közvéleményére, szinte lehetetlenné válik.*

Kolozsvár, 1925 november 20.

¹ Lásd XXX. sz.

² Lásd XXIX. b.

³ A hitvallások képviselői az elvi pontozatokon kívül a törvényjavashoz szakaszonkénti módosítást is készítettek, amelyet szintén átadtak a közoktatásügyi miniszternek.

XXXI. b.

**Tárgy: Melléklet az 1925. november 20-án hozott
igazgatótanácsi határozathoz.¹**

Részletezése a miniszter úrral létesített megállapodásból hiányzó, de megvalósítandó kívánalmaknak.

a) Korlátlan iskolatartási jogunk (egyetemek, tanítóképzők).

b) Iskoláink autonóm-hatáskörükben való kormányzása és felügyelete közvetlen teljes, adminisztratív, pedagógiai és fegyelmi vezetéssel.

c) Iskoláinkban nyelvünk teljes szabad használata, akként, hogy a tannyelvet iskolafenntartó állapítja meg s románul csak a román nyelvet és irodalmat vagyunk kötelesek tanítani és pedig csak a középiskolában, ellenben az elemiben csak legfőlebb a III. osztálytól felfelé, korlátolt óraszámmal; más tantárgynak románul tanítására kötelezhetők nem vagyunk;

d) megfelelő államsegély biztosítása;

e) az állami főfelügyelet rendőri zaklatási jellegének kiküszöbölése (lásd elemi iskolai törvény 8., 14., 18., 19., 34. stb. §§.);

f) miniszteri külön működési engedélyezések sorozatának elejtése (33., 4., 11., 15., 17., 31., stb. §§. Magánoktatásról.);

g) senki a saját hitvallású iskoláiból, vagy magyar anyanyelvű tanuló magyar tannyelvű iskolából semmi szín alatt ki nem zárható;

h) azok az állampolgárok, kik saját hitvallásos iskolát tartanak fenn, nem kötelezhetők semmi másféle iskola létesítéséhez vagy fenntartásához való hozzájárulásra.

¹ Lásd XXXIa. sz. okíratot.

Tárgy: Majláth püspök 1925 december 5-iki beadványa a királyhoz és a kormány tagjaihoz.¹

A közoktatásügyi miniszter úrral a magánoktatási törvényjavaslatra vonatkozóan folytatott tárgyalások során, leszögeztük azokat a legfontosabb pontokat, melyeknek módosítása szükségesnek mutatkozott; ezen általunk kért és a miniszter úr által is elfogadott módosítások írásba is foglaltattak.

Nyomatékosan kérem teljes támogatását arra nézve, hogy e megállapított módosítások minden változtatás nélkül vétesse-nek fel a törvény végleges szövegébe.

Nem sikerült azonban a Miniszter Úrtól engedményeket elérnünk az alábbi pontokra vonatkozólag, ámbár ezek lényegesek és igen fontosak:

A javaslat címe legyen: *Felekezeti és magánoktatás.*

Az 1. szakasz ehhez képest állítson fel önálló kategóriát a *felekezeti* iskolákra vonatkozólag (*felekezeti* és magániskolák).

A 29. szakasz, mely megtilt minden néven nevezendő befolyást a tanulók vallási meggyőződésére vonatkozólag, hagyassék ki, vagy legalább is módosíttassék, minthogy a mi nevelésünk célja éppen az, hogy megerősítsük hitsorsosainkat vallási meggyőződésükben.

A 33. szakasz, mely miniszteri jóváhagyást ír elő mindenféle iskolai egyletre vonatkozólag, módosíttassék olyan értelemben, hogy a püspök által engedélyezett vallásos jellegű egyletek ne essenek miniszteri engedélyezés alá.

A 37. szakasz, mely a szerzetesi rendek által vezetett iskolákra vonatkozik, egészíttessék ki azzal a rendelkezéssel, hogy a szerzetes rendek által fentartott iskoláknak egy évi határidő adassék arra, hogy a püspök, vagy az egyházközségek alá helyezkedhessenek s ebben az esetben felekezeti iskoláknak tekintessenek.

¹E beadványt nem e könyv szerzője szerkesztette, de szoros kapcsolatban van a XXXI. a., b. iratokkal.

A 39. szakasz módosíttassék olyképpen, hogy a földrajz és a történelem csak a középiskolákban adassék elő román nyelven.¹

A 95. szakasz módosíttassék úgy, az otthon előkészített tanulók (magántanulók) beíratkozhatnak a nyilvánossági joggal bíró felekezeti iskolákba is.

Végül csatoltassék 11. §-ként a törvényhez egy új szakasz a következő szövegezéssel:

„Az egyházi főhatóságok a vezetésük alatt álló felekezeti iskolák részére az állami, megyei és községi költségvetésben iskolai célokra előirányzott összegekből államsegélyben részesüljenek az általuk fentartott iskolák növendékeinek számarányához mérten.“ (E kérésünk az 1848. évi XX. magyar törvénycikkben, valamint az 1919. évi december hó 9-én megkötött párisi egyezmény 10. szakaszán alapszik.)

Igazságérzetébe és mély belátásába vetett teljes bizalommal, de másfelől a reám nehezedő nagy felelősség tudatától áthatva kérem, kegyeskedjék e döntő jelentőségű lépésnél segítségünkre lenni és odahatni, hogy e szerény kéréseink teljesítessenek, annál is inkább, mert *visszautasítás esetén nem tudnám megváltoztatni már elfoglalt magatartásunkat a kérdéses törvényjavaslattal szemben.*

Kérem fogadja legmélyebb tiszteletem megnyilvánulását.

Gróf Majláth Gusztáv Károly s. k.
erdélyi püspök.

¹E pont nem feladása volt a püspök részéről az elvi álláspontnak, mely szerint csak legfellebb a román nyelv és irodalom tanítására kötelezhetők román nyelven a kisebbségek, hanem látva a püspök, hogy ez az elvi álláspont nem vihető keresztül, legalább valamelyes enyhítést akart elérni a románnyelvű tárgyakat illetőleg. A kisebbségi hitvallások ma is szilárdan állanak amellet az álláspont mellett, hogy „románul csak a román nyelvet és irodalmat s csak a középiskolában vagyunk kötelesek tanítani, az elemi iskolában ellenben egyáltalán nem, vagy legfőllebb korlátozott óraszámban a III. osztálytól felfelé.“

Tárgy: A magánoktatási törvény összehasonlító ismertetése¹ az előzetes tárgyalási pontozatok alapján.

A magánoktatásról szóló törvényjavaslat, miután a kamara és a szenátus december 2. és 18-ika között véglegesen megszavazta, a király Öfelségének szentesítésével törvényerőre emelkedett. A végrehajtási utasítás ugyan még nem látott napvilágot, mindazonáltal a törvény alapján módunkban áll összehasonlítani a törvénymódosításokat s magát a törvényt azon általános elvekkel, melyeket pontozatokba foglalva iskolafenntartó jogaink biztosításáért törvénybe öhajtottunk felvételni s melynek törvénybeiktatásával reméltük biztosítani iskoláink nyugodt működését, csendes kultúrmunkáját. Az összehasonlítás teljessége szempontjából meg kell vizsgálnunk ama 19 pontot is, melyeket a november 3—6-ika között Bukarestben folytatott tárgyalások alkalmával maga a közoktatásügyi miniszter diktált jegyzőkönyvre, mint a magánoktatási törvénybe felveendő engedményeket. Ezen összehasonlításokból kell meglátnunk, mennyiben váltotta be a miniszter a jegyzőkönyvben vállalt ígéreteit, mennyiben biztosítja a megalkotott törvény iskolafenntartó autonóm jogainkat s mit remélhetünk tőle iskoláink fennmaradását, azoknak tannyelvét és békés fejlődését illetőleg.

Amint ismeretes, a múlt év május 14-én tartott rendkívüli státusgyűlés határozata alapján, státusunk a református és unitárius hitfelekezetekkel egyetértően a magánoktatási javaslatlál szemben 1925 szeptember 15-én Genfben a Nemzetek Szövetsége Tanácsához emlékiratot nyújtott be. E lépésről annak idején az igazgatótanácsnak beszámoltam.

A genfi tartózkodás alatt Duca külügyminiszter a nála tisz-

¹ Előterjesztette e sorok írója az erd. róm. kath. státus igazgatótanácsa 1926 január 12-iki ülésén.

telgő kiküldötteknek oly értelmű kijelentést tett, amiből azt a benyomást lehetett meríteni, hogy a kormány hajlandó lesz az iskolajavaslatra nézve a három hitvallással tárgyalásokba bocsátkozni. E kijelentés alapján indult meg a hitvallások vezetőinek kezdeményezésére november 3-án Duca külügyminiszter közvetítése folytán a tárgyalás Anghelescu miniszterrel. A tárgyalások alapját 13 pont képezte; ezekben a hitvallások a törvényjavaslattal szemben legfőbb elvi kívánalmaikat összegezték, — szakaszonkénti törvénymódosításokat is szerkesztve az elvi pontokból. A tárgyalások eredményét maga a miniszter a fenn már említett jegyzőkönyv 19 pontjába foglalta össze november 6-án. A jegyzőkönyvet a hitvallások képviselői, dr. Gyárfás Elemér státusunk részéről, dr. Ilyés Gyula a református és dr. Mikó Lőrinc az unitárius vallásfelekezet részéről, feltételesan aláírták, azzal a feltétellel, hogy a hitvallásokra nézve e jegyzőkönyv akkor válik kötelezővé, ha azt az erdélyi római katolikus státus, az erdélyi református és unitárius egyházkerületek szintén elfogadják. Ezenfelül feltétel volt a miniszterrel szemben, hogy a 19 pontot a törvénybe megfelelően beveszi, a törvényhozással megszavaztatja s a végrehajtási utasításban érvényrejuttatja. A tárgyalásokon résztvett püspök urunk önegyméltósága is, ki Duca külügyminiszternél azok megtartását kieszközölte s személyes közreműködésével elhárította azt a mindennap fenyegető veszedelmet, hogy a közoktatásügyi miniszter a tárgyalásokat, minden pozitív engedmény nélkül, egyszerűen félbeszakítja. Ugyanő az ügy sikere érdekében szintén aláírta a jegyzőkönyvet. A jegyzőkönyvben foglalt pontozatokon felül szóbeli megállapodás történt arra nézve is, hogy a miniszter e pontozatok felvételével eszközözlendő törvénymódosításokat, melyekkel Gărboviceanu kamarai képviselőt, a javaslat előadóját bízta meg, a hitvallások egyik megbízottjának, dr. Gyárfás Elemérnek hozzájárulás végett be fogja mutatni, mielőtt a kamara elé terjesztené.

A miniszter anélkül, hogy a 19 pont alapján eszközölt törvénymódosításokat a megállapodás szerint bemutatta volna, javaslatát december 2-án gyors elhatározással a kamara elé terjesztette. Kiderült, hogy a törvényjavaslaton a jegyzőkönyvileg beígért módosítások nem történtek meg. Püspök urunknak fáradhatatlan közbenjárással sikerült mégis kieszközölnie, hogy Anghelescu miniszter tárgyalásba bocsátkozzék a már beterjesztett törvényjavaslatnak az Anghelescu-féle 19 pontban lefektetett engedmények szerint módosítására. E tárgyalás a javaslat előadója és dr. Gyárfás Elemér között december 3-án, a módosításoknak szakaszonkénti összeállításával meg is történt Ennek dacára a törvényben, miként alább látni fogjuk, e módosítások kevésbé érvényesültek.

Az ügy fejlődésének vizsgálásához, megértéséhez tartoznak a közbeeső mozzanatok is. Tudnunk kell, hogy püspök urunk a

törvényjavaslat enyhítése, iskolai jogaink érvényesítése érdekében még egy kísérletet tett a legmagasabb fórumnál. Azon jogos kívánságokat, amelyeket a miniszter nem volt hajlandó megadni, a megokolt emlékiratba foglalva, december 5-én kihallgatáson Öfelségének átnyújtotta s eljuttatta a miniszterelnökhöz, Duca és Tatarescu miniszterekhez. Az iskolajavaslat ügyében minisztertanács is volt ugyanakkor. Ugyancsak az iskolajavaslatokról a Magyar Párt kiküldöttei tárgyalásokat folytattak a kormány képviselője, Constantinescu Tancred kereskedelmi miniszterrel. A helyzet ezután a legkedvezőbb atmoszféra benyomását keltette.

A kedvező helyzet előidézéséhez csak hozzájárulhatott státusunk, valamint a református és unitárius egyházkerületek magatartása is. Státusgyűlésünkön november 19-én püspök urunk a kedvezően elindult tárgyalásokra utalva, reményének adott kifejezést, hogy a tárgyalások megnyugtató eredményre fognak vezetni iskoláink jövője s magának az országnak békés fejlődése érdekében. Az igazgatótanács pedig november 20-iki ülésében tárgyalva a bukaresti 19 pontos jegyzőkönyvet, tudomásul vette a tett engedményeket s megbízottait a tárgyalások folytatására kérte fel abban a reményben, hogy a még el nem fogadott lényeges elvi kívánságokban is kielégítő megegyezés fog létesülni. E lényeges elvi kívánságok főleg: iskoláink teljes közvetlen adminisztratív fegyelmi és pedagógiai vezetése, igazgatása, kormányzása, a magyar tannyelv teljes érvényesítése a román nyelvtanításnak a román nyelv és irodalomra és a középiskolára korlátozásával, az államsegély biztosítása. Többkevesebb módosítással ugyanily értelmű volt a református és unitárius egyházkerületek állásfoglalása is. Mind a három hitvallás állásfoglalása megfelelő jegyzőkönyvekben, előterjesztésekben tudomására hozatott az összkormánynak. Habár e beadványaink által előidézett benyomást, mivel azokra választ nem kaptunk, nem tudhatjuk, a fennvázolt eseményekből arra kellett következtetnünk, — amint magatartásunk lojálisából, amit jogainkhoz való ragaszkodás mellett is mindenki láthat, egyéb logikusan nem is következhetett, — hogy ezután a kormány az iskolajavaslatot oly módon fogja lényegesen átalakítani, hogy az a kisebbségeket megnyugtassa, elismerve régi törvényekben, nemzetközi egyezményekben biztosított jogait.

A már szentesített törvény vizsgálata, sajnos, arról kell, hogy meggyőzzön, hogy nemcsak nem érvényesültek a törvényben a kisebbségi iskolajogok, amiként azok érvényesítését a legszerényebbre összezsugorított 13 elvi pontunkban kívántuk, hanem az Anghelescu-féle 19 pontos jegyzőkönyv úgynevezett engedményei is csak részben kerültek be a törvénybe, s amelyek bekerültek, azokat letompítja, elhomályosítja vagy hatálytalanítja a törvény egyéb intézkedése.

1. A hitvallásos iskolák korlátlan fenntarthatására vonatkozó első kívánalmunk a törvénybe azzal a korlátozással került be, hogy egyetemet s új képzőket nem állíthatunk fel. Ugyanígy volt ez benn az Anghelescu-féle pontozatokban.

2. A ma létező hitvallásos iskolákat mind nyilvánosaknak kívántuk tekintetni, az esetleg felállítandók a miniszter utólagos jóváhagyásával váltak volna nyilvánosakká, amit a miniszter nem tagadhatott volna meg. Az Anghelescu-féle 2-ik pont a nyilvánosságot csak a ma nyilvánossági jogú iskoláknak akarta biztosítani. A törvény 110. §-a szerint pedig csak azok az iskolák tekintetnek nyilvánosoknak, melyek 3 hónapon belül igazolni tudják, hogy 1918 előtt is nyilvánosak voltak. Az 1918 utániak nyilvánossági jogát további felülvizsgálathoz és feltételekhez köti. A nem nyilvánossági joguak kérhetik a minisztértől a jogot s a miniszter 6 hónapon belül nyilatkozni köteles (62., 64. §.). Nem lett felvéve a törvénybe az Anghelescu-féle pontból az, hogy a miniszter a nyilvánosságot a feltételeknek megfelelő iskolától nem tagadhatja meg, csupán az a kisebb jelentőségű változás történt a törvényjavaslat szövegén, hogy a nyilvánossági jogot ezeknek meg fogja adni. A Gyárfás—Gârboviceanu-féle tárgyalások rendjén kilásításba helyeztetett, hogy az iskolafenntartók a nyilvánossági eljárás alkalmával nem fognak köteleztetni arra, hogy a fenntartás forrásait kimutassák. Ez az ígélet a törvényben nem érvényesült, sőt 63. §. b) pont e források kimutatását kívánni látszik. Ez a végrehajtási utasításban az ígért módon lenne enyhítendő s fel lenne veendő az a megígért könnyítés is, hogy a nyilvánossági joggal bíró iskolák nyilvánossági jogának igazolásánál elég lesz ezen iskolák névsorát betérjeszteni. Röviden összegezve, e pont így áll: mi korlátlanul minden ma létező iskolát a törvény által eo ipso, minden további eljárás nélkül, nyilvánosjogunak kívántuk elismertetni; Anghelescu csak a ma nyilvános iskolák nyilvánossági jogát biztosította volna a törvényben minden további eljárás nélkül, a törvény pedig csak az 1918 előtti nyilvánossági jogú iskolák nyilvánosságát ismeri el s ezek nyilvánossági jogának igazolását is kívánja. A nem nyilvános iskolák, vagy az 1918 utáni iskolák nyilvánossági jogának megadási feltételei maradtak a régi ridegségükben. Fennmaradt minden iskolára nézve ezek szerint a könnyű bezárás lehetősége.

3 Kívántuk, hogy a hitvallásos iskola közvetlen vezetése, kormányzása, pedagógiai és fegyelmi irányítása a fentartó egyházat illesse, — a kormánynak fennmaradván a legfőbb felügyelet, ellenőrzés állambiztonsági szempontból. E pont, bár letompítva s fogyatékosan, bele került az Anghelescu-féle pontozatok 3-ik pontjába. Felvette a törvény is a 64. §-ban, de kihagyta a szövegből a fegyelmi irányítást. Erről a 33. és 91. §§-ban történik homályos intézkedés. T. i. a tanulók fegyelmi sza-

bályait még az Anghelescu-féle szövegezés szerint is az iskola-fenntartó kellene, hogy megállapítsa; ám a törvény 33. §. ezt akként ellensúlyozza, szinte hatálytalanítja, hogy a fenntartót az állami fegyelmi rendtartás szerinti eljárásra kötelezi. Ez pedig nyilván nem fedi még az Anghelescu-féle szövegezés értelmét sem. A törvény 91. §-a pedig korlátozza a tanárookra vonatkozó fegyelmi jog tekintetében is az iskolafenntartót megillető jogot, a 2-ik bekezdésben csaknem teljesen a miniszternek szolgáltatva ki tanerőinket nem szabatos szövegezésével. Tanintéze-teink igazgatására, pedagógiai vezetésére vonatkozó jogot ugyan a 64. §. felvette utolsó bekezdésébe, de ezt csaknem illuzóriussá teszi a törvény sok szakasza, melyek a minisztert a felügyelet és ellenőrzésen túlmenőleg a legszélsőségesebb, teljes beavatkozásra, sőt közvetlen vezetésre jogosítják fel (így a 6. §., mely szerint minden magániskola közvetlenül levelez a hatóságokkal minden felügyeleti s ellenőrzési kérdésben. Minthogy pedig a törvény nem állapítja meg az állami felügyelet és ellenőrzés korlátait, a tanügyi hatóságok minden tanügyi adminisztrációt belemagyarázhatnak ebbe, amint gyakorlatban tényleg ők intézkednek, ők vezetik az iskolafenntartó helyett s annak csaknem kizárásával iskoláinkat. A 33. §. szerint semmiféle iskolai egyesület sem alkotható miniszterileg engedélyezett szabályzat nélkül, tehát vallásos egyesületek sem.).

4. Kívántuk, hogy a hitvallásos iskola különbség nélkül vehessen fel minden nyelvű és vallású tanulót, a szülőknek álljon jogában gyermekeiket bármely jellegű iskolába beadni. Ezt Anghelescu elfogadta a zsidók és a románok kizárásával. A törvény 35. §-a e megállapodásokat nem fedi. Ugyanis e paragrafus szerint ugyan az iskolafenntartó állapítja meg az iskola tan nyelvét (eltérően a törvényjavaslattól, amely tannyelvnek a tanulók anyanyelvét akarta tekinteni), ámde más nyelvű tanulók nem vehetők fel még abban az esetben sem, ha vallásuk azonos az iskola fenntartóéval. Ez súlyos sérelem a törvényben, mivel katolikus iskoláinkból a más nyelvű katolikus tanulókat kizárja. Viszont az Anghelescu-féle ponton is túlmenőleg a más vallásuak, így a zsidók felvehetése lehetségesnek látszik, ha az illetők magyar anyanyelvűek.¹

5. Kívántuk, hogy iskoláink államérvényes bizonyítványokat adhassanak ki, magán-, felvételi, javító, pótvizsgálatokat saját hatáskörünkben engedélyezhessünk. Anghelescu e jogot a magánvizsgák kivételével biztosítani óhajtotta. A törvénybe ez is korlátozással került be, mivel iskoláink csak a miniszter lát-tamozásával adhatnak ki érvényes bizonyítványt, sőt az egyszerű igazolványokat is, melyek a középiskolába felvételre, vagy

¹ A gyakorlatban azonban zsidók felvételét nem engedélyezik a kisebbségi iskolákba.

más tanintézetbe átlépésre szükségesek, a középiskoláknál inspektor, elemi iskoláknál a revizor kell hogy láttamozza. (68. §.) A miniszter ugyan kijelentette, hogy a bizonyítványok kormányhatósági láttamozása csak visszaélés esetén tagadható meg. Ámde ez tág kijelentés, a végrehajtási utasításba tehát kifejezetten és szabatosan meghatározva felveendő volna.

A törvény szövege a törvényjavaslattal szemben rosszabbodott azzal, hogy az elemi abszolváló vizsgához a miniszter legalább két biztost küldhet ki; viszont azonban javult azzal, hogy az elemi abszolválón jelen lehet a fenntartó képviselője és azzal, hogy az V. osztályos felvételre más, ugyanolyan nyelvű, nyilvános felekezeti iskola növendéke is bocsátható.

A magántanulók vizsgáztatását az Anghelescu-pont is, a törvény is elvette a hitvallásos iskolától.

6. A tanterv tekintetében a legszélsőbb kíváncsolomnak is eleget óhajtottunk tenni az állami tanterv minimumának elfogadásával, ezt Anghelescu változatlanul elfogadta. Am a törvény súlyosbította ezt azzal, hogy a nyilvánosjogú iskola tanterve még óraszám tekintetében is kell, hogy egyezzek az állami tantervvel. (63. d) §.)

7. Ismeretes, hogy az iskola tannyelvének védelmében immár évek óta küzdenek a kisebbségek. Sokszor kifejezett álláspontunk szerint a törvénybe felvételni kívántuk azt a jogot, hogy az iskolafenntartó maga állapítja meg a tannyelvet, köteles lévén a román nyelvet a középiskolákban úgy tanítani, hogy a középiskola VIII. oszt. elvégeztével minden tanuló ki tudja magát fejezni románul írásban és beszédben, egyéb tantárgynak román nyelvnek tanítására azonban nem kötelezhető s az elemi iskolában a román nyelv is csak legfőljebb a III. osztálytól kezdődőleg tanítható. Kívántuk a magyar nyelv érvényesítését az V. osztályos felvételi és a baccalaureatusi vizsgán is. Anghelescu a tannyelv megállapítás jogát elfogadta a román nyelv, Románia történelme és földrajza kivételével, lehetővé téve azonban ezeknek is magyar nyelven *magyarázását*. A felvételi vizsga magyar nyelvét e két tárgy kivételével szintén elfogadta, sőt megígérte, hogy a vizsgabizottságot az iskola tantestületéből alakítja miniszteri biztos elnöklete mellett. Nyílt kérdés maradt, hogy a román nyelv tanítása milyen fokon kezdődjék. A törvény az Anghelescu-féle pont értelmében szerkesztetett, vagyis a tannyelv megállapítási jog elismertetett ugyan elvileg; de kimondatott, hogy a román nyelven és irodalmon kívül még Románia történelme és földrajza is román nyelven tanítandó és pedig az elemi iskola III. osztályától kezdve. A végrehajtási utasításba fel lenne veendő az Anghelescu-féle jegyzőkönyvnél fogva e tárgyak magyar nyelven magyarázhatása, valamint a Gârboviceanu—Gyárfás-féle módosítási tárgyalások rendén tett az a kijelentés, hogy az elemi iskolában a történelem és földrajz csak

román nyelvi olvasmányok keretében tanítandó románul. Kérendő lenne továbbá a miniszter, hogy a felvételi vizsgabizottságra vonatkozó megállapítását rendeletben érvényesítse.

8. A tanárok alkalmazására vonatkozó kívánalmunk bevetetett a törvénybe is. (16. §.)

9. Kívántuk, hogy a román nyelv tanárai 10 éven belül szerezhessék meg szakképesítésüket és hogy képesített tanáraink és tanítóink működéséhez semmi más vizsga vagy engedély ne kívántassék. Anghelescu a vizsgára vonatkozó határidőt 5 évre szállította le s kivette a román nyelvi vizsga alól a 30 évi szolgálatlaltal bíró, vagy 55 életévű tanárokat és azokat, akik már eredményesen letették e vizsgát. Kívánalmunk másik részét figyelmen kívül hagyta. A törvény az Anghelescu-pontnak megfelelően 5 évet tűz ki a román nyelvből való vizsgázásra és a nemzeti tárgyakból való képesítés megszerzésére s a 30 éves szolgálatot, vagy 55 éven túli kort kiveszi a vizsgakötelezettség alól. Bekerült azonban a törvénybe az a súlyos intézkedés, hogy a tanárok, akik még nem kielégítően tudják a románt, kötelezhetők külön kurzus hallgatására, habár már eredményesen vizsgáztak. (109. §.) A képesített tanárok működése pedig ezenfelül miniszteri engedélyezésekhez van kötve. (15., 16. §.) Magát az 5 éves vizsgakötelezettséget elhomályosítja, sőt hatálytalaníthatja is, ha úgy magyarázzák, a 39. §., mely szerint a nemzeti tárgyakat csak képesített tanárok taníthatják, kik a román nyelvet ismerik.

10. Kértük az elvett iskolaépületek visszaadását, elvett iskolai ingatlanaink megfelelő kártalanítását, vagy ahol lehet, visszaadását. A miniszter ezt a törvényen kívül eső kérdésnek minősítette, de kilátásba helyezte egy bizottság szervezését, a miniszter és hitvallások kiküldötteiből, a vitatott iskolai épületek jogi helyzetének megvizsgálására. A miniszter ezen megállapítás érvényesítésére volna rábírandó.

11. Kértük, hogy a szerzetesrendek által vezetett iskolák a többi hitvallásos iskolákkal egyenlő elbírálás alá essenek s ugyanazon jogokat élvezzék. Anghelescu ezt a maga pontozatai közé oly formában vette be, hogy oly iskolák, melyekben szerzetesek tanítanak, kik az egyházmegye püspökétől függnnek, felekezeti iskoláknak tekintendők. Külföldről függő szerzetes iskolákban a tanítási nyelv román. A törvény e kívánalmat az Anghelescu által megcsonkított alakban se vette fel szabatosan, hanem akként, hogy a felekezeti magániskolákban működhetnek szerzetesrendhez tartozó tanárok is. (15. §.) A miniszter e törvény-paragfussal kapcsolatban a kamarai tárgyaláson oly értelmű kijelentést tett, hogy az egyházi főhatóság által fenntartott iskolák, habár szerzetesek tanítanak azokban, felekezetiieknek tekintendők, így a kolozsvári főgimnázium. Ezekből az kell, hogy következzen, hogy ezen iskolák tanítási nyelvét a fenntartó

állapítja meg. Ám a törvényjavaslatból a törvénybe felvétellett az az általános elvi rendelkezés (37. §.), hogy a szerzetes rendektől vezetett magániskolák előadási nyelve a román nyelv. Ekép e sérelmes álláspont törvénybe iktattatván, szerzetes iskoláink tannyelve még kedvezőbb esetben is veszélyeztetve van.

12. Kívántuk, hogy iskolai járulékokat és díjakat szedhesünk s adományokat külföldről is elfogadhassunk, kivéve a külföldi kormányokat. A miniszter e pontot figyelmen kívül hagyta. Ám a törvény 31. §-a beszüntetés terhe alatt megtiltja alapítványok, segélyek, adományok elfogadását külföldről, ez csak a miniszter engedélyével történhetik.

13. Kívántunk hiveink számarányának megfelelő államsegélyt. Erre nézve Anghelescu jogunkat elismerve, biztató ígéretekett tett, de ennek sem a törvényben, sem semmiféle írásban nyoma nincs.

14. Kívántuk a saját hitvallásos iskolát fenntartó hivek mentesítését az állami iskola fenntartásához, vagy létesítéséhez való hozzájárulás alól. Sem a miniszter, sem a törvény erre nem terjeszkedett ki, a miniszter azzal a kijelentéssel, hogy ez máshová tartozik (a kultuszminiszterhez).

A tárgyalások rendjén a fenti írásbafoglalt kívánalmakon kívül még több fontos kíváncalom szóba került, melyeknek egyrészére a miniszter kiterjeszkedett az ő 19 pontú jegyzőkönyvében. Így:

15. A törvényjavaslat 112. §-ára vonatkozólag felvette, hogy valamely hitvallásos iskola államosításának kérelmezésénél csak az iskolafenntartó egyházi főhatóság tekintetik az illető iskola jogosult képviselőjének. Ez a törvénybe is így vétetett fel.

16. Felmerült az a kíváncsg, hogyha már a korlátlan iskola-fenntartás joga nem kerülhet be a törvénybe, legalább szállíttasék le az elemi iskoláknál az előírt létszám 30-ról 20-ra. Ezt Anghelescu is elfogadta, a törvénybe is felvétetett. (2. §.)

17. Az iskola teljes és közvetlen vezetési, igazgatási joga ki-zárná, hogy a miniszter a hitvallásos iskoláknak rendelkezéseket, az igazgatóshoz tartozó intézkedéseket adjon. Ennek némikép biztosítása végett felmerült az, hogy a hatóságok csak a fenntartó útján levelezhessenek iskoláinkkal. A miniszter az ő pontozatai közé oly formában vette fel, hogy fontos kérdésekben az iskolafenntartó útján történik a levelezés. A törvény 6. §-a, miként már fenn is jeleztem, ezt lényegesen súlyosabbra változtatta, alapjában hatálytalanítva az iskolafenntartó közvetlen vezetési, igazgatási jogát azon rendelkezéssel, hogy minden magániskola közvetlenül levelez az összes ellenőrzési és felügyeleti kérdésekben a hatóságokkal és csak az elvi jelentőségű intézkedéseket közli a miniszter az iskolafenntartóval, valamint egyenesen az iskolával is. Ezt a roppant súlyos elvi jelentőségű megállapítást a törvény még súlyosabbá, szinte elviselhetetlenné tette

azáltal, hogy a miniszteri rendeletek nem közlése büntető intézkedést von az iskolafenntartóra.

18. A törvényjavaslat szerint az iskolafenntartó elvesztette volna fenntartói jogát, ha valamely iskolája engedély nélkül működik. E képtelen rendelkezést a miniszter oda mérsékelte, hogy törülte e szót fenntartó (susșinotor). A törvény pedig a „susșinotor“ helyett „conducătorul“-t használ, vagyis az iskola vezetője vesztítené el a jogot iskola létesítésére, a fenntartó pedig pénzbüntetést von magára. Ez a különös megkülönböztetés vitákra, félreértésekre adhat alkalmat, eltekintve a szakasznak túlszigorától.

19. A leányiskoláknál tanító férfi tanerőket, kik a törvény életbeléptekor tanítanak, a miniszter megkívánta hagyni állásukban. Ez a törvény 108. §-ába ugyanígy vétetett fel.

20. A miniszter az általa kiküldendő iskolalátogatók neveit közölni kívánta az iskolafenntartóval. A törvény 81. §-a ezt azazal a módosítással vette be, hogy a miniszteri kiküldöttek mindig írásbeli felhatalmazással kell hogy bírjanak. Kimaradt tehát a törvényből az, hogy a miniszter értesíteni fogja a fenntartót a kiküldöttekről.

21. A miniszter az ő pontjai közé felvette, hogy a felekezeti iskolák fenntartói nem kötelezhetők ugyanoly fizetés adására tanerőiknek, aminő az állami tanerőké. A miniszter a kamarájában e javaslatát szó nélkül engedte leszavaztatni saját pártja által s így a törvény az állami tanerőkével egyenlő javadalmozást írt elő a felekezeti tanerőknek anélkül, hogy az államsegélyről gondoskodnék, vagy a fedezeti források előállítását lehetővé tenné a kisajátított ingatlanok megfelelő kártalanítása, esetleg visszaadása által.

*

Ezen összehasonlításból látnunk kell, hogy a törvény lényegesen kevesebbet biztosít az Anghelescu-féle pontozatoknál s hogy a miniszter nem tudta beváltani az általa dikált jegyzőkönyvben vállalt feltételeket. Ám a hitvallások, miként láttuk, a jegyzőkönyvi pontozatokat sem találták olyanoknak, amelyek a hívallásos iskolák jövőjét biztosítanak s lehetővé tennék az iskolafenntartó hitvallásokra nézve, hogy a tanuló ifjúságot egyházuk nevelő erejével, legjobb belátásuk szerint vezessék és neveljék. Mennyire messze áll a törvény mindama iskolai jogok elismerésétől, melyek a hitvallásos iskolák autonóm vezetése szempontjából a kisebbségi hitvallásokat a történelmi jog és a párizsi külön egyezmény 9., 10., 11. pontjai alapján megilletik. A törvény a tannyelv tekintetében a kétnyelvűséget viszi be iskoláinkba; iskoláink vezetését, kormányzását, igazgatását ellentétes intézkedéscével nemcsak korlátozza, hanem jórészt lehetetlenné teszi nekünk. Az iskola adminisztrálási nyelve tekinteté-

ben amit nyújt pld. a 23. §-ban, ahol megállapítja, hogy a belső adminisztráció az iskola lannyelvén történik, ezt lerontja a 26. §-sal, amely az összes katalógusokat és más aktákat, román nyelven is vezetendőeknek írja elő. Az államsegélyről, ami az összes jogok között a legnyilvánvalóbb joga a hitvallásoknak, mélysegesen hallgat. Iskoláink fejlődéséhez szükséges minden nekilendülést, lelkesülést iskolarendőri intézkedéseivel lehetetlenné tesz. Püspök urunknak minden nemes egyeztető törekvése mellett sem sikerült rábírnia az illetékeseket, hogy a törvényszakaszok közé vegyék fel azt a szerény módosítást, hogy a püspök által engedélyezett vallásos jellegű egyletek ne essenek miniszteri engedélyezés alá, vagy hagyassék ki az a szakasz (29. §.), mely megtilt minden néven nevezendő befolyást a tanulók vallási meggyőződésére. A miniszter még arra sem volt hajlandó, hogy a szerzetes rendek által fenntartott iskoláknak egy évi háttáridőt adjon magában a törvényben arra, hogy a püspök, vagy az egyházközségek alá helyezkedhessenek, mely esetben felekezeti iskolának volnának tekinthetők.

Senki sem csodálkozhatik, ha felmerül az a kérdés, miért nem vitte keresztül a miniszter legalább a vállalt pontozatokat a törvényhozás mindkét házában, miért kellett a miniszternek december 2-án oly hirtelen elhatározással törvényjavaslatát benyújtania anélkül, hogy időt engedett volna a módosítások nyugodt, megfontolt keresztülvitelére a törvényjavaslaton.

Még kevésbé csodálkozhatik bárki is azon, ha a hitvallások ily előzmények után, látva, hogy a miniszter vagy egyáltalán nem, vagy pedig csak fogvatékosan szándékozik megvalósítani a vállalt módosításokat, méltán tartottak attól, hogy itt egy nagy megtévesztés, hogy ne mondjuk, kijátszás van folyamatban s hogy tehát iskolai jogaik védelmében újból lépéseket kell tenniök Genfben a Nemzetek Szövetségénél.

Ez a meggondolás indította igazgatótanácsunkat, hogy püspök urunk előzetes beleegyezésének kikérésével újból kiküldje alólírtat, hogy a református és unitárius hitfelekezetek kiküldötteivel együtt Genfben, miként erről más helyen számolok be, megfelelő információkat adjon az iskolatörvény megalkotása körül történekről.

Előterjesztésemből folyó következmény gyanánt van szerencsém a méltóságos Igazgatótanácsnak javasolni, méltóztas-sék kimondani:

a) a magánoktatási törvény egyházunk lényeges iskolajogait nem vette figyelembe, viszont oly intézkedéseket tartalmaz, melyek nemcsak iskoláink vezetésétől, kormányzásától, igazgatásától foszthatnak meg bennünket, hanem béklyóba verik azok szabad működését s korlátozzák az egyháznak a tanuló ifjúságra gyakorolható nevelő hatását.

b) Igazgatótanácsunk ennél fogva továbbra is minden tör-

vényes eszközzel, minden lehetôt elkövet, hogy iskolafenntartó jogait kivívja s iskoláinak szabad működését biztosítsa.

c) Lépéseket kísérel tenni a miniszternél, hogy a végrehajtási utasításba felvétesse legalább azok az intézkedések, melyek a 19 pontban benn voltak, de a törvényből kimaradtak, vagy amelyeket a miniszter kilátásba helyezett. Ezek a következők:

1. Az iskolafenntartók a nyilvánossági eljárás alkalmával nem köteleztetnek arra, hogy az iskolafenntartás forrásait kimutassák.

2. A nyilvánossági joggal bíró iskolák nyilvánossági jogának igazolásaképp elég lesz ezen iskolák névsorát betérjeszteni.

3. A törvény 6. §-ában jelzett közvetlen levelezés az állami ellenőrzést és felügyeletet oly konkrét eseteire vonatkozhatik csupán, melyek előforduló visszaélésekből kifolyólag az állambiztonság megvédését teszik szükségessé.

4. A törvény 30. §-ának rendelkezése nem vonatkozik a szorosan vett hitbuzgalmi egyesületekre, minők a Mária-kongregációk stb.

5. A hitvallásos iskolák által kiállított bizonyítványok kormányhatósági láttamozása csak visszaélés esetén tagadható meg.

6. Románia történelmének, földrajzának és a román nyelv és irodalomnak magyarázásánál az iskola tannyelve is használható.

7. Az elemi iskolában történelem és földrajz nem külön tárgy gyanánt, hanem csak román nyelvi olvasmányok keretében tanítandók románul.

8. A 39. és 109. §-ok egybevetésével a nemzeti tárgyak azon tanárai, akiknek történelem és földrajzi szakképesítésük van, taníthatják Románia földrajzát és történelmét külön szakképesítés nélkül is, csak a román nyelvből kell az általános vizsgát letenniük, ha még nem tették le.

9. A miniszter az általa kiküldendő biztosok neveit közölni fogja az iskolafenntartóval.

Végül javaslom, mondjunk köszönetet Püspök Urunknak a törvényjavaslat enyhítése körüli, sok önfeláldozással, megalázkodással járó fáradozásaiért.

Kolozsvár, 1926 január 12-én.

XXXIII.

Tárgy: Kérés a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott panasz tárgyában.

*A Nemzetek Szövetsége Tanácsa Nagyméltóságú Elnökének*¹

Genf.

Hivatkozva az erdélyi róm. kath., református és unitárius hitvallásoknak 1925 május 6-án kelt kérvényére, valamint a Nemzetek Szövetsége Tanácsának szeptember és december havi ülései alkalmából beterjesztett további beadványainkra, kötelességünknek tartjuk a függőben levő ügy fejleményeiről és jelenlegi állásáról a Tanács közeledő ülés szaka előtt a következő tájékoztatást mély tisztelettel benyújtani.

1925 december 17-én kisebb változtatásokkal a képviselőház is megszavazta a magánoktatási törvényjavaslatot s így ez, — az újabb módosításoknak december 18-án a szenátus által történt elfogadása után— királyi szentesítés által törvénnyé vált és mint ilyen december 22-én kihirdettetett.

A törvényt végleges szövegében sem tekinthetik egyházaink olyannak, mely az eddig őket jogszerint megillető iskolai autonómiát és a párizsi kisebbségi egyezményben garantált iskolai jogaik teljességét biztosítaná, sőt a törvény nem öleli fel teljesen és következetesen a november 6-iki jegyzőkönyvben foglalt s Anghelescu miniszter úr által kilátásba helyezett 19 engedményt sem.

A törvény hiányairól és egyes szakaszainak a párizsi egyezményben biztosított jogainkkal meg nem egyező rendelkezéseiről készek vagyunk egy részletesen indokolható összeállítást benyújtani, valamint készek vagyunk arra is, hogy a szeptemberi beadványunkra kormányunk által a Tanácshoz decemberben benyújtott terjedelmes válasziratra, — melyhez magánúton csak közelebről jutottunk, — részletes észrevételeinket megtegyük. Ez az utóbbi az ügy lezárása előtt azért is szükséges lenne, mert

¹ Benyújtatott 1926 március 12-én.

a kormány válasziratában velünk szemben súlyos vádak és sértő feltevések foglaltatnak, melyeket tisztelettel bár, de a legbátróztabban visszautasítunk. Ezekkel szemben általában ismételtén hangsúlyoznunk kell, hogy minket, midőn a Tanácshoz fordultunk, nem vezetett semmi más cél, mint sok évszázad alatt bevált felekezeti iskoláink megtartása, keresztény magyar népünk kultúrájának és nyelvének megmentése és nemzetközileg garantált jogaink biztosítása. Az előző beadványainkban foglaltakat mi a gonddal összegyűjtött adataink alapján lelkiismeretesen állítottuk össze, tudva és akarva valótlan nem állítottunk, beadványainkért helyt állunk és nyugodtan vetjük alá magunkat egy, a Tanács által esetleg delegálandó bizottság helyszíni vizsgálatának.

Az ellenünk felhozott állításokkal szemben ismételtén hangsúlyoznunk kell azt is, hogy mi nem kiváltságot kérünk kisebbségi népünk részére, hanem a többi állampolgárokéval egyenlő elbánást; iskoláink autonómiáját pedig nem úgy értelmezzük, amint azt nekünk imputálják, hanem igenis az állam felügyeleti jogát elismerjük és csak az állami tanügyi hatóságoknak az iskoláinkkal való közvetlen rendelkezése ellen s iskoláink felett általuk gyakorolható igazgatás és vezetés ellen küzdöttünk és küzdünk. Gyermekeinknek felekezeti iskoláinkban a saját nyelvük művelésén felül végeredményben legalább azt az általános műveltséget kívánjuk megadni, amelyet az állami iskolák tanulói szereznek, nekik az állam nyelvét és irodalmát tanítjuk, csak a más tárgyak románul tanítására irányuló követelést tartjuk jogtalanoknak. Tanerőink ugyanazon képesítéssel bírnak, mint az állami iskolák tanerői; iskoláinkat, melyek az imperium változás előtt is minden tekintetben felvették a versenyt az állami iskolákkal, továbbra is azon a színvonalon kívánjuk tartani, mint eddig s reméljük, hogy az utóbbi években tőlük megvont államsegély megadása abba a helyzetbe fog juttatni, hogy iskoláink az átmeneti idők nehézségeitől és az anyagi gondoktól megszabadulnak.

A kormány válasziratára további észrevételeink megtételét, — valamint a törvény egyes sérelmeinek részletes fejtegetését most mellőzzük, fenntartván magunknak a jogot, hogy mindezt a későbbi fejlemények szerint adhassuk majd elő.

Most teljes tisztelettel csak azt kívánjuk a Magas Tanács szíves tudomására hozni, hogy felekezeti oktatásügyünk rendezését még nem tartjuk lezártnak. Még nem készült el az állami középiskolai törvény, melynek sok rendelkezése felekezeti iskoláinkra is ki fog hatni; még nem hocsáttatott ki a magánoktatásügyi törvény végrehajtási utasítása sem. Reméljük, hogy a végrehajtási utasítás és egyéb intézkedések a törvény egyes hiányait pótolni, annak egyes rendelkezéseit a mi jogos álláspontunknak megfelelően magyarázni, vagy azoknak élet tompítani

fogják s az életbeléptetésnél a kormány a kívánt méltányosságot fogja gyakorolni.

A kormány és a kisebbségi egyh. között újabban is voltak tárgyalások, sőt közelebbről alapos és részletes tárgyalásokat folytatott a kormány a romániai magyar kisebbség összességét magában foglaló magyar párttal is, mely tárgyalásoknak egyik legfontosabb pontja a kisebbségi oktatásügy volt. Ezek a tárgyalások még nincsenek befejezve, s bizonyos enyhítések és iskoláink részére államsegély nyújtása már is kilátásba lettek helyezve; azonban ezek mostanig jórészt csak ígéretek, belőlük még alig valósult meg valami. Iskoláink jövő helyzetének képe tehát még nem alakult ki teljesen. Mindaddig pedig, amíg ez meg nem történik, tartózkodnunk kell attól, hogy végleges állást foglaljunk. Jelenleg minden igyekezetünk arra irányul, hogy megértéssel és méltányossággal, melyet a kormánytól remélenünk kell, a vitás kérdések békésen megoldassanak s jogainkat s iskoláink jövőjét ily módon biztosíthassuk.

Áthatva igyekezetünk jogosságától, kérjük a Magas Tanács jóakarató szíves közbenjárását és a helyzetnek még ki nem alakult voltára tekintettel kérjük, méltóztassék az ügy tárgyalását a folyó évi márciusi ülészekről elhalasztani.

Az erdélyi róm. kath., ref., unit. hitvallások nevében:

Dr. Balázs András s. k.

prelatus-kanonok.

Dr. Balogh Arthur s. k.

a kolozsvári egyetem volt tanára

XXXIV. a.

Tárgy: A Nemzetek Szövetsége Tanácsa hármas bizottságának 1926 március 18-iki jegyzőkönyvéből.

Az erdélyi katolikus, református és unitárius egyházak petíciója a magánoktatás ügyében és a román kormánynak erre vonatkozó észrevételei.¹

A Tanácsnak egy bizottsága, mely Nagy-Britania (elnökség) Franciaország és Japán képviselőiből állott, a Tanács 1920 október 25-iki határozatához képest megvizsgálta azt a kérést, amelyet az erdélyi katolikus, református és unitárius egyházak a magánoktatás ügyében előterjesztettek, valamint a román kormánynak erre vonatkozólag benyújtott észrevételeit. A fontos okmányoknak megvizsgálása, amelyeket a kérvényezők és a kormány terjesztett a Tanács elé, a bizottságnak több rendbeli ülését tették szükségessé. Ezeknek az üléseknek folyamán a bizottságnak alkalma volt meghallgatni a román delegátusnak szóbeli felvilágosításait némely pontokra. Ezenfelül a bizottság a Főtitkárság kisebbségi osztályának közvetítésével több ízben közölt a román kormánnyal egyes pontokat, amelyek véleménye szerint különös figyelembevételre igényeltek és amelyekre vonatkozólag tisztába akart jönni.

(Itt a jegyzőkönyv teljes elismerését fejezi ki a román kormánynak azért a készségért, amellyel a bizottság munkáját megkönnyítette, azután így folytatja:)

A törvényjavaslat szövege, amely ellen a kérvényezők fordultak, némi módosítást szenvedett, mielőtt még a petíció a titkársághoz érkezett volna. Más módosítások később történtek. Románia delegátusa kijelentette a bizottság előtt, hogy a törvényjavaslatot hosszasan tárgyalták nemcsak az egyházak kép-

¹ A jegyzőkönyv nem jutván a kérvényező hitvallásokhoz, az itt közölt szöveg nem teljes ugyan, de lényeges adat, mint erről más közleményekből meggyőződtem, nem hiányzik belőle s a szöveg tartalmilag egyező az eredetivel.

viselőivel, hanem az ország többi kisebbségeinek képviselőivel is és figyelembe vették a kisebbségeknek mindazon kívánságait, amelyek a szerződéssel és az országnak felsőbb érdekeivel nem ellenkeztek. E részben a bizottság megállapította, hogy 1925 nov. hónapjának elején tárgyalások folytak Bukarestben a kormány képviselői és a kérvényező egyházak képviselői között. E tárgyalásokról 1925 november 6-án jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben a kormány kötelezte magát, hogy a parlamentben támogatni fog bizonyos módosításokat, amelyek szükségeseknek találtattak. Másrészt a kérvényező egyházak képviselői kötelezettséget vállaltak, hogy egyházi felsőbb hatóságaik előtt fenn fogják tartani a kérdéses rendelkezéseket „rajta lévén, hogy ezeket a pontokat fogadják el avégből, hogy módosíthassák a magánoktatási törvényjavaslattal szemben elfoglalt álláspontjukat, a kérdést elintézettnak tekintvén“. Ámbár a kérvényező egyházak később úgy találták, hogy ez a jegyzőkönyv nem egészen kielégítő, mindazonáltal a bizottság véleménye szerint nagyon figyelembeveendő eredményét képezi az érdekelt kisebbségek képviselői és a kormány közötti közvetlen érintkezésnek.

A kérdéses törvényt a parlament elfogadta és az kihirdetést nyert. A bizottság úgy találta, hogy a törvény végleges szövege nem tartalmaz semmi olyan határozmányt, amely szükségessé tenné, hogy a Tanácsnak a bizottságban képviselt tagjai felhívják a Tanács figyelmét arra, hogy ebben az ügyben valaminő intézkedést tegyen. Kétségek támadhatnak némely pontokra nézve, különösen azt a kérdést illetőleg, hogy a szerződés 9-ik cikkének rendelkezése be van-e egészen tartva.

Ez a cikk kimondja az ország minden polgára számára a jogilag és tényleg egyenlő elbánás elvét és kijelenti, hogy a kisebbségekhez tartozó személyeknek „egyenlő joga van saját költségükön iskolákat létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják“. A kérvényezők úgy magyarázzák ezt a cikket, hogy az egyenlőget állapít meg az állami iskolák és a magániskolák között. A bizottság nem fogadhatta el ezt a magyarázatot. Véleménye szerint a 9. cikkben kívánt egyenlőség egyfelől a kisebbségek magániskoláira, másfelől a többség magániskoláira vonatkozik. Mint-hogy a törvény a meghatározott feltételek mellett elismeri a kisebbségek felekezeti iskolái számára a jogot, hogy államérvényes diplomákat adjanak ki, nagylelkűbb a kisebbségekkel szemben, mint ahogyan a szerződés határozmányainak szoros alkalmazása kívánja. Másfelől az is kérdéses, hogy nem ellenkezik-e a szerződés 9-ik cikkével a törvénynek az a rendelkezése, amely szerint a kisebbségek magániskolái bizonyos tantárgyakat románul kötelesek tanítani.

Azonban a törvény végleges szövege a román kormány felvilágosításával egyetemben alkalmasnak látszik a kérvényezők

aggodalmainak lecsillapítására. A bizottság megállapította, hogy a törvény a közhatóságoknak igen szigorú ellenőrzési jogát foglalja magában. Az államot feltétlenül megillető ellenőrzési jognak gyakorlása bizonyára nehézségeket szülhet és a kérvényezők komoly aggodalmaikat fejezték ki, hogy a kisebbségek felkezeseti iskolái kevésbé jóakarátú elbánásnak lesznek kitéve. Ezt illetőleg a bizottság annak kinyilatkoztatására vélt szorítkozhatni, hogy ezidő szerint korai lenne arról tárgyalni, mi történjen abban az esetben, ha a kérvényezők aggodalmai szerencsétlenségre valóra válnának.

A román kormány részletes végrehajtási rendeletet fog kiadni és a bizottság meg van győződve arról, hogy ez a rendelet teljesen be fogja váltani a kormánynak ismételten adott biztositásait, amelyek szerint a kisebbségek iskolái a megértés széles szellemében lesznek kezelve.

Ami a kérvény mellékleteiben felsorolt számos egyes esetet illeti, amelyekkel a kérvényezők a kormánynak az erdélyi magyar iskolákkal szembeni ellenséges magatartását igyekeztek kimutatni, a bizottság megállapítja, hogy Románia delegátusa Genfben hozatta és rendelkezésre bocsátotta azokat az okmányokat, amelyek minden egyes esetre nézve hivatalos megállapításokat tartalmaznak, mint bírósági, hiteles iratokat, az érdekelt lakosság kéréseit, jegyzőkönyveket, a tulajdonjogra vonatkozó okmányokat. A bizottság megvizsgálta a román kormány által szolgáltatott okmányokat és megállapította, hogy a kérvényezők állításai az esetek nagy számában nem felelnek meg a tényeknek, amint a vizsgálat tárgyává tett anketekből, iratokból és okmányokból kiderül.¹ A bizottság tagjai szükségesnek látják hangsúlyozni, mennyire fontos, hogy a kisebbségek által a Nemzetek Szövetsége elé terjesztett panaszok a legnagyobb

¹ A bizottság e megállapítását illetőleg e sorok írója útal a XXVIII. c. íráshoz fűzött megjegyzéseire (vonalt alatt), valamint a XXXIII. sz. íratban foglaltakra. A kontradiktórus eljárást a panaszló kisebbség és a panaszolt állam közötti ügyekben a Népszövetségi eljárás kizárja. A 3-as bizottságnak e megállapításainál nem lehetett meghallgatnia a panaszló kisebbségi hitvallásokat; hiányoztak a kisebbségi hitvallások közvetlen információi, aminőkkel a román kormány bőven élhetett s élt is. Ha a kisebbségi hitvallásoknak módjukban állott volna egyrészt ily közvetlen felvilágosításokkal szolgálni a bizottságnak, másrészt a román emlékirattal szemben saját beadványuknak adatait egy újabb beadvánnyal igazolni, vagy kellő világításba helyezni, a bizottság egyébkép elég óvatossággal jegyzőkönyvének ez a megállapítása kétségkívül másképp hangzana. Épp az iskolakérdés tárgyilagossá megvizsgálása s a tények elfogulatlan megállapítása érdekében javasolták a hitvallások kiküldöttei XXVIII. a. számú iratukban egy szakbizottság kiküldését 3 nemzet képviselőiből, amely a helyszínen győződött volna meg a helyzetről.

gonddal legyenek szerkesztve, nehogy a szövetség közbenjárását a valóságnak meg nem felelő tények alapján kérjék.

A bizottság általában annak a szilárd reményének ad kifejezést, hogy a román kormány és a kisebbségek viszonyában enyhülés fog bekövetkezni és egy nagylelkű politika a kormány részéről a kisebbségeknek őszinte közreműködési akaratával és lojalitásuk őszinte érzésével fog találkozni.

Genéve, 1926 március 18.

XXXIV. b.

Tárgy: Genfi „döntés.“¹

Tehát megérkezett a Nemzetek Szövetségének főtitkárságától a szövetségi Tanács hármas bizottságának „döntése“. Akik a kisebbségi egyházak genfi panaszának sorsáról csak némileg is tájékozva voltak, azokat a „döntés“ egyáltalán nem lepte meg. Meglep azonban az a, különösen bukaresti újságokban, már a tavasz folyamán hirdetett felfogás, amely a genfi megnyilatkozást döntésnek minősíti.

Hát bizony bármily tiszteletreméltó is Nagybrittania, Franciaország és Japán érdemes képviselőinek a kisebbségi panaszokra adott véleménye, bizony csak véleménynyilvánítás ez és nem döntés. Maga a bizottság se tekinti ezt se ítéletnek, se végérvényes határozatnak, se döntésnek, csupán véleménynek.

Ismerve a Nemzetek Szövetségének eljárási szabályzatát, megállapíthatjuk teljes határozottsággal, hogy ily végérvényes döntés már csak azért sem volt hozható, mivel végérvényes határozatok hozatalára a Nemzetek Szövetségében a Tizek Tanácsa jogosult.

Az úgynevezett hármas bizottság, a Tanács 1920 október 25-iki határozatához képest, a beadott panaszokat, ügyeket megvizsgálja s csak arra jogosult, hogy véleményt terjesszen a Tizek Tanácsa elé. E bizottságok, melyeket minden egyes ügyben külön-külön szoktak kiküldeni, véleményezik a beadott ügyeket s vagy előterjesztik döntés végett a Tanács elé, vagy pedig amennyiben ennek szükségét nem látják, nem tesznek előterjesztést a Tanácsnak.

Ugyanez történt az erdélyi magyar kisebbségi hitvallások panaszja ügyében is. Szó szerint „a bizottság úgy találta, hogy a törvény (értsd magánoktatási törvény) végleges szövege nem tartalmaz semmi olyan határozványt, amely szükségessé tenné, hogy a Tanácsnak a bizottságban képviselt tagjai felhívják a

¹ Lásd az „Újság“ c. napilap 1926. évi 158-ik számát.

Tanács figyelmét arra, hogy ebben az ügyben valaminő intézkedést tegyen“.

Nem döntéssel állunk szemben uraim, hanem egy bizottsági véleménnyel, amely nyilvánvalóan politikai tekintetéből, roppant óvatos diplomáciai írással, egyelőre egy kicsit félretolt, de nem tett bennünket skatba Genfben. Miért történt mindez? Ismételjük és szilárdan állítjuk kizárólag politikai tekintetéből.

Tessék csak figyelmesen elolvasni ezt a hármass bizottsági véleményt. A vélemény kihangsúlyozza, hogy a bizottság az egyházak panaszára többrendbeli ülésen szükségét látta annak, hogy a román delegátus szóbeli felvilágosításait némely pontokra meghallgassa. Románia delegátusa kijelentette a bizottság előtt, „hogy a törvényjavaslatot hosszasan tárgyalták nemcsak az egyházak képviselőivel, hanem az ország többi kisebbségének képviselőivel is és figyelembe vették a kisebbségeknek mindazon kívánságait, amelyek a szerződéssel és az ország felőbb érdekeivel nem ellenkeztek“.

A hármass bizottság a továbbiakban rámutatva a román kormány és az egyházak között mult évi novemberben folyt tárgyalások eredményére, kiemeli, hogy a kormány és az egyházak képviselői között Bucurestiben, november 6-án felvett jegyzőkönyv „véleménye szerint nagyon figyelembe veendő eredményét képezi az érdekelt kisebbségek képviselői és a kormány közötti közvetlen érintkezésnek“.

Ez a sorok közé összeszorított, óvatos megnyilatkozása a nagyérdemű bizottságnak nyilvánvalóan távol áll még a látogatatótól is annak, mintha itt egy kontradiktórius eljárásra támaszkodó igazságszolgáltatásról volna szó.

A bizottság, hűen a Nemzetek Szövetségében kialakult gyakorlathoz, mely szerint a kérdések eldöntését elsősorban politikai tekintetek irányítják, inkább kiegyeztetni akarja a panaszló kisebbségi egyházakat a kormánnyal, mint a panaszolt kérdésekben döntő ítéletet mondani.

A bizottsági „döntés“ érdemi része ehhez képest csak átfut az egyházak panasza felett, röptében érintve azok lényegét, miként a madár a víz felszínét.

A kisebbségi szerződés 9. cikke, a bizottság véleménye szerint, nem állapít meg egyenlőséget az állami iskolák és a magániskolák (értésd felekezeti iskolák) között. A bizottság szerint ez az egyenlőség egyfelől a kisebbségi magániskolákra, másfelől a többség magániskoláira vonatkozik. A magánoktatási törvény tehát, amikor a kisebbségek felekezeti iskolái számára jogot ad, hogy államérvényes diplomát adjanak ki, tulajdonkép nagylelkű.

Ki ne venné ki a bizottság eme véleménynyilvánításából, hogy a bizottság nagyon is érzi illetéktelenségét jogi kérdések elemzésére s éppen ezért a legnagyobb óvatossággal érinti a jogi

reszt, jól tudva, hogy jogi íléletet épen ezekben a kérdésekben csak a hágai döntőbírótság hozhat.

Az erdélyi hitvallások panaszukban utaltak is arra, hogy amennyiben a kisebbségi egyezmény értelmezéséről esik szó, kapcsolatban a romániai magánoktatási törvénnyel, kérik a hágai nemzetközi bíróság döntését. A hármass bizottsági vélemény sem erre nem tér ki, sem a kisebbségi panasz többi súlyos pontjaira.

A bizottsági vélemény nem érinti a kisebbségi egyházak következő kéréseit: megállapítását annak, hogy az erdélyi egyházakat teljes autonómia illeti meg, nem érinti az iskolai épületek viszszaadását, megkerüli a magántanulók felvételésének ügyét, egyáltalán nem szól semmit a román államnak a kisebbségi egyezmény 10. §-ból folyó azon kötelezettségéről, mely szerint a fenntartó egyházakat kötelessége államsegélyben részesíteni. A vélemény nem terjed ki a többi kérdések egész tömegére, amelyek a kisebbségi egyházak panaszában az iskolafenntartó egyházak jogaira vonatkoznak iskoláik vezetését, kormányzását illetőleg.

A bizottsági vélemény sommásan két-három mondatban végez a kisebbségi iskolákat ért ama visszaélések, zaklatások nagy tömegével, melyeket a panasz bizonyítékokkal felszerelve elősorolt. A bizottság a liberális kormány, illetve Anghelescu miniszter által ezekkel szemben bemutatott adatokkal, vizsgálati jegyzőkönyvekkel a dolgot elintézettnak véli. Ám az egyházak épen e visszaélések tárgyilagos megvizsgálását óhajtották, késznek nyilatkozva alávetni magukat bárminő semleges, nemzetközi bizottság vizsgálódásainak. A genfi bizottság jónak látta az egyháznak eme kívánságát hallgatással mellőzni, mert hisz a politikai rezon egyebet kívánt.

Egy ilyen semleges bizottsági szemle a sérelmek, a visszaélések színhelyén esetleg igen kellemetlen eredményekkel végződhetett volna Anghelescu miniszter úrra s azokra a tanügyi hatóságokra, melyek a sérelmeket elkövették s amelyek Anghelescu úr rendeletéből, az általuk elkövetett visszaélésekre nézve, ugyancsak általuk megejtett vizsgálat alapján, az adatokat Genf részére szolgáltatták.

Genfben tehát a pert nem vesztettük el. A perben döntés nem történt, annak fonalát bármikor módunkban áll újból felvenni. Reméljük, erre sor nem kerül.

Reméljük, mert bízunk nemcsak a mai kormány, hanem az egész román közvélemény józanabb belátásában. E belátás csak azt sugalmazhatja Románia minden számottevő tényezőjének, hogy a kisebbségek jogait — igenis — nemcsak tiszteletben kell tartani, hanem törvényileg is biztosítani kell s a román állam érdekei ellen vét, aki e jogokat lábbal tiporja, vagy kiátszani igyekszik.

A nemzetek tanácsának hármass bizottsága nem perdöntő ítéletet hozott közöttünk és a liberális kormány között, hanem politikai kiegyezést akart megkísérteni. A bizottság úgy találta s vele együtt mi is azt reméljük, „hogy a román kormány és a kisebbségek viszonyában enyhülés fog bekövetkezni és egy nagylelkű politika a kormány részéről a kisebbségeknek őszinte közreműködési akaratával és lojalitásuk őszinte érzésével fog találkozni“.

XXXV. a.

Tárgy: 98.405—1926. sz. miniszteri rendelet.

A magánoktatási törvény 35. cikkének megfelelőleg a magániskoláknak joguk van az iskolába beírni mindazokat a gyermekeket, akiknek anyanyelve az illető kisebbség nyelve.

Minthogy ebben a tekintetben a szülők nyilatkozata nem vehető biztos irányadónak (útmutatónak) s a család lehetséges, a felügyelő urak a következő elvek figyelembevételével fognak ellenőrzést végezni, kivételvén a francia, német és olasz tan nyelvű iskolák, amelyekre vonatkozólag külön intézkedés történt, az 1926 augusztus 4-iki döntés.

1. Azok a zsidó és magyar gyermekek, akik román vagy zsidó tan nyelvű iskolába voltak beíratokzva, tovább fogják folytatni tanulmányaikat azokban az iskolákban, nem mehetvén más iskolába az anyanyelv ürügye alatt.

2. Azok, akik a multban (népszámlálás vagy más alkalommal) nemzetiségi nyilatkozatot tettek, szintén nem fognak átmehetni más nemzeti kisebbségi iskoláiba, az anyanyelvet hozva fel ürügyül.

3. Ön (inspector) tehát az ezen feltételek alá eső, kisebbségi iskolákba való beíratkozási kéréseket egyénenként fogja megvizsgálni, mindezeknek a feltételeknek a szem előtt tartásával, csakis azokat az eseteket jelentvén a miniszteriumnak, amelyekre nézve vita fog felmerülni.

A miniszter helyett:

N. Dumitrescu m. p.

**Tárgy: A zsidó és más bizonyos magyar tanulók
felvétele a magyar kisebbségi iskolába.**

A közoktatásügyi, belügyi és igazságügyi miniszter urakhoz.

A közoktatásügyi minisztériumból N. Dumitrescu aláírásával 98.405—1926. sz. alatt rendelet jelent meg, mely ellentétben áll a természetjoggal és ellentétes az érvényben lévő törvényekkel s fölöttébb sérelmes a kisebbségi magyar tannyelvű iskolákra nézve.

Az első pont „Copii ect. . . .” miként a szövegből félreérthetetlenül látható, megtiltja a zsidó vagy magyar tanulóknak, kik valamely román vagy zsidó tannyelvű iskolában voltak, az átléphetést a saját tannyelvű kisebbségi iskolákba. Ez a rendelkezés egyenesen szembehelyezkedik általában a magánoktatási törvénnyel és pedig első sorban annak 35. §-ával, mely minden korlátozás nélkül megengedi oly növendékek felvételét a magániskolákba, akiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével, másodsorban ellentétben áll a végrehajtási utasítás 75. cikkével, mely szerint „Inscrierea elevilor în celalalte clase . . .”¹ Világos ezekből a szakaszokból, hogy bármely iskolából, az államiból is fel lehet venni a tanulókat a magyar tannyelvű iskolába az előző osztály elvégzését igazoló bizonylat alapján. Se a törvény, se a végrehajtási utasítás nem ismer e tekintetben semmi korlátozást. Ily korlátozás a magániskolákra és a tanulókra nézve a törvénnyel ellentétben jogfosztást jelent, már pedig se² a miniszternek, se semmiféle alantós hatóságnak joga nincs, hogy egy törvényben biztosított jogot megkerülő

¹ Vagyis az V. osztálytól eltekintve a magán középiskolák többi osztályaiba való beíratkozás valamely hasonló állami, vagy pedig nyilvánosjogú magániskola előző osztályaiból való feljebb lépésként tanúsító igazolvány alapján történik.

intézkedésekkel elkobozzon. Az ily eljárás megrendíti a törvény sérthetetlenségébe vetett hitet, s aláássa a jogrendet. Ellentétben áll ez az intézkedés a szülők és a tanulók természetes jogával is. Mindenkinek Istenadta joga megállapítani, mily nemzetiséghez tartozónak tekinti magát, s még inkább megállapítani a saját anyanyelvét. Ez az egyéni szabadság legelemibb feltétele, melyet még a legképtelenebb erőszaknak sem lehet megsérteni anélkül, hogy a józan ésszel, a természet alaptörvényeivel ellentétbe ne kerüljön. Hallatlan s a maga nemében szinte példátlan idea az anyanyelv megállapítását bárki másra, különösen pedig a hatóságokra bízni. E rendelet ettől a jogtól akarja megfosztani a tanulót, a hatósági megállapítástól tevéen függővé, ki mily nemzetiségű, mily anyanyelvű. Burkoltan ezt tartalmazza az első, kifejezetten a második pontja és az indokolása a rendeletnek. A rendelet indokolása a csalástól, a visszaéléstől fél. A szülő vagy a gyermek maga magát csalja meg a saját anyanyelvét illetőleg? Ez értelmetlenség. Ellenben a hatóság, amelyre a rendelet bízni akarja a nyelv meghatározását, föltöbbi visszaélhet, s vissza is él ezzel az őt meg nem illető hatalommal. A tanév elején az inspectorok és revizorok bőven éltek és alaposan visszaéltek ezzel az illetéktelenül rájuk bízott hatalommal, pl., hogy a számtalan közül csak egyet említsünk, Lupényben a subrevizor 61 növendéket utasított ki a román. kath. elemi iskolából, mert előzőleg állami iskolába jártak, 51 magyar anyanyelvű növendéket pedig nem magyarnak minősített, mert a nevük, szerinte, nem magyar hangzású. Közöttük ily nevűeket is, mint Bálint György és Gizella, Deák Sándor, Kaffka Mária stb. (Újság folyó évi 239. sz.) Petrozsényben pedig szintén mintegy 100 növendék utasított ki ily címen. Hol van itt az Alkotmány 24. §-ban biztosított tanszabadság? A rendelet bevezető indokoló része „Cum declaratia . . .” meg egyenesen ellentétes Románia Alkotmánya 8. §-ával, mely egyenlőséget állapít meg a törvény előtt faji, nyelvi, vallási különbség nélkül. A rendelet különbséget akar tenni a magyar kisebbségi és francia, német, olasz tannyelvű iskolák között, a magyar iskolákat ezekkel szemben kivételes, sokkal rosszabb elbírálás alá helyezve.

Ez a jogegyenlőségnek egyenes megtagadása, holott azt az Alkotmány, mint Románia alapvető törvénye, a romániai jogrend alapjának kívánja tekinteni.

Tiszteletteljesen kérjük Miniszter urat, szíveskedjék közbenjárni a közoktatásügyi miniszter úrnál, hogy e rendelkezést haladéktalanul helyezze hatályon kívül s a törvénytelen rendelet kibocsájtójával és alkalmazóival szemben megfelelően járjon el.

Fogadja miniszter úr kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár, 1926 november 12-én.

982—1927. ígt. sz.

XXXVI.

Körrendelet 45. sz.

Közüoktatásügyi miniszter 33.866—1927., iskolai Felügyelő-ség 4357—1927.

Püspök úrnak!

Van szerencsénk értesíteni, hogy a 33.866—1927. sz. miniszteri rendelet alapján komolyan felhívatik a magán-, felekezeti- és kisebbségi iskolák figyelme azon körülményre, hogy az 1927—28. tanév beálltával a magánoktatási törvény 35. §-a szerint iskolájukba nem vehetnek fel egyetlen egy más *nemzetiségű tanulót*,¹ mint az iskola előadási nyelve, tudomásul véve, hogy a törvény és jelen rendelet be nem tartása esetén a törvényes következmények alkalmaztatni fognak.

V. *Seni* s. k.
kerületi felügyelő.

¹A kérdéses törvénytörvényszakasz csak anyanyelvéről és nem nemzetiségről beszél. Eszerint a magyar anyanyelvű tanulók kivétel nélkül felvehetők a magyar kisebbségi iskolába. E rendelet pedig, nemzetiséget emlegetvén, tág teret nyitott a tanügyi hatóságoknak a nemzetiségnek a névhangzás alapján teljesen önkényes megállapítására.

XXXVII.

**Tárgy: Magyar anyanyelvű, de idegen nevű, vagy
eredetű tanulók felvétele.**

Az Országos Magyar Párt Nt. Elnökségének

Kolozsvár.

Ismeretes az a rendelet, melyet a közokt. miniszter a magánoktatási törvény 35. szakaszával ellentétben, az idegen nevű, de magyar anyanyelvű tanulók felvételének eltiltása ügyében kiadott. E rendelet ellen felírtunk a miniszterhez, aki a kérdést megkerülve, a következő szövegű választ adta igazgatótanácsunknak:

„Közokt. miniszter magánoktatási vezérigazgatósága, Bucurest, 1927 október 17. — 127.973—1927. sz. A róm. kath. státus igazgatótanácsának, Kolozsvár-Cluj. Elnök úr! 2310—1927. sz. előterjesztésére értesítem, hogy a miniszter tudomásul veszi azt a kijelentést, hogy a római katolikus iskolákban szem előtt tartják a magánoktatási törvény 35. szakaszát. Ami azonban a tanulók nevének elbírálását illeti, a miniszter figyelmezteti Önöket, hogy a róm. kath. igazgatótanácsnak nincs joga határozni oly esetekben, melyek a tanuló nyilvánvaló nemzetiségéből állanak elő, mivel ez az állami szervek hatásköréhez tartozik. Russu vezérigazgató, Apostol irodaigazgató “

Lépten-nyomon sajnosan tapasztaljuk, hogy a közoktatásügyi hatóságok következetesen figyelmen kívül hagyják a törvény e szakaszának határozott kijelentését, mely a tanulóknál nem a faji eredetet, hanem azoknak anyanyelvét írja elő a felvétel feltételéül. A szakasz szerint „akiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével“ felvehetők az illető iskolába. Itt eredetről, nemzetiségi leszármazásról szó sincs, s mégis a tanügyi hatóságok a törvény világos rendelkezése ellenére a tanulóknak nem anyanyelvét, hanem eredetét kutatják, sőt még

továbbmenve, a tanulók nevének hangzásából indulnak ki. Így Hoffmann Ádám és Sántha Sándor nevű tanulók felvételénél, kik közül az előbbit a közökt. miniszter a csíkszeredai főgimnáziumba nem engedte felvenni azon a címen, hogy német, Sántha Sándor felvétele pedig elintézetlen, mert gör. kath. vallású az apja, holott apja is, anyja is magyarajkúak. Ugyanennél az intézetnél két magyar anyanyelvű katolikus moldvai csángó fiú, Dogár Péter és Ghitu György felvétele ellen tett kifogást Orghidan tanker. felügyelő, holott beigazolható, hogy Ghitu eredeti neve Gyűjtő s csak román ortografiával írták helytelenül Ghitu-nak, Dogár ősei pedig nyilvánvalóan Kádárok voltak. Ily eset napról-napra ismétlődik tanintézetekünkben.

Ezek előre bocsátása után van szerencsénk felkérni a Magyar Párt útján a parlamenti magyar csoport igen tisztelt tagjait, szíveskedjenek a leghatározottabban és a legerélyesebben fellépni ezen eljárás ellen, mely minden törvény és jog ellenére a legveszélyesebb módszerrel folytatja kath. magyar anyanyelvű gyermekek elrománosítását. Minthogy ugyanis pl. az egyik csíki primpretor az előző évek egyikében bizalmas utasítást adott, hogy az anyakönyvekben a magyar neveket románul vezessék, ennek az eljárásnak, a tanügyi hatóságok mostani rendszere mellett, a következménye az lesz, hogy az így elferdített, romanizált nevek alapján e tiszta magyar katolikus gyermekek magyarsága is majd kétségbe fog vonatni.

Kolozsvár, 1927 XI. 16-iki ülés.

1236—1928. sz.

XXXVIII.

Tárgy: Magyar anyanyelvű tanulók felvétele.

Az Országos Magyar Párt Nt. Elnökségének¹

Kolozsvár.

A magánoktatási törvény 35. cikke értelmében a kisebbségi egyházak által fenntartott magániskolákba felvehetők olyan növendékek, akiknek anyanyelve azonos az iskola előadási nyelvével. A törvénynek e félreértést kizáró rendelkezése alapján a kisebbségi magyar hitvallások iskoláiba felvették és felveszik mindazon tanulókat, tekintet nélkül nevük hangzására, akiknek anyanyelve szüleik kijelentése szerint is magyar.

A közoktatásügyi kormány, a törvény rendelkezésével éles ellentétben, 33.866—1927. sz. alatt kelt rendelettel úgy kívánta értelmezni a törvény fentti cikkét, hogy megtiltotta az olyan tanulók felvételét iskoláinkba, akik más nemzetiségűek, mint az iskolák előadási nyelve. Ez vonatkozott első sorban a zsidó vallású tanulókra. Ám az örmény vallású tanulókra is kiterjedt a kormány gondos figyelme, amennyiben az örmény nemzetiségű tanulóknak a magyar anyanyelvű iskolákba felvételét 121.913—1927. sz. rendeletével szintén eltiltotta. A rendeletek tendenciája nyilvánvaló, mivel köztudomású, hogy a Romániához csatolt erdélyi területen sem külön zsidó, sem külön örmény nemzet nem létezik, mert mindkettő évszázadok folyamán asszimilálódott a magyarságba s mindkettőnek tulajdonképeni anyanyelve a magyar.

A közokt. kormány azonban nem méltatta figyelemre e nyilvánvaló tény, a legszélsőségesebb merevséggel ragaszkodik e rendelet érvényességéhez, melyet 127.973—1927. sz. rendeletében megtoldott azzal a képtelenséggel is, hogy a tanulók nemzetiségének, illetve anyanyelvének megállapítása az állami közegek jogát képezi. E rendeletek alkalmazásában odáig ment a

¹ A Magyar Párthoz a kormánynál közbelépés, esetleg a parlamentben szóvátétel végett fordult igazgatótanácsunk.

közüoktatásügyi kormány, hogy már nemcsak az örmeány szer-
tartású, vagy izraelita magyar tanulókat zárja ki magyar tan-
nyelvű iskoláinkból, hanem rendszeres hajsza foly az olyan
magyarajkú összes tanulókkal szemben, kiknek a neve idegen
hangzású. Egyedül az erdélyi kath. püspöki megye iskoláiból
kitiltatott 223 róm. kath. vallású magyar anyanyelvű tanuló.
közöttük ily magyar nevű tanulók is, mint Segesvári, Kiss,
Kelemen, Molnár, Bodosi, Botos, Gergely, Révai, Mészáros,
Bordás, Cserepes, Máthé, Szentgyörgyi, Szász, stb. . . . Itt, nyil-
vánvaló románizálási tendenciával, oly erőszakos eljárás kezd
rendszerre válni, melyre sem országunk alkotmányában, sem
egyetlen művelt ország törvényhozásában nem lehet jogalapot
találni. Nem lehet találni, mert ez homlokegyenest ellenkezik
a természet alapvető törvényével, mely minden szabad ember-
nek biztosítja azt az elvitázhatatlan jogot, hogy nemzetiségét
és anyanyelvét maga állapítsa meg. Ezt a természetadta jogot
megkerülő intézkedések, bárhol is történjenek ilyenek, nem jog-
alapon nyugvó intézkedések, hanem hatalomra támaszkodó
visszaélések.

A hágai nemzetközi bíróság, a felső sziléziai német kisebbség
panaszára adott döntésével, ellenmondást nem tűrően nyil-
latkozott e jogra, valamint annak szabad gyakorolhatására
nézve. E döntés megállapítja, hogy ha a kisebbségi polgár a
kisebbségekhez tartozását kinyilvánítja, e nyilatkozatot nem le-
het felülvizsgálni, ennél fogva a német iskolába bejelentett
gyermekeket semmiféle formában nem lehet nyelvi analízis alá
vetni. Ez világos beszéd. A szülő ama természetes jogát tehát,
hogy a maga és gyermekei nemzetiségi hovatartozását maga
állapítja meg, egy ország törvényhozása se kobozhatja el. Ho-
gyan jut hozzá a miniszter, vagy egy kormányhatósági közeg,
hogy egyszerű rendelkezésekkel, sőt néha csupán szóbeli meg-
hagyással elvegyen, vagy vitássá tegyen ily jogot?

Nem utalunk reá részletesebben, hisz már csaknem köz-
hellyé vált, hogy a párizsi kisebbségi egyezmény 9., 10. §§-ai
épen a kisebbségi iskolák és ezen iskolákban a kisebbségek
nyelvének védelme érdekében készültek. A fenti miniszteri in-
tézkedések pedig nemcsak nem kímélik a kisebbségek nyelvét,
hanem ellenkezőleg, annak lerontására, korlátozására készültek
— teljes ellentétben az egyezmény céljával és szellemével.

A szülőknek elvitázhatatlan joguk magukat és gyermekei-
ket, bármely eredetűek, vagy nevük bármely hangzású is, ma-
gyar anyanyelvüknek nyilvánítani, amit felülbírálni semmiféle
hatóságnak jogában nem áll. Joguk van gyermekeiket magyar
tannyelvű iskolába beadni s nekünk jogunk van őket isko-
láinkba felvenni. Sem a miniszter, sem más e jog gyakorlásá-
ban meg nem akadályozhat, sőt a miniszternek, mint a törvény
örének kötelessége minket, államunk adózó polgárait, e jogunk

gyakorlásában megvédeni — megvédeni az állampolgárok nyugalma és az ország békéje érdekében is.

Mi tehát a miniszteri intézkedések ellen, melyek erőszakos románizálási szándékkal természetadta jogunktól akarnak megfosztani, a törvény, a jog és az emberiség nevében egyaránt a leglátározottabban tiltakozunk és kijelentjük, hogy iskoláinkban az idegen nevű bár, de magyar anyanyelvű tanulók felvételének törvényben biztosított jogáról soha semmi körülmények között le nem mondunk.

Kolozsvár, 1928 június 9-én.

XXXIX. a.

Tárgy: Iskolai politika megváltoztatása a kisebbségekkel szemben.

*Miniszter Úr!*¹

Nem volnánk katolikus népünk sorsának hű sáfárai és méltók erdélyi egyházunk ősi hagyományaihoz, ha a kormányváltozás szabadabbnak ígérkező légkörében nem használnók fel a legelső kínálkozó alkalmat feltárására azoknak a súlyos iskolai kérdéseknek, amelyek eddig is legfájóbb, legégetőbb sebeit képezték kisebbségi egyházi életünknek, amelyeknek nem orvoslása, sőt hova-tovább elmérgesítése annyi fájdalmat, annyi meg nem érdemelt szenvedést okozott az egész kisebbségnek.

Tartozó kötelességünk is az ország nagyszámú tekintélyes lakosságának békéjét, lelki összhangját zavaró ily kérdés sürgős rendezésére alkalmat nyújtani oly kormánynak, melynek legfőbb programmpontja a jogrend helyreállítása. E kötelességteljesítést nekünk az alárendelt tanügyi hatóságoknál sajnálattal észlelt az a jelenség is sürgeti, mely szerint némelyek, — mintha tudomásul se akarnák venni a jogtisztelet, az igazság, a méltányosság új érájának hajnalhasadását, — tovább folytatják a kisebbségi iskolákkal szemben a régi rendszert.

Az alábbiakban összefoglaljuk a kisebbségi iskola-kérdés legfontosabb, általános szempontjait, külön előterjesztéssel élve a főleg adminisztratív természetű kérdéseket illetőleg.

Általában kívánjuk:

1. A teljes tanszabadságot, az egyházak iskolai autonómiáját a gyulafehérvári határozatok szellemében.

2. A tanszabadság és autonómia biztosítására a magánoktatási törvény helyett új iskolai törvényt kívánunk. Ez már azért is elodázhatatlan, mivel a magánoktatási törvény belső ellentmondásainál fogva egyáltalán nem alkalmas a kisebbségi is-

¹ A Maniu-kormány közoktatásügyi miniszteréhez beadva.

kolaügy megfelelő rendezésére, ellenkezőleg, a legnagyobb zavart okozta az iskolavezetésben s rendőrszelleme miatt a zaklatásokra és visszaélésekre módot nyújt.

A kisebbségi iskolaügy esetleg rendezhető lenne a kilátásba helyezett kisebbségi törvénnyel, amelynek megalkotása annál sürgősebb és szükségesebb, minthogy a párisi kisebbségi szerződés 11-ik szakasza vallási és tanügyi kérdésekben önkormányzatot biztosít hiveinknek.

3. Addig is, amíg a törvényhozási rendezés megtörténik, sürgősen megszüntetendő a tanügyi abszolutizmus s az iskolafentartónak a magánoktatási törvény 64. §-ban biztosított vezetői, kormányzói, ellenőrző stb. jogai visszaállítandók. Az állami felügyelet csak az állambiztonsági szempontokra terjedjen ki és arra, hogy az állami tanterv lényeges részei megvalósuljanak.

4. A ma létező s alább táblázatba foglalt lyceumok, kereskedelmi iskolák, képzők, leány- és fiúgimnáziumok fennállása és működése nyilvánossági joggal biztosíttassék megfelelő döntvénnyel.

Ezt annál is inkább kívánjuk, minthogy az ugyancsak mellékelt kimutatás szerint az impérium kezdete óta összesen 106 iskolánk szűnt meg a mostoha viszonyok miatt.

Az elemi iskolákat illetőleg általában kérjük kimondani — megfelelő szankcióval ellátva a döntést, — hogy a felekezeti iskolafentartók létező iskoláikat, amennyiben az állambiztonság és tanterv szempontjából lényeges kifogás alá nem esnek, nyilvánossági joggal minden feltétel nélkül továbbra is fentarthatják. A régieket ugyanígy visszaállíthatják.

5. Általában kívánjuk, hogy hármely típusú iskola (tehát kereskedelmi, ipari, gazdasági szakiskolák, képzők, óvodák stb.) felállításának a joga biztosíttassék számunkra.

6. A tanszabadságnak megfelelően minden szülő abba az iskolába viszi gyermekét, amelyikbe akarja. Névelemzés semmi formában nem állhat fenn. A szülők határozzák meg gyermekük anyanyelvét, s ezt felülbírálni senki se illetékes. (Lásd a legutóbb kiadott porosz iskolarendeleetet.) Az iskola tannyelvének megállapítása az iskolafentartó korlátlan joga az esetben is, ha a tanerők valamely szerzetesrend tagjai (törvény 15. §). Megszüntetendő a magánoktatási törvény 37-ik §-ának oly magyarázása, melynél fogva román nyelvű oktatást kívánnak a szerzetesek által vezetett oly iskolákban is, amelyeknek fentartója nem a rend saját vagyonából, hanem a püspökség, vagy az egyházközség, esetleg a szülők társadalmi úton. Egyáltalán mellőzendő a tanszabadság és igazságossággal ellenkező e törvénycikk gyakorlati alkalmazása addig is, míg új törvény lesz, fentartva az iskolafentartó számára a tannyelv megállapításának jogát.

7. Népünk számarányának és kulturszükségletének megfelelő államsegély utalványozandó.

8. Hitvallásos iskolát fentartó egyházak hívei sehol se köteleztessenek állami, vagy községi iskola fentartására, sőt az alól kifejezetten vonassanak ki. Lehetetlen a hívekre ekkora iskolai terhet róni, másrészt a kisebbségi hitvallásos iskolák csak így tarthatók fenn.

9. Ahol hitvallásos magyar, vagy más nyelvű kisebbségi népiskola van, ott ne legyen az állami iskolában ily nyelvű tagozat.

10. Hitvallásos iskolák tanerőinek adassék vissza az 50%-os vasúti kedvezmény.

11. Az állam által elvett felekezeti iskolák és telkeik jogviszonya rendezendő.

A fentiekben, főbb vonásokban, sürgősség szempontjából vázoltuk az iskola ügyét, máskorra hagyva a tarthatatlan középiskolai tanterv és baccalaureatus módosítására vonatkozó előterjesztésünket.

Az iskolákra vonatkozó ezen jogos kívánságok teljesítése és a tanügyi alsóbb hatóságokkal szemben leendő biztosítása nélkül a kisebbségi iskolai kérdés nyugvópontra nem juthat. A zaklatás, iskolák indokolatlan bezárása, nyilvánossági jog elvonása, a gyermekek kizárása az iskolából és a többi hatalmi túlkapás meg nem szűnik, amíg a kormány részéről határozott és energikus intézkedések nem történnek e kérdéseknek a fenti pontozatok szerint való rendezésére, s a visszaélések megszüntetésére.

A gyökeres és teljes rendezés azonban — ismételjük — csak egy, a kisebbségi egyházak bevonásával létesítendő kisebbségi iskolai, vagy általános kisebbségi törvénnyel történhetik, melyben a felekezeti egyházak iskolai autonóm-jogai a tanszabadság szellemében biztosíthatnak.

Az iskolai kérdés gyökeres és megnyugtató rendezése némileg megadná a kisebbségi egyházaknak s rajtuk keresztül az ország kisebbségi lakóinak azt a lelki megnyugvást, amelyre az országnak, mindannyiunk közös hazájának, épen a népek harmónikus együttműködése szempontjából, akkor szüksége van.

Bizunk a magas kormányban, hogy az összes kisebbségi kérdések között a legsérelmesebbnek, az iskolai kérdésnek sürgős rendezésével nemcsak a gyulafehérvári pontozatokban lefektetett autonóm-iskola programját igyekszik minél előbb megvalósítani, hanem a jogrendre, az igazságra és szabadságra vonatkozó annyi biztató kijelentéséhez híven, megvalósítja az országban a polgári egyenlőséget s a faji és kulturális boldogulás lehetőségeit a kisebbségekre nézve is.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár, 1929 január hó.

2 darab mell.

KIMUTATÁS

az erdélyi püspöki megye róm. kath. iskoláiról, amelyeket az új impérium alatt bezártak, vagy amelyeknek a nyomasztó helyzet miatt meg kellett szüniök:

1. *Polgári fiú- és leány tanítóképző Kolozsvárt (Marianum).*
2. *Dévai róm. kath. reáliskola.*
3. *Fogarasi róm. kath. főliceum.*
4. *Polgári fiú- és leányiskolák:*

1. Barót (leány).	10. Marosvásárhely (fiú).
2. Beszterce (fiú).	11. Medgyes (leány).
3. Brassó (leány).	12. Nagyszeben (Terézárva ház)
4. Csíkszépvíz (vegyes).	13. Petrozsény (fiú).
5. Dés (leány).	14. Segesvár (leány).
6. Hátszeg (vegyes).	15. Szamosújvár (fiú).
7. Karcfalva (vegyes.).	16. Szászváros (fiú).
8. Kolozsvár (fiú).	17. Székelyudvarhely (fiú).
9. Kolozsvár (leány).	18. Vajdahunyad (vegyes).

5. *Elemi fiú- és leány tanítóképző Kolozsvár (Marianum).*
6. *Kereskedelmi fiúiskola Gyulafehérvárt.*
7. *Ipariskola Gyulafehérvárt.*
8. *Elemi iskolák: 82.*

Kolozsvár, 1929 január hó.

KIMUTATÁS

az erdélyi püspöki megye róm. kath. iskoláiról, amelyeknek működési és nyilvánossági joga még nincs véglegesen elintézve.

Folyó szám	Tanulók létszáma	Tan- erők
---------------	---------------------	--------------

I—VII. oszt. fiúgimnáziumok:

1. Csíkszereda	246	17
2. Székelyudvarhely	259	17

I—III. oszt. fiúgimnáziumok:

1. Ditró ;	92	6
2. Gyergyóujfalú	90	6
3. Szászrégen	69	8

I—III. oszt. leánygimnáziumok:

1. Brassó ;	183	10
2. Gyergyószentmiklós	148	9
3. Gyulafehérvár	73	8
4. Nagyszeben (Ferencrendi apácák) . .	206	7
5. Nagyszeben (Orsolyák)	125	8
6. Petrozsény	124	7

I—IV. oszt. leánykeresk. iskola:

1. Nagyszeben (Ferencrendi apácák) . .	89	10
--	----	----

IV—VIII. oszt. elemi tanítóképző:

1. Csíkszereda	103	10
--------------------------	-----	----

IV—VIII. oszt. elemi tanítónőképző:

1. Nagyszeben (Ferencrendi apácák) . .	83	12
--	----	----

Elemi iskolák:

197 iskola, — 16952 növendékkel és 419 tanerővel.

Kolozsvár, 1929. január hó.

XXXIX. b.

Tárgy: Iskolai kérdések rendezése.

Ezen irattal egyidejűleg benyújtottuk emlékiratunkat az elvi természetű és általános jellegű szempontokról, melyeknek megfelelő rendezésével a kisebbségi iskolaügy megoldását lehetségesnek tartjuk és kérjük.

Jelen beadványban azokat a részletkérdéseket foglaljuk össze, melyeket miniszter úr, nézetünk szerint, adminisztratív úton nyomban elintézhethet.

Tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy miniszter úr szíves lesz sürgős intézkedéssel legalább e kérdésekben megkönnyíteni, itt-ott lehetővé tenni iskoláink működését, — bizonyítékát adva ezáltal, hogy az új kormány a kisebbségi jogok tiszteletét illetőleg is új korszakot kíván megnyitni.

E kérdéseket alábbi kívánságainkban terjesztjük elő:

1. Azon tanerők, kik eredményesen tanítják a rajzot, éneket, tornát és kézimunkát, továbbra is kapjanak végleges engedélyt e tárgyak tanítására. A három évfolyamú gimnáziumokban ne kívántassék önálló szakerők alkalmazása e tárgyakra, hanem adassék lehetőség a régi tanerőknek e tárgyak tanítására, esetleg kurzusok rendezésével. Még az állami iskolák se kapnak e tárgyakra szakférfiakat.

2. Azok, akik a románt és franciát eddig sikeresen tanították és beszélik a nyelvet, s akik eredményesebben tanítanak, mint az új idegen tanerők, habár nincs formai képesítésük, valamelyes kiegészítő vizsgálatot tehessenek s addig is akadálytalanul taníthassák e tárgyakat. Ugyanaz az eset a tanerőkkel itt is, mint az előző pontnál.

3. Az összes kisebbségi tanerőknek, kik eddig kifogástalanul működtek, külföldön szerzett oklevelei nosztrifikálandók. Ez a tanügy érdeke.

¹ Beadva a Maniu-kormány közoktatásügyi miniszteréhez.

4. Megszüntetendő az a visszaélés, hogy román egyetemen végzett kisebbségi tanerőknek ne adassék meg a tanítási engedély a nemzeti tárgyakra és franciára felső tagozatra is.

5. A korhatárt elért, de munkaképes tanerőknek engedtesék meg, hogy legalább óraadók lehessenek, ha szükség van rájuk.

6. Az autorizáció az összes tényleg működő tanerőknek, kik nem kapták még meg, megadandó. Az e téren fennálló bizonytalanság és késedelem, mint a tanügy érdekeire is fölöttébb hátrányos, megszüntetendő.

7. Megszüntetendők az elemi iskolai beíratásokkal járó, mindenféle visszaélésekre alkalmat adó formalítások, az elemi iskolába beírt tanulók névjegyzéke egyszerűen közlendő a revizorattal minden évben.

8. Az elemi iskola első osztályába legyenek beíratók akadálytalanul a 6 évet elért, de a 7-iket még be nem töltött gyermekek.

9. Az elemi iskola VI—VII. osztályainak beállítására ne kívántassék külön engedély.

10. Paralel osztályok beállítása a középiskolákban engedtesék a felső tagozaton is különbség nélkül.

11. Ha valamely középiskola tanerőinek összlétszáma elérte a törvényben előírt létszámot (pld. algimnáziumban 2 rendes tanár), ne kívántassék a többi helyettesek, vagy óraadók helyett rendes, vagy állandó tanerők alkalmazása.

12. Okleveles óvónők lehessenek helyettes tanítónők az elemi iskolában.

Ismételten legyen szabad kérnünk miniszter urat, sziveskedjék e kívánságaink mielőbbi teljesítésével tanintézeteink és tanerőinknek legalább némi megnyugvást szerezni, amelyet oly régóta nélkülöznek.

Fogadja Miniszter Úr kiváló tiszteletünk nyilvánítását.

Kolozsvár, 1929 január 13.

**Tárgy: Hozzászólás¹ a középiskolai reformtervezet
hez I. Petrovici, volt közokt. miniszter törvény-
tervezete alapján.**

A törvénytervezet általánosságban felöleli a középiskola felállításának, szervezésének főbb elveit, a tanítás nyelvét; majd a középiskola tantervét, a tanévre, a beiratkozásra, az egyik osztályból a másik osztályba fellépésre vonatkozó intézkedéseket, a baccalaureatusi vizsgát; kiterjeszkedik a tantestület alkalmazásainak feltételeire, képesítésére, sőt kiterjeszkedik a tanári fegyelmi szabályzatra is; tartalmazza az iskolák kormányzására, fenntartására, a tanerők fizetésére vonatkozó rendelkezéseket s megemlékezik a középiskolákkal kapcsolatos internátusokról, végül átmeneti intézkedéseket tesz s ezeknek rendjén megemlékezik a polgári iskolákról és szakiskolákról.

A törvénytervezet a középiskolai oktatást egységes tantervi alapon kívánja megoldani a klasszikus, a modern és reálszak egybevonásával, ezek megkülönböztetése nélkül. Eszmei elgondolása: az ifjúságot a filozófiai gondolkodásba a felső tagozaton bevezetéssel egyrészt előkészíteni a felsőbb tanulmányokra, másrészt a gyakorlati ismeretek közlésével és modern nyelvek tanításával alkalmassá tenni a gyakorlati élet követelményeire.

Ez az elgondolás alapján véve helyesnek látszik, mindazonáltal gyakorlati keresztülvitele, úgy, ahogy a tanterv azt komptemplája, nagyon kétséges. Minthogy egyrészt a filozófiai oktatás, másrészt a reáltárgyak tanterve túlnagy anyagot ölel fel, kérdés, hogy a tanuló ifjúság képes lesz-e megemésztetni a tananyagot s nem lesz-e éppen a felületesség előkészítő iskolája a középiskola, ahelyett, hogy nem túlsok, de alapos ismeretek közlésével szabatosságra, az ismeretek megkedvelésére nevelne s fejlesztené az ifjúságban a minél nagyobb tárgyilagoss-

¹A hozzászólás nem a státus igazgatótanácsáé, hanem csak magánvélemény volt.

ságra és szabatosságra törekvést. A modern nyelveket illetőleg, amily helyes, országunk külső viszonylatai és belső adottsága mellett, egy-két modern nyelv elsajátítása, épp annyira megfontolandó, hogy vajjon a cél el lesz-e érve ezzel a nyelvi túlszufolt-sággal, mellyel Románia középiskolai tanulójának küzködnié kell. Nem volna-e célszerű, az állami és az anyanyelvén kívül a többiek oktatását fakultatívvá tenni, egyedül még a latint hagyva meg kötelezőnek a III. osztálytól felfelé. A sok nyelvtanítás miatt a gyakorlati életre nevelő tárgyak tanítása nagy hiányt szenved s az ifjúság ahelyett, hogy egy-két nyelvet alaposan tudjon, még az anyanyelvét s illetve az államnyelvet sem tanulhatja meg tökéletesen. Valóságos bábeli nyelvzavar van már ma is középiskoláinkban. Viszont ha a tanuló ifjú tetszése szerint választhat egyet a modern nyelvek közül, kétségkívül nagyobb lesz az eredmény. Egyik a németet, másik a franciát, esetleg angolt, vagy olaszt fogja egész ambícióval tanulni.

A középiskolának technikai kettéosztása alsó és felső kurzusra, gyakorlati szempontból, t. i. az élet szempontjából mindenesetre helyes. Nagyon kell azonban ügyelni arra, hogy a benső tantervi kapcsolat, zökkenések elkerülése végett, meg legyen az alsó és felső kurzus között.

A törvénytervezet az alsó kurzust I—III. osztályúnak, a felsőt IV—VII. osztályúnak tervezi. Meggondolandó, nem volna-e helyesebb az alsó tagozatot I—IV. osztályúnak, a felsőt V—VII. osztályúnak szervezni. Két szempont teszi ezt, nézetünk szerint, elfogadhatóvá. Egyik szempont: az alsó tagozat is kerekded egészet akar képezni, lehetőleg minél teljesebb ismeretkörrel szerelve fel az ifjúságot, hogy annak elvégzésével gyakorlati pályákra mehessen. E célt jobban eléri a négy osztályú, mint a három osztályú alsó tagozat. Ezenfelül e tagozat lehetővé kell, hogy tegye kereskedelmi szakiskolákba, tanítóképzőkre, felső kereskedelmi iskolákba átmehetést, amelyek négy gimnáziumi osztályt tételeznek fel.

Másik szempont: a felső tagozat tulajdonkép ugyancsak 4 évfolyamot ölel fel, abban az esetben is, ha V—VII.-ig három osztályú lesz, mivel a törvénytervezet a VII. osztály és baccalaureatusi után még egy előkészítő évfolyamot akar beállítani, az ifjúságnak az egyetemi tanulmányokra képesítése szempontjából. Minthogy pedig a felső tagozatnak elsőrendű célja, az ifjúság és a szülők szemében is, az egyetemre való juthatás, ezt a célt eléggé megvalósítja a három osztály az előkészítő évfolyammal, mint negyedikkel.

Mindenesetre gondoskodni kell róla, hogy ha a tervezet szerint az alsó tagozat három osztályú marad, lehetőség nyújtassék már magában a törvényben arra, hogy a harmadik osztály elvégzése után tanuló a tanítóképzőbe, felső kereskedelmi iskolába stb. mindjárt felmeessen.

Általánosságban még mellőzendőnek tartom az évvégi vizsgálatokat az alsó tagozaton s csupán az alsó tagozat utolsó évfolymának elvégzése után tartok helyesnek egy összefoglaló vizsgálatot, mely okmányyszerű bizonyítványokra képesít. Az osztályvizsgák céltalan, fölösleges terhelése az ifjúságnak, melyet a modern pedagógusok általában mellőzni óhajtanak. Az első osztályba felvételi vizsgát pedig minél kevesebb anyagra kell szorítani, fődolog lévén nem az, hogy mennyit tud a gyermek, aki a vakáción sok mindent elfelejt, hanem mennyi szellemi képességről tesz tanuságot.

Általánosságban utolsó és legfőbb kívánság a kisebbségi oktatás szempontjából, hogy a törvényben határozottan és minden kétséget kizáróan mondassék ki, hogy e törvény a magánoktatási törvényt továbbra is érvényben hagyja, csupán a tantervre és az egyik osztályból a másik osztályba fellépésre vonatkozó szakaszok nyernek módosulást jelen törvény által.

Részletek.

Art. 4. Feltétlenül felveendő a Petrovici-féle javaslatból e szakasznak utolsó előtti ezen bekezdése: „Învățământul secundar particular, de toate categoriile stb.“ Ugyszintén az utolsó bekezdés „Adausurile și complătările de programă stb“.

(Megjegyzés: Eszerint a Petrovici-féle törvénynek főleg I---III. fejezetei = Cap. I.—Cap. III. bezárólag vonatkoznának a kisebbségi iskolákra is.)

Art. 5. Törlendő a szakasz 3-ik sorából „Și supravegherea“, mivel az állami ellenőrzést és felügyeletet eléggé biztosítja a „controlul“ kifejezés, viszont a „supravegherea“ alkalmas arra, hogy a fenntartó hatóságnak a magánoktatási törvény 64. szakaszában biztosított vezetési, kormányzási jogát hatálytalanítsa.

Art. 6. A vallástankönyvek jóváhagyására vonatkozó rendelkezés így módosítandó: „a vallástani tankönyvek engedélyezése az egyházi főhatósághoz tartozik. Ha a vallásoktatáshoz tartozó valamely könyv állambiztonsági szempontból indokolt kifogás alá esik, az egyházi hatóság köteles azt kivonni a használatból, vagy helyesbítettetni“.

Art. 8. Kihagyandó a második bekezdésből: „sau clase divizionară pe lângă aceasta“, mivel ez lehetetlenné tenné, az engedélyezéssel járó idővesztés és technikai nehézségek miatt, párhuzamos osztály felállítását.

Art. 9. Feltétlenül beveendő a törvénytervezetbe a Petrovici-féléből e szakasz második bekezdése: „În liceele de Stat cu populațiune școlară minoritare . . . stb.“

Art. 10. Feltétlenül beveendő a magyar szekcióra vonatkozó szakasz azzal a módosítással, hogy „amennyiben az alsó tagozat valamely osztályában a kisebbségi nyelvi tanulók száma a 15-öt,

a felső tagozati osztályokban a 7-et eléri, kisebbségi szekció állítandó be az illető kisebbség nyelvével“.

Art. 14. A vallásitanítás programját az illető egyház állapítja meg (minden további nélkül), tehát kihagyandó a szövegből (3-ik bekezdésben) „în înțelegere cu Ministerul“ stb. Beveendő azonban „A vallásoktatás osztályonként heti 2 órában történik“.

Art. 15—28. A tanterv igen sokat ölel fel egyes tárgyakból, így az alsó fokon nem lehet algebráról szó, ha az alsó fok csak I—III. osztály lesz. A differenciál-számítás pedig túl magas, ha a felső tagozat csak négy osztályú. A fizika-kémiánál az anyagelméletek nem foglalhatnak helyet; a középiskola nem elméleteket, hanem biztos tudást kell, hogy adjon. A természetrajzban a paleontológia akadémiai tanulmány. A nyelveknél a nyelvek történelmi fejlődése az összehasonlító nyelvészethez tartozik s egyetemre való anyag.

Art. 26. A görög nyelv csak fakultative lenne előírandó.

Art. 28. A kézimunka, kertészettel, gazdasággal külön tárgy lesz-e és kell-e kert hozzá? A kert nehezíteni fogja a tárgy tanítását. Legtöbb helyen kert nincs.

Art. 31. Ez módosítandó. Helyesebb a Regulamentul előírása szerint: I. osztály 60, II—III. 50, IV—VII. 40 növendék. Ha ugyanis csak 40 tanuló lehet egy osztályban s ha párhuzamos osztályt (7-ik art. szerint) csak miniszteri engedéllyel lehet felállítani, akkor alig lesz párhuzamos osztály, középiskoláink elnéptelenednek.

Art. 32. Az osztályvizsgák legalább az alsó tagozaton el lennének hagyandók (miként fenn az általános részben jelezve volt) s csak az utolsó évben lenne tartandó az alsó tagozaton. Amennyiben azonban e pont megmarad, feltétlenül maradjon benne a 3-ik bekezdés egészen „La aceste obiecte se adaogă și limba de predare, când aceasta nu este cea română“. (T. i. a vizsgai tárgyakhoz tartozik az iskola tannyelve is.)

Az utolsó előtti bekezdés „examelele de promoțiune a clasei III.“ . . . egészen kihagyandó. Egyrészt túlságosan nehezíti az ifjúság feladatát, máshová menni vizsgázni tetemes költséggel, másrészt csupán alsó tagozatos gimnáziumnak is, befejező vizsgálattal és megfelelő bizonyítvánnyal, lehetővé kell tenni, hogy előkészíthessen a felső tagozatra és módot nyújtson a felső tagozatra nem lépő tanulóknak a gyakorlati pályák könnyebb elnyerhetésére. Ily befejező vizsga nélkül egy algimnázium alig állhat fenn.

Az utolsó bekezdés „Nota medie de promoțiune“, így módosítandó: „Este 5“ (cinci). Indok a Regulamentul (lásd 52. art. és a tanulók előlépési szabályzata 4. art.) szerint eddig 5 volt a media (általános osztályzat), ami sokkal jobban megfelel a kultúrcélnak, mint a szigorított media. Sok tudós s nagykoncep-

ciójú ember került ki a középiskolákból gyenge, vagy középszerű jeggyel; ezek a mi szigorított mediáink szerint lemaradtak volna a középiskolából s a tudományok mezejéről, — nagy kárára az emberiségnek.

Art. 34. Ez törlendő egészen, túlszigorú. Elég kimondani, hogy egy osztályt egy tanuló csak egyszer ismételhet. Csak kétszeri ismételhetés 7 év alatt valóban nem követelménye sem a kultúrának, sem a középiskolai oktatásnak.

Art. 39. Második bekezdés feltétlenül felveendő a törvénybe, mivel a baccalaureatuson a kisebbségi nyelv használata biztosítandó.

Art. 40. Ötödik bekezdés: „In cazul când comisiunile... stb.“ szintén felveendő, mivel az ügy érdekében felettébb szükséges, hogy a kisebbségi tanulók baccalaureatusánál a kisebbségi nyelvet tudó tanár is legyen.

Art. 47. Utolsó bekezdés. Az olasz és angol nyelv feltétlenül csak fakultatív legyen, fennnt kifejtett okoknál fogva.

Art. 50. A tanári szakképesítéshez miért szükséges miniszteri jóváhagyás, miért nem elég az egyetem által kiállított oklevél? Indokolatlan centralizáció s az egyetem nivójával és autonómiájával szemben sértő.

Art. 52. Első bekezdés a vallástanárok képesítésére vonatkozólag maradhat; ügyelni kell azonban arra, nehogy kimaradjon belőle az a rész, „și pot fi dispensați de a trece un examen de capacitate și pentru alte materii a fară de religie“. Ez a sikamlós pont különben nem egészen szabatos, mégis inkább maradhat, semhogy esetleg a vallástanároktól valami más tárgyból (román nyelv, történelem, földrajz) is kívánjanak képesítő vizsgát. Talán jobb volna akként szerkeszteni a szakaszt, hogy „a vallástanároknak a theológiából doktorátussal vagy licenáciával kell bírniok, egyéb tárgyból semmiféle képesítés tőlük nem kívánlató“.

Art. 54. Egy törvényes tanári katedrára 12 óra igen kevés. Legalább 18 órának kellene lenni. Ez a 12 óra amíg egyrészt igen sok, fölösleges tanerő alkalmazását fogja előidézni egyes tanintézeteknél, másrészt lehetőséget nyújt arra, hogy a tanárok órahelyettesítésekkel akár ebben az intézetben, akár máshol anyagi érdekből oly sok órát vállaljanak, ami saját katedráik ellátásának hátrányával jár. Legalább 18 óra hetenkint (napi 3 óra) szükséges egy munkabíró s munkás tanerőnek, ezenfelül pedig legfőlebb csak rendkívüli szükséglet okából engedhető meg több óra.

Art. 60., 61. Nem helyes a tanári kinevezést úgy kötni a terminushoz, hogy csupán szeptember 1-ére legyenek kinevezhetők, mivel tanév közben megüresedő tanszékek, a tanügy érdekében, miné, előbb betöltendőek.

Art. 62. A tanszékek már elvileg úgy létesítendőek, hogy a

limine ki legyen zárva, hogy valamely tanszékről azt lehessen mondani, hogy nem törvényes. Ily szakasz egy törvényben egyrészt helyet nem foglalhat, másrészt sok zavart okozna a kormányzásban.

Art. 65., 66. A tanárok kinevezése túlságosan a felügyelők és vezérfelügyelők befolyása alá van rendelve. A véglegesítés pl. a vezérfelügyelők jelentése alapján történik, ezek pedig a kerületi felügyelők megfigyelése szerint tesznek jelentést. Ha a vezérfelügyelők valakit nem javasolnak háromszor egymásután véglegesítésre, az illető teljesen kizáratik a tanári statusból. A helyettesek alkalmazása meg éppen egyenesen a tanker. felügyelők kezébe van letéve. Az egész tanári status alkalmazása ki van szolgáltatva a közbeeső tanügyi hatóságoknak.

A törvényjavaslat e tekintetben semmiféle belső erkölcsi kapcsolat megteremtését nem tartja szem előtt. Csupán a hatósági ellenőrzése s egyáltalán bizonyos tanügyi detekvigera épül, ahol az egyéni szeszélynek, hatalmi tulkapásnak a legtágabb tér nyílik; viszont a tanerők részéről a nem egyenes úton való érvényesülésnek, az intrikának.

Art. 76., 77., 78. A heti óraszámról, miként fenn jelezve volt, nem helytálló. A minimális 12 kötelező óraszám igen kevés. Viszont az, hogy az ezenfelüli órákat helyettesített s külön fizetendő óráknak veszi, egyrészt túlságos terhelés a tanintézet költségvetésére (ami az államkassza indokolatlan terhelése), másrészt alkalmat ad a tanároknak, hogy az órák díjazásánál fogva túlsok óra után kapkodjanak. A 78-ik szakasz lehetővé teszi ugyanis, hogy 24 órát, esetleg azonfelül is vállalhasson a tanár. Ez a szélsőségekben mozgó intézkedés az üzérkedés szellemét fejleszti ki a tanároknak. Ma is egyik-másik állami tanár 28—35 órát is vállal, hogy havi jövedelme 25—30.000 L. között mozogjon. Ez nem a tanügy érdeke, sőt annak igen nagy hátránya; a felületes ség melegágya.

Miként fent jelezve volt, legalább 18 órában kell megállapítani a tanerők kötelező óraszámát (ma tudomásom szerint 16); viszont megállapítandó, hogy 24 óránál többet senki sem vállalhat. Ez a pedagógiailag egyedül elfogadható álláspont. 18 óra mellett egy tanár napi 3 órával megfelelően el van foglalva s viszont ideje is marad előkészületre, önművelésre, dolgozatok átnézésére. Napi 4 óránál többnek lelkiismeretesen nem felelhet meg.

Art. 83. E törvényjavaslat is kultúrzónát tart szem előtt, plane 50 %-os fizetési többlettel a 100. §. szerint. Kultúrzóna nyilvánvalóan a kisebbségek ellen. A kisebbségek ily kipellengérezése talán már megszűnhetne. Legalább törvényben ne szerepeljen.

A b) pont 3-ik kikezdése szerint magániskolai tanszékre nem lehet valakit oly címen kiküldeni, hogy házastársa állami alkal-

mazott azon a helyen. Ez a megjegyzés nem érthető. Magániskolák tanszékeit nem a kormány, hanem a fenntartó látja el. Tehát a kormány nem is küldhet ki senkit ily iskolákhoz.

Art. 84., 85. A jutalom és kitüntetés törvénybeiktatása nem alkalmas a lelkiismeretesség, a kötelességtudás fokozására. Ez csak stréberkedést okozna. Az inspektoroknak alkalmat ad személyes szolgálatok jutalmazására, viszont ellenszenvet érvényesítésére, önértékes tanárokkal szemben, kik nem az inspektor kegyét keresik. Megalapozása egy lehetetlen bizantinizmusnak a tanárság egész vonalán; gyökere a korrupciónak. A tanárnak függetlennek, önértékesnek kell lennie; a kultúrát magasabb erkölcsi felfogásból, nem pedig jutalmak és kegyek reményében kell szolgálnia egész lelkéből.

Egyáltalán az inspektorokat, főleg a generál-inspektorokat a törvénytervezet törzsfőnöki szerepkörrel ruházza fel, kezükbe rakva le a középiskolai élet egész sorsát, csaknem minden felelősség kikötése nélkül. A törvény csak annyit ér, amennyire az inspektorok jónak látják azt figyelembe venni; a tervezet a maga egész szerkezetében lehetőséget nyújt nekik úgy magyarázni a törvényt, ahogy nekik jólesik.

Páratlan tanügyi abszolutizmus néhány ember kezében, akik egy miniszter, esetleg egy párt szolgálatában pártpolitikai, vagy hatalmi célokra egész politikai organizációt alkothatnak, nemcsak, hanem az egész ország iskolai ügyét nem annyira kultúr-, hanem politikai szempontok szerint vezethetik. Sajnosan kell már ma is ehhez hasonlót tapasztalni; mi lesz, ha a törvénytervezet mai alakjában törvénnyé válik?

Art. 86. Igen helyes szakértekezletek tartása a tanárok képzése érdekében az ország különböző központjain. Ámde ezt minél szabadabbá és mindenkire nézve hozzáférhetővé kell tenni. Ennélfogva a b) pontból kihagyandó „de consilii inspectorilor generali pe baza rapoartelor de inspectiune“ vehessen részt bárki és dolgozhasson azon mindenki, aki képességet érez magában.

Art. 100. Kihagyandó a fentiek alapján 50%-os pótlék a határvidék tanárainak. Ehhez képest az egész szakasz törlendő.

Art. 107. Második bekezdés törlendő. Lehetetlen centralizáció, hogy az osztályfőnököt is a miniszter nevezze ki. Ez a képtelen bürokratizmus magát a minisztert teljesíthetetlenül nagy adminisztratív munkával terheli s ezenfelül fölöttébb hátrányos az iskola didaktikai szempontjaiból. A tantestület maga ismeri legjobban tagjait s ők sokkal jobban tudják, kit kell osztályfőnökké választani. Elég, ha ők választják. A miniszterium intézzon nagyobb dolgokat; a tanügy fejlesztésével, a pedagógiai és didaktikai magasabb érdekek kielégítésével foglalkozzék.

Art. 109. Egészen helyes, hogy az iskolaorvos felügyeli, megvizsgálja az iskolahelyiségeket és a növendékeket egyaránt egészségi szempontból. Nehogy azonban ez oly túlzásokba

essék, ahol az ifjúság szeméremérzetét sérti s ahol már a moralitás romlására esik az ily felügyelet.

Art. 116. E szakaszból törlendő a „si clase noui”. A fenn kifejtettek szerint túlságos megnehezítése a tanintézet működésének, új paralel osztályok felállítását miniszteri engedélyhez kötni.

Art. 122. Figyelni kell a második bekezdésre, hogy polgári iskolák, algimnáziumok mai programjukkal megmaradhassanak ezután is.

Art. 129. Ugy szintén fennmaradhassanak a szakiskolák (kereskedelmi, ipar stb.).

Itt figyelemre méltatandó, amit fennebb az alsó kurzusnak, a szakiskoláknak össszhangbahozásáról mondtunk, vagyis, hogy a harmadik osztályból is lehessen szakiskolákba menni.

Art. 131. 7-ik utolsó bekezdése „Profesorii de origină minoritară . . . stb.” kihagyandó, mert a magánoktatási törvény szerint a nem nemzeti tárgyak tanításához a kisebbségi tanároknél nem szükséges képesítő vizsga a román nyelvből, csupán rendes román nyelvi vizsga 1930-ig. Vagy ha benn is marad ez a pont, legalább csak a jövőben képesítést nyerő kisebbségi tanárookra legyen vonatkoztatható.

Végül fel lenne veendő a törvénybe egy külön pontba, hogy minden nyilvános jogú középiskola hivatalos iratváltásban helyeg és portómentességet élvez.

Tárgv: Pótló hozzászólás¹ a középiskolai reformtervezethez az Anghelescu-féle törvényjavaslat alapján.

A törvényjavaslat elméleti (eszmei) és technikai elgondolásában meglehetősen egyezik a Petrovici-félével. Nem lehet belőle megállapítani, mily terjedelemben óhajtja a filozófiát tanítani. Lehet, hogy ebben lényegesebb tantervi eltérés lesz a kettő között, ha a filozófiát csak a VII-ik és esetleg a VI-ik osztályra korlátozza. Anghelescu terve nem ad oly részletes tantervet, mint a Petrovici-féle s ezért nem lehet megfelelő összehasonlítást tenni. Idevonatkozólag külön elaboratumot helyez kilátásba a tervezet. Mégis a főbb vonásokból az látszik, hogy meglehetősen egyez tantervileg is a kettő egymással.

A középiskola két tagozatra osztása mind a kettőben azonos. Itt tehát állanak az előző hozzászólás észrevételei.

Jelentékenyebb eltérés tulajdonképen a kisebbségi oktatás szempontjából van. E tekintetben az Anghelescu-féle javaslat igen szűkszavú. Megelégszik azzal, hogy a 9. cikkben biztosítja a magániskolákat és a magánoktatási törvény érvényét egyetlen mondatral. Ezzel szemben a Petrovici-féle szabatosabb, kielégítőbb, amennyiben a 4-ik és 5-ik cikkeken határozottan körülírja, mily részei vonatkoznak ennek a törvénynek a magániskolákra, határozottan rámutatva a magánoktatási törvény érvényben maradására a maga egészében, kivéve az c szakaszban megjelölt fejezeteket.

Ennélfogva félreértések, zavarok elkerülése végett egyrészt, másrészt tiszta törvényhozói munka szempontjából határozottan kívánandó e Petrovici-féle szakaszoknak felvétele a törvénytervezetbe.

Amennyiben ez nem sikerülne, akkor legalább is annyit okvetlenül kell, hogy koncedáljon a miniszter, hogy az utolsó előtti, vagyis 138-ik záró artikulusban utalás történjen a magánoktatási törvény érvényére határozottabb formában.

¹A hozzászólás nem a státus igazgatótanácsáé, hanem csak magánvélemény volt.

Részletek. Megjegyzéseim csak az eltéréseket fogják szem előtt tartani a Petrovici és Anghelescu javaslatok között. Ahol eltérés nincs, előző megjegyzések maradnak érvényben.

Art. 7. Első bekezdés három utolsó sorából kihagyandó onnan kezdve „și pentru înființarea de divizionare stb.” Úgy-szintén kihagyandó, ha az előbbi kihagyatik, a második bekezdés is. Párhuzamos osztályok létesítését nem lehet előzetes miniszteri engedélytől függővé tenni. Ez csaknem lehetetlenné tesz minden párhuzamos osztályt. Hisz ennek szükségét csak akkor látja a tantestület, amikor a beiratás teljesen befejeződött, illetve a tanulók jórészt bevonultak. De ha azt veszi a miniszter alapul, hogy a jelentkezésnek már a tanév előtt meg kell történnie, akkor is nagy nehézség merül fel, mivel az idő igen rövid az engedély kiosztására a minisztériumtól.

Art. 9. E szakasz folytatásaképp felveendők a Petrovici-féle tervezet 4-ik cikk utolsó és utolsó előtti bekezdése és az 5-ik cikk a fent kifejtett okoknál fogva, vagyis a magánoktatási törvény és jelen törvény közötti viszony lehetőleg szabatos megállapítása végett.

Art. 11. Hetedik sorból kihagyandó „de aceeași naționalitate și” ez a négy szó, mivel a nemzetiségre való hivatkozás megint csak félreértésekre, zaklatásokra ad alkalmat

A második bekezdésben kisebbségi paralel szekció (tagozat) kapcsán a tanulók osztályonkénti létszáma a gimnáziumban 50-ről 20-ra, a lyceumban, vagyis a felső tagozatban 40-ről 15-re módosítandó. Ha ez nem megy, legalább arra lenne rábírando a miniszter, hogy szekció (kisebbségi) legyen létesíthető abban az esetben is, ha két osztály növendéke együtt éri el az alsó tagozaton az 50-et, a felső tagozaton a 40-et. Ez esetben osztályösszevonásnak volna helye, miként ez a vallásoktatásnál is lehetséges.

Ily magas osztályonkénti tanuló létszám mellett, ahogy e javaslat kívánja, alig lesz valahol kisebbségi szekció az állami iskolákban.

Art. 13. Kedvezőbb, mint a Petrovici-féle, amely csak 40 növendéket akar az összes osztályokban. Mind a kettővel szemben ragaszkodni kell a mai állapothoz, mely szerint I. osztálynál 60, II., III. 50, IV—VII-ig 40 növendék lehessen egy osztályban.

Art. 15. Kedvezőbb, mint a Petrovicié, mivel az I. osztályba felvételre általában nem kíván vizsgálatot, csak bizonyos esetekben. Ezen szakasz utolsó bekezdése „elevii au denji stb.” fölösleges.

Art. 17. Kihagyandó az osztályvizsga az alsó tagozaton. Lásd Petrovici tervhez adott indokolást. Csak a III-ik osztály végével legyen vizsga.

Art. 18. Szabatosabb, mint a Petrovici-féle s megegyez a magánoktatási törvénnyel annak második bekezdése.

A 6-os mediára (általános osztályzat) vonatkozólag ki lesz emelendő e szakasznál, hogy ha a felső tagozatra felhocsátó vizsga 6-os mediával marad is, de a többi osztályra nézve az egyik osztályból a másik osztályba feljuthatáshoz legyen elég az 5-ös media, ahogy most van. Lásd különben a mediára vonatkozólag a Petrovici-féléhez való hozzászólást.

Art. 26. Igen szigorú. Módosítandó, elég, ha egy osztályt csak egyszer ismételhet.

Art. 29. A görög nyelv legyen fakultatív, úgyszintén az angol, német és francia. De ha a francia — előreláthatólag — kötelező kell, hogy maradjon és ha továbbá az angol, vagy német közül valamelyik szintén kötelező lesz, abban az esetben legalább legyen szabad a kisebbségi iskolának e két utóbbi közül azt választani, amelyiket akarja (angolt vagy németet). Mi mindenesetre a németet választanók. Ez a kikötés magában a törvényben azért fontos, mivel a miniszter már is kiadott egy rendeletet, melyben a mi iskoláinknál a jövő tanévtől az angolt szeretné kötelezővé tenni. Ez esetben elesnék a német nyelv, vagy csak fakultatív maradna. Utalok az előző hozzászólásomnak a sok nyelvre vonatkozó részére.

Art. 32. Ez a rész a harmadik sorban „Organizarea acestui” egészen e mondat végéig módosítandó így: „Ennek tantervét az egyházi főhatóság állapítja meg stb. (Lásd Petrovici-féle hozzászólásból Art. 14.)

Art. 35. Első bekezdés megtoldandó „magániskoláknál figyelemmel a magánoktatási törvény 108-ik cikkére.” (Ez a férfi tantervekre vonatkozik.)

Art. 36. g) pont alól kihagyandó „bine”; zaklatásra ad alkalmat.

Art. 39. Felvetendő a kérdés, hol lesznek ezek a vizsgázató bizottságok s kívánandó, hogy minden egyetemenél lehessen képesítő vizsgát tenni.

Art. 41. Szükségtelen a szakvizsga miniszteri jóváhagyása. (Lásd Petrovici-féléhez hozzászólás 49. art.)

Art. 43. Utolsó és utolsó előtti sor innen kezdve „insă nu pot” egészen kihagyandó. Ha ugyanis nincs más pap, csak a plebános, e záradék szerint nem lenne bitoktatás. Helyesebb és elég az 53-ik art. idevonatkozólag.

Art. 74. Utolsó bekezdésben 30 óra mulasztásért a tanszék elvesztése túlszigorú. Kedvezőbb a Petrovicé 50 órával.

Art. 75. Helyesebb egy katedra szervezése 15 órával itt, mint Petrovicinél 12-vel. De itt is hangsúlyozandó a 18 óra. (Lásd Petroviciéhez hozzászólást 54. art.)

Art. 79. 5-ik (utolsó előtti) bekezdésben egy hónapi szabadságot az inspektor engedélyez. Helyesebb a Petrovicié két hónappal

Art. 83. Az általános részben kellett volna kiemelni a

lényeges eltérést a kultúrzónát illetőleg. Anghelescu teljesen kihagyta e szegyen-paragrafust a díjazásra vonatkozó 50%-os paragrafussal együtt. Csak nehogy ő is felvegye, — esetleg a végrehajtási utasításba.

Art. 84. A kitüntetésekre vonatkozólag lásd Petrocivi-féléhez hozzászólást 84. és következő szakaszokhoz.

Art. 93. Előzetes felfüggesztés. Ez hiányzik a Petrovici-féléből. Betoldandó a szakasz végére „A magániskolai tanerők fegyelmezését illetőleg mérvadók a magánoktatási törvény 86., 91., 92-ik cikkei.” Ez okvetlenül felveendő a törvénybe, ha a miniszter nem veszi fel a 9-ik art.-hoz a Petrovici-féléből 4-ik és 5-iket. (Lásd a 9-ik art.-hoz mondottakat.)

Art. 94. Lásd a Petrovici-félének 86., 87. artikulusaihoz hozzászólást.

Art. 107. Osztályfőnököt a miniszter nevezi ki? (Lásd a Petrovici-félének ugyanezen szakaszához hozzászólást.)

Art. 111. Nem helyes az iskola dologi fenntartási költségeit az iskolabizottságra hagyni csupán. Határozottan kijelentendő, hogy a dologi kiadások is (iskolaépítés, javítás, fenntartás stb.) az állam-kasszáat terhelik.

Art. 112. Kézimunka tanítás műhellyel csak fokozatosan léptethető életbe, ha megfelelő tanerők és felszerelések lesznek reá. Ugyanígy a leányoknál a konyha és háztartás.

Art. 113.-ban az új osztályok felállítása (amennyiben párhuzamos-osztály volna ez alatt értendő) törölendő a már felhozott okoknál fogva.

Art. 124. A második bekezdéshez „actualele şcoale civile stb.” feltétlenül betoldandó a Petrovici-féle 122-ik art. második bekezdéséből ez a rész: „Celelalte vor continua se funcţioneze stb. ...” mivel okvetlenül s határozottan biztosítani kell a polgári iskolák további működését.

Az utolsó bekezdés helyett „ministerul instrucţiunei stb.” fel lenne veendő átmeneti tanterv főbb intézkedése a Petrovici-féle 123. art.-ból. Ez azért is szükséges, mert a végrehajtási utasítás, vagy esetleg önálló tanterv elkészítése több időt fog igényelni.

Art. 125. Ennek a kapcsán le lesz szegezendő, hogy e szakaszok egészen a 137-ig bezárólag, miként a 131-ik art.-ból is kitetszik, nem vonatkozhatnak a magániskolákra.

Art. 138. Megtoldandó a következőkkel: „kivétetnek még a magánoktatási törvény intézkedései, amelyeket a jelen törvény kifejezetten nem helyez hatályon kívül.”

Ez a betoldás, miként fent kifejtetett, kiterjeszkendő, különösen, ha nem vétetik fel a 9. art.-ba a Petrovici féle 4-ik, 5-ik art. vonatkozó része.

*

A felső és alsó tagozat önállóvá tétele folytán az alsó tago-

zat gimnázium elnevezése, a felső tagozatnak liceul, s a nyolc osztályúnak együtt szintén liceul román elnevezése helyes. Megfontolandó, hogy magyarul nem lenne-e helyesebb a régi nyelvhasználat szerint a hét osztályú gimnáziumot főgimnáziumnak, a három osztályút, amennyiben csak három osztályú, gimnáziumnak nevezni. Ez esetben a főgimnázium felső tagozatra és alsó tagozatra oszlana.

A szakiskolákról (kereskedelmi, ipariskola stb.) egyáltalán nem szól a javaslat, az indokolásban azonban jelezve van, hogy ezekre külön törvény készül. Helyes volna addig is, míg a külön törvény meg lesz, az átmeneti intézkedések között ezekről is megemlékezni, átvéve a Petrovici-féle javaslatból a 129-ik art.-t.

Időm nem lévén a nagy bevezető rész alapos tanulmányozására, nem áll módomban hozzászólni. Ennélfogva az ismételtlen hánytorgatott kijeletést, mily kevés román nyelvű iskola volt a magyar imperium alatt, állami román nyelven egyáltalán nem volt s ezzel szemben mennyi magyar nyelvű állami iskola van ma, nincs módomban alaposan megvizsgálni. Általánosságban nem lehet a háború előtti viszonylatokat a háború utániakhoz hasonlítani, különösen nem a háború utáni kisebbségeket az azelőttiekéhez. Az akkori iskolázás is történelmi fejlődés eredménye volt, s annak az eredménye a mai is, amelyet nemzetközi egyezmények befolyásolnak. Tagadhatatlan tény ezenfelül, hogy a román ifjúság a saját felekezeti középiskoláiban a legmesszebbmenő tanszabadságot élvezte, aminőkhöz fogható ma megközelítőleg sincs. Ezenfelül a magyarnyelvű állami iskolákban való elhelyezkedéssel annyira meg volt maga a románság is elégedve, hogy nem támasztott igényt román nyelvű állami iskolák felállítására.

Ami pedig a mai magyar nyelvű állami iskolákat illeti, az idevonatkozó statisztikák, legalább is a középiskolákat illetőleg, igen bizonytalanok; tisztán magyar nyelvű állami középiskola egy sincs, a magyar szekciók pedig hova-tovább megszűnnek. Alig van már magyar szekciójú középiskola. Nem azért, mintha magyar szekciók önmaguktól néptelenednének, hanem azért, mert a tanügyi hatóságok nyomása egyrészt a tanuló ifjúsággal szemben, másrészt a szekciókkal szemben csaknem tűrhetetlen. Másik oka ennek a magyarság, különösen a középosztály gazdasági tönkrementése a mostani gazdasági viszonyok között s nem csekély részben a kényszerű kivándorlás.

HARMADIK RÉSZ.

HIRLAPI CIKKEK.

a—g.

a)

Take Jonescu¹ a felekezeti iskolákról.

Ma reggel érkezett Kolozsvárra Take Jonescu külügyminiszter, a miniszterelnök helyettese, a határmenti városok ellenőrzésére megkezdett útjában. A külügyminiszter mindössze egy napig tartózkodik Kolozsváron, azután pedig Mihályi miniszter, Bianu szigurancafőnök és Tanasescu belügyi államtitkár kíséretében folytatta útját. A külügyminiszter a délelőtti folyamán fogadta a város küldöttségét, több kereskedelmi érdekeltség megbízottját, a Fakereskedők Szövetségét és a három erdélyi egyház püspökeit, továbbá Jósika Samut, a Magyar Szövetség elnökét. Take Jonescu hosszabban tárgyalt a három egyházfővel, akiknek nevében Majláth Gusztáv püspök terjesztette elő a felekezetek iskoláinak függő ügyeit és kérte a minisztert, hogy mihamarabb rendezze azokat.

Majláth püspök három pontban foglalta össze az egyházak kérését. Egyenes választ kért elsősorban arra nézve, hogy a kormány garantálja a tanítás teljes szabadságát a saját kisebbségi anyanyelvükön és hitelveik szerint, ama kisebbségi jogok erejénél fogva, melyet a békeszerződés és a gyulafehérvári határozatok biztosítanak, nemkülönben annak biztosítását kérte, hogy az összes felekezeti iskoláknak és intézeteknek nyilvánossági joga maradjon, melynél fogva bizonyítványaik ugyanolyan érvényűeknek tekintessenek, amilyennel az állami iskolák bírnak. Kérdést intézett ezután Majláth gróf olyan irányban is, hogy a román állam adja meg az iskoláknak a fentartásra szükséges segélyeket, amelyek az Erdélyben még érvényben levő törvé-

¹ A nagysúlyú politikus 1921 augusztus 11-iki kolozsvári látogatásáról a *Keleti Újság* (aug. 12.) közleményét az eset jelentőségénél fogva közlendőnek tartom; a püspökök itt említett cáfolata ellenére a kormány 1925. évi genfi „Mémoire”-ja újból felelevenítette az ellenük emelt vádakat. E közleményből csak az informatív részek származnak e sorok írójától.

nyek szerint megilletik azokat és így tanítóik és tanáraik fizetése kiegészíthető lenne olyan mértékben, hogy azoknak a fizetése egyenlő legyen az állami tanítók és tanárok fizetésével. Végül rámutatott azokra az üldöztetésekre is, amelyeknek intézményeik ki vannak téve a közoktatási adminisztráció alsóbb közegei részéről.

Take Jonescu külügyminiszter válaszában kijelentette, hogy a román kormány liberálisan akarja értelmezni a békeszerződés követelményeit, amely a kisebbségek vallásszabadságát biztosítja és törvénybe iktatja. *Ennélfogva minden felekezet a saját költségén teljesen szabadon állíthat és tarthat fenn iskolákat.*

Az elemi iskolákat ugyan segíyezni fogják, de egyelőre csak ideiglenesen, amíg a főkérdés el nem dől, hogy *csak állami iskolák lesznek-e, vagy pedig államilag segíyezett felekezeti iskolák is.* (Óromániában csak állami és magániskolák vannak, de egyenlő jogú felekezeti iskolákat nem ismernek. *A szerk.*) A külügyminiszter ezt a kérdést nyíltan akarja hagyni, mivel éppen ez a kérdés igen nagy nehézségeket foglal magában. Különben is az iskola-kérdésben törvényjavaslat készül, amely az iskola-ügyek egész komplexumát felöleli. Hangsúlyozni kívánja továbbá, hogy *a kormány a békeszerződésnek a kisebbségekre vonatkozó előírásait különben is végrehajtja.* A közelmúltban a Székelyföldön háromszáznegyven magyar tannyelvű állami elemi iskolát állítottak fel.

A középiskoláknak felekezetenként pauszösszegben ad államsegélyt a kormány, melyet minden felekezet a legjobb belátása szerint oszthat szét iskolái között. *Az államsegély kiutalását már a jövő hónap végére kilátásba helyezte.*

Az üldözések tárgyában azt a kijelentést tette a miniszter, hogy *a kormány nem vállal felelősséget az alantas közegek eljárásáért.* Az üldöztetések egyébként sem voltak vallásellenesek.

A miniszter nyilatkozatával szemben, különösen az elemi iskolákat illetően, le kell szögeznünk, hogy a kormánynak az a törekvése, hogy a Székelyföldön magyar nyelvű állami elemi iskolákat állít fel, nem felel meg a békeszerződésnek, sőt egyes kijátszása az 1919 december 19-én kelt kisebbségi egyezménynek, melynek 11-ik pontja értelmében a székelyeknek, szászoknak egyházi és iskolai helyi autonómiát biztosít, már pedig ez semmi esetre sem jelenti az állami iskolázást, hanem a székelyföldi kisebbség határozott autonóm-iskolázását. A székely autonóm-iskolázás ezidőszert csak a felekezeti oktatás keretében oldható meg, így oldották ezt meg a szászok is és a helyi autonóm-iskolázásnak ezt a magyarázatát a szászoknál a román kormány elfogadta.

Röviden ez a tartalma annak a cáfoló nyilatkozatnak is, amelyet a magyar püspökök írásban küldöttek meg Take Jonescunak. A cáfoló memorandumhoz egyben mellékeltek az összes erdélyi felekezetek püspökeinek 1919 novemberében, a forradalom alkalmából kelt két közös pásztorlevelét, amely megcáfolja a miniszter által említett vádat, mintha a püspökök, az impérium átvétele után intéztek volna felhívást híveikhez, amelyekben a magyarságot ellenállásra hívták volna fel.

b)

„A magyar iskolák kérdéséhez.“¹

A Deutsche Tagespost folyó évi június 14-iki száma J. Bailától Bukarestből ezen a címen cikket közöl a magyar katolikus iskolákról. Cikkíró a katolikus magyar iskolákat a többi magyar felekezeti iskoláktól elkülöníteni, nyilván azért, hogy a „divide et impera“ taktikának megfelelően, a magyar nyelvű felekezeti iskolákkal külön-külön könnyebben lehessen elbánni. Hozzászoktunk, hogy a magyar felekezeti iskolák elleni támadások mostanában következetesen a katolikus iskolák ellen irányulnak, s már ez okból sem találjuk különösnek, ha a támadás egyelőre a katolikus iskolák ellen éleződik ki. Támadóinknak ebben igen könnyű a dolguk. Csak az irredentizmus elcsépeelt vádját kell előrántani, ettől mindig remélhető hatás bizonyos túlfűtött elmékben. Ugyan egyetlen egy iskolával szemben sem tudták igazolni ezt a sablonos vádat, de hát ily csekélységek, úgy látszik, egy csöppet sem feszélyezik nem kényes ízlésű támadóinkat.

Másik nagy bűne iskoláinknak a magyarosítás. Akadhatnak még naiv emberek, akik komolyan hiszik, hogy Romániában a magyar iskolák magyarosíthatnak? Úgy látszik, nagyon rosszul ismerik tanügyi hatóságainkat. Nyugodjanak meg, nem tudunk s nem is akarunk magyarosítani. Egyebet akarunk mi. Iskoláinkban s iskoláink által meg akarjuk őrizni népünk magyar nyelvét és kultúráját. Azon egyszerű okból, mert nyelvéhez és kultúrájához e sárteken minden népnek természetes joga van. Miért akarják hát épen a katolikus magyarságot e jogtól megfosztani? Miért akarnak közel egymillió magyar katolikust elzárni annak lehetőségétől, hogy saját iskolájában saját nyelvén tanuljon?

Cikkíró ugyan ezt a szándékot ily kifejezetten nem élezi ki. Sokkal okosabb annál. Esetleg az ily leplezetlenül kimondott szándékról oly helyeken is tudomást szereznének, ahol igen furcsa világításban látnák meg ezt a mentalitását. Fejtegetései

¹ Megjelent az „Ellenzék“ c. kolozsvári napilap 1923 június 24-iki számában.

azonban minden kétséget kizárólag a katolikus iskolák elrománosítását célozzák.

Mit is mond a cikkíró „A kormány nem ismeri el ezen iskolák (értsd katolikus iskolák) felekezeti jellegét mai állapotukban, mert a katolikus egyház nemzetközi egyház s a magyarok nemzeti jellegével semmiféle közössége nincs.” Hámozzuk csak ki e ködös fejtegetés magvát s fűzzük tovább ezt az eszmemenetét. A bánsági katolikus svábok ép oly katolikusok, mint a katolikus magyarok, tehát e logika szerint a nemzetközi egyháznak semmi köze sincs az ő nemzeti jellegükhöz s ez oknál fogva nem lehet igényük német nyelvű katolikus iskolákhoz.

Csehszlovákia katolikus németjei, tótjai, vagy ruthénjai szintén ne beszéljenek német, tót, vagy ruthén katolikus iskoláról, mert a nemzetközi katolikus egyháznak semmi köze az ő nemzetiségükhöz. Ugyancsak ugyanezen okon hallgassanak az Olaszországhoz szakadt tiroli részek, vagy Jugoszlávia katolikus németjei, horvátjai és szlovénjai a katolikus tannyelvű iskolákról, hisz tudniok kell, hogy Jugoszláviában szerbeknek, Olaszországban olaszoknak kell lenniök, mint ezen országok kisebbségeinek, mivelhogy Romániában az a felfogás, hogy a kisebbségi katolikusok csak úgy birhatnak létjogosultsággal, ha lemondanak faji, nemzeti jellegükről.

Ám cikkíró nem gondol ily messze, ő nem beszél a többi kisebbségi katolikusokról, ő nyilván csak a magyar katolikusokat óhajtja elrománosítani.

De hát édes Istenem, csak egyedül a katolikus magyarság az a kiátkozottja a népeknek, amelynek nincs létjogosultsága, amellyel szemben felfüggeszthető a természet törvénye is?

Szeretettel kérdezzük, vajjon a hajdani kisebbségeknek az osztrák-magyar birodalomban, a lengyeleknek Németországban minő jogon voltak saját nyelvű iskoláik, saját kultúrájuk s sok egyébük és pedig felekezeti alapon, ha a mai kisebbségeknek, vagy azok egy részének mind ez tilos? S mit szóltak volna hozzá román testvéreink, ha az „elnyomó” magyar kormányok annak idején azt hirdetik, hogy a román kisebbségi egyházaknak nincs joguk román felekezeti iskolákhoz, mivel a románok vagy a nemzetközi katolikus egyház részei, vagy a bizanci görög zsinati egyházhoz tartoznak? Bizony, bizony az egész európai sajtó Scotus Viator s mások útján tele lett volna a bárbar magyarok sovínizmusával, a nemzetiségek elnyomásával stb.

Célzatosan hamis az a beállítás, mintha az egyetemes egyház nemzetközisége miatt csak az állami nyelvhez simul s ennél fogva a kisebbségek nyelvén nem állhatnának fenn katolikus iskolák. Az egyetemes egyház nem ilyen, csak egyes sovínizmusban túltengő egyének óhajtása, hogy ilyen legyen. Az egyetemes egyház a kisebbségi katolikusok nyelvét s iskoláját

mindig s mindenütt védelmezte. Ennek köszönhetik román görög katolikus tesvéreink, hogy nyelvüket s lithurgiájukat az unió alkalmával megtartották. Az egyház nem kívánta tőlük sem a latin nyelvet, sem a latin lithurgiát. Sokszor emelte fel szavát a lengyelek lengyel nyelvű iskoláiért Németországgal és Oroszországgal szemben, pedig hát ezek ugyancsak hatalmas imperiumok voltak, tele nemzeti göggel és abszolutizmussal.

Azt halljuk ugyan, hogy a kormány csak a szerzetesek s apácák vezetése alatt álló iskolák elrománosítását vette tervbe. Am, ha ez igaz, sovány vigasztalás. Hisz így az egész magyar katolikus nőnevelés a románosítás szolgálatába lenne állítva. Ez pedig annyit jelent, hogy a magyar nők felejtsek el anyanyelvüket, vagy legalább is ne ismerjék meg saját fajuk nyelvét és irodalmát, ne beszéljék őseik nyelvét benn az iskolában és künn az életben. Ez a kívánság amily képtelen, ép oly igazságtalan lenne s ellentétben állana a tényleges állapotokkal. A dolog ugyanis úgy áll, hogy mindkét nembeli szerzetes iskolákban kizárólag magyar ajku szülők gyermekeit oktatják, következésképp semmiféle szüksége nem forog fenn annak, hogy a tanítás nyelve más legyen, mint magyar. A román tannyelv oktrojálása magyar tanulók által látogatott felekezeti iskolában semmi egyéb nem volna, mint hatalmi kényszerrel akarni elrománosítani a katolikus magyarságot.

Nem beszélünk a párisi egyezményről, amely a kisebbségeknek saját nyelvű, saját felekezeti iskolákat biztosít, hallgatunk a gyulafehérvári határozatokról is. Csupán azt kérdezzük, hol van itt a méltányosság, a jó bánásmód, amelyet kifelé a külfölddel szemben állandóan emlegetnek, ha a kisebbségekről esik szó? És hiszik-e, hogy ezzel a hatalmi oktrojálással el fogják románosítani katolikus magyarjainkat?

Nem fűzzük tovább a dolgot. Esetleg II. Frigyes ismert jelmondatára gondolva: „in meinem Lande soll jeder nach seinen Façon leben“ kísértetbe esnénk összehasonlítást tenni a 200 év előtti és a mai mentalitás között, nyilván nem a mai előnyére. Talán mégis csak ideje volna, a békeszerződések megkötése óta ide s tova 3 éve, elkezdni egymást jobban megérteni. Megérteni és megérezni a kisebbségek szíve verését, amely nem idegen Istenek oltárára áhítozik, hanem itthon a saját tűzhelye körül kíván egy kis meleget, vágyik az alkotó munka békéjére, a méltányos bánásmód megnyugvására.

Bizony ennek több hasznát venné mindenki, mint a vége-hosszat nem érő zaklatásoknak. Ezekből se konszolidáció, se nemzeti alkotó-munka, se békés fejlődés nem fakad, hanem csak keserűség, elkedvetlenedés, széthúzás s az egész vonalon káosz. Kinek van erre szüksége? Nekünk bizonyára nincs, kétségkívül az államnak sincs, — legfőlebb néhány túlzó sovíniszta veszi hasznát.

c)

A katolicizmusz Erdélyben.¹

Az utóbbi időben sok szó esett újságcikkekben, nyilatkozatokban erről a témáról. Az érdeklődés középpontjába estünk. Valami sajátságos módon úgy kezdtek velünk foglalkozni, mintha bélpoklosok volnánk, akikkel szemben különös óvintézkedésre van szüksége az államnak. Ez a túlságos érdeklődés a végén elbizakodottá tehetne bennünket, ha nem volna annyira elszomorító az a gondolatvilág, melyből az erdélyi katolicizmus elleni hadakozás táplálkozik. Azt kell látnunk, hogy még mindig az alsóbbrendű emberi szenvedélyek tartják fogva a lelkeket, az irigység, a gyűlölködés indulatai, a rombolási vágy, melyeket a háború fűriái idéztek fel. Pedig ideje volna már a lelkek harmóniája felé is tenni néhány lépést. Hasztalan ábrándozunk konszolidációról mindaddig, amíg egyfelől a bosszúvágy sarkal némelyeket az állampolgárok egyrészenek elnyomására, másfelől ez a tendencia mérhetelen keserűséget támaszt azok lelkében, akik ellen e törekvés irányul. Ennek a barátságtalan atmoszférának sűrűsítéséhez nem akarunk hozzájárulni. Mi béke és megértés után vágyódunk s éppen ezért nem foglalkoztunk az utóbbi időben az akkora nagy apparátussal ellenünk indított hajszával.

Legutóbb azonban, ha az egyik helyi napilap közleménye megfelel a valóságnak, oly mérvadó helyről² hangzott el egy nyilatkozat, hogy azt szó nélkül nem hagyhatjuk. Szóvá kell tennünk a nyilatkozó iránti tiszteletből s ezenfelül azért is, mivel a nyilatkozat hangja — habár tartalma alkalmas aggodalomkeltesre — jólesően elűt a többitől.

Mit is tartalmaz a miniszteri kijelentés? — „A katolikus egyház szerkezeténél és tradíciójánál fogva nemzetközi jelleggel bír, amit az államok —nemcsak katolikusok — figyelembe vettek és kell, hogy vegyenek. Másfelől az erdélyi katolikus egyháznak

¹ Megjelent az „Ellenzék“ c. kolozsvári napilap 1924. április havi számaiban.

² A kultuszminiszter részéről.

saját szervezete van, amely a mienktől különböző politikai célokért közdő államban fejlődött ki. Ez a helyzet nem tarthat tovább az új román államban.“

A burkolt kijelentés igazi értelmét természetesen nem tudhatjuk. Ha azonban a nyilatkozatnak az a része, amely az erdélyi katolicizmus kifejlődött szervezetéről szól, azt akarná mondani, hogy az erdélyi katolikus autonómia nem illik bele a román állam kereteibe, azon tehát változtatni kell, ezt fölöttébb aggodalmasan kellene fogadnunk. Remélni merjük, hogy a nyilatkozat másképp értelmezendő. Mindazonáltal, mivel ily értelmű kijelentések is történtek egész világos, sőt igen drasztikus formában, szükségesnek látjuk a kérdés lényegét megfelelő megvilágításba helyezni.

A kérdés lényege az, hogy az erdélyi önkormányzat az erdélyi katolikus püspöki megye egész belső életével szervesen összefügg, attól elválaszthatatlan s minden törekvés, mely az önkormányzatot akarja összetörni, magának a püspöki megyének életgyökereit támadja meg.

Ezúttal nem fejtegetjük részletesen ezt a belső, lényeges kapcsolatot, csak néhány kiemelkedő mozzanatra mutatunk rá. Az önkormányzat évszázados fejlődés eredménye, tehát történelmi fejlődés; magának az egyháznak belső életéből szükségszerűleg alakult ki. Minden ezzel ellenkező beállítás tárgyilagos történelmi kritika híján való. Különösen hamis az a beállítás, mintha politikai, kifejezetten magyar politikai alakulat volna. Lesz talán majd alkalom, amikor tárgyilagosan, jog- és történelmi adatokkal fogunk rámutatni arra, hogy az erdélyi önkormányzat mindig független volt a magyar pártpolitikai élettől, sőt a pártpolitika ellenére tartotta fenn magát éppen a benne rejlő életerőnél fogva s azon a jogos, Isten adta alapon, amelynek létét köszönheti. A történelem ugyanis nemcsak az élet mestere, hanem benne és általa a Gondviselés akarata nyílánul. Ezt az akaratnyilvánítást ideig-óráig erőszakkal, emberi mesterkedésekkel ugyan el lehet homályosítani, zökkenéseket lehet előidézni, de végérvényesen megakadályozni nem lehet.

Rámutatunk majd arra is, hogy amikor az erdélyi katolikus önkormányzat ellen mesterségesen kovácsolnak kifogásokat az alatt az ürügy alatt, hogy ez az önkormányzat a magyar politika folyamánya, ugynekkor emögött a tendencia mögött nem valami istenes keresztényi szándék áll, hanem nagyon is politikai ízű törekvés egy pártoskodó, szűklátókörű politika érdekében. Ez a politikai, vagy mondjuk egyházpolitikai gondolat egyrészt a faji gyűlöletből táplálkozik, másrészt a vallási és nemzeti egységesítés légvárára építi számításait; ennek érdekében kell lehengetelni a kisebbségi népek egyházszervezeti erősségeit. Ez a túlfűtött sovíniszta mentalitás a maga nivótlanságában nem lehet általános államépítő, nemzeti gondolat, e mentalitás a modern

társadalmi fejlődés irányával teljesen ellentétben áll, amellyel a román nép elfogulatlanul gondolkozó többsége nem vállalhat közösséget.

A katolikus önkormányzatnak a püspöki megyétől elválaszthatlan voltát a történelem fejlődésén kívül még az is mutatja, hogy az önkormányzat mai alakjának püspöki akarat adott létet. Kovács Miklós erdélyi püspök hívta össze 1848-ban papjait és híveit úgynevezett státusgyűlésre, 1866-ban Fogarasi Mihály püspök tartotta a szervezkedő gyűlést, az alapszervezet az ő tervei szerint készült az ő vezetésével s az a körülmény, hogy ő és püspöki utódai, mint az egyházmegye törvényes pásztora, hívták össze s vezették e gyűléseket, e szervezetnek egyházi szankciót ad. Ez egyházi szervezet önmagában, kormányhatósági engedély nélkül is megállhat, mint ön jogú (sui juris), az egyház kormányzásához tartozó szervezet.

Ezeknek a kérdéseknek tisztázását folytatni fogjuk.

Az évszázados történelmi fejlődés eredményeképp az erdélyi katolikus autonómia magánviseli ugyan a mult idők zománcát, de ez a külső patina nem mesterséges veret rajta, nem is arra mutat, mintha politikai alakulatokhoz, vagy államformákhoz szegődött volna kapúnyitogatónak. Az autonómiában az egyház élete lüktet, az egyház szívverése nyer külső kifejezést, az önkormányzat a katolikus lelkeket hevítő belső egység, hívő szolidaritás külső kerete. Az autonómia az őskeresztényközösségnek — bátran mondhatjuk — modern formája. Az őskeresztények összehozták amijök volt, odarakták az egyházvezetők lábai elé, együttesen kezelték az erre kiválasztottak segítségével az egyház javait.

Épp így az önkormányzat a hívek áldozatkészségének kezdetől fogva gyűpontja és gyűjtőmedencéje volt. Magánosok, fedjedelmek, papok, világi hívek, gazdagok és szegények adományait az önkormányzatban tömörült papok és hívek választottaira bízták, ezek feladatává vált az ifjúság neveléséről, iskolák és nevelőintézetek állításáról, fentartásáról, templomok építéséről gondoskodni. Az autonómia szerve, eszköze lett az egyház tanító-nevelői tevékenységének, istápolója a vallás gyakorlásának.

Az autonómia e valóban keresztény, kiválóan humanus s általános kulturjellegénél fogva, mely az egyházzal való belső-szervezeti kapcsolat folytán lett sajátjává — épp úgy, mint maga az egyház, — nincs egyetlen államformához se kötve; az új államkeretekbe épp úgy betalál, mint az előzőbe, anélkül, hogy okot szolgáltatna külső állami beavatkozásra.

Fogarasy Mihály püspök, az autonómia új életrehívója az 1868. évi státusgyűlést megnyitó beszédében az önkormányzat hivatását, természetét igen kifejezően ekkép ismerteti:

„A katolikus anyaszentegyházban az egyházi hatalom a püspökben összpontosul, kitől, mint vízforrásból a folyam, a megyében tovább terjed. A püspöki joghatóság nem szorítkozhatik

egyedül csak vallási és papi ügyek kormányzatára: az egyházi kormányzat alá tartozó mindennemű ügyben és ügyhöz neki hozzájárulása van.” Majd jelezve, hogy az önkormányzat által a püspök elhatározásából az egyház külső, vagyis világi vonatkozású ügyeinek intézésében a világi híveknek is rész jut, a világi hívek helyét — elüthően a protestáns szervezettől — az egyházban így jelöli ki: „Itt a világiak, mint fiak, segítik az atyát a háztartásban, gyámolítják és támogatják a háztartásban, a házi bajokban védik és olalmazzák szabadságát és függetlenségét, őrzik javait és jogait a megtámadók ellen...”

Majd kifejti, hogy korábban a politikai kormány vállalta az egyház védelmét, akkor a katolikus vallást államvallásnak tekintette, de éppen a viszonymál fogva túlmént hatáskörén, illetéktelen befolyást gyakorolt az egyházra, mely sokszor nyomasztóvá vált.

Most azonban az új alkotmányos érában (az 1848-iki törvények folytán) az állam „e protektoratust mintegy önkényt felmondván s a vallások között a politikai különbséget megszüntetvén, anyaszentegyházunk is bizalommal fordul saját fiainak támogatására s jogosan számít segédelmükre. Örömet fogadja be őket az egyházi kormányzat körébe, de nem mint külön és kívül álló tényezőket, hanem mint vele egyesült egyháztagokat”. „Mikép az Úr a maga szőlőjében, mely az egyházat példázza, a nap különféle óráiban küldi el dolgozóit s még estendő is felhívja a hívalkodókat, hogy azt művelni menjenek: úgy anyaszentegyházunk a jelen válságos időben a szorgalmas és folytonos művelést igénylő úr szőlőjébe szólítja világi fiait, hogy papi munkásaival együtt fáradozzanak annak jókarban tartásán és gyarapításán...”

Ma sem lehetne az autonómia működését az államban s a hívek helyzetét az autonómiában találóbban kifejezni! Az autonómia ma is ugyanaz, ami akkor volt: az egyház két karja, mellyel az a maga külső életműködését végzi.

Az önkormányzat a püspöki megye hívei és papjai együttevén az egyházmegye kormányzatának szolgálatában. Az önkormányzat a katolicizmus életműködése a főpásztor köré tömörülő nyájjal. Ez és nem egyéb.

Az erdélyi püspöki megye ily önkormányzati szervezetsége nemcsak, hogy nem ellenkezik a katolicizmus egyetemes jellegével, sőt azzal a legbensőbb összhangban áll. Nagy tévedés azt képzelni, hogy az egyház egyetemes, nemzetközi jellegére utalással kényszerzubbonyba lehet szorítani a püspöki megye önkormányzatilag kifejlődött életműködést. Az egyház e tekintetben, az egyes népek fejlődési viszonyainak megfelelően, a legmesszebbmenő lehetőségeket adja híveinek. Habár egy a hit, ugyanaz a kapcsolat az egyház fejével az egész világon, mégis más például

egy amerikai püspöki megye életnyilvánulása, mint az olaszé, vagy spanyolé.

Maga az egyházjog is szentesíti a lehetőségeket: 1519—1521 kanonjaiban megengedi, sőt elrendeli a hívek bevonását az egyház anyagi ügyeinek kezelésébe, — és pedig oly módon, ahogy az valamely püspöki megyében a gyakorlatban kifejlődött. Erdélyi püspöki megyénk önkormányzata e törvényes alapon szilárdan nyugszik. S ma már nem is áll egyedül a világegyházban. A francia püspöki megyék a gyászos emlékü szétválasztás után az erdélyi önkormányzathoz hasonló szervezetekkel szervezkedtek újra s a szervezkedés pápai encyklikában nyert nem rég megerősítést.

Az erdélyi autonómiának a magyar állammal, helyesebben a magyar királlyal szemben fennállott különleges helyzetét az úgynevezett legfőbb királyi, kegyúri jog vonta maga után, melyet a magyar királyok a pápától nyert *privilegium* gyanánt gyakorolták. A legfőbb kegyúri jog folyamánya volt, hogy a különben ön jogú egyházi önkormányzat a maga alapszervezetéhez királyi hozzájárulást kért s további működésében is kapcsolatban állt a legfőbb kegyúrral.

A legfőbb kegyurasággal kapcsolatos jogokat a király a kultuszminiszter útján gyakorolta, a felterjesztések a kultuszminiszterhez, mint a király képviselőjéhez történtek s mindazon kötelezettségek, melyek az állami tanügyi hatóságokhoz kötődtek az erdélyi katolikus státust, a király legfőbb kegyúri jogának alapelveihez fűződtek. Ezt az álláspontot az autonómia elméleti magyar ellenfelei se tudták megdönteni; az autonómia minden államosító törekvés mellett, habár a miniszteriumokban is voltak az állami beolvasztásnak szószólói, tényleg maradt úgy, ahogy 1866-ban újjászerveződött, lényegesebb szervezeti változtatások nélkül.

Ezzel nem azt akarjuk mondani — jól hangsúlyozzuk, — hogy az államnak, tehát az utódállamnak is, ne volna felügyeleti, ellenőrzési joga az önkormányzattal szemben. Ugyanúgy, ahogy más egyházak szervezetével szemben gyakorolható, fennáll a katolikus önkormányzattal szemben is. E felügyeletet de facto gyakorolják a tanügyi hatóságok — sokkal inkább, mint a magyar állam gyakorolta — s gyakorolják, sajnos, a legtöbb esetben ösi, szerzett jogok teljes figyelmen kívül hagyásával.

Mi a felügyelet ellen semmi kifogást nem emeltünk, csak azt kértük mindig, hogy e felügyelet legyen figyelemmel szerzett jogainkra, melyek az állam életműködését semmikép se bénítják, sőt az egyháznak iskoláin keresztül a lelkekre gyakorolt békítő, nemesítő befolyása révén csak erősségére válhatnak az államnak. Ezt az igazságot csak azok nem értik meg, akik vagy soványsággal mentalitásból bizalmatlanok mindennel szemben, ami nem a román fajhoz tartozik, vagy magukat az államfogalom helyes ér-

telmével összezavarva, feljogosítottnak érzik oly tanügyi abszolutizmusra, amelynek légkörében elsorvad minden kisebbségi intézmény.

A helyesen, méltányosan gyakorolt állami felügyelet alól, ha az a szerzett jogok tiszteletbentartásával állapíttatik meg, nemhogy kivonnók magunkat, ellenkezőleg azt jogosnak, sőt esetleg hasznosnak tekintjük. Csak az elnyomásra, jogaink elkobzására, intézményeink elsorvasztására irányuló államhatósági beavatkozások ellen van kifogásunk. Egyházmegyei szervezetünk tiszteletbentartását épp arról az oldalról várnánk, ahol az egyházi önkormányzatot — mivel maguk is abban nőttek fel — a legjobban ismerik s a saját egyházuk önkormányzatát féltékenyen óvták a magyar állam minden beavatkozásával szemben.

A görög-keleti egyház gyönyörűen kifejtett autonómiával birt a magyar állam alatt s önkormányzati szabadságát a legnagyobb mértékben élvezte. A történelem minket katolikusokat körülbelől ugyanabba a helyzetbe hozott Romániában, aminőben román testvéreink a magyar éra alatt voltak.

Mi ma, mint kisebbségi egyház, épp úgy rá vagyunk utalva saját magunkra, ahogy ők voltak, ennél fogva életfeltételeinket saját belső szervezettségünkől kell merítenünk, ahogy ők merítették, azzal a különbséggel, hogy a míg ők román nemzeti egyháznak tekinthették magukat a magyar törvények alapján is, nekünk ily messzemenő igényeink nincsenek. Mi élni s boldogulni akarunk meglévő intézményeinkkel úgy, ahogy vagyunk s szilárdan meg vagyunk győződve, hogyha életfeltételeink megvannak, ha mozgási szabadságunk fenmarad, sokkal többet használunk az ország egybeforradásának, mint, ha indokolatlan állami gyámkodás alá helyezve, elsorvasztanak, élőhalottakká tesznek minket.

d)

Beszélgetés (Interviu) a „Brassói Lapok” tudósítójával.¹

Kolozsvár. — (A „Brassói Lapok” munkatársától.) Tegnapelőtt érkezett meg Kolozsvárra Goldis László lugosi manifesztációja, melynek során az új kultuszminiszter, Jakabffy Elemér dr. határozott kérdésére, nyíltan és kötelező formában kijelentette, hogy programjául ismeri el azokat a követeléseket, melyeket valaha, mint a magyarországi román kisebbség képviselője, a magyar parlamentben felállított. Tegnap este pedig Kolozs megye prefektusa hivatalosan közölte a sajtóval, hogy megjelent a kormány rendelete, mely intézkedik a felekezeti iskolák jogtalanul megvont nyilvánossági jogának visszaadásáról.

Ez a rendelet az új regime kisebbségi politikájának első tényleges, gyakorlati értékű gyümölcse. A magyar közvélemény a kultuszminiszter lekötölező erejű kijelentései és a nyilvánossági jogok visszaadásának tavaszi fecskéje után jogos és feszült érdeklődéssel figyel Bukarest felé, ahonnan most már nemcsak szórványos enyhítéseket, hanem alapvető újításokat hozó irányváltozást vár.

Önkéntelenül felmerül a kérdés, hogy e nagy reményeknek és várakozásoknak az idején mik azok az óhajok, melyeknek teljesítésével a kisebbségi egyházak, mint a felekezeti iskolák fenntartói, biztosítotttnak látnák a romániai magyarság kultúrájának megőrzését és továbbfejlesztését, — s általában mik azok a kívánságok, melyeknek megvalósítását az egyházak, mint a magyarság jövőjének letéteményesei, joggal várhatják a megértés és belátás jegyében életrekelt Averescu-kormánytól?

¹ A lelépett Bratianu-kormány után 1926-ban a néppárti Averescu tábornok vette át a kormányzást. Ennek kultuszminisztere mindjárt kormányralépéskor Lugoson a kisebbségi kérdésről igen fontos nyilatkozatot tett. A lap tudósítója vezette be a miniszteri nyilatkozatra vonatkozó e közleményt; a többi részt e sorok írója mondta tollba.

Ezekkel a kérdésekkel dr. Balázs András kanonokhoz, az erdélyi róm. kath. státus referenséhez fordultunk, aki a következő kimerítő választ adta:

— A kérdést könnyebb feltenni, mint reá válaszolni. Nem azért, mintha nem volna mit kívánnunk, hanem megfordítva, hét év világváltozása alatt annyira felszaporodott a történelmi hulladék, hogy a halomnak az aljáról alig lehet fellátni annak tetejére. Hiszen ez alatt a világváltozás alatt minden úgy történt, kevés szünettel, mintha a kormányzó hatalmak a történelem kerékét a kisebbségek lehengetésére fordították volna. Véget nem érő lemorzsolódás, gazdasági és kulturális letörés volt az állandó planéta. Most már azt sem tudjuk, hogy a beláthatatlan nagy írásban hol is kezdjük az újraépítés nagy munkáját?

— Mégis úgy tetszik nekünk, hogy a legsürgősebb és legfontosabb a jövő megalapozása. Ezt az alapot pedig mélyen a lelkek gyökerén kell keresni. A kisebbségi hitvallásoknak tehát, miként az összes kisebbségeknek, egyformán az a legforróbb kívánságuk, hogy a román közvéleményben, fenn és lenn, a lelkekben gyökeres átalakulás menjen végbe. Hasztalan adnák ki a legigazságosabb, legbölcsebb rendeleteket fenn, ha nincsenek közegek lenn, akik azokat épp oly becsületesen végrehajtják, vagy ha lenn az alsóbb rétegek a gyűlölet, a meg nem értés posványába fulasztanak be minden jó dolgot.

— Az új idők reggeli derengése már megkezdődött egész Európában, hogy ne mondjuk, az egész világ égboltozatán. Locarno, a német-orosz szövetség ennek a hajnalhasadásnak csak visszfényei, nem okozói. Ez a reggeli szürkület a népek lelkének legmélyebb ösztöneiből veti sugarait az égboltozatra. A népek megértést kívánnak, béke után áhítoznak, mert dolgozni akarnak, hogy a mindennapi rongyos életet türethetőbbé tehessek. Minden, ami s mindaz, aki a népek emez összemelegedésével szemben áll, vagy színvakságban szenved, vagy kisszerű érdekek szolgálatában áll, legyen az diktátor, vagy valamelyik járás primpretora, aki vak elfogultsággal képzelet rosszul álcázott sovinizmussal összekovácsolni a maga szerencséjét.

— Romániában, ahol a történelmi fejlődés úgy akarta, hogy közel 7 millió kisebbség egy államtestbe verődjék össze 10 millió többséggel, a megértés, a faji egyenlőség, az állampolgári teljes egyenjogúság éppenséggel létfeltétel az államra nézve. Ha valahol, itt ugyancsak nincs létjogultsága a túlfűtött sovinizmus garázdaságainak. Aki jót akar Romániának, az a kisebbségekkel emberségesen kell, hogy bánjon, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása most az a magna carta modern értelemben, melyen az ország boldogulása fordul. A külföld a maga nagyon is éles horoszkópját Románia kisebbségi térképére függeszti s abban a mértékben nő ennek az országnak becsülete, hitelképessége, amely megvilágításban látja a külföld a kisebbségek helyzetét.

Ne dugjuk a fejünket a homokba. Tessék csak meglátni és bevallani, hogy a kisebbségüldöző Bratianu-kormány hasztalan fordult akár Newyork, akár London, akár Róma felé kölcsönért, mindenütt refüzét kapott. Az Averescu-kormánynak ellenben rövid pár hónapos uralma alatt, mely a kisebbségi jogok jegyében indult útjára, Róma felől is, Newyork felől is kedvező kilátásai nyíltak. Jele ez az időeknek, jó lesz belőle fönt és lent egyaránt tanulságokat levonni.

— A kormányról látjuk, hogy e tanulságokat már a múltból levonta. Okosságában és jószándékaiban nincsen okunk kételkedni. De vajjon lesz-e ereje ahhoz, hogy a törzsfőnököket, kiket leltári hagyaték gyanánt vett át, észretérítse maga körül s lesz-e elég energiája fékentartani a perifériák hatalmaskodóit?

— Mi a lehetetlent is lehetségesnek akarjuk látni, a megnyugvás lelki egyensúlyával nézünk tehát a jövő elé. Ebben a megnyugvásunkban szögezzük le nagy vonásokban azokat a kívánalmakat, melyeknek megvalósítását az egyházak joggal remélik.

— Legelsősorban a magánoktatási törvény revízióját tekintjük elődázhatatlannak s nem szűnünk harcolni mindaddig, amíg a Bratianu-kormány eme félszeg alkotása helyet nem ad egy bölcs, okos, jogtisztelő, őszinte törvénynek. A magánoktatási törvény őszinteséghiányban született s a maga belső ellenmondásainak képtelenségében kell kipulnia. Soha ilyen törvény egy ország törvénytárába nem került, mely annyi belső ellenmondásban szenvedne, mint ez a törvény. Hogyisne, mikor Anghelescu és kormánya kisebbségellenes lázában adott neki életet oly erőszakkal s higgadt megfontolás nélkül, ahogy

forradalmi törvények szoktak születni!

Viszont a külvilág felé azt a látszatot kellett kelteni, hogy a Bratianu-kormány a kisebbségeknek olyan liberális törvényt ad, amely a maga liberalizmusával örökre megbélyegzi a volt magyar állam „barbár” iskolatörvényeit. Ebből a képtelen ellenmondásból született a törvény Janus-arca, amely kifelé mosolygós, befelé pedig fogakat vicsorgat.

— Csak így érthető meg, hogy Anghelescu úr a novemberi 19 pontos jegyzőkönyvben, melyet Genfnek szánt, csak úgy hinti a port kifelé. Iskolafentartó jogokról beszél, az iskolafentartóknak vezető, kormányzó, irányítási jogait elismeri, nyelvi engedményeket fitogtat s e fontosabbak mellett sok apró semmiséget is ígér. E pontozatokból azonban befelé a törvénybe alig vesz fel valamit. A törvény intézkedései ugyanis keresztülhúzzák a törvénybe eldugott engedményeket. A 64. §-ban például az iskolafentartó jogát az iskola pedagógiai, fegyelmi, adminisztratív vezetésére elismeri. Viszont a törvény többi szakaszaiban, különösen pedig a végrehajtási útasításban minden irányítást, vezetést

kivesz a fentartó kezéből. Az elvben elismert jogok a törvény s főleg a végrehajtási útásítás gyakorlati szakaszaiban teljesen el-sikkadnak. A törvény és végrehajtási útásítás a leglehetetlenebb ellenmondások labirintusa. Nincs ember, aki logikus rendszerbe szedhetné. Csak arra jó, hogy alkalmat nyújtson a tnügyi fér-fiaknak fenn és lenn a legsívárabb iskolai basáskodásra, mely a tanintézetek minden kulturális munkáját megbéníthatja. Ez a törvény páratlan a törvények történetében.

— Az egyházak becsületes kultusztörvényt kívánnak, mely-ben a vallások s a vallási összes intézmények teljes és feltétlen sza-badsága biztosítékot nyer minden indokolatlan állami bizalmat-lankodással, beavatkozással szemben. A szülők természetes joga a gyermek valláserkölcsi nevelése tekintetében, — továbbá a val-lási élet benső erejének szabad kifejllesztése a törvény egyik alapgondolatát kell, hogy képezze. Ez egy becsületes, köteles-ségtudó, erkölcsös és munkás jövő nemzedék nevelésének egyik alapfeltétele, legbiztosabb eszköze.

— Hagyjunk fel azzal a gondolattal, mely csak hatalom-féltő, vagy sovinizmusban elvakult agyvelők szüleménye lehet, hogy a gyermekek, vagy felnőttek nemzetiségét, faji hovatar-tozandóságát nem ők maguk, vagy a szülők, hanem a miniszter és közegei állapítsák meg. Ilyen természetellenes idea nem méltó egy modern államhoz!

— Az egyházak ragaszkodnak és joggal ragaszkodnak ahhoz, hogy a felekezeti iskolák az őket megillető államsegélyt már eb-ben az évben haladéktalanul megkapják, a jövőre nézve pedig az nekik költségvetésileg állandóan biztosíttassék. Az egyházi kultuszalapok ingatlanainak potom áron való kisajátítása égető sebét képezi az egyházaknak, az összes népkisebbségeknek s méltán megütközés tárgyát képezte az egész világ közvélemé-nye előtt, — ahol a egyházak kulturtevékenységével, államfen-tartó hivatásával tisztában vannak.

— Ezt a kisajátított birtokot vissza kell adni ott, ahol a nép sérelme nélkül lehetséges; más birtokkal kell kicserélni ott, ahol a visszaadás nem lehetséges; megfelelő kisajátítási érték-kei kell kárpótolni ott, ahol sem az egyik, sem a másik nem lehetséges.

— A hitvallások ragaszkodnak s mindig ragaszkodni fog-nak ősi egyházi és iskolai autonómiájukhoz, melynek megszer-zéséért és biztosításáért századokon keresztül annyi vér folyt Erdély megszentelt bércei között. Az autonómia legkisebb atom-járól sem mondhat le egyetlen hitvallás sem mindaddig, amíg Romániában kisebbségi hitvallások lesznek. A jóslás hálátlan mesterség, de anélkül, hogy próféta lenne valaki, megállapít-hatja, hogy a kisebbségi hitvallások nélkül s ezen hitvallások jogainak tiszteletbentartása nélkül Románia fenmaradása el nem képzelhető!

— Minden egyház a maga népének édesanyja, az anya szeretetével kell, hogy csüngjön a maga gyermekein. Ezek erkölcsi és anyagi jóléte elválaszthatatlan az egyház jólététől. Minden egyháznak tehát elsőrendű feladata a gondjaira bízott nép anyagi és erkölcsi javait lelken viselni. Az egyházaknak azon kell lenniök a mindenkori kormányokkal szemben, hogy a nép anyagilag boldoguljon, a közgazdasági siker lehetőségei a nép részére biztosítva legyenek, szóval az egyházaknak a kormányoknál sürgetniök kell a lelkieken kívül azt is, hogy a nép iparban, kereskedelemben, földművelés terén faj- és valláskülönbség nélkül a kormányok által hathatós támogatásban részesüljön.

Az államkormány a kisebbségekben ne lásson csupa fejőstehenet, hanem igazságos és arányos tehermegosztással és a gazdasági előfeltételek megteremtésével nyújtson lehetőséget arra, hogy a kisebbségek minél teherbíróbb alanyokká váljanak.

— Sok mindent lehetne még mondani a népkisebbségek bajairól, fájdalmairól és kívánnivalóiról. Ám a választások előestéjén s az Averescu-kormánnyal szemben visszafojtjuk minden kelletlen gondolatunkat. Csupán egyetlen hő vágy él minden magyar lélekben most. Ebben a magyar lelkek Máramarostól Fogarasig összedobbannak: hozza meg a jövő mielőbb a népek testvériesülést Románia határain belül, hogy mindenki ez Isten-áldotta országban, itthon, saját hazájában, megelégedettnek érezze magát!

e)

Ujévi számvetés. ¹

A letűnő év határmesgyéjén s a beálló új év küszöbén álljunk meg egy pillanatra.

A rohanó idő kerekét ugyan nem állíthatja meg emberi hatalom. A jövődömdöndös is csak a próféták kiváltsága volt Közönes halandónak — legyen bár a legzseniálisabb politikus, vagy körmönfont konjunktura lovag — jóslásokba bocsátkozni meddő foglalkozás. Ám az idők folyásából tanulságokat levonni bölcs dolog, a közélet emberénél meg éppen kötelesség. Néhai való, jó Faludi Ferenc is így tanított „Fortuna szerén okosan ülj, úgy forgasd tengelyét, hogy ki ne dűlj.“

Az évfordulón különben is illik számotvetni, illik elmélkedni Elmélkedjünk hát egy kicsit.

Mit hozhat nekünk kisebbségi sorsunkban az új esztendő? Sorsunk jobbrafordulásának kiinduló pontja lesz-e, vagy újabb szenvedéseket, további súlyos megpróbáltatásokat rejt méhében számunkra? Remélhetnek-e agyonzaklatott iskoláink szabadabb lélegzést a kínos küzdelmek nehéz éveit után? Jobb belátás vonul-e be oda, ahol eddig nyugateurópai fogalmakkal nem mérhető iskolarendőri szellem hatalmaskodott? Remélhetik-e kisebbségi kulturánk előmunkásai, hogy az állam, annyi évi igazságtalan félretolásuk után, végre teljesíti kötelességét a kisebbségi polgárok adófilléreiből? Megjön-e a tizenkettedik órában a jogtalanul visszatartott államsegély, avagy a már tűrhetlenné vált jogtalansággal szemben akarva, nem akarva Európa nemzetközi fórumához kell fordulnunk? Remélheti-e a gazdasági élet feltételeitől megfosztott kisebbségi kereskedő, munkás, iparos, földműves, állása-vesztett tisztviselő, kiket a túlzott adó kiméretlen felhajtása földresújtott, — remélhetik-e talpraállásukat, vagy legalább sorsuk enyhülését? Remélhetjük-e mi mindannyian, kik e földön születünk, itt élni és munkánk után boldogulni természetadta jogunk, remélhetjük-e végre a

¹ Megjelent a „Keleti Újság“ c. napilap 1927 január 1-iki számában.

kultúr-embert megillető bánásmódot, polgárjogaink gyakorlásában az egyenlő szabadságot?

Ezerszer vetettük fel már e kérdéseket. Népünk Kálváriájának alig van állomása, melynek fájó sebeire ne mutattak volna rá kisebbségi életünk őrállói, amelyet ne tárt volna fel, amenynyire a helyzet engedte, a kisebbségi sajtó. Az új évi számvetéskor tehát joggal kérdezhetjük, fognak-e bajainkkal már egyszer komolyan és hatályosan törődni sorsunk intézői?

Bár kilenc év történelmének lesújtó mérlege alapján igen kevés okunk van rá, én, az újév hajnalán mégis szeretnék hinni új korszak hajnalhasadásában. Szeretném hinni, hogy Brătianu Vintila miniszterelnök új kurzus sorompóit nyitja fel a kisebbségi élet számára. Szeretnők hinni, hogy az európai hangnemben szónokló Duca miniszter nem csupán hívogatja Bukarestbe a kisebbségeket, hanem őszinte, komoly akarással mindent elkövet, hogy a kisebbségek Bukarestben jogot, igazságot, meghallgatást találjanak. Szeretnők hinni, hogy a román közvélemény irányítói, a legutóbbi katasztrófális események után, elérkezettnek látják az időt, a kisebbségeknek — már csak állami-raison szempontjából is — elviselhetőbb atmoszférát teremteni.

A politikai csillagvizsgálókat horoszkopjuk egy percig se hagyhatja kétségben azíránt, hogy Trianon óta nagyot változott Románia csillagképe a horizonton. Látniok kell, hogy e csillagképre letörölhetetlenül rá van függesztve a kisebbségi népek sarkcsillaga, melyet figyelmen kívül hagyni az ország sorsának intézésében nem lehet.

Mi tehát bizunk politikai csillagvizsgálóink látásában, bizunk bölcseségükben.

Hogy új évi számvetésünk reális legyen s meg ne tévesszen saját magunkkal szemben, néhány kérdést kell intéznünk jómagunkhoz is.

Mit tett a magyarság egyeteme, mit tettünk — én, te, ő — mit, hogy a népek sorsát intéző felsőbb Hatalomtól sorsfordulást várhassunk? Ha erdélyi magyarságunk egybeforrott erejét Románia erőltetőjezőinek mérlegére tehetnők, a mérleg nyelve a magyar jobb jövő felé kellene, hogy billenjen. Megtörtént-e ez az egységes, mindent egybefoglaló erő kifejtés visszavonás, egyenetlenség nélkül?

Magyarok! Testvéreim! Nagyok és kicsinyek bocsássátok meg nekem kérdezősködéseimet. Újévi számvetéskor nem indokolatlanok s talán hasznosak is. Megtette-e hát akármelyik is közülünk, amit meg kell tennie magyarságáért.

Tudom. Vannak közöttünk kiváló férfiak, lelkes buzgó egyháziak és világiak, kik igen sokat dolgoznak a magyar ügyért. Vannak derék újságjaink is.

Hálás szívvel gondolok magyarságunk áldozatkész adakozásaira is.

Mélyen a földig hajlok előttük, akik vagyoni lerongyolódásuk mellett is tudtak -- példa rá unitárius testvéreink gyönyörű áldozatkészsége -- tudtak a magyar kultúrának súlyos összegekkel áldozni. De hányan vannak? S közöttükvannak-e éppen a legtehetősebbjeink? Tegyük a szívükre kezüket, tegyenek a számvetés komoly óráiban legalább önmaguknak őszinte vallomást.

Népünk huzódozik a magyar kultúra terheinek viselésétől. Fáj, de nem haragszom reá, mert tudom, hogy elcsigázott, lerongyolt népet csak a nagyok önfeláldozó, hősi példaadása képes felrázni aléltságából.

Testvéreim! Magyarok! Népjogokat kivívni, nemzeti kultúrát menteni csupán Glacé-keztyűvel, vagy udvarias szöllumokkal nem lehet. Itt Mózesekre van szükség, kik a népet a kietlen pusztában is vezetik s a kősziklából is vizet fakasztanak. Jó uraim, itt nem használ a különcködő cinizmus. Még kevésbé lendít rajtunk a páholyból néző kritika. Mefisztofelesz filozófáló tagadása sem szűl új életkezdéseket. A szerencsétlen Jauré „teremtő gyűlölete“ se teremt semmit, egy szerencsétlen árvát se képes a porból felemelni. Sorsunkat nem viszi előbbre reformista, vagy nem reformista széjjelhúzás se.

Testvéreim, itt össze kell fogni kicsinynek és nagynak. Előbb a nagyok, hogy utánajöjjenek a kicsinyek. Össze egy fenséges, nagy magyar testvériségben. Testvériségben, mely az isteni Gyermekkel, ott a bethlemi jászolban lépett e világba. Testvérek, higgyetek a szeretet átalakító hatalmában. E hatalom nagyobb a világ minden hatalmasságának erejénél. Mert tud csendesesen is, zajtalanul is alkotni. „Az alkotáshoz csendes, szerető erők kellenek. Így épül a tölgy a juliusi melegben, így a sziklarétegek az ocean mélyében, így a társadalom a család békéjében, így a nagy gondolat a lélek szentélyében.“

Magyar testvérek, a mi egybefogó szeretetünkön függ a jobb magyar jövő. E testvéri összefogás, a saját igényeit lefokozó áldozatkészség, a minden áldozatra kész elszántság hoz majd jobb, boldogabb új esztendőt.

f)

Anghelescu hadüzenete.¹

Napokig figyeltem, hogy Anghelescu közoktatásügyi miniszter úr székelyföldi hadüzenetére ad-e s minő visszhangot ad az erdélyi magyar sajtó. Végre napok múlva az első érdemlegesebb hozzászólás megjött a Keleti Ujság tegnapelőtti számában. E hallgatásból arra kellett következtetnem, hogy úgy vannak vele mások is, mint jómagam: első megdöbbenésükben pillanatra ki-zökkentek lelki egyensúlyozottságukból, vártak, amíg a hideg mérlegelés lesz úrrá felettük.

Ma, csillapult lelkiállapotban, józan megfontolással is azt kell mondanom, hogy Anghelescu úr hadterve, melyet duzzadó nemzeti öntudattal közölt az Universul hasábjain, a székelység elrománosítását tűzve lobogójára, merénylet egy nép szabadsága, jövője, életsorsa ellen.

Mit is üzen nekünk, csíki székelyeknek, Anghelescu miniszter úr? Minél több állami iskolát, különösen ott, ahol nem laknak románok; sok román tanítót a maiak helyett, akiket el kell távolítani állásukból; üzeni továbbá, hogy nincs semmi értelmük a hitvallásos iskoláknak, ha az állami iskolákban fentartjuk a magyar szekciókat. Mellesleg mondva, fényesen láttuk legutóbb a marosvásárhelyi polgári iskola magyar tagozatának beszüntetéséből is, hogyan szokta a közoktatásügyi kormány fentartani az állami iskolák magyar tagozatait.

E miniszteri kijelentések hamis burkából kihámozva az igazi tartalmat, előttünk áll a miniszteri program, melyet Anghelescu már első minisztersége idején, határozottabb és nyíl-tabb formában hirdetett: az állami iskolákkal elrománosítani a székelységet. Ez a valódi értelme mindannak, amit Anghelescu

¹ Megjelent a „Keleti Ujság” c. napilap 1927. aug. 21-iki számában. Anghelescu közölte miniszter, a liberális párt másodszori kormányrajutása után, 1927 nyarán sürgősen bejárta a Székelyföld egyes részeit, így Csíkmegyét is. Programjához hűen, kiadta a jelszót: minden székelyföldi községben állami iskolát. Ugyanakkor az „Universul” című, sovinizmusáról híres bukaresti lapban szenzációs nyilatkozatot adott le székelyföldi céljairól.

miniszter úr a székelység iránti nagy jóindulatával nekünk, székelyeknek kilátásba helyez. Minden egyéb, amit a kulturáról, a Székelyföld kulturális fejlődéséről, a székelység előkészítéséről, a holnap feladatairól mesél, csak pilula a keserű tartalom leplezésére. Ezért nem kellene neki „a hallatlan és hiábavaló áldozattal fentartott” hitvallásos iskolák, amelyeket, úgy látszik, nem talál alkalmasnak a románosító terv megvalósítására.

Megtévesztő formuláiban ráismerünk ugyanarra az Anghelescu-ra, ki a magánoktatási törvény egyes szakaszaiban jogokat biztosított az iskolafentartóknak, amelyeket azonban a törvény intézkedő részeivel teljesen lerontott, — ekép belső ellentmondásoktól hemzsegető törvényt adva Románia törvénytárának.

Akadhat-e gondolkodó elme, aki el fogja hinni Anghelescu miniszter úrnak, hogy egy népet kultúrájában akar erősíteni, amikor minden kultúra alapjától, nemzeti nyelvétől akarja megfosztani? Ezt Anghelescu miniszter úrnak nem hiszik el reviszorai és inspektoraik se, kik a székelység nemzeti elnyomásában segítő társai, néha sugalmazói, hogy ne beszéljünk azokról a tanítókról, kiket arra az emberi szempontból is méltatlan feladatra szemelt ki, hogy egy nép természetellenes elnyomásának eszközeivé váljanak.

Aztán, — nem is szólva a humanizmus legelemibb követelményeiről, — micsoda kultúra az, melyet a miniszter úr úgy akar megvalósítani, hogy sok, becsületes munkását a népnevelésnek, megfosztja kenyerétől, csupán azért, mert román nyelvi tudásuk állítólag nem éri el azt a mértéket, melyet a miniszter úr a maga mértéktelen sovinizmusában maga elé képzel? Nem volt-e már elég az állásukat veszített magyar tisztviselők ezreiből? Szaporítani kell a kenyérmélküliek számát még az elbocsátott tanférfiakkal is? Köszönjük ezt a nagy gondosságot a miniszter úrnak, de mi, székelyek, — ebben egy gondolat, egy szív az egész székelység — ebből a gondosságból nem kérünk.

Csodálatos, hogy a miniszter úr épp a Székelyföldet akarja boldogítani kultur-programmjával, ahol — hála érte a régi hitvallásos iskoláknak — legalább is 70%-a a lakosságnak ír és olvas. Mindenki előtt világos, aki ismeri a helyzetet, hogyha a régi hitvallásos iskolák helyét állami iskolák foglalják el, magyarul nem beszélő tanítókkal, az írástudatlanok száma itt is akkora lenne, mint az ó-királyságban. Miért nem fekszik neki a miniszter úr az ó-királyság kultiválásának, ahol saját faja, a derék román nép, legfőleg 45% írni-olvasni tudással, mindenestre mögötte áll a székelyföldi kulturának? Bizonyára nagyobb hálára kötelezné népét s az utókort ily nemes, méltó munkaprogrammal, mint a székelység elrománosítását célzó törekvéseivel. Biztosíthatjuk miniszter urat, hogy ezek a törekvések meddők maradnak, akárhány románosító, állami iskolát állítson fel a Székelyföldön.

Nem becsüljük le a fenyegető veszélyt, tisztában vagyunk a sok szenvedéssel, megpróbáltatással, ami a csíki székely népre és egyházra vár, — ismerve a miniszter úr és közegei módszerét, — de biztosak vagyunk afelől, hogy a székelység rendületlenül kitart anyanyelve mellett s nem fogja soha megtagadni magyar mivoltát. A székelység székely és magyar marad akkor is, amikor Anghelescu úr és kulturpolitikája fölött a történelem rég meghozta a maga megsemmisítő ítéletét.

Egyet mégis fölöttébb fájlalunk: gazdaságilag lerongyolt népünk teljes tönkrejutását, amely elodázhatlan következménye lesz Anghelescu államcsináló törekvéseinek. Annak a sok állami iskolának felállítási költségeivel, az eddigi módszer szerint, a székely falvakat fogják megterhelni, mivel úgy alkották meg a népoktatási törvényt, hogy ez lehetővé váljon. Mit gondol Anghelescu miniszter úr, nem volna-e, állam-raison szempontjából is, — nem beszélve a humanizmusról, — igazibb kormányfőférfiúi bölcsesség, megkímélni egy népet elviselhetetlen terhektől, mint egy kétes értékű és valószínűtlen sikerű cél érdekében ráerőszakolni iskolákat, amelyekre szüksége nincs, amelyekkel szemben belső ellenszenvvel viseltetik, amelyek kultúráját emelni nem, ellenben anyagi nyomorát gyarapítani fogják?

Nem azért tesszük fel e kérdést, mintha Anghelescu miniszter úrtól kedvező választ remélhetnénk, de feltesszük azért, mert miniszteri felelős állásában felelni tartozik mindazoknak az állampolgároknak jólétéért, kik állampolgári kötelességeik becsületes teljesítése mellett nem lehetnek csupán kísérleti nyulai miniszteri kísérletezéseknek. Felelni tartozik a miniszter a művelt Európa közvéleménye előtt a kisebbségért, melynek sorsát nemzetközi egyezmény bízta az ország sáfáira. Hasztalan akarja a miniszter úr áttatni a külföldet azzal, hogy a kisebbségek helyzete itt megfelelően van rendezve. Gondoskodik róla, sok más hatalmi tényező mellett, a kisebbségekre irányuló kulturtevékenységével maga a miniszter úr, hogy ezt neki el ne higgyék. Hallgassa meg, mit ír Sir W. H. Dickinson, aki erre leg-hivatottabb s bizonyára nem esik részrehajlás, vagy irredentizmus gyanujába. A romániai viszonyokat is személyes tapasztalatai révén alaposan ismerő Dickinson, a kisebbségek elégedetlenségéről való elmélkedéseit Románia felé is irányítva, írja: „A legtöbb panasz a kormányoknak iskolai túlkapásairól hallható, mivel egyes kormányok azt hiszik, hogy az állam érdekeit azzal szolgálják legjobban, ha a kisebbségeket minél előbb beolvasztják. A hatás természetesen éppen ellenkező, amint néhány államférfi kezdi belátni.“

Vajjon fog-e ez a belátás megjönni Anghelescu miniszter úrnál?! Bizony nagy hasznát venné ennek az ország. E belátásra nagyobb szüksége van Romániának, mint maguknak a kisebbségeknek.

g)

Kérelem Anghelescu közoktatásügyi miniszter úrhoz.¹

Nem akartuk az alábbi ügyet az országos gyász² első napjaiban szóvátenni; a miniszter urat az országos gyáson felül egyénileg is sújtotta pártvezérének és barátjának, a nagy Brătianunak váratlan, tragikus elhunyt.

Ám enyhülvén a szomorúság első, legfájdalmasabb érzései, nem térhetünk ki kötelességünk elől tovább. Az ügy tisztázását kívánja a jogrend s sürgeti sok szegény tanuló ifjú iránt tartozó figyelem.

A magánoktatási törvény értelmében (39. szakasz) „Bármilyen is a magániskola előadási nyelve, a román nyelv, Románia történelme és Románia földrajza román nyelven adandó elő az összes bármely fokú és kategóriájú iskolákban...”

A magánoktatási törvény tehát általában a kisebbségi iskoláktól csak a román nyelv, Románia történelme és földrajza tanítását kívánja román nyelven, az alkotmány románnyelvű tanítását nem írja elő az összes kisebbségi iskolákban.

A tankerületi felügyelők mégis az összes kisebbségi iskolához felhívásokat intéznek az alkotmánytannak románnyelvű tanítása érdekében. Hivatkoznak a miniszter úr rendeletére, ki állítólag a magánoktatási törvényt ily értelemben magyarázza. Hivatkoznak továbbá arra is, hogy ugyancsak a magánoktatási törvény a 41-ik §-ban az alkotmánytan tanítását is román nyelven követeli.

Miniszter Úr! Itt nyilvánvaló tévedés forog fenn. Igaz ugyan, hogy a magánoktatási törvény e szakasza csakugyan „az ország alkotmányjogának az állam nyelvén való kötelező oktatásáról” beszél, ámde tessék csak bepillantani a törvénybe, világosan megmondja, hogy csak *saját tantervű* magániskoláknál. Nyilvánvaló ebből, hogy oly iskolákra, melyeknek nem saját tantervük van, hanem az állami tanterv szerint tanítanak, e törvény-szakasz nem vonatkozik. Minthogy pedig a kisebbségi iskolák-

¹ Megjelent a „Keleti Ujság” e. kolozsvári napilap 1927. nov. 30-iki számában.

² Brătianu Jonel miniszterelnök hirtelen halála miatt.

nak nagyrésze az állami tantervet vette át, ennél fogva a tankerületi felügyelők nem kívánhatják jogosan ezekben az iskolákban román nyelven az alkotmánytant.

Nem kívánhatja a miniszter úr sem. Azt hisszük, hogy e pontban egy nézetben vagyunk s nem lehetünk máson, mint azon, hogy a miniszter nem áll a törvény fölött, hanem a törvényt köteles annak betűje és szelleme szerint magyarázni. A tankerületi felügyelők tehát nem hivatkozhatnak arra, hogy a miniszter a törvényt így, vagy úgy magyarázza. Ott, ahol a törvény világos, mint jelen esetben is, semmiféle további magyarázásnak nincs helye.

Minden kétség eloszlatása végett utalunk a törvény eme szakaszai megszerkesztésének előzményeire. Bizonyára emlékezik a miniszter úr is arra a bizonyos tárgyalásra, melyet éppen a román nyelvi oktatás miatt felháborodott kisebbségi közvélemény csillapítása érdekében folytatott a miniszter úr a kisebbségi magyar egyházak vezetőivel 1925 november 6-án Bukarestben. A tárgyalások rendjén tette a miniszter úr azt az engedményt, hogy a román nyelven előadandó tárgyak közül kihagyta az alkotmánytant. Ennek alapján szerkesztődött a törvény 39-ik szakasza az alkotmánytan kihagyásával.

Igaz, hogy a miniszter úr azután a megállapodást tényleg áttörte azzal, hogy a saját tantervű iskolákra vonatkozólag a 41-ik szakaszba mégis felvétette az alkotmánytan románnyelvű tanítását is.

Ám ez a körülmény nem jogosíthatja fel a tanügyi hatóságokat arra, hogy a törvényt kiterjesszék oly iskolákra, amelyekre az kifejezetten nem vonatkozik.

Mi tehát egész tisztelettel kérjük a miniszter urat, szíveskedjék a tanügyi hatóságokat megfelelően utasítani, elejét véve ezzel minden további törvényellenes követelésnek.

Bátrak vagyunk rámutatni arra is, hogy a törvélynél fogva nem jogosan kérdezik a baccalaureatuson az alkotmányt román nyelven oly kisebbségi tanulóktól, akik azokban a középiskolákban végeztek, ahol az állami tanterv szerint tanítanak. Ennél fogva a miniszter úrnak éppen a törvényből kifolyólag kötelessége volna a baccalaureatusi vizsgát akként rendszabályozni, hogy az ily tanulók az alkotmánytanból saját anyanyelvükön vizsgázhassanak.

Ne vegye nekünk rossz néven a miniszter úr, ha anyanyelvünkhez kisebb dolgokban is, mint a jelenlegi, ragaszkodunk. Amúgy is oly nehéz a mai kisebbségi ifjúság élete a sok idegen nyelv miatt; ahol nem szükség, azt még jobban megterhelni nem engedhetjük.

Az elvi kérdésekben a kisebbségek részéről történő minden jogfeladás, a legkisebb is, később megbosszulhatja magát a kisebbségeken.

TARTALOMJEGYZÉK

ELSŐ RÉSZ.

Megjegyzések — — — — —	Oldal 5—7
1919—1929 — — — — —	8—42

Főbb pontok:

Baniște Valér kisebbségi iskolapolitikája — — —	19
Iskolai beadványok magyar nyelven — — — —	19—11
Tanérők román nyelvi vizsgálja — — — — —	11—15
Érettségi vizsgálatok vezetése az erdélyi róm. kath. státus főgimnáziumainál — — — — —	11—12
Nagyszebeni Terézárva ház elvétele — — — — —	12
Agrár kisajátítás, egyházi ingatlanok kisajátítása —	13
Angheliescu közokt. miniszter sérelmes rendeletei —	15—17
Abszolváló és baccalaureátusi vizsgák — — — —	17
Az erdélyi róm. kath. státus elleni támadás — — —	18
Államsegély kisebbségi iskoláknak — — — — —	19
Állami népoktatási törvény — — — — —	21—22
Törvényjavaslat a magánoktatásról — — — — —	22—24
Kisebbségi hitvallások lépése a Nemzetek Szövetségénél; a román kormány ellenbeadványa — — — —	25—26
Tárgyalások a kormánnyal a magánoktatási törvény- javaslat módosítása érdekében — — — — —	27—28
Újabb beadványok a Nemzetek Szövetségéhez — —	29
Magánoktatási törvény végrehajtása és hatásai, „név- elemzés.” — — — — —	30—35
Középiskolai reform és új tanterv — — — — —	36—39

MÁSODIK RÉSZ.

OKIRATOK.

A) Kérelem a politikai internáltak érdekében — —	45
B) A püspök eskütétele — — — — —	47
I. Felségfolyamodvány a státusi birtokok kényszer- bérlete, kisajátítása ügyében, iskolai és nyelvi ügyekben	52

II. Az erdélyi római katolikus püspököknek, a református, unitárius hitvallások fejeinek együttes előterjesztése a román kormányhoz a birtokok kisajátítása ellen — — — — —	56
III. Az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsa előterjesztése a püspök útján az iskolai autonómia ügyében — — — — —	61
IV. Előterjesztés a közokt. miniszterhez az iskolai autonómia ügyében — — — — —	63
V. Előterjesztés a tanárok vizsgájáról a román nyelv, földrajz, történelem és alkotmánytanból — — — — —	67
VI—VII. Előterjesztés az érettségi vizsgálatok ügyében — — — — —	68—70
VIII. Emlékirat I. Ferdinand királyhoz az egyházi és iskolai autonómia törvénybeiktatása, az egyházi és iskolai ingatlanok megkimélése tárgyában — — — — —	72
IX. Előterjesztés az érettségi vizsgálatok ügyében — — — — —	76
X. Jogfenntartó nyilatkozat az érettségi vizsgálatok ügyében — — — — —	78
XI. Előterjesztés az iskolai autonómia és az állami felügyelet ügyében — — — — —	79
XII—XIII. A nagyszebeni Terézárva ház elvétele — — — — —	83—86
XIV. Előterjesztés a Magyar Szövetséghez a hitvallásos iskolák ügyében — — — — —	91
XV. Felségfolyamodvány a hitvallásos iskolák államosításával szemben — — — — —	94
XVI. Előterjesztés az egyházi és iskolai ingatlanok kisajátítása tárgyában — — — — —	98
XVII. Emlékirat Anghelescu közokt. miniszter középiskolai rendelete tárgyában — — — — —	101
XVII/a. Előterjesztés a szerzetes iskolák ügyében — — — — —	105
XVIII. Anghelescu közokt. miniszter népi iskolai rendelete — — — — —	100
XIX. Felségfolyamodvány a sérelmes iskolarendeleletek tárgyában — — — — —	112
XX. Iskolakérdés — — — — —	116
XXI. Baccalaureatusi vizsga — — — — —	122
XXII. Az erd. róm. kath. státus szervezeti és vagyongazdálkodási szabályainak felterjesztése — — — — —	124
XXIII. Az erdélyi róm. kath. státus alapjainak megvizsgálása ellen óvás — — — — —	127
XXIV. Államsegély kérése — — — — —	129
XXV. A magánoktatási törvény előkészítéséhez pontozatok — — — — —	131

XXVI. „Az Apponyi-féle törvény végrehajtása“ —	Oldal 134
XXVII. Kivonat az erd. róm. kath. státus 1925 május 14-iki gyűlése jegyzőkönyvéből — — — — —	143
XXVIII. a) A római katolikus, református, unitárius hitvallások Genfben benyújtott iskolai sérelmeiről összefoglalás a Nemzetek Szövetségéhez — — — — —	155
XXVIII. b. Jelentés az erdélyi róm. kath. státus, a református, unitárius hitvallások által a Nemzetek Szövetségéhez benyújtott emlékiratról — — — — —	163
XXVIII. c. Rövid ismertetése a román kormány 1925 december 1-én kelt emlékiratának a Nemzetek Szövetségéhez (ellenbeadvány.) — — — — —	170
XXIX. a. Duca külügyminiszternek bemutatott pontok és tárgyalási pontozatok — — — — —	179
XXX. A magyar hitvallások kiküldöttei és a tanügyi kormány képviselői közötti tárgyalások jegyzőkönyve	181
XXXI. a., b. Az erdélyi róm. kath. státus igazgatótanácsa 1925 november 20-iki üléséből jegyzőkönyv az előző pontra vonatkozólag — — — — —	184—185
XXXI. c. Majláth püspök beadványa a királyhoz és a kormányhoz — — — — —	186
XXXII. Magánoktatási törvény összehasonlító ismertetése (jelentés.) — — — — —	188
XXXIII. Kérés a Nemzetek Szövetségéhez a benyújtott panasz tárgyában — — — — —	199
XXXIV. a. Nemzetek Szövetsége Tanácsa hármass bizottságának jegyzőkönyve — — — — —	202
XXXIV. b. „Genfi döntés“ — — — — —	206
XXXV. a., b. A zsidó és más bizonyos magyar tanulók kitiltása a kisebbségi magyar iskolákból — — —	210—211
XXXVI. Miniszteri körrendelet a más nemzetiségű tanulókról — — — — —	213
XXXVII. Magyar anyanyelvű, de idegen nevű tanulók felvétele — — — — —	214
XXXVIII. Magyar anyanyelvű tanulók felvétele —	216
XXXIX. a. Iskola-politika megváltoztatása iránt előterjesztés az új kormányhoz — — — — —	219
XXXIX. b. Iskolai kérdések rendezése iránt beadvány a közokt. miniszterhez — — — — —	224
XL. a. Hozzászólás a középiskolai reformtervezethez	226
XL. b. Pótló hozzászólás a középiskolai reformhoz	234

HARMADIK RÉSZ.

HIRLAPI CIKKEK.

	Oldal
a. Take Ionescu a felekezeti iskolákról — — — —	241
b. „A magyar iskolák kérdéséhez“ — — — —	244
c. A katolicizmus Erdélyben — — — —	247
d. Beszélgetés a „Brassói Lapok“ tudósítójával — —	253
e. Újévi számvetés — — — — — — — —	259
f. Anghelescu hadüzenete — — — — — — —	261
g. Kérelem Anghelescu közoktatásügyi miniszterhez	264

